

HIÁNYBÓL ÉPÍTKEZNI
Alkalmazott szociológiai
kutatások a hátrány és
hátránykompenzálás
témakörében
tanulmánykötet

SZABÓ-TÓTH
KINGA

Szabó-Tóth Kinga

HIÁNYBÓL ÉPÍTKEZNI

Alkalmazott szociológiai kutatások a hátrány és hátránykompenzálás témakörében

Tanulmánykötet

2023.

Miskolc, Miskolci Egyetem BTK ATTI

ISBN 978-963-358-297-8

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	3
I. 1. A kutatások háttere	3
I. 2. A kutatások szemléletmódja	5
I. 2. 1. Az alkalmazott szociológiáról	5
I. 2. 2. Kutatásaim episztemológiai háttere	10
I. 2. 3. Alkalmazott kutatások egyéni és közösségi szinten	14
II. HÁTRÁNYKOMPENZÁLÁS EGYÉNI SZINTEN	28
II. 1. Adalékok a roma gyerekek óvodáztatásának kérdésköréhez	28
II. 2. Esélylatolgatás a felsőoktatásban	36
II. 3. Hátrány és (felső)oktatás	49
II. 4. Összehasonlító elemzés „sikeres” cigányok/Traveller-ek etnikai identitása vonatkozásában Magyarországon és Angliában	59
II. 5. A korai gyerekvállalás etnikai és szociokulturális mintázata	67
III. HÁTRÁNYKOMPENZÁLÁS TÁRSADALMI (KÖZÖSSÉGI-TELEPÜLÉSI) SZINTEN	77
III. 1. Lokális innovációs potenciál mérése az alkalmazott társadalomtudományok eszközeivel	77
III. 2. Miskolci Szociális Térkép	96
III. 3. Adathalászat - emberhalászat Az egyházak társadalmi szerepvállalása a kérdőíves kutatás tükrében	142
III. 4. “Menjetek be a szoros kapun.” Összegzés és következtetések	156
III. 5. Csernely esete a biomasszával. Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása	163
III. 6. Az energiaszegénység problémája az Európai Unióban illetve Magyarországon	188
III. 7. A „romani kris”-től a fejlesztési erőforrásokon át, a „sikeres romák”-ig. A Szociológiai Intézet Kisebbségsszociológiai és Romológiai Intézeti Tanszékén folyó kutatásainak bemutatása	210

I. BEVEZETÉS

I. 1. A kutatások háttere

2005-ben szereztem doktori fokozatot a Budapesti Corvinus Egyetemen azzal a több évig tartó, kvalitatív és kvantitatív elemeket, módszertant és szemléletmódot ötvöző kutatással, mely angliai és magyarországi összehasonlítással „kiemelkedett”, „sikeres” cigányok identitástípusainak vizsgálatára épült. Azóta foglalkoztat a hátránykompenzálás és a társadalmi esélykülönbségek, esélyteremtés kérdése.

Évek (lassan évtizedek) óta dolgozom kutatóként, szociológusként és szociális munkásként, gyakorló szakemberként hátrányos helyzetű településekkel, közösségekkel - foglalkozom ezen belül többségében roma szülőkkel és gyerekekkel (többnyire) B.-A.-Z. megyében, illetve az Észak-Magyarországon. Az utóbbi időben egyre többet dolgoztam társadalmi innovációkkal, egyre többször kerültem interdiszciplináris kutatói környezetbe, egyre többször alkalmaztam a szociológia szemléletmódját, paradigmáit és módszereit úgynevezett alkalmazott szociológiai kutatások során.

Mindig is érdekelték szociológiai módszertani kérdések, illetve „áthallások” a különféle tudományterületek között olyannyira, hogy még 2002-ben, egy éves angliai tanulmányutamnak köszönhetően magammal hoztam néhány kvalitatív módszertani könyvet, majd „bábáskodtam” azoknak magyar nyelvre való átültetésében (annak érdekében, hogy minél szélesebb olvasóközönséghez is eljusson ez a fajta módszertan és ez a fajta szemléletmód).

Az utóbbi években - különféle tudományok, területek előretörése és a világ nagymértékű változása miatt - egyre inkább foglalkoztat az a (mások által is felvetett) kérdés, hogy mi illetve mi lehet a szociológia szerepe a 21. században. Van-e még létjogosultsága ennek a tudománynak, és ha igen, hogyan lehet szerepét megerősíteni – kihasználva számára is egy szeletet ebből az újfajta tudományos mezőből.

„Ez a világ talán új társadalomtudományt kíván”- írta Némedi Dénes „A szociológia egy sikeres évszázad után” című cikkében (Némedi, 2000, p. 16.), melyben végkövetkeztetése azért nem volt e tekintetben túlságosan optimista.

Ezek a fent leírt hatások (hátránykezelés, interdiszciplinaritás, a szociológia megváltozott szerepe és a társadalmi innovációk iránti fogékonyság, valamint maga az a tény, hogy hátrányos helyzetű megyében dolgozom) érlelték ki fokozatosan és szinte észrevétlenül azt az alkalmazott szociológiai szemléletmódot, melyet az utóbbi években követek. Úgy gondolom, hogy ahogyan a zenében van crossover, ugyanúgy, talán a szociológiában is létezik efféle: áthallások társtudományok, szemléletek között, azoknak együttes alkalmazása során valamiféle új születése.

2008 óta (egy év kihagyással) vezetem a Miskolci Egyetem BTK Szociológiai Intézetét, mely 2018-ban egy intézményi átalakulást követően felvette az Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete nevet - ezzel is tükrözve szemléletmódunkat és kutatásaink, praxisunk irányát.

Elmélet és alkalmazás, filantróp szemléletű kutatások és társadalompolitikai beavatkozás, „politikacsinálás” és tudományos kutatás, szociológusság és társadalmi mérnökség. Ismerős kifejezések ezek ebben a társadalomtudományban – lényegében annak kezdete óta.

Talcott Parsons az Amerikai Szociológiai Társaság 39. elnökeként (1950) vetette fel azt, hogy megfelelő egyensúlyt kellene találni az alapkutatások és alkalmazott kutatások között. Nagy kérdés volt számára, hogy a szociológus hogyan vállalja azt a felelősséget, melyet a társadalom alakításának szükségessége mér rá. Úgy vélte, hogy egy problémán való szisztematikus munkálkodásnak alapvető prioritása kell, hogy legyen a probléma azonnali, gyakorlati megoldása felett (Larson, 1995). Úgy gondolom, hogy ez a szemlélet az általam vezetett kutatásokat is jellemzi.

Paul Lazarsfeld pedig - szintén ASA elnöksége alatt - 1962-ben azt javasolta, hogy az éves konferencia címe a „Szociológia a gyakorlatban” vagy az „Alkalmazott szociológia” legyen – jelezve talán a szociológia egyfajta újra-pozicionálásának szükségességét. Mindenesre ez az aktus önmagában is mutatja az alkalmazott szociológia térhódításának jelentőségét és elismerését – legalábbis az USA-ban. A konferencián azzal a fontos és egyre megkerülhetlenebb kérdéssel is foglalkoztak a kutatók, hogy milyen nehézségek jelentkeznek a gyakorlati problémák kutatási kérdésekké alakítása során és kutatási eredmények társadalompolitikai cselekvési javaslatokká formálásában (Larson, 1995).

Kutatásaim során szinte valamennyi fent említett szerepben voltam: volt, hogy az alkalmazott kutatásaim „megálltak” a probléma feltárásánál és megoldási javaslatok készítésénél és volt, hogy ezen túlmenően akcionalista jelleggel egyfajta beavatkozás is történt.

Az évek során rájöttem, hogy amit csinálok (illetve tanár- és kutatótársaimmal itt Miskolcon csinálunk), az a Toynbee Hall, a Hull House és a Pittsburgh Kutatás valamiféle 21. századi elegye (lásd ehhez a Tanulmánygyűjtemény I. fejezetében leírtakat).

Jelen tanulmánykötetben ezekből a munkáimból válogattam.

A tanulmánygyűjtemény I. fejezetében röviden bemutatom kutatásaim szemléletmódját, majd összefoglalóan azt a munkásságomat, melyet a doktori fokozat megszerzése óta (egyre elszántabban) folytatok az alkalmazott szociológia módszereivel, szemléletmódjaival és eszköztárával a társadalmi hátrány(ok) feltárása és - valamilyen szintű - megoldása érdekében egyéni szinten és közösségi-társadalmi szinten egyaránt. A gyűjtemény II. és III. részei tanulmányaimat tartalmazzák (a fejezetek címei a tanulmányok eredeti címeivel kerültek feltüntetésre).

A borítón a szerző „Gomolygás” című olajfestménye

I. 2. A kutatások szemléletmódja

I. 2. 1. Az alkalmazott szociológiáról

Az alkalmazott szociológia lényegében a szociológiai elméletek, szemléletmódok és kutatási módszerek gyakorlati kérdések megválaszolása érdekében való használata, melynek során döntéshozók, piaci és más szereplők számára társadalmi kérdések, problémák jobb megértése, tudományos igényű megvilágítása, kutatása és megoldásuk lehetséges módszereinek, útjainak felvázolása történik meg.

Az, hogy a szociológus szerepe mi lehet a problémák gyakorlati megoldásában, egy másik kérdés, hiszen lehet, hogy a szociológus megmarad tisztán tudósi szerepkörben - a gyakorlati cselekvés szereplőjévé nem válva, ez esetben a tudós szerepét és az értelmiségi aktivista szerepét elkülönítve. Más esetekben (pld. akcionalista szociológia, szociológiai intervencionalizmus), a határok elmosódnak: a szociológia nem csak alkalmazott jellegűvé válik, hanem maga a szociológiát gyakorló ember is a tudós szerepből kilépve erőteljesen bevonódik társadalmi folyamatok generálásába, megoldásába.

Az alkalmazott szociológiai kutatások története Lester F. Ward szerint több mint 150 évre nyúlik vissza (Larson, 1995). Az alkalmazott szociológia feladata Ward szerint egyfajta hidat képezni az elmélet és a gyakorlat között, a szociológiai elméleteit közelebb hozni a társadalmpolitikai döntéshozókhöz és mindezek mellett hozzájárulni a szociológiai elméletek és szociológia módszertan fejlesztéséhez. Az alkalmazott szociológusok fő célja szerinte a társadalmi élet fejlesztése szociológiai elméletek és kutatások segítségével, szociológiai szempontok és nézőpontok beemelésével.

Vannak kutatók (mint maga Ward), akik szerint az alkalmazott szociológia a 19. században elinduló majd virágzó filantróp szemléletű kutatások egyenes folytatása (lásd ehhez például Perlstadt, 2007; Larson, 1995), míg mások szerint a kettő lényegében külön utakon fejlődött: míg az utóbbi társadalmi, szociális problémákból és azok megoldásából alakult ki társadalmi kérdések iránt fogékony, laikus értelmiségi, polgári körökből, addig az előbbi az egyetemekből, az azokon szerveződő és a szociológia tudományos reputációjáért folyamatos küzdelemben álló kutatók által jött létre (lásd ehhez Némedi, 1999/a; 1999/b; 2010).

A szociológia alkalmazott jellege véleményünk szerint egészen az alapítójáig, Auguste Comte-ig visszavezethető, aki a szociológia egyik feladatának tartotta a közvélemény szelíd terelgetését és egyfajta tanácsadói szerepkör kialakítását. A szociológiának szánt közvetítői szerepkört a tudomány és a társadalmi aktivizmus között. A szociológia tudományán belül megkülönböztetett társadalomstatisztikát és a társadalmi változások tudományát. Comte maga úgy vélte, hogy a szociológus tanácsokat adhat, de nem feladata a gyakorlati megvalósításban való részvétel. A korai gondolkodók közül Herbert Spencer - Comte-tal szöges ellentétben - úgy vélte: a szociológusok feladata a közvélemény és döntéshozók meggyőzése a tekintetben, hogy a társadalmi folyamatokba kívülről mesterségesen beavatkozni nem szabad, azok spontán, természetes módon alakulnak.

Lester F. Ward volt az, aki az alkalmazott szociológia kifejezést valójában először használta (Larson, 1995). Ward (1883) úgy gondolta, hogy a szociológia elsőbbséget élvez az alkalmazott szociológiával szemben, azaz az utóbbi az „igazi” a „tisztá” szociológiától függ. Ward úgy vélte, hogy a szociológia elsődleges feladata a társadalmi törvényszerűségek, működési módok tanulmányozása és csak másodsorban az, hogy megmondja: milyen irányba és hogyan fejleszhető a társadalom. Meglátása szerint az

alkalmazott szociológia egyfajta evolúciós fejlődést követően alakul ki az eredeti, a „tisza” szociológiából (lásd ehhez Ward, 2018).

Ward átvette Comte-tól a szociokraták kifejezést, és úgy vélte, hogy a kormányzat tudja a társadalmat fejleszteni, amennyiben a döntéshozók társadalomtudományokban való jártassággal rendelkeznek. A tudományos alapokon nyugvó jogalkotást társadalomstatistikai és szociológiai alapokra kell helyezni, azért, mert ezek a tudományok rendelkeznek olyan megbízható forrásokkal, melyekre minden társadalomfejlesztés építhető. Ward mind ezek mellett nem kedvelte a baloldaltól érkező radikális társadalmi átalakításokat, inkább úgy vélte, hogy neveléssel, oktatással lehet sikereket elérni. A társadalomtudomány feladata leginkább általános alapelvek lefektetése, melyek útjelző táblaként szolgálhatnak politikai és társadalmi cselekvések számára. Ward határozottan elkülönítette a tudós és aktivista szerepét: szerinte a szociológusnak mint tudósnek nem szabad beleártania magát aktuális társadalmi kérdések megoldásába, mert akkor politikus lesz belőle. Kiállt az értékmentes tudomány mellett. Comte-tal ellentétben úgy gondolta, hogy az alkalmazott szociológia feladata nem egy ideálisnak vélt társadalom felé segíteni az emberi közösségeket, hanem konstruktívan hozzájárulni a társadalom fejlesztéséhez. Az egyéni cselekvések harmonizálása is feladata, méghozzá oly módon, hogy azok összegzett módon tudjanak a közjóhoz végső soron hozzájárulni (Larson, 1995).

A következőkben - a teljesség igénye nélkül - vázlatosan (hiszen lehetetlen lenne valamennyi ilyen irányú törekvést e helyütt bemutatnom) az alkalmazott szociológiai kutatások alátámasztásaképpen röviden áttekintem annak hagyományait (jöjjön az akár szociális kérdésekre fogékony kutatók munkáiból, akár az egyetemi szférából) - elsősorban Nagy-Britanniában, Franciaországban, Németországban és az USA-ban.

A statisztika megszületésével és kiteljesedésével párhuzamosan (1800-~1880-ig) megjelenik a társadalmi problémák társadalompolitikai, filantróp jellegű leírása Angliában és Franciaországban (Némedi, 1999/b). Ezek a leírások, elemzések többnyire orvosoktól vagy olyan jó szándékú laikusoktól származtak, akik kapcsolatba kerülve a társadalom alsóbb rétegeivel szerették volna jobban megérteni az őket érintő társadalmi problémákat. Az írások másik része meg olyan szerzőktől származott, akik ezen kedvezőtlen folyamatok elszenvedőit deviáns embereknek látták és szerették volna őket jobb útra téríteni. Ezek a kutatások többnyire morálstatisztikai jellegűek voltak és - ahogyan Némedi fogalmaz - „a hatékony társadalmi ellenőrzés vágya hajtotta [ezeket]” (Némedi, 1999/b, p. 438.). Kutatásaikat összefoglalóan survey-nek nevezték, utalva a szó eredeti jelentésére (mint „áttekintés”, kutatás - kvalitatív elemekkel is). Angliában ezeket az elemzéseket az állam generálta sok esetben azért, hogy fontos társadalmi kérdésekben vizsgálóbizottságokat küldött ki, melyek az érintettek megkérdezése segítségével készítették el jelentéseiket. Engels „A munkásosztály helyzete Angliában” című művét is ezekre a jelentésekre alapozva készítette el.

Nagy Britanniában az 1830-as és '40-es években a statisztikai módszereket is használó, de valójában amatőr társadalomkutatók az elit tagjai is voltak egyben - így ezeket az elemzéseket, eredményeket közvetlenül állították a szociális reformok szolgálatába. Ezekben az években élte virágkorát ez a fajta survey, és központja kezdetben Manchester majd London lett. Hanyatlása a szociáldarwinizmus térnyerésének is volt köszönhető, illetve az életkörülmények javulásának.

1869-ben alakult meg a Charity Organization Society azzal a céllal, hogy segítse az „érdemes szegények” kiválasztását és leválasztását a szegények azon csoportjaitól, akiket a segélyek és támogatások csak a szegénységgel való együttélésre kondicionálnak.

A szervezet ilyenfajta segítő munkáját tudományos mérésekre szerette volna alapozni, illetve gyakorlati segítségnyújtást is tervezett, így szociális munkás képzést indított.

Charles Booth kutatása a londoni szegénységgel kapcsolatosan is a fenti társadalompolitikai viták mentén történt. Célja a szegénység széleskörű felmérésén túl az is volt, hogy megnézze: mennyien vannak azok, akik elsődleges szegénységben élnek - a jövedelem hiánya miatti állapotban - és mennyien vannak azok, aki a másik csoportba tartozva életmódjuk által élnek szegénységben (lásd ehhez Rowntree, 1971). A kutatás során Booth nyolc jövedelmi kategóriát állapított meg. Vizsgálatait nyolc kötetben, 1889 és 1903 között publikálta. Booth kutatásának eredményei - többek között - az volt, hogy sikerült Malthus tézisének megcáfolnia illetve az, hogy empirikusan bizonyította: a szociáldarwinizmusnak a tétele, mely szerint a jótékonykodás növelné a szegénységet – nem bizonyítható. Megállapította, hogy a szegények jelentős része elsődleges szegény (azaz nincsen megfelelő jövedelme). Booth interjúkat készített, jegyzőkönyveket, statisztikai adatokat tanulmányozott, megfigyeléseket végzett. Kutatásainak volt egy talán meglepőbb eredménye is, ugyanis úgy találta, hogy a jótékonykodásnak nincsen hatása a szegénység mértékére, azaz nem növeli, de nem is csökkenti azt.

Némedi kiemeli Nagy-Britannia kapcsán azt a tényt, hogy a második világháború után létrejövő egyetemi társadalomtudományi-szociológiai kutatás a fent felvázolt tradícióba illeszkedett és azzal - kis fáziskéséssel ugyan - de összefonódott (Némedi, 1999/b).

Franciaországban az előzőhöz hasonlóan szintén megjelenik az 1800-as évek közepén a társadalmi reformokhoz kapcsolódó (kezdetben) laikus társadalomkutatás. Louis R. Villermé volt az, aki orvosként hat éven keresztül végzett kutatásokat textilgyári munkások körében, melynek során szisztematikusan leírta a munkafolyamatokat, illetve az azokat végzők (nők és gyerekek is) helyzetét, a munkavégzés higiéniai körülményeit.

Frédéric Le Play az előzőnél ismertebb kutató. Le Play családmonográfiákat készített, melyeknek során a családok költségvetését, a családok történetét, életmódját, munkakörülményeit írta le részletesen. Kutatásaival célja volt a társadalmi béke, harmónia megtalálása, visszaállítása, azaz azon okok megtalálása, melyek az emberek boldogságának alapjai. Két, a mai napig a társadalompolitikai vitákban fontos fogalmat használt, a szabadságot és a biztonságot és úgy vélekedett, hogy a biztonság előrébb való. Családtipológiát készített és azt sugallta, hogy a családok stabilitását erősíteni lehetne a családi kötelek, a patriarchális családi forma felé való elmozdulással. Le Play hatással volt angol társadalomkutatókra is és dolgozott azon, hogy az általa vitt paternalista, konzervatív jellegű reformszemléletű társadalomtudomány intézményesüljön (Botos, 1996).

A francia társadalomkutatók szerepének vizsgálatakor ki kell emelnünk Émile Durkheim munkásságát, akinek az 1897-es munkája (Az öngyilkosság) az első olyan nagy szociológiai munka, mely az elméleti munka (Comte-tól induló hagyománya) és a gyakorlati társadalomkutatás (Quetelet-féle morálstatisztika) ötvözetének tekinthető. Némedi úgy véli (Némedi, 1999/b), hogy ez a munka azonban nem tekinthető a probléma-orientált empirikus társadalomkutatás folyományának.

Nagy történelmi ugrással, a francia alkalmazott szociológiai hagyományokat követve Alain Touraine akcionalista szociológiájáról is szó kell, hogy essen. Elméletének kidolgozásához a társadalmi mozgalmak kialakulását és fejlődését tanulmányozta (Pokol, 1995). Egy korszerű, modernizáltabb formában megjelenő marxista társadalomelmélet megalkotására törekedett a strukturalista és funkcionalista elméletek beemelése mellett a társadalmi konfliktusok elemzését tartotta fontosnak. Úgy vélte, hogy az előbbiek a társadalmi rend fennmaradását magyarázzák, az utóbbi éppen a társadalom

dinamikus jellegét, a változást és azt mozgató erőcsoportok működését ragadja meg. Touraine a társadalmi mozgalmak tanulmányozása során addig jut el, hogy ezeket a társadalmi változások mozgatójának tekinti. Az 1970-es évektől a szociológiai intervencionalizmus felé mozdul el még inkább, melynek során a szociológus szerepét a társadalmi mozgalmak szervezőinek összefogásában látta, abban, hogy, a mozgalmi jellegű egy tudatosabb szintre emelve segítse. Touraine maga is - elméletének megfogalmazását követően - a gyakorlat felé orientálódott és mint „politika-csináló” folytatta pályáját.

Németországban 1872-ben hozták létre a Verein für Sozialpolitik nevű szervezetet, mely a kezdetektől társadalompolitikai, gazdasági ügyeket vitatott meg. Ebben a szervezetben egy etikai megfontolásokat is figyelembe vevő gazdaságtan megteremtése volt a cél, nem pedig egy önálló társadalomtudomány megteremtése. Némedi megjegyzi, hogy habár maga Max Weber is részt vett a szervezet kutatásaiban (Tönnies, Alfréd Weber és Sombart mellett), elméleti munkáiban az ott feltárt kérdések nem jelentek meg, azaz a szociológiaelmélet és a fent leírt társadalomtudományi jellegű kutatás nem kapcsolódott valójában egybe Németországban sem (Némedi, 2010).

Az USA-ban a moralista társadalomreformereknek nem bírtak olyan politikai befolyással, mint Nagy-Britanniában. Éppen ezért is, ezek a reformerek helyi közösségekhez illetve később az egyetemekhez fordultak a társadalmi jelenségeket firtató kutatásaikkal, így erőteljes empirikus társadalomkutatás zajlott az egyetemi szociológia kialakulása előtt is már. Az 1980-as évek végén kezdődtek el közegészségüggyel kapcsolatos statisztikai kutatások (Perlstadt, 2007).

Az empirikus társadalomkutatás a szegénységkutatásból indult el, az európai settlement típusú szociális segítséssel összefonódva: A Hull House (settlement) aktivistái Chicagóban az 1890-es években (Kelley, Addams és mások, akihez egyetemi kutatók, John Dewey és George Herbert Mead is csatlakozott) meg voltak arról győződve, hogy ha a szegények életkörülményeit alaposan dokumentálják, akkor kezdődhetnek fontos társadalmi reformok. Ezekben az években a Hull House munkatársai Charles Booth londoni kutatásait alapul véve szisztematikusan feltérképezték a környéket és alapos leírásokat készítettek az ott lakókról. Az aktivisták számára az elméletet megelőzte a gyakorlat és az abból nyerhető tudás.

A Hull House az East Londonban alapított Toynbee Hall mintájára jött létre 1884-ben és fő célja a munkásosztály tagjainak oktatáshoz való hozzáférése, javítása és szociális segítségük. 1892-ben Addams adta ki a „3 R-t” (a lakás, kutatás és reform – magyarrá így tehetnénk át), aminek lényege a Hull House küldetése, együttműködés a helyiekkel, életkörülményeik (szegénység, függőség) intenzív kutatása, a közvélemény folyamatos informálása mindezekről és társadalmi-szociális reformok sürgetése, kikényszerítése (Hilscher, 1989).

Du Bois pedig, aki az első fekete társadalomkutató volt, az 1899-es munkájában (A philadelphiai néger) Philadelphia feketék által lakott kerületében végzett kutatást, melynek célja az is volt, hogy megmutassa: a feketék nem alkotnak homogén réteget, hanem közöttük is van középosztályos. Du Bois, bár a kutatását követően nem tudott jó egyetemen állás találni és így később újságíróként állt, a kutatás idejében a Philadelphiai Egyetem alkalmazottja volt, így kutatása egyetemi kutatásnak is minősíthető (Némedi, 1999/b).

A Pittsburgh Survey volt (1906-1909) az a kutatás, melyben szociális munkások dolgoztak együtt egyetemi kutatókkal és amely városi reformerek céljait szolgálta (The Pittsburgh District, 1914). A Pittsburgh Surveynek akkora sikere volt, hogy az

USA-ban ennek nyomán egyfajta survey mozgalom bontakozott ki, mely nagyjából az 1930-as évekig tartott és amely a tudományos kutatás, az újságírás és a társadalmi tervezés egyfajta elegyévé vált. A survey háromféle szakember munkájával készült: egyrészt feltételezett társadalomkutatókat, akik a helyzetet feltárják, feltételezte továbbá társadalmi tervezők bevonását, akik javaslataikkal hozzájárulnak társadalmi reformok megfogalmazásához, valamint feltételezte úgynevezett „disszeminátorok” munkáját, akik széles körben elterjesztették a szükséges javaslatokat, de edukáltak is egyben annak érdekében, hogy a közeg minél befogadóbb legyen.

Ernest Burgess, a Chicagói Egyetem tanára fenntartásokkal kezelte a fenti típusú survey vizsgálatokat, kritizálva annak módszertanát (melyet lehet úgy is értelmezni, mint az egyetemi szociológia nagy nehezen megszerzett tudományos reputációja védelmét). Az egyetemen ez idő tájt a statisztikák mellett etnográfiai megfigyeléseket és személyes dokumentumokat használtak a kutatók - később, az eredeti survey mozgalom hanyatlását követően - maguk is a survey módszert kezdték használni (Feischmidt, 2006).

1933-ban készült el a Recent Social Trends nevű jelentés, mely szellemiségében azt volt hivatott demonstrálni, hogy az empirikus egyetemi szociológia önálló képződmény, nem pedig a 19 századi empirikus társadalomkutatás folyománya.

Az alkalmazott szociológiára az USA-ban a tudományos szférán kívüli világból talán jó példa Ford autógyára, ahol Henry Ford ötlete nyomán az 1910-es évek elején felállt egy szociológiai részleg, melynek feladata a munkások megfigyelése, kutatása és kiválasztása egy speciális program számára (mely programot és annak humánus voltát sokan, sok szempontból kritikával illették).

William F. Ogburn 1929-ben deklaráta, hogy a szociológia, mint tudomány nem hivatott arra, hogy a világot egy jobb helyé tegye (Perlstadt, 2007). Ugyanakkor úgy vélte, hogy az alkalmazott kutatások alapját a tudományos módszerek jelentik, és hogy ezeket le kell választani a propagandáról, az etikáról, a vallásról és az újságírásról. Úgy gondolta, hogy éles határvonalat kell húzni a „politikacsinálás” és a tudományos kutatás között. Ogburn megkülönböztette egymástól a szociológusokat és a társadalmi mérnököket: az előbbi kutató tudós, az utóbbi pedig bizonyos módszereket és tudást a gyakorlatban alkalmazó szakember, de nem tudós (Larson, 1995).

Az USA-ban a második világháború alatt létrehozták az Office of Facts and Figures szervezetet, melynek feladata közvélemény-kutatások végzése olyan területeken, melyek a háborúhoz valahogyan kapcsolódtak (például a háborúval kapcsolatos vélekedés a lakosság körében, vagy a háború során bevezetett korlátozások állampolgári megítélése témákban).

Robert K. Merton és Paul F. Lazarsfeldet is meg kell röviden említetünk abban a sorban, mely az alkalmazott szociológiai kutatások hátterét vizsgálja. Együttesen tették le a voksukat a középszintű elméletek kidolgozása mellett, és együtt alapították az Alkalmazott Társadalmi Kutatások Központját. Merton számos más ismert tevékenysége mellett nagyban járult hozzá az empirikus szociológia módszertanának kimunkálásához és az ő nevéhez fűződik a fókuszcsoporthoz interjúk módszertanának kidolgozása is.

Rensis Likert szociálpszichológus, a viselkedéstudományok eredményeinek gyakorlati alkalmazásáért is sokat tevő kutató, a hozzá fűződő skála megalkotója a második világháborút követően maga is végzett társaival olyan kutatásokat, melyeket aztán az üzleti világ, szervezetek, kormányzati és más megrendelők tudtak hasznosítani.

Mint ahogyan a bevezetőben is írtam, Talcott Parsons, az Amerikai Szociológiai Társaság 39. elnökeként vetette fel (1950) megfelelő egyensúly megtalálását az alap kutatások és

alkalmazott kutatások között. Az USA-ban az 1960-as években számos olyan, egyetemekhez köthető társadalomkutató intézet jött létre, amelyek kutatásai megtermékenyítően hatottak szociológiai elméletek kialakulására, módszertani kérdések megújítására (pld. esettanulmányok széleskörű alkalmazásának lehetőségeire).

Paul Lazarsfeldnek az ASA elnökeként a korábban már említett módon szintén nagy szerepe volt az alkalmazott szociológia és a „tisza szociológia lehatárolásában.

Az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején sokan szereztek az USA-ban szociológus mester, vagy PHD fokozatot, ugyanakkor a felsőoktatás egyetemi oktatókra vonatkozó befogadókészsége nem volt túl erős. Így ezek közül sokan helyezkedtek el az akadémián kívüli területeken - így növelve az alkalmazott társadalomtudományi kutatók táborát, a szemléletmód ismertségét. Hasonló a jelenlegi helyzet Magyarországon is.

A 20. század közepére a laikus, de lelkes polgári körökhöz tartozó reformereket (szinte valamennyi fent vizsgált országban) kiszorították a professzionális kutatók, illetve tudósok. Később a piackutatók és közvéleménykutatók egyre inkább, mint professzionális piaci vállalkozások jelentek meg és ezek semmiféle hasonlóságot nem mutattak a 19. századi társadalmi reformerek törekvéseivel.

Az alap kutatás versus alkalmazott kutatás kérdése a mai napig (sőt egyre erőteljesebben) rendre felmerül nemcsak nemzetközi, de hazai szociológiai, társadalomtudományi körökben (csakúgy, mint akár tudománypolitikai körökben is).

A fent leírtak mentén úgy gondolom, hogy az alkalmazott szociológia 21. századi feladata a Ward (és mások) által megfogalmazottak szellemiségében egyfajta mediatori szerep az elmélet és gyakorlat között, a szociológia társadalmilag is hasznosítható elemeinek beépítésével.

I. 2. 2. Kutatásaim episztemológiai háttere

Kutatásaim szemléletmódját tárgyalandó, az alkalmazott kutatások kialakulása bemutatásán túl a továbbiakban röviden szeretnék kitérni vizsgálataim episztemológiai hátterének felvázolására.

Miközben a pozitívizmus a determinizmusokra épít (okság, meghatározottág), a hermeneutika az indeterminizmust, az emberi akarat és viselkedés szabadságát hirdeti, azaz azt, hogy az emberi viselkedést érzések, benyomások, vélekedések (is) befolyásolják (Feischmidt, 2006; Larson, 1995; Kvale, 2005; Mason, 2001). A hermeneutika a cselekvések értelmező megértését tartja fontosnak. Alapvetése szerint az emberi viselkedés tanulmányozása soha nem lehet komplex és egzakt, mert eleve telve van bizonytalanságokkal. Továbbá levezethető belőle, hogy a szociológiai változók nincsenek önmagukban, hanem folyamatos változásban vannak, ennél fogva nehezen mérhetőek. Hermeneutikai perspektívából szemlélve fontos a cselekvések és társadalmi események mögötti okság és szubjektív értelmezés keresése (Denzin - Lincoln, 2011).

Lincoln és Guba (Lincoln - Guba, 1985; 1982) az általuk megalkotott naturalista szemléletmódban, a pozitívizmussal szemben úgy vélték, hogy többféle valóság létezik, a megismerő és a megismerés tárgya nem elválaszthatatlanok egymástól, hanem állandó interakcióban állnak, az okságot és következményeket nem lehetséges élesen elkülöníteni egymástól tekintettel arra, hogy minden egymással kölcsönös kapcsolatban áll és állandóan alakul és hogy a megismerés valójában mindig értékelített. Az általuk alkalmazott eljárás a folyamatos elméletépítés, több, egymást akár átfedő, állandó változásban lévő munkahipotézissel (mely gondolatok a kvalitatív kutatások egy jelentős

részének alapját képezik, lásd ehhez még Glaser - Strauss, 1967; Bryman, 2015; Feischmidt, 2006). Guba és Lincoln az interdeterminizmus szemléletét hozzák a szociológiai gyakorlatba, melynek során úgy vélik, hogy a kutatók általi általánosítások és végsőnek tételezett megállapítások lényegében az elme szüleményei, nem eleve, egzakt módon létező dolgok. E vélekedések szerint minden igazság valójában relatív, minden megállapítás kontextus függő, nincsenek általánosan érvényes, végső megállapítások. Így fontos kérdés az, hogy az egyik helyen, egyik környezetben talált eredményeket, hogyan lehet egy másik környezetbe transzportálni. Működik-e máshol, más körülmények között? A megoldásuk erre az illesztés és a kongruencia, a két eset közötti hasonlóságok és különbségek leírása. A fentiekből következik, hogy elutasítják a deduktív, axiómaszerű elméletépítést (csakúgy, mint minden olyan elképzelés, mely a gronDED theory módszertanára épít).

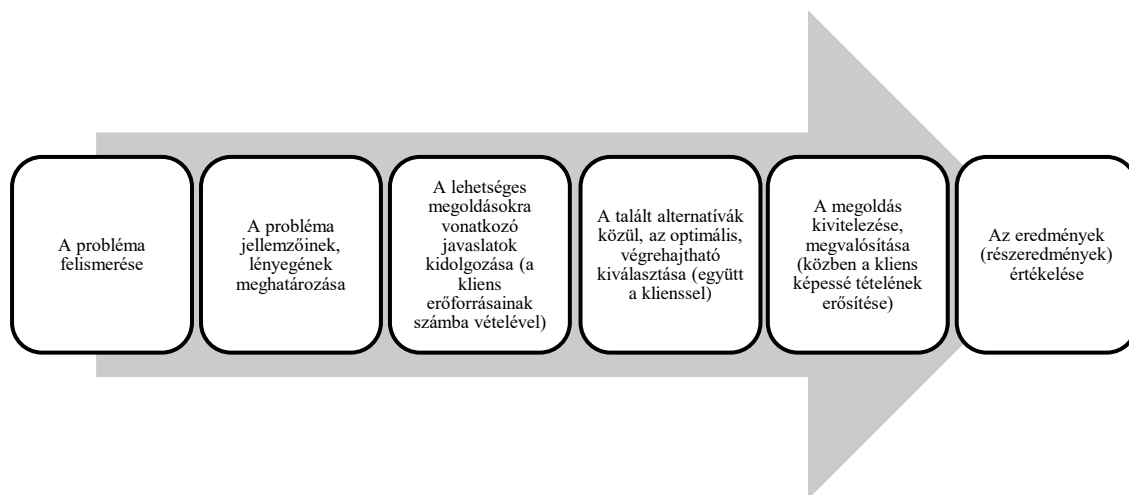
Ralf Bohnsack (idézi Feischmidt, 2006) pozícióba ágyazott tudásról beszél annak kapcsán, hogy a kutató maga is részese annak a „valóság”-nak, amit megfigyel, azaz az nem létezik tőle függetlenül. Átveszi a fenomenológia azon álláspontját, mely szerint társadalmi tények önmagukban nem léteznek, ennél fogva a kutatói értelmezések is csak másodlagos konstrukciók.

A fent felvázolt modell (illetve elképzelések) lehet az alapja az olyan alkalmazott kutatásoknak is (így az általam végrehajtottaknak is) melyek partikulárisak, helyhez és időhöz kötöttek, tervezési folyamatok alapját képezhetik, és arra hivatottak, hogy elméleteket építsenek, magyarázatokat hozzanak létre az esetek, az eredmények alapján (egyfajta induktív logika mentén). Az elképzelés értéktelített abban az értelemben, hogy nem vitatja el a szemlélő jelentőségét az értelmezési folyamat során, így alkalmas(abb) általában értéktelített társadalompolitikai döntések háttéréül (is) szolgálni, mint a pozitivistá szemléletű paradigmák. Úgy gondolom, hogy az alkalmazott társadalomtudományoknak egy ilyesfajta hermeneutikai, interpretatív szemlélettel kellene rendelkezniük.

A bevezetőben már említettem, hogy szociológus és szociális munkás is vagyok, illetve közösségfejlesztéssel és csoportokkal is foglalkozom. Mindezek mellett, illetve ezekkel párhuzamosan kutatóként és gyakorlati szakemberként is érintett vagyok társadalmi innovációk generálásában, kísérésében.

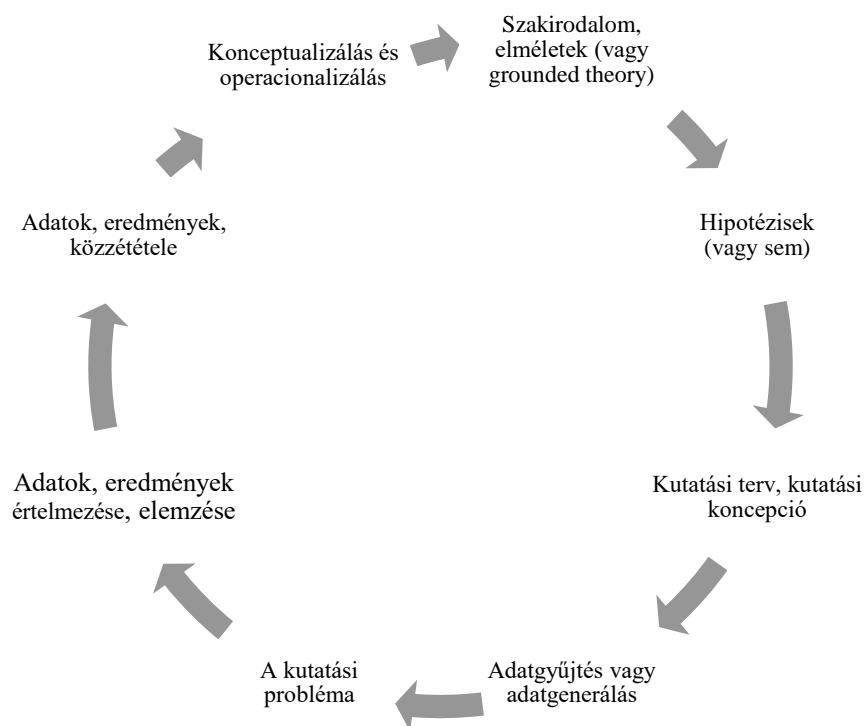
Alkalmazott társadalomtudományi kutatásaim során egyre inkább azt találtam, hogy a szociális esetmunkában kifejlesztett probléma-megoldó modell, a szociológiai kutatások során általánosan alkalmazott kutatómódszertani modell és a társadalmi innovációk generálása során általunk kimunkált modell egymásra rímel, egymást kiegészítve alkalmazható a gyakorlatban (lásd ehhez az 1-3. ábrákat).

Néhol a folyamat a probléma alapos feltárásáig jut el, néhol addig, hogy megoldási javaslatokat, társadalompolitikai javaslatokat is megfogalmazunk, néhol pedig mi magunk generálunk folyamatokat a társadalmi változás irányába (akár akcionalista jelleggel, akár a társadalmi innovációk generálásán keresztül). A szociológiai kutatásnak önmagában is lehet kataritikus, vagy terápiás jellege (bár önmagában a terápia, vagy pszichológiai szempontok alkalmazása nem feladata a tisztán szociológiai munkáknak). Nem szándékolt hatásként azonban akár egy csoportra, szervezetre vagy közösségre irányuló kutatásnak is lehet relevatív hatása és jellege (nem beszélve az életút interjúról, vagy egyéb, feltáró jellegű interjúkról, melyek szinte szükségszerűen váltanak ki hasonló reakciókat – lásd erről bővebben Kvale, 2005; Mason, 2001).

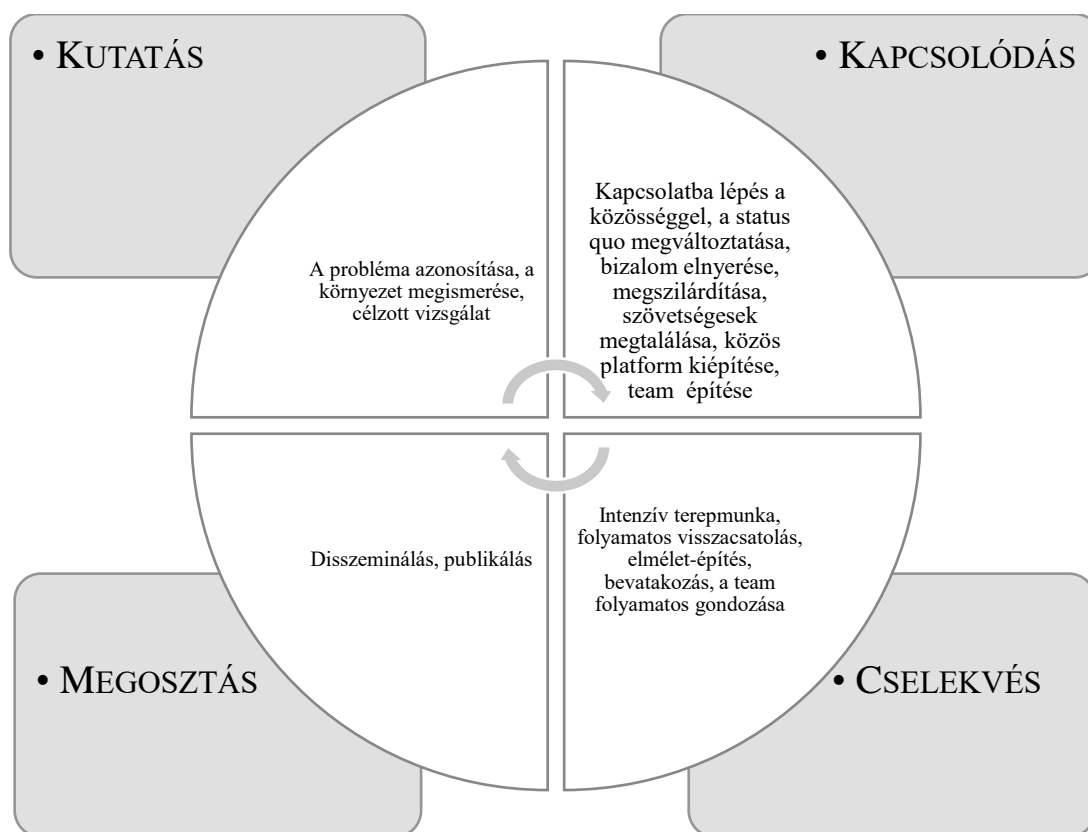
1. ábra: A szociális munka problémamegoldó modellje
 Forrás: saját szerkesztés

A szociális esetmunka során használt problémamegoldó modellt eredetileg Helen Harris Perlman (Perlman, 1957) fejlesztette ki, aki a közel hetven évet töltött szociális munkásként, kutatóként, tanárként az alkalmazott társadalomtudományok területén aktívan. A Chicagói Egyetemen iskolaalapítóként írta meg 1957-ben a Szociális esetmunka: a problémamegoldó folyamat című művét. Ennek alapján dolgozik a szociális munka problémamegoldó irányzata azóta is.

2. ábra: A szociológiai kutatás lépései (általános modell)
 Forrás: saját szerkesztés

A szociológiai kutatásokra vonatkozó jól ismert modellt szemlélteti a fenti (2-es) ábra. Az alapmodellben lépésekként kerülnek feltüntetésre az egyes munkafázisok, de valójában ezek inkább egymással párhuzamosan meghozandó döntések - és sokszor csak pillanatnyi döntések például az alapozott elmélet alkalmazása esetében. A kvalitatív jellegű, a pozitivista szemlélettől eltérő, sokszor inkább induktív logika mentén készülő kutatások esetében fent említett episztemológiai kiindulópont miatt (a kutató is része a „valóságnak”) adatgenerálásról lehet inkább beszélni (Mason, 2001) és nem adatgyűjtésről, illetve, - ezzel párhuzamosan - oda-visszaható folyamatokról van szó, melyek rugalmasan alakíthatóak.

3. ábra: A társadalmi innovációk generálásnak modellje
 Forrás: saját szerkesztés

Végül a társadalmi innovációk generálásnak modellje (3-as ábra) bemutatja azt a folyamatot, melynek során társadalmi innovációk létrejönnek, illetve megvalósulnak. A folyamat fontos eleme az alapos feltáró munka, az innováció környezetének megismerése, az innováció érintettjeinek azonosítása, a bizalom elnyerése, a folyamatokba való bevonásuk (ezek ugyanúgy megvannak az akcionalista jellegű szociológiai kutatásokban), az intenzív terepi jelenlét, a folyamatok kísérése, gondozása, disszeminálása és akár, - tudományos igénnyel - egyfajta alapozott elmélet folyamatos építése.

I. 2. 3. Alkalmazott kutatások egyéni és közösségi szinten

Alkalmazott szociológiai kutatásaim *egyik színterét összefoglalóan egyéni szintű kutatásoknak neveztem el*, mert ezekben a fókusz (kvalitatív interjúk alkalmazásával) egyéni élettörténeteken, életutakon van. Közös még bennük, hogy hátrányos helyzetű, többségükben roma származású gyerekeket, fiatalokat érintenek és céljuk - helyzetük feltárása mellett - társadalmi esélyeik javítása.

Az ide tartozó kutatásokat három csoportba sorolhatom: az egyikben azzal a kérdéssel foglalkoztam, hogy miért (nem) járnak roma gyerekek óvodába és milyen társadalmpolitikai szinten is megfogalmazott javaslatokat lehet tenni a helyzet javítására. A második csoportba azok tartoznak, melyeknek fő célcsoportját roma származású egyetemisták képezik (esélyeik, lehetőségek a felsőoktatásban, identitás-problémák - ez utóbbi doktori kutatásaim folytatásaképpen), a harmadik csoportba pedig azok a kutatások, melyekben a romák korai (18 év alatti) gyermekvállalását vizsgáltam.

2005-ben kaptam felkérést a miskolci Esélyek Házától arra, hogy *vizsgáljam meg B.-A.-Z- megyében az óvodákat abból a szempontból, hogy mennyire nyitottak a roma gyerekek felé* (Szabó-Tóth, 2007). A kutatások során a mintavételi keretet kialakítása után kvalitatív interjúkat készítettem óvodavezetőkkel, óvónőkkel a kérdés vizsgálatára. Empirikus kutatásaim és a korábbi vizsgálatok tapasztalatait összefoglalva megállapítottam, hogy roma és nem roma gyerekek iskolai életére való felkészítésében egyaránt alapvetően fontos szerepe van az óvodának. Felhívtam a kutatás segítségével a figyelmet arra, hogy a roma gyerekek óvodáztatása több szempontból is kulcsfontosságú és arra is, hogy ezen a téren milyen anomáliák tapasztalhatóak. Kutatásom során megállításra került például, hogy sok helyen nem áll rendelkezésre megfelelő számú férőhely (a nem dolgozó szülők három- vagy négyéves gyerekeit ezért nem fogadja az óvoda), nem kellően motiváltak a roma szülők gyermekük óvodáztatásában, illetve a szegénységük gátolja meg őket abban, hogy az óvodába járáshoz megfelelő ruházatot biztosítsanak a kisgyerekeknek, másutt pedig nem megfelelő az intézmények és a szülők közötti kommunikáció. Ezek a tényezők együttesen, illetve külön-külön is hatással vannak arra, hogy a cigány gyerekek - kimaradva a szocializáció ezen nagyon fontos intézményéből - nem tudnak sikeresen teljesíteni az általános iskolában. Ez pedig hozzájárul kedvezőtlen társadalmi helyzetük újratermelődéséhez (azóta a helyzet annyiban változott, hogy 2015 óta kötelező három éves kortól az óvodáztatás, kérdés persze, hogy mennyien és hogyan járnak valóban óvodába). Kutatásaim során igyekeztem összeállítani egyfajta jó gyakorlatok tárházát, azaz olyan praktikák gyűjteményét, melyek a kérdés hatékonyabb megoldásában segítséget adhatnak.

A kutatások másik része a *hátrányos helyzetű, felsőoktatásban tanuló fiatalok helyzetét, nehézségeit (romák esetében ezen túlmenően még az identitás-problémáit is) vizsgálta* (Szabó-Tóth, 2015/a; 2015/b; 2014/a; 2014/b; 2005; 2009).

Felsőoktatásban tanuló hátrányos helyzetű hallgatók vizsgálatával a doktori fokozat megírásaképpen készült kutatásaimban, illetve azt követően (különösen 2005 és 2015 között foglalkoztam).

A kutatásokhoz kapcsolóan megjelent publikációkban is felvettem, hogy a hátrányos helyzet igen komplex szociológiai kategória akár a felsőoktatás világán, akár azon kívül: ahány kutatás, elemzés, annyiféle definíciós kísérlet. A hátrányt a kutatások jelentős részében az anyagi hátrányhoz kapcsolják és ennek mentén például azt vizsgálják, hogy hogyan alakulnak a társadalmi egyenlőtlenségek a jövedelmi és vagyoni helyzet alapján.

Szociológiai kutatásokban a deprivált, vagy depriváció fogalmai és vizsgálatának lehetséges indikátorai (az anyagi, érzelmi, kulturális, egészségi-mentális állapotbeli, területi, foglalkoztatásbeli és kapcsolati vetületére alapozva) is megjelennek. Kicsit más a „merítés” ha megnézzük, hogy a felsőoktatási felvételi eljárás során milyen, úgynevezett „többletpontok” adhatók: melyek az úgynevezett „esélyegyenlőségért járó” többletpontok.

Írásaimban elemeztem a HÖOK 2009-től hátrányos helyzetű hallgatókra vonatkozóan futó mentorprogramját hátránykompenzációs szempontból, illetve áttekintettem azokat a kutatásokat és az általuk használt indikátorokat, melyeknek fókuszában szintén tehetséges, hátrányos helyzetű hallgatók álltak.

Ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódva, 2008-tól újra elkezdtem foglalkozni a doktori kutatásaimat is kitevő kutatási kérdéssel, a felfelé mobil életutat mutató romák identitásával. A 2008-tól kezdődő kutatások fókuszában azonban kizárólag felsőoktatásban tanuló romák álltak (szemben a doktori változatos mintájával). A kutatások során életút-interjúkat készítettem a miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégium hallgatóval (2009-2010).

Összegezve ezeket a kutatásaimat a többségi és kisebbségi identitás találkozási pontjait tekintve (lásd ehhez: Szabó-Tóth - Nótin, 2015; Szabó-Tóth, 2012; 2009) az alábbiakat állapítottam meg felsőoktatásban tanuló roma származású hallgatók identitás-stratégiáinak feltárása során. Az egyén vagy csoport számára idegen kulturális közegbe kerülve vagy ott élve öt lehetséges stratégia létezik, amelyik mindegyike más-más összetételű identitást eredményez. Az asszimiláció esetén az egyén vagy csoport elveszíti eredeti kulturális jegyeit, kizárólag többségi terminusokban határozza meg magát. Kettős identitás esetén az egyén vagy csoport az eredeti kultúráját megtartva átveszi a befogadó társadalom kultúráját is, egyenlő mértékben vannak jelen identitásában többségi és kisebbségi elemek, a kettő egymást harmonikusan kiegészíti. Az asszimiláció ellenpólusaként felléphet a disszociatív stratégia, melyet az jellemez, hogy kizárólag a kisebbségi elemek dominálnak az egyén vagy csoport önjellemzésében. A marginális stratégia felfogható úgy, mint az egyensúlyozó identitás ellentettje, melynek lényege az, hogy az egyén vagy csoport sem a kisebbségi, sem a többségi dimenzió mentén nem határozza meg magát, hanem más releváns kategóriákat választ (például a foglakozása mentén definiálja magát).

Ez a négy stratégia lényegében pozitív identitásként fogható fel, mivel nem azon alapul (még a marginális sem) hogy „mi nem vagyok”, hanem, hogy „mi vagyok”. Létezik egy ötödik, egyfajta negatív identitás, amely arról szól, hogy az egyén nem tudja semmilyen dimenzióban identifikálni magát. Erős (1998) szavaival élve identitásmodellé emelt, tartós identitásválságban van. Ennek hátterében többnyire az áll, hogy az egyén számára a személyiségét alkotó identitás-elemei nem kompatibilisek, és ekkor kognitív disszonancia léphet fel. Ennek feloldása vagy sikeres és akkor az egyén valamelyik pozitív stratégia mellett dönt vagy sikertelen (ez utóbbi esetén tartós diszharmónia keletkezhet).

Rejtett identitásról is beszélhetünk esetükben, ha az egyén vagy csoportbár nem „dobja el” identitását, bizonyos szituációban úgy dönt, hogy nem fedi azt környezete számára.

Az újra felfedezett identitás jelenségével is foglalkoztam, ami arra utal, hogy a kisebbségi származású emberek életében lehetnek olyan szakaszok, amikor az etnicitás nem dominál, sőt azt valamilyen oknál fogva megtagadják. Életük más periódusaiban azonban felfedezhetik, újra fogalmazhatják maguk számára és újra szubjektíve átélik, megélik, újra felfedezik kisebbségi identitásukat. Ez megnyilvánulhat a gyökerek keresésében,

vagy nyelvtanulásban, a roma kultúra iránti fokozott fogékonyságban, romákkal kapcsolatos kurzusok felvételében stb (ez egy tipikus identitás-mintázat a roma egyetemisták vonatkozásában). A roma származású egyetemisták egy nagy része asszimilált családokból jön, melyekben a szülők részéről erőteljes törekvés volt a romaság identitás- és egyéb jegyeinek eltüntetésére. Ezek a fiatalok a cigány szakkollégiumi rendszeren keresztül szembesültek romaságukkal.

2018-2019-ben, a Creative Region című Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Pályázatunk keretében, annak mintegy mellékszálaként kezdtem foglalkozni *a korai (18 év alatti) gyermekvállalással romák körében* (Szabó-Tóth, 2019/c; 2020/a).

A kutatás célja a korai gyerekvállalás szociológiai vizsgálata - különös tekintettel annak etnikai és szociokulturális hátterének megvilágítására. Arra kerestem választ, hogy a korai gyerekvállalásnak van-e etnikai metszete, mennyire jár együtt más tényezőkkel (szociológiai értelemben változókkal) és ha igen, azok milyen hatással bírnak erre a jelenségre.

Azt a kérdést is körbejártam, hogy vajon lehetséges-e ennek a magatartásnak valami olyasfajta értelmezése, miszerint egyfajta átmenetet jelent(het) a gyermekkorból a felnőttkorba, egyfajta felnőtt státusz megteremtését jelentheti a közösségen belül. Mindezekkel párhuzamosan, lehet-e úgy értelmezni, mint lépéseket a társadalmi tőke megszerzésének irányába? Vagy éppen ellenkezőleg (és nem melleleg megint csak ezzel párhuzamosan): olyan folyamatként írható inkább, melynek eredménye a szegénység és nélkülözés újratermelődése.

A kérdés megválaszolásához Coleman (1994), Lewis (1968), Fernández-Kelly (1998), Gyukits (2015), Durst (2002) Jahoda és társai (1999), Gyenei (1998), Husz (2011) és mások koncepcióit és korábbi kutatásait használtam fel illetve azt a saját kvalitatív, személyes valamint fókuszcsoportos interjúkra épülő vizsgálatomat, melyet három abaúj-csereháti településen végeztük a téma mélyebb megértése érdekében.

A kérdéssel kapcsolatos előadásokban és publikációkban elsőként a gyerekvállalás, korai gyerekvállalás etnikai hátterével kapcsolatos elméleteket, koncepciókat, korábbi kutatásokat mutattam be, majd ezt követően tértem rá a saját, az abaúj-csereháti térség három településén végzett vizsgálataim eredményeinek összefoglalására.

A három település összehasonlító vizsgálata is azt mutatta, hogy nincsen olyan, hogy tipikus roma viselkedés a gyerekvállalás tekintetében, sőt: Fulókércs (az egyik vizsgált település) példája alapján látható, hogy egy településen belül is lehetnek különféle forgatókönyvek a gyerekvállalási magatartás tekintetében. Az etnikai háttér, mint - szociológiai értelemben vett - változó tehát nem határozza meg egyértelműen a termékenységi magatartást és szándékokat. A termékenységi magatartás egy ennél jóval összetettebb dolog, melynek hátterében ott vannak a környezeti tényezők (a társadalmi környezet összetétele, jellege), a társadalmi státusz, a származási család jellege, szerkezete. Mint arról korábbi kutatások szólnak, a kisebbségi helyzet egyfajta bizonytalan társadalmi helyzetet eredményezhet, ami együtt járhat a többségi mintával ellentétes termékenységi magatartással. Ott, ahol sűrűbbek a társadalmi interakciók romák és nem romák között, ott, ahol vannak gyenge kötések, kapcsolódások napi szinten, a romák termékenysége csökkenni látszik. A területi szegregáció, az izoláltság inkább kedvez a gyerekvállalásnak, mert együtt jár más jellegű minták hiányával, jövőnélküliséggel, a szegénységi kultúrából örökölt mintázatok hagyományos újratermelődésével. Ezekben az esetekben valóban belép a gyerekvállalásnak, mint szimbolikus tőkének, mint a felnőttiség és függetlenség szimbólumának a jelentősége. Ha a fiatalok előtt nincsen más lehetőség, csak a kisebb testvérekkel való foglalatzkodás,

csak az otthon-lét, akkor ennek az élethelyzetnek jogos alternatívájaként merülhet fel a saját gyerek vállalása és ezzel az önállóság, a függetlenség megteremtése - dacára annak a ténynek, hogy sok esetben ez együtt jár a szülőkkel való együttmaradással, az anyagi értelemben vett kiszolgáltatottság elmélyítésével.

Ezzel párhuzamosan kutatásom segítségével megerősítést nyert, hogy a romaság nem egy rigid, merev kategória, hanem a másokkal való érintkezés során formálódik és telik meg különböző tartalmakkal (hasonlóan Durst, 2010). Az, hogy mit jelent cigánynak lenni tehát területileg, történelmileg is változik, változik aszerint, hogy milyen a család és a személy társadalmi státusza, sőt árnyalják egyéni törekvések is. Oda-visszaható folyamatok ezek, hiszen hat erre a környezet által a családra rakott identitás (bizonyos emberek, családok romáknak tartása illetve a roma jelzőtől való megfosztásuk - amennyiben „nem élnek olyan életvitelt”).

Kutatásom ezzel párhuzamosan megerősíteni látszik azoknak az entrográfusoknak a megállapításait, akik az etnikai határok átjárhatóságáról írnak és amellet érvelnek, hogy egyre inkább eltűnnek a merev választóvonalak, átadva helyüket az interkulturális együttműködésnek és kölcsönös egymásra hatásnak (Johnson - Hanks, 2003). Egy etnikai csoport egyre inkább úgy tekinthető, mint egyfajta gyakorlati közösség, amely folyamatos változásban van a környezettel való interakciói által (Lave - Wenger, 1991). Tagjai pedig hasonló gondolkodásmóddal, társadalmi gyakorlatokkal, célokkal, vágyakkal, elképzelésekkel rendelkeznek - de mindezek állandó változásban vannak attól függően, hogy milyen külső hatások érik a csoportot.

Kutatásaim másik nagy irányát képezik a közösségek, települések vagy regionális szinten végzett alkalmazott szociológiai kutatások, melyeknek célja szintén a fent említett hátránykompenzálás, leszakadásuk megelőzése vagy a már leszakadottak segítése – kutatások, közösségfejlesztési tevékenység vagy innovációk generálása által.

A közösségi, települési kutatások során született meg a gondolat egyfajta *lokális innovációs potenciál mutató kidolgozására* (lásd ezekhez Szabó-Tóth - Papp Z, 2019; Szabó-Tóth, 2019/d, Szabó-Tóth, 2019 c; Szabó-Tóth, 2018).

Hátrányos helyzetű, többségükben romák által lakott települések jellemzése vonatkozásában számos tipológia ismert. 2018-ban volt alkalmam csatlakozni egy Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Programhoz, mely 25 település érintett az abaúji-csereháti vidéken Creative Region címmel, és amely a települések értékeinek feltárására (az értékeket szociológiai értelemben véve kiterjesztve az emberi erőforrásra vagy az emberi közösségekben rejlő értékekre, erőforrásokra) irányult.

A kutatás során kifejlesztettem egyfajta települési-közösségi kategória rendszert annak érdekében, hogy felmutassam: ugyanazon gazdasági paraméterek mentén jellemezhető település különböző helyet foglalhat el mégis (mindettől függetlenül) az általam kialakított osztályozásban. Tipológiámban ugyanis abból indultam ki, hogy egy település, közösség életre valóságát nemcsak kizárólag a gazdasági fejlettségi mutató mutatja, hanem emellett a településen helyi kurázsija, élni vágyása, a település kulturális potenciálja, humán-erőforrás potenciálja illetve természeti értékekkel való ellátottsága (lásd ehhez bővebben Szabó-Tóth - Papp Z, 2019; Szabó-Tóth, 2019/d; Szabó-Tóth, 2018/a; 2018/b). A modellben azt hangsúlyoztam, hogy két, alapvetően hasonló szocio-demográfiai illetve földrajzi helyzettel leírható település is lehet nagyon különböző, mutathat nagyon eltérő mintázatot, és fordítva: azt is szerettem volna láttatni, hogy két, első (és második) látásra is különböző település nézhet szembe valójában hasonló kihívásokkal és kerülhet ezáltal mégis hasonló csoportba.

Így létrehoztam a Lokális Innovációs Potenciál mutatót (LIP) (melynek standardizálásában Papp Z. Attila kollégám volt végül segítségemre) és ennek alapján tipizáltam az általam vizsgált településeket. A lokális innovációs potenciál (LIP) mutató kimunkálása során figyelembe vettem a társadalmi innovációra vonatkozó leírásokat és meglévő modelleket. A LIP mutató komplexitását ugyanakkor az adja, hogy épít mind a kvalitatív, mind a kvantitatív adatok és elemzések módszertanára és a kutató által generált „adatokra”, ennél fogva egyszerre alapoz a hagyományosan „puhának”, illetve „keménynek” tekinthető társadalomtudományi módszerekre. A LIP mutató alkalmas a helyi sajátosságok, a helyi „finomságok” figyelembe vételére, ezáltal pedig képes arra, hogy árnyaltan, „finomhangolással” mutassa be egy-egy település jelenlegi helyzetét és adottságait valamint jövőbeli lehetőségeit és fejlesztési irányait.

Kutatásaim alapján például elmondhatjuk, hogy a sokak által ismert Csenyéte állhat a településtipológia egyik végén, mely minden tekintetben hátrányosnak tekinthető: nincs mozgósítható gazdasági, kulturális, természeti erőforrása és sajnos (legalábbis jelenleg) a helyi kurázi (közösségi erő, civil erő, emberi „életképesség”) sem túlságosan jelentős. Magán viseli azokat a településjegyeket, melyeket Ladányi és Szelényi (illetve mások) írtak le előregedő, romák által sűrűn lakott, peremvidékeken található települések kapcsán. Ezekre a településekre általánosan jellemző, hogy az 1970-es években elindult a hanyatlásuk, melynek következményeként csonka helyi társadalom jött létre, mintaadó, helyi értelmiségi réteg nélkül. Ennek következményeképpen egy magára hagyott, deklasszálódott helyi társadalom alakult ki, melyre egyre inkább és egyre növekvő mértékben jellemző a depresszió, a kilátástalanság és jövőnélküliség. Ezek a települések az őket körülvevő rossz úthálózat és a tömegközlekedési lehetőségek szinte teljes hiánya miatt a leszakadás és reménytelenség zárvaivá váltak. Jelenleg csak a közmunka biztosít ilyen-olyan megélhetést az itt élők jelentős részének (az pedig sokszor helyi hatalmi játszmák eszközeként szolgál).

Egy fokkal jobb helyzetben vannak olyan települések (pld. Fáj), ahol szinte ugyanezek elmondhatók, mint a skála végpontján találhatóak esetében azzal a lényeges különbséggel, hogy kialakulóban van egyfajta roma középosztály (legalábbis vannak erre utaló jelek). Ez véleményem szerint a településeken elinduló különféle fejlesztési projekteknek köszönhető, amelyek segítségével kaptak némi erőforrást és ezzel együtt egy kis reménységet ezek a helyi közösségek (melyekkel jól tudtak „sáfárkodni”, mert vannak olyanok, akik szintén kaptak és mégsem tudtak ezekkel élni).

Megint más települések, ahol ugyan szintén szűkösek a gazdasági, természeti és kulturális erőforrások, nagyon erős helyi kurázsival bírnak - mely utóbbi megnyilvánul egy erős, stabil, helyiek által elismert vezető (polgármester) személyében, aki alkalmas a helyi közösséget úgy formálni, hogy a nehézségek ellenére működőképes és élhető maradjon a település (ilyen példa Fulókércs, mely szinte teljes egészében szintén romák által lakott és roma polgármestere van, de ilyen Alsógagy, ahol szinte nincsenek romák, viszont gazdaságilag igen kedvezőtlen térségben található, de a település vezetője szilárd elhatározásokkal bíró, a helyi ügyek iránt nagy elköteleződést mutató vezető).

A tipológia lényege tehát, hogy nem szabad és lehet eleve lemondani egy-egy településről és közösségről csak azért, mert romák alkotják és csak azért, mert gazdaságilag és humán erőforrását (ha ez utóbbit az iskolai végzettség indikátorával mérjük, mert ha a helyi tudásként is mérjük, már sok esetben más a helyzet) tekintve elmaradottnak tekinthető.

A 2000-es évek eleje és 2016 között számos *szociális és településfejlesztési koncepció kidolgozásában vettem részt*, melyek szintén magukon viselték az alkalmazott szociológiai kutatások szemléletmódját, eszköztárukat tekintve pedig a szociológia

módszereivel készültek – lényegében az egykori Pittsburgh Survey mintájára (lásd ezekhez Asztalos és társai, 2012; Papp Z. - Szabó-Tóth - Mihályi, 2012).

2016 és 2018 között foglalkoztam egy kutató csoport szakmai irányítójaént *a történelmi egyházak társadalmi szerepvállalásának és a társadalmi-területi hátrányok kompenzálására irányuló tevékenységének feltárásával* Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Kárpátalja magyar lakta területein (lásd ehhez Szabó-Tóth - Várhelyi, 2019; Szabó-Tóth, 2019/a; 2019/b). A kutatás mind módszertanában, mint szemléletmódjában alkalmazott szociológiai jellegű volt.

A felmérést Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Kárpátalja magyar lakta területein folytattuk le, 13 kutató bevonásával, kérdőíves felmérés (papok, lelkészek, egyházi személyek és előjárók) és több tucat interjú segítségével. Az elsődleges adatgyűjtések mellett minden, a téma szempontjából releváns dokumentumot, jogszabályt, forrást elemeztünk, illetve az egyes tanulmányok elkészítésében korábbi kutatásokat valamint a szakirodalomban fellelhető megállapításokat figyelembe vettünk. Építettünk ezek mellett meglévő statisztikai adatok másodelemzésére is. Több terepet, intézményt bejártunk és ott terepkutatások során benyomásokat szereztünk az egyes intézmények, gyakorlatok, szolgáltatások, programok működéséről. A kutatás a történelmi egyházakra (római katolikus, a református, a görög katolikus és evangélikus), felekezetekre, egyházi személyekre és intézményekre terjedt ki. Kutatásunk fő célkitűzése a történelmi egyházak „közjó” érdekében kifejtett, a szociális, gyermekvédelem, az oktatás, nevelés, missziós és roma pasztorációs területeken végzett tevékenységeinek feltérképezése volt. Kutatásunk hátterét az a tény adta, hogy a történelmi egyházak hagyományos hitéleti tevékenységük mellett számos, a társadalom számára kiemelten fontos szerepet is vállalnak. Ez a karitatív, szociál- és társadalompolitikai tevékenység mindig is jellemezte az egyházat.

A kutatás során az egyházak társadalmi szerepvállalását az alábbi módon konceptualizáltam.

4. ábra: Egyházak társadalmi szerepvállalás - lehetséges vizsgálható dimenziók
Forrás: saját szerkesztés

Vizsgálatunk kiterjedt a papok, lelkészek szocio-demográfiai adatainak összegyűjtésére, anyagi, szociális és egyéb körülményeinek felmérésére, hiszen azt is fontosnak tartottuk megismerni, hogy kik, milyen feltételek, körülmények között végzik szolgálatukat, mennyire érzik saját tevékenységüket társadalmi szinten elismertnek, megbecsültnek, fontosnak, és eredményesnek. A kutatás adatgyűjtése 2016-2017 évben zajlott, 2018-ban folytatódott és fejeződött be - kiegészítésekkel és további kutatásokkal gazdagodott.

Eredményeink bemutatásakor kitértünk a vallásosság és hitélet hazai és nemzetközi mintázatainak és trendjeinek bemutatására, a hazai többpólusú vallási mező kialakulásának és jellegzetességeinek leírására, a vallással, egyházakkal kapcsolatos attitűdök elemzésére, azok társadalomtörténeti és társadalompolitikai aspektusokból való elemzésére. Ezek mellett azt a dilemmát a bemutattuk, hogy az úgynevezett népegyházi vagy hitvalló egyházi jellegnek milyen következményei vannak a közösségre, a közösség kiterjedtségére, sajátosságaira, az egyházak lehetséges társadalmi szerepvállalására vonatkozóan. A társadalmi szerepvállalás fontos szegmenseinek részletes bemutatását is megtettük a korábban említett területeken (szociális, gyerekjólét, családvédelem, roma pasztoráció, missziós munka, oktatási és nevelési).

A közösségi-települési szintű kutatásaim negyedik, nagy csoportját képezik *a környezetszociológiai kutatások*.

2011-től kezdtem el foglalkozni (részben különböző kutatási projektek, részben más tényezők hatására) alkalmazott környezetszociológiai vizsgálatokkal (lásd ezekhez Szabó-Tóth 2012/a; 2012/b; 2013; Kotics - Szabó-Tóth, 2013). Ezek egy része egy műszaki fejlesztési projekthez kapcsolódott és a borsodi település, Csernely biomassza alapú fűtési rendszere bevezetésének társadalmi hatástanulmánya részeként készült el, másik része pedig - részben ezzel összefüggésben – az energiaszegénység problémáját, mérésének lehetőségeit vizsgálta (Szabó-Tóth, 2013). Mindkettő beilleszthető az alkalmazott társadalomtudományi kutatások vonalába.

Ezekhez a kutatásokhoz tartozik (de most ebben a dolgozatban nem jelenik meg hangsúlyosan), hogy a NÉBIH Erdészeti Igazgatósága megbízásából ugyanezekben az években kaptunk megbízást Intézetként a B.-A.-Z. megyei erdőtüzek társadalmi okainak vizsgálatára, melynek során a téma számtalan társadalmi-szociológiai okaira bukkantunk és azokat alaposan megvizsgáltuk (lásd ezekhez Szabó-Tóth, 2018/a; Szabó-Tóth – Havasi – Mihályi - Urbán, 2012).¹

A környezetszociológiai kutatások mögött az a korábban is bemutatott megfontolás állt, hogy a jelenleg zajló társadalmi-kulturális átalakulási folyamatok igénylik az interdiszciplináris, közvetlenül alkalmazható gyakorlati társadalomtudományi ismeretekkel rendelkező szakemberek szerepvállalását, akik a nyilvános társadalmi élet különböző szinterein képesek kompetens, a döntéshozók véleményalkotását szakszerűen segítő állásfoglalásra, konfliktushelyzetek és társadalmi krízisek kreatív kezelésére. A gyakorlati döntésekhez szükséges hiteles tudás egyik igen fontos alkotóeleme az immanens, direkt információ. A nemzetközi tapasztalatok egyértelműen jelzik, hogy a társadalomtudományok elméletei, módszerei és kutatástechnikái segítségével a komplex társadalmak problémái nem csak megismerhetők, hanem az ismeretek közvetlenül is visszafordíthatók a társadalmi problémák kezelése során. Számos nemzetközi példa

¹ Ehhez a kutatási témához kapcsolódóan 2013. június 6-án szerveztünk egy országos konferenciát 25 előadó részvételével, melynek címe: Miért pazaroljuk azt, amiben szükkölködünk? avagy TERMÉSZETI ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSAINK bővebben itt: http://atti.uni-miskolc.hu/docs/meghivo_konfjun.pdf

bizonyítja, hogy a különböző fejlesztési programok, projektek csak abban az esetben lehetnek sikeresek, ha azokat megelőzi egy – a tervezett projekt környezetben végzett – hatástanulmány. Általános tapasztalat, hogy a helyi közösség társadalomtörténeti, szociológiai összefüggéseinek ismerete nélkül a kidogozott cselekvési terv nehezen megvalósítható.

A környezetszociológia a különféle emberi közösségek környezettel kapcsolatos viszonyát, viszonyulását kutatva olyan kérdésekre keresi a választ, mint például, hogy hogyan lehetséges a fenntartható fejlődést biztosítani, különféle korokban és társadalmakban mi jellemezte az ember és a természeti környezet viszonyát, milyen tényezők állnak a fogyasztás növekedésének hátterében, mi az oka annak, hogy egyes társadalmak, közösségek befogadóak, mások elutasítóak fenntartható technológiák iránt, lehetséges-e az emberi attitűd megváltoztatása ezekkel kapcsolatosan, hogyan lesz a környezeti állapotromlásból társadalmi probléma, milyen okokra vezethető vissza a klímaváltozás, milyen tényezők magyarázzák a környezettel kapcsolatos mozgalmak működését, elterjedését, mi az oka például olyan új fogalmak elterjedésének mint „klímadepressziós” (Albert, 2011).

A környezetszociológia az 1970-es években az USA-ban alakult ki. Kibontakozása a Catton és Dunlap (1978) szerzőpárhoz köthető, akik felvették nem társadalmi típusú változók beemelésének szükségességét a környezet és társadalom viszonyát érintő szociológiai kutatások során. Az ő értelmezésükben a környezetszociológia a társadalom és a környezet közti interakció tudománya és egy szemléletmódbeli váltással is összefüggésbe hozták: a környezet szociológiájáról a súlypont át kell, hogy tevődjön nézeteik szerint a környezetszociológiára. Ez a váltás valódi szemléletváltás is a szerzők szerint, hiszen azzal a felismeréssel is együtt jár, hogy természeti erőforrásaink szűkösek és végesek, ennél fogva a kizsákmányolás helyett védelemre, helyettesítésre, korlátozásra szorúlnak.

A környezetszociológia szemléletmódjának változása felfogható úgy, mint egyfajta környezetrealista és egyfajta környezetkonstruktivista álláspontok ütközése (Albert, 2011). A környezetrealisták eltávolodva Durkheim álláspontjától úgy vélték, hogy társadalmi tényeket, jelenségeket nem csak egy másik társadalmi ténnyel, jelenséggel lehet vizsgálni, hanem a korábban említett módon akár biofizikai változókkal. Ezzel szemben a konstruktivista álláspont azt hangsúlyozza, hogy a környezetszociológia feladata azoknak a folyamatoknak a leírása, melynek során egy környezeti probléma társadalmi problémaként merül fel.

2011 nyarán egy egyetemi TÁMOP projekt részeként vezethettem az intézeti kutatócsoport munkáját, melynek keretében a Műszaki Anyagtudományi Kar Energia és Minőségügyi Intézete vezetésével (szociológusok mellett antropológusok bevonásával) – biomassza alapú településenergetikai rendszer kidolgozásának előkészítését kezdtük meg Csernely településén 2011. nyarán. A projekt 2013 májusában zárult. A projekt alap gondolatát az adta, hogy az elszigetelt és társadalmi illetve gazdasági értelemben is halmozottan hátrányos helyzetű településen, Csernelyen, egy modern technológiai innovációs fejlesztés (a projekt keretein belül egy biomassza alapú hőtermelő rendszer bevezetése a településen) komplex szemléletmódot igényel, olyant, melyben a műszaki tudományok képviselői mellett társadalomkutatók is szerepet játszanak. A projekt kidolgozói úgy vélték, hogy egy sikeres műszaki innováció alapfeltétele a helyi közösség, a helyi lakosság bevonása, a velük való folyamatos kommunikáció és a körükben végzett felmérések és társadalomtudományi szempontokat is beemelő hatástanulmány.

Ennek szellemében a projekt előkészítésének részeként 2011 nyarán lakossági kérdőíves felmérést folytattunk le, melynek célja Csernely település lakosságának szocioökonómiai paraméterek mentén való vizsgálata volt, valamint annak feltérképezése, hogy a lakosság mennyire tájékozott környezetvédelmi kérdésekben, hogyan viszonyulna egy esetleges biomassza alapú fűtési rendszer bevezetéséhez, mit gondol és tud erről, és milyen hajlandóságot mutat ennek tevékeny megvalósításában.

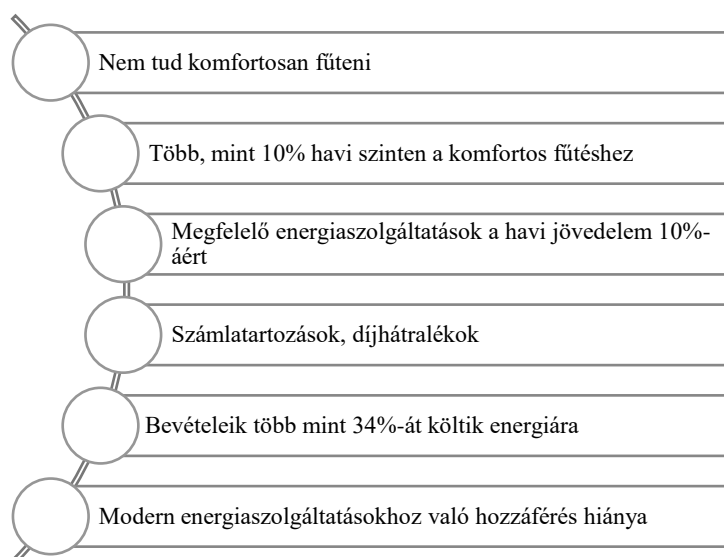
A kérdőíves felmérés eredményei alapján azt találtuk, hogy a településen az egyik legfeszítőbb konfliktus (mint ahogyan több hasonló paraméterekkel leírható településen is), a helyi romák és betelepülő romák konfliktusa, a közöttük lévő érték- és normarendszerbeli eltérések. A felmérés során fény derült arra, hogy a lakosság szerint a biomassza alapú hőtermelő rendszer megvalósításának a legfőbb akadályát a betelepülő cigányok jelentik, hiszen életvezetési elveik és gyakorlatuk egyértelműen a megvalósíthatóság ellen hat (az általános vélekedések szerint). A nem romák elsősorban az innovatív fejlesztés következtében létrehozandó infrastruktúrát látták veszélyeztetve a romák által. Ebből is érzékelhető, hogy a mindennapi életben megjelenő, a magyarok és nem törzsökös cigányok között tapasztalható szigorú elkülönülés egyértelműen rávetül a projekt sikerének megítélésére. További nehezítő körülmény, hogy a betelepült romákkal kapcsolatos negatív attitűd, ami a lakosság részéről összességében azt eredményezi, hogy egybemosódik a régi roma- új roma kategóriarendszer és ezáltal a helyi nem romák és romák közti szakadék és bizalmatlanság tovább nő. A település kilátástalan helyzetéért a helyi lakosság egyértelműen a romákat tette felelőssé. A projekttel kapcsolatban alapvetően támogatóak voltak a lakosok és ebben egyrészt a falu egyfajta megújulását, másrészt saját sorsuk jobbra fordulását is várták. Ugyanakkor, a falu akkori állapotát kritikusnak vélték és válaszaik összességében is egy általános reménytelenséget tükröztek. A terepkutatások alapján a fenti kép tovább árnyalódott. Egyrészt mindezek megerősítést nyertek, másrészt pedig kiderült: az akkori polgármester a betelepült romákkal szemben egyértelműen a konfliktusokat felvállaló attitűddel bírt, miáltal népszerűtlenné vált a körükben. A kérdés, melyre akkor nem tudtuk még a választ az volt, hogy vajon a polgármester egyébként innovatív, a projektet támogató szemlélete, az őslakos romák és a magyarok alapvető támogató magatartása kellő ellensúlyt tud-e képezni az egyébként eszkalálódni látszó régi romák-új romák konfliktus ellenében.

Az energiaszegénység szociológiai vizsgálatával 2013-2015 között foglalkoztam. Két konferencia-előadás (lásd ehhez a konferencia előadásokról szóló részben) és egy tanulmány keretében (2013) megkíséreltem bemutatni a rendelkezésre álló kutatások és jelentések figyelembe vételével az energiaszegénység jelenlétét, kiterjedtségét és mértékének alakulását az Európai Unióban illetve Magyarországon. Sorba vettem az energiaszegénységgel kapcsolatos meghatározásokat, a kérdés mérésére használatos indikátorokat, összehasonlításokat tettem és bizonyítottam kutatásának nehézségét és összetettségét.

Az energiaszegénység társadalmi problémaként a 1970-es, 80-as években jelentkezett először a világban. Az erre vonatkozó legújabb kutatások alapján az európaiak több mint 10%-a nem tudja melegen tartani az otthonát, míg 15%-uk egészségtelen körülmények között él energiaszegénység miatt. Az energiaszegénység, mint társadalmi probléma összetett jelenség és mint ilyen, összetettségét az is fokozza, hogy „nem minden szegény háztartás energiaszegény és nem minden energiaszegénynek tűnő háztartás szegény”. Az is érdekes kérdés, hogy van olyan nagyon szegény háztartás, amely nem energiaszegény abban az értelemben, hogy bevételei jelentős részét nem fordítja fűtésre, elektromos áramra – mivel nem is rendelkezik ilyen lehetőségekkel. Ezek a családok szedett fával fűtenek, nincsen áram vagy csak illegálisan van a lakásukban. Maga az

energiaszegénység energia-hatékonysági és szociális probléma is egyben. Kezelésében is célszerű ezt a két szempontot szem előtt tartva foglalkozni a kérdéssel: azaz a szociális támogatások mellett energiahatékonysági (lakás-felújítási, nyílás-záró korszerűsítés) és az energiafogyasztást csökkentő intézkedéseket, megoldásokat is szorgalmazni.

Az energiaszegénység vizsgálata nem egyszerű, hiszen a mérésére használatos különböző indikátorok különbözőképpen mutathatják be nagyságát (lásd a következő ábrát ennek szemléltetésére), valamint a jelenségben leginkább érintett társadalmi csoportokat. Azt is mondhatnánk, hogy az egyes indikátorok alapján sokszor egymásnak ellentmondó adatokat kapunk. Ennélfogva - amennyiben a kérdéssel komolyabban szeretnénk a jövőben foglalkozni - elengedhetetlenek olyan kutatások, melyek kifejezetten e társadalmi jelenséget szeretnék megragadni és nem csak más jellegű kutatások melléktermékeként, hozadékaként születnek. A kvantitatív adatok gyűjtése vagy másodelemzése révén semmit nem fogunk tudni a jelenség valódi természetéről. A jövőben tehát készítenünk kell kvalitatív jellegű kutatásokat, esettanulmányokat a jelenség mélyebb megértése érdekében.

5. ábra: Az energiaszegénység összetettsége
 Forrás: saját szerkesztés

Felhasznált saját publikációk a témában:

- Szabó-Tóth K. (2005): Comparative Study on the identity types of 'successful' gypsies/travellers in Hungary and England. *European Integration Studies*, 4 (2):121-130.
- Szabó-Tóth K. (2007): Adalékok a roma gyerekek óvodáztatásának kérdésköréhez. *Új Pedagógiai Szemle*, 57 (3-4):233-241.
- Szabó-Tóth K. (2009): Kívülállás és beilleszkedés – sikeres romák identitásának vizsgálatán keresztül. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica*, 16 (1):71-89.
- Szabó-Tóth K. - Havasi V. – Mihályi H. – Urbán A. (2012): *Az erdőtüzek szociológiai vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében: Empirikus kutatások és elemzések*. Miskolc: Miskolci Egyetem Szociológiai Intézete. Kutatási zárótanulmány, 1-120.
- Szabó-Tóth K. (2012/a): Alkalmazott szociológiai kutatás Csernelyen a település energiagazdálkodásának megújítására. *Magyar Energetika*, 19 (Különszám):16-19.
- Szabó-Tóth K. - Papp Z. A. – Mihályi H. (2012): *Miskolci Szociális Térkép*. In Illésné Kovács M. (főszerk.): *Docere et movere – Bölcsészeti- és társadalomtudományi tanulmányok*. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK, 35-60.
- Asztalos Á. - Bogdán Zs. - Lórántné Orosz E. - Lupkovichs B. - Simkó I. - Társy J. - Farkas F. - Farkas J. - Kotics J. - Szabó-Tóth K. (2012): *Borsod-Abaúj-Zemplén Megye "A hátrányos helyzetben élők társadalmi felzárkóztatását, mobilitását elősegítő" Stratégiája*. Miskolc: Magyarország: B.-A.-Z. megyei Államigazgatási Kollégium, 1-228.
- Szabó-Tóth K. (2012/b): Csernely esete a biomasszával. A Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása. *Szellem és Tudomány*, (1):38-70.
- Kotics J. - Szabó-Tóth K. (2013): Egy műszaki fejlesztési projekt társadalomtudományi aspektusai. *Műszaki Földtudományi Közlemények*, (84) 1:119-125.
- Szabó-Tóth K. (2013): Az energiaszegénység problémája az Európai Unióban illetve Magyarországon. *Szellem és Tudomány*, 4 (1):63-87.
- Szabó-Tóth K. (2014/a): Hátrányos helyzet és esélyegyenlőség a felsőoktatásban. *Szellem és Tudomány*, 8 (1):20-35.
- Szabó-Tóth K. (2014/b): Esélylatolgatás a felsőoktatásban. *Szellem és Tudomány*, 4 (2-3): 16-34.
- Szabó-Tóth K. (2015): Hátrány és (felső)oktatás. *Szellem és Tudomány*, 5 (1-2): 118-134.
- Szabó-Tóth, K. - Nótin, Á. (2015): *Kettős identitás fejlesztését elősegítő szakmai program kidolgozása és kísérleti bevezetése*. Miskolc: Görögkatolikus Egyetemi és Főiskolai Kollégium, Cigány Szakkollégium, 1-140.
- Szabó-Tóth K. (2018/a): Alkalmazott szociológiai kutatások régióink szolgálatára. In Berkő P. - Szabó-Tóth K. – Patkó Gy. (szerk.): *Te mit tettél hozzá?* Miskolc: Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága, 265-267.
- Szabó-Tóth K. (2018/b): Rongyszőnyeg vagy patchwork? Társadalmi együttélési formák és normák, együttélési simulások és konfliktusok multikulturális környezetben - Egy társadalmi innováció háttere. *Szellem és Tudomány*, 14 (2):171-186.

- Szabó-Tóth K. - Várhelyi K. (szerk.) (2019): *Történelmi egyházak - modern társadalom*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 1-292.
- Szabó-Tóth K. (2019/a): Adathalászat-emberhalászat. Az egyházak társadalmi szerepvállalása a kérdőíves kutatás tükrében. In Szabó -Tóth K. – Várhelyi K. (szerk.): *Történelmi egyházak - modern társadalom*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 39-54.
- Szabó-Tóth K. (2019/b): "Menjetek be a szoros kapun" - Összegzés és következtetések. In Szabó -Tóth K. – Várhelyi K. (szerk.): *Történelmi egyházak - modern társadalom*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 271-281.
- Szabó-Tóth K. (2019/c): From Childhood to Adulthood? Ethic and Socio-Cultural Patterns and Results of Having Children at a Young Age. In European, Sociological Association (szerk.): *14th ESA Conference - Abstract book: Europe and Beyond: Boundaries, Barriers and Belonging*. Manchester: European Sociological Association, 338-338.
- Szabó-Tóth K. - Papp Z. A. (2019): Applied Social Scientific Methods for the Measurement of Local Innovation Potential. *Theory, Methodology, Practice (TMP)* 15 (2):65-76.
- Szabó-Tóth K (2019/d): Measuring Local Social Innovation Potential. In Szabó-Tóth K. – Rada J.: *Double Mirror. New results on researching social conflicts and social innovations*. Miskolc, <http://atti.uni-miskolc.hu/docs/InDoubleMirror2019.pdf>, 129-139.
- Szabó-Tóth K. (2020/a): *A korai gyerekvállalás etnikai és szociokulturális mintázata*. Közlésre elfogadva. Megjelenik a Kotics József 60 éves születésnapja tiszteletére készülő tanulmánykötetben. Miskolc: Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék, 373-387.
- Szabó-Tóth K. (2020/b): Kapaszkodó(k). Hátrányos helyzetű roma gyerek és fiatalok - esélyek és lehetőségek. *Vigilia*, 85 (2):94-103.

Más felhasznált publikációk:

- Albert J. (2011): Környezetszociológia. In. Jász K. (szerk.): *Szociális munka a fenntartható fejlődésért*. E-book, Szekszárd: PTE IGYK.
- Botos M. (1996): Frederic Le Play. *Magyar Szemle*, 5 (5):516-529.
- Bryman, A. (2015): *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Catton W. R. Jr. - Dunlap R. E. (1978): Environmental Sociology: A New Paradigm. *The American Sociologist* 13, (1):41-49
- Coleman, J. S. (1994): *Foundations of Social Theory*, Cambridge: MA., Harvard University Press.
- Denzin, N. K. - Lincoln, I. S. (2011): *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Handbooks, Sage.
- Durst J. (2002): Fertility and childbearing practices among poor Gypsy women in Hungary: The Intersections of class, race and gender. *Communist and Post-communist Studies*. 35 (4):457–474.
- Durst J. (2010): "Gondolom, hogy cigányok...ennyi gyerekkel..." Etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján. In Feischmidt M. (szerk.): *Etnicitás. Különbégtérítő társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 173–194.

- Feischmidt M. (2006): *A kvalitatív módszerek története*. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index6f90.html?option=com_tanelem&id_tanelem=830&tip=0 (letöltés: 2020. január 28.)
- Fernández-Kelly, P (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaszociológiájára. In Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 239–280.
- Glaser, B. G. - Strauss, A. I. (1967): *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*. A Division of Transaction Publishers New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): AldineTransaction.
- Guba, E. G. - Lincoln, Y. S (1985): *Naturalistic Inquiry*. London: Sage Publications.
- Guba, E. G. - Lincoln, Y. S (1982): Naturalistic Inquiry. *Educational Technology Research and Development ECTJ*, 30, (4):233–252.
- Gyenei M. (1998): A stratégiai gyerek. *Népszabadság*, 1998. november 14.
- Gyukits Gy. (2015): Fiatalkorú terhesség és gyermekvállalás a mélyszegénységben élők körében. *Szellem és Tudomány*, 6 (1-2):135-158.
- Johnson-Hanks, J. (2003): Education, Ethnicity and Reproductive Practice in Cameroon. *Population*, 58 (2):153-179.
- Hilscher R. (1989): A Settlement-mozgalom. *Esély*, (1):55-64.
- Husz I. (2011): Alacsony végzettség - sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról. *Demográfia*, 54 (1):5-22.
- Jahoda, M., - Lazarsfeld, P. F. - Zeisel, H. (1999): *Marienthal - Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásáról*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Kvale, S. (2005): *Az interjú - Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: Józsefvárosi Kiadó.
- Lave, J. - Wenger, E. (1991): *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, O. (1968): *Sánchez gyermekei*. Budapest: Európa Kiadó.
- Mason, J. (2001): *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.
- Némedi D. (1999/a): Auguste Comte: A szociológia megalapítója? In Felkai G. (szerk.): *A szociológia kialakulása*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Némedi D. (1999/b): Empirikus társadalomkutatás a tizenkilencedik század végéig. In Felkai G. (szerk.): *A szociológia kialakulása*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Némedi D. (2000): A szociológia egy sikeres évszázad után. *Szociológiai Szemle*, (2):3-16.
- Némedi D. (2010): Bevezetés: a szociológia problémája - ma. In Némedi D. (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest: Napvilág Kiadó, második kiadás.
- Larson, C. J. (1995): Theory and Applied Sociology. *Journal of Applied Sociology*, 12 (2):13-29.
- Perlman, H. H. (1957): *Social Casework: A Problem-solving Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- Perlstadt, H. (2007): Applied Sociology. In Bryant, C. D. - Peck, D. L. (szerk.): *21st Century Sociology*. London: Sage Publications.

Pokol B. (1995): *Modern francia szociológiaelméletek*. Miskolc: Bíbor Kiadó.

The Pittsburgh District, 1914.

https://www.russellsage.org/sites/all/files/Kellogg_The%20Pittsburgh%20District_0.pdf
(letöltés: 2020. január 20)

Rowntree, B. S. (1971): *Poverty; a study of town life*. New York: H. Fertig Publications.

Ward, L. F. (2018): *Dynamic Sociology*. October 16. www.amazon.com

II. HÁTRÁNYKOMPENZÁLÁS EGYÉNI SZINTEN

II. 1. Adalékok a roma gyerekek óvodáztatásának kérdésköréhez

A tanulmány megjelent: Új Pedagógiai Szemle, 57 (3-4):233-241., 2007.

1. Bevezetés

A roma gyerekek óvodáztatásának kérdése régóta napirenden van szakmai és politikai berkekben. A szakértők egyetértenek abban, hogy az óvodai nevelésben való részvétel egyfajta ugródeszkaként szolgál az általános iskolához, illetve a sikeres iskolai szerepléshez.

Örvendetes tény, hogy az 1970-es évekhez képest mintegy megnégyszereződött az óvodába járó roma gyerekek száma. Kérdés azonban, hogy a regisztrált gyerekek valóban járnak-e az intézményekbe, és az is megválaszolatlan, hogy vajon minden településen megoldott-e az óvodáskorú gyerekek óvodai ellátása.

Óvodai statisztikai adatok alapján (Havas, 2004) a 2002/2003-as tanév kezdetén 819 olyan település volt az országban, ahol nem volt óvoda. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében például az említett adatok szerint a községek körülbelül egyharmadában hiányzott a szocializációnak ez a fontos színtere. Az óvoda nélküli települések mintegy ötödében szükség lett volna erre az intézményre, mert ezekben húsznál több óvodáskorú gyerek élt.

Tanulmányunkban arra a kérdésre keresünk választ, hogy mely tényezők segítik és melyek gátolják a roma gyerekek óvodáztatását. A vizsgálati probléma jobb megértése érdekében empirikus, félig strukturált interjúkra épülő szociológiai felmérést végeztünk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 25 óvodavezetőt kerestünk fel azzal a céllal, hogy megtudjuk, mit tesznek a roma gyerekek óvodába csalogatásáért, illetve miért járnak és miért nem járnak a roma gyerekek óvodába.

Írásunkban először áttekintjük a témával kapcsolatos korábbi kutatásokat, majd ismertetjük felmérésünk legfontosabb tanulságait.

2. Elméleti keretek

A cigány gyerekek óvodáztatásának kérdéskörét számos tanulmány veszi górcső alá. Az óvodáztatás elmaradásának okaként általában a férőhelyek hiányát és a családok pénztelenségét, illetve esetenként a roma szülők óvodával szembeni bizalmatlanságát említik. Hátráltató tényező továbbá az, hogy sokszor az intézmény sem törekszik a roma szülők megnyerésére, a gyerekek becsalogatására az óvodába. Abban kivétel nélkül egyetértenek a szakemberek, hogy egyévnyi kötelező óvodáztatás nem elegendő ahhoz – részben a roma családok szociokulturális vonásaiból fakadóan –, hogy a családokból kikerülő gyerekek sikeresen szerepeljenek az általános iskolában (Csongor, 1991; Forray R. - Hegedűs T., 1998).

Pik Katalin több tanulmányban is foglalkozik a roma gyerekek óvodáztatásának kérdéskörével. Állítása szerint a cigányság jövőbeli sorsának alakulása nagyban függ attól, hogy részt vesznek-e az óvodai nevelésben (Pik, 2000). A szerző szerint az óvoda segíti a gyerekek azon készségeinek, ismereteinek elsajátítását, amelyek az iskolai sikerhez szükségesek. Felvetése szerint a roma gyerekek több mint kétötöde számára az

iskolában való megfelelés azért is ütközik nehézségekbe, mert nem rendelkeznek az iskolai sikerességhez nélkülözhetetlen alapvető készségekkel.

Pik szerint nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a cigány szülők nem szeretik az óvodát. Szerinte vannak, akik szeretik, vannak, akik nem – csakúgy, mint a nem cigány szülők között. Empirikus kutatásainak eredményei (Pik, 2000; 2001) azt mutatják, hogy az óvodai dolgozók sokszor tanácstalanok a roma gyerekek óvodai nevelésével kapcsolatban. Az a pedagógiai gyakorlat alakult ki, hogy a roma gyerekek többsége egy évet jár óvodába, ezután a nevelési tanácsadóba küldik, ahol a szakemberek még egy óvodában eltöltendő évet javasolnak számukra.

Vizsgálatai során azt a hipotézist is vizsgálta, amely szerint a roma szülők esetleg féltik a gyerekeiket az óvodától. A 2000-ben megjelent felmérése azt mutatta, hogy a roma szülők valóban nem szívesen viszik gyerekeiket az integrált óvodákba, mivel tartanak a nem romáktól és attól, hogy konfliktus esetén a nem roma óvónő nem védené meg őket. A tapasztalatok szerint a felmérésben érintett településeken inkább a roma szülők „megnevelése” történik, és ha ez kudarcot vall, akkor az óvónők feladják. Tehát nem a gyereken keresztül akarnak hatni a szülőkre, hanem fordítva.

Egy másik tanulmányában Pik Katalin egy követendő példáról számol be (Pik, 2001). Az általa bemutatott településen a helyi előljárók ugyan előítéletesen viszonyulnak a roma gyerekek óvodáztatásához, az óvoda vezetője azonban mindent megtesz annak érdekében, hogy az óvodát a roma gyerekek számára is elérhetővé tegye. Többek között családlátogatásokkal érik el az óvónők azt, hogy a szülők óvodába járassák a gyerekeket. Emellett rendszeresen szerveznek programokat szülőknél is, például kirándulásokat, délutánonként családi játszótérrel.

Mester Zsuzsa cikkében felveti, hogy a kilencvenes években Magyarországon az óvodai férőhelyek száma körülbelül tíz százalékkal elmaradt az óvodáskorú gyerekek számától. Sok más kutatóval egyetértve úgy látja, hogy az iskolai sikerhez elengedhetetlen az azt megalapozó, 3-4 éves előkészítő foglalkozás. A roma gyerekek iskolai kudarcát egyértelműen azzal magyarázza, hogy nem járnak – vagy ha igen, csak egy évet – óvodába.

Babusik Ferenc (Babusik, 2003) tanulmányában szintén azt fejtegeti, hogy a roma gyerekek iskolai kudarcainak egyik oka az óvodáztatás elmaradása, illetve a rövid ideig tartó óvodáztatás.

Loss Sándor és munkatársai (2000) 1998-ban hatáselemzést végeztek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, ennek keretében szakértői és rehabilitációs bizottságok munkáját vizsgálták. Kiderült, hogy a sokszor kisegítő iskolába utalt roma gyerekek nagy része nem járt óvodába. Ennek okaként a szülők egyrészt azt említették, hogy szívesebben tartják otthon a gyereküket, másrészt azt, hogy nem volt pénzük óvodára.

Havas Gábor (2004) hasonló okokat talált az óvodáztatás elmaradására. A gyerekek felöltöztetése megfelelő ruhába (különösen télen) gondot jelentett a szülőknél, és sok esetben a gyerekek utaztatása sem volt megoldott. Vizsgálata során megállapította, hogy főleg a romák által lakott településeken vannak óvodai anomáliák: a férőhelyhiánnyal küszködő településeken valószínűleg magas a roma népesség aránya. Ezeken a településeken főképpen az ötéveseket veszik fel az óvodába, hiszen ez törvényi kötelezettség. Ezután következnek azoknak a szülőknél a gyerekei, akik dolgoznak. Így a hátrányos helyzetű szülők gyerekei ötéves koruk előtt kis valószínűséggel jutnak be az óvodába.

Azokon a településeken sem tesznek meg mindent annak érdekében, hogy járjanak a gyerekek óvodába, ahol lenne elegendő férőhely. A vizsgált települések több mint a felében a gyerekek több mint húsz százaléka ötéves korában vagy később kezd óvodába járni.

Az óvodáztatás későbbre halasztása mögött az anyagi terhek mellett az is megjelenik, hogy sem az óvónők, sem a védőnők nem motiválják a szülőket arra, hogy a hároméves gyerekeiket is óvodába vigyék.

Havas Gábor kitér arra, hogy sok helyen szükség lenne az óvodai férőhelyek bővítésére, illetve a hátrányos helyzetű rétegek különféle támogatására ahhoz, hogy rendszeresen óvodáztatni tudják a gyerekeiket. Ilyen lehetne az ingyenes óvodai étkezés biztosítása vagy óvodáztatási segély nyújtása ruházat vásárlására. Emellett javítani kellene a szülők és az óvoda közti kommunikáción. Ehhez hatékony segítség lenne az is, ha a védőnők nagyobb szerepet kapnának a gyerekek óvodáztatásának előkészítésében.

Havas Gábor és munkatársai szerint (Havas, 2002) a roma gyerekek óvodától való távolmaradásának főbb okai: a családok pénztelensége, a férőhelyek hiánya, valamint az, hogy a szülők nem ismerik fel az óvodai nevelés fontosságát.

3. Kutatási eredmények

3.1. A mintavétel és a mintába került óvodák bemutatása

A kutatás során 2005. augusztusában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 25 óvodát kerestünk fel. Interjúalanyaink óvodavezetők voltak.

A felkeresett óvodák a következő módszerrel kerültek a mintába.

A megyei óvodákat három csoportba soroltuk a roma gyerekek aránya szerint (az arányt a szakfelügyelő becslése alapján állapítottuk meg). Így három csoportot képeztünk: az egyikbe azok az óvodák kerültek, amelyekben a roma gyerekek aránya 5–30%, a másik csoportban 30–70% és a harmadikban 70–100%. Az így képzett csoportokból vettük a mintát úgy, hogy a városok és a községek egyaránt képviselve legyenek.

A kiválasztott települések lakosságának száma igen széles spektrumon mozog: van 500 lelkes és 180 ezres lakosú település is. Két óvodában találoztunk kizárólag roma gyerekekből álló csoporttal. Ezekből az egyikben a roma, illetve nem roma gyerekek aránya 60–40% volt (itt tehát nem feltétlenül volt indokolt a szegregáció), a másikba viszont kizárólag roma gyerekek jártak, ezért nem lehetett vegyes csoportot alkotni.

Az óvodák berendezése, eszközállománya, udvara jónak tekinthető, egy-két esetben találoztunk szegényesebb, elavult eszközállománnyal, épülettel.

Az intézmények nagy többsége folyamatosan nyújt be pályázatokat, sokan nyertes pályázatokkal is rendelkeznek. Ezek segítségével valósul meg az eszköz-, férőhely-, illetve intézménybővítés, valamint a dolgozók továbbképzése. Több óvoda alapítványt működtet, ez megkönnyíti az óvodai rendezvények lebonyolítását, az óvoda megszépítését.

Az óvodák férőhelyeinek száma 50-től 150-ig terjed. Felmérésünk idején az intézmények közel fele kapacitásán felül, a többi 100 vagy 90 százalékos kihasználtsággal működött.

Etnikai programmal az óvodák háromnegyede rendelkezett. A programokat általában úgy tervezték meg, hogy a cigányság hagyományai, szokásai valamiképpen megjelenjenek az óvodai nevelésben. Az egyik óvodában azt hallottuk, hogy az etnikai program egyenlő

az „etnikai felzárkóztató programmal”. Ebben az óvodában a kisebbségi programot úgy értelmezték, hogy annak a „kisebbség hiányosságainak” megszüntetését kell szolgálnia.

Az interjúalanyok háromnegyede számolt be arról, hogy jó a kapcsolata a cigány kisebbségi önkormányzattal. A kapcsolattartás különböző formákban ölt testet. Volt olyan óvoda, ahol a kisebbségi önkormányzat az óvodai hiányzások esetén segített, vagy szülő és az óvónő esetleges konfliktusát kezelte. Máshol ünnepek alkalmával adott kisebb-nagyobb ajándékokat a gyerekeknek. Egy esetben találkoztunk azzal, hogy más cigány szervezet és az óvoda között volt aktív kapcsolat.

3.2. A roma gyerekek óvodáztatásával kapcsolatos óvónői attitűdök

A mintába került óvodák vezetőitől megkérdeztük, hogy miben látják a roma (illetve nem roma) gyerekek óvodáztatásának fontosságát, tesznek-e valamit azért, hogy a roma gyerekek óvodába járjanak. Emellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy van-e valami javaslatuk olyan óvodák számára, amelyek lakóközösségükben élnek ugyan romák, de gyerekeiket mégsem viszik óvodába.

Az óvodáztatást általában fontosnak tartották a megkérdezett óvónők, tekintet nélkül arra, hogy romáról vagy nem romáról van szó. A roma gyerekek óvodáztatásának fontosságát „ecsetelve” kiemelték a rendszerességre szoktatást, a szókincsfejlesztést, a szabályok elsajátítását, a játékokkal való megismerkedést, általában az iskolai életre való felkészítést. Egyes óvónők úgy fogalmaztak, hogy „nincs más út a felemelkedésükhöz, mint az óvodáztatás”.

Többen úgy fogalmaztak, hogy az óvodának különösen nagy jelentősége van a hátrányos szociokulturális helyzetből származó gyerekek számára, legyenek azok romák vagy sem.

Az alábbi recepteket kaptuk arra vonatkozóan, hogy az intézmények hogyan csalogatják be az óvodába a roma (és nem roma) gyerekeket.

- Egyes óvodák nyílt napokat tartanak, amikor a szülők láthatják, mi történik a gyerekekkel.
- Különböző ünnepek alkalmával tartott műsorokon együtt szerepelnek roma és nem roma gyerekek. Ez jó hatással van a roma és nem roma szülők egymás közötti kapcsolatára is.
- Az ünnepek alkalmával a szülők láthatják gyermekük fejlődését. Ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy szívesen járassák oda gyermekeiket.
- Néhány helyen ruhabörzét tartanak, az összegyűjtött ruhákat olcsón árusítják.
- Néhol családlátogatásokat szerveznek nemcsak az új, hanem a régi gyerekek otthonaiban is. Ez segíti a családok és az intézmény közötti hatékonyabb kapcsolat kialakulását és fenntartását.
- A fogadóórákon kívül érkező szülőket is szívesen látják, alkalmazkodnak a családok különböző életritmusához.
- Egyes intézményekben rendszeresen tájékoztatják a szülőket a gyerekek előmeneteléről, ezzel is hangsúlyozva számukra az óvodáztatás fontosságát.
- A szülők anyagi terhének csökkentése is sokat segíthet. Például vannak óvodák, amelyek ingyen biztosítják a törülközőt és az ágyneműt a gyerekeknek, és azt helyben ki is mossák.

3.3. Kapcsolattartás a szülőkkel

Kutatásunkban választ kerestünk arra is, hogy mi jellemzi az óvoda és a szülők viszonyát. Vannak-e közös rendezvények, nyílt napok, vagy az óvoda megmarad a formális, szülői fogadóóra keretei között. Másrésztől kutattuk a szülők elköteleződését az óvoda iránt. Feltettük azt a kérdést, hogy tesznek-e valamit a szülők az óvodáért, esetleg társadalmi munkában.

Feltételeztük, hogy minél intenzívebb a szülők és az óvoda közötti (elsősorban informális) kapcsolat, a szülők annál szívesebben járatják gyerekeiket az adott intézménybe. Ennek a kérdésnek a vizsgálata azért is fontos, mert a szülő megnyerésének igen nagy jelentősége van az óvodáztatási folyamat sikerességében.

A felkeresett óvodák nagy részénél a szülővel való *kapcsolattartás* túlmegy a formalitásokon. Az óvónők felismerték, hogy a szülők nem feltétlenül tudnak várni felmerült problémáikkal a legközelebbi fogadóóráig, hanem sokszor azonnal, helyben kell kezelni a konfliktusokat, választ adni a kérdéseikre. A felmérésből kiderült, hogy azok az óvodák, amelyek ezt nem veszik figyelembe, nem sok sikerre számíthatnak a roma gyerekek óvodáztatásában.

Sok helyen vannak nyílt napok, közös ünnepek, van úgynevezett „ovicsalogató”. Ezek az alkalmak lehetőséget adnak a szülőknek arra, hogy betekintsenek az óvodai munkába, ezáltal nagyobb bizalommal forduljanak az óvodai munka felé.

A társadalmi munkában való részvétel meglétének firtatásakor kiderült, hogy ilyen csak néhány esetben fordul elő, és az óvónők elmondása szerint elsősorban nem a roma szülőkre jellemző. A társadalmi munka végzése vagy hiánya nem is bizonyult jó indikátornak a szülők óvoda iránti elkötelezettségének vizsgálatában. Ezt a munkaformát ugyanis felváltotta a közhasznú, illetve közcélú munkások alkalmazása, így ennek hiányából/meglétéből nem érdemes messzemenő következtetéseket levonnunk.

3.4. Roma gyerekek az óvodában

Kíváncsiak voltunk arra, hogy általában hány éves korukban kezdenek a roma gyerekek óvodába járni, mennyire rendszeresen jelennek meg, és mit tesznek az óvónők akkor, ha sokat hiányzik valaki. Megkérdeztük, hogy vannak-e barátságok roma és nem roma gyerekek között, és ha igen, mit szólnak ehhez a szülők. Feltételeztük, hogy az óvodások nagy valószínűséggel nem tesznek különbséget egymás között etnikai alapon, a barátkozást nem az befolyásolja, hogy roma vagy nem roma az illető. Abból indultunk ki, hogy esetleg a szülők hatása érvényesül ebben.

Azt is megkérdeztük az óvónőktől, hogy milyen erősségeik vannak a roma gyerekeknek. E kérdés feltevését az motiválta, hogy szerettük volna, ha az óvónők gondolkodni kezdenek arról, hogy a roma gyerekek bizonyos dolgokban jobban teljesíthetnek, mint a nem romák.

A kutatás fontosabb eredményeit a fenti kérdések alapján ismertetjük.

A roma gyerekek egy része csak *ötéves korában* kerül óvodába, amikor az már kötelező. Ennek egyik oka az, hogy az óvodák fele kapacitásán felül működik. Ebben a helyzetben a három- vagy négyéves gyerekeket akkor veszik fel, ha a szülei dolgoznak. Mivel a roma szülők jelentős része (különösen a nők, illetve azok az anyák, akik több kiskorút nevelnek) nem rendelkezik munkahellyel, kisebb gyerekeik nagy valószínűséggel nem kerülhetnek óvodába (korlátozott számú férőhely esetén).

A jelenleg érvényes jogszabály értelmében (1993. évi LXXIX. törvény) „a kötelező felvételt biztosító óvoda nem tagadhatja meg a hátrányos helyzetű gyermek felvételét...” [65. § (2)]. Így tehát elvileg hároméves kortól kötelező az érintett gyerekek felvétele. Az egyik vezető szerint a rendszer a következőképpen működik:

„Így a hátrányos helyzetű gyerekek közül azok kerültek be, akik alapgondozásba kerülnek a gyermekvédelmi szolgáltatáson keresztül. Őket hivatalból való megkeresésre felvesszük, mert nem tagadjuk meg a felvételüket, de ezen felül nem igazán kerülnek be az olyan hátrányos helyzetű gyerekek, akik esetleg nincsenek gyermekvédelmi alapellátásban.”

Lényegében tehát azoknak a gyerekeknek az óvodáztatása nem garantálható, akiknek a családjai hátrányos helyzetűek ugyan, de nem kerülnek a gyermekvédelem hatókörébe. Esetenként tehát a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének egyik kiindulópontja lehet az, ha a szülőnek nincs munkahelye.

Az interjúk tanúsága alapján az óvodák felében így jellemezhető a helyzet:

„Nincs férőhely, de jönnek. Tavaly is tíz gyereket utasítottunk el, idén 7-8 hároméves gyermeket. Eredménynek tartom, hogy a négyéves roma gyerekeket már felvesszük óvodába. Amikor az óvoda indult, fel tudtuk venni a hároméveseket is, és most látjuk az eredményt, mivel ők idén iskolába mentek.”

„Én úgy gondolom, hogy a sok-sok éves munka már meghozta gyümölcsét, és nem kell már a szülőket külön kérni, sőt most azt kell mondanunk, hogy a háromévest, ha lehet, tartsák otthon még egy évig, mert nem tudjunk fölvenni, de reméljük, ez a gond is megoldódik egy év múlva, ha nyerünk a pályázaton, akkor lesz egy harmadik csoportunk.”

Más okai is vannak annak, ha egy három- vagy négyéves roma gyerek nem jár óvodába.

Az óvónők elmondása szerint gondot okozhat az is, hogy a szülők *féltik* a gyerekeiket. Természetes számukra, hogy otthon vannak velük, és nem szívesen engedik el őket.

Az alábbi esetekben tapasztaltuk azt, hogy a három-, illetve négyéves roma gyerekek óvodába járnak (adottnak vesszük, hogy az óvoda elegendő férőhellyel rendelkezik):

- A szülő maga is volt óvodás, így nem idegen számára az óvodáztatás.
- Az óvoda elfogadó, barátságos légkört teremt, ahol a roma szülő sem érzi magát és a gyereket kirekesztettnek.
- A gyermek családjával rendszeresen kapcsolatban álló védőnő és családgondozó az óvoda (és óvodáztatás) jó hírét kelti, annak szerepét hangsúlyozva kedvet csinál az óvodába járatáshoz.
- Ha vannak olyan ismerős gyerekek, akik jól érzik magukat az óvodában.
- Ha a cigány kisebbségi önkormányzat fontosnak tartja a gyerekek korai óvodáztatását és tesz valamit ennek érdekében.
- Ha az óvoda aktív kapcsolatot ápol a hatókörébe tartozó lakosokkal. Esetenként családlátogatásokkal kapacitálja a szülőket.
- Ha a roma kisgyerekek idősebb testvérei is járnak az intézménybe, és a szülők jó tapasztalatokat szereztek az óvodáról.

Az óvodába járó roma gyerekek *hiányzásáról* a következőket tudtuk meg.

Az óvodavezetők egy része említette, hogy a roma gyerekek többen hiányoznak a nem romáknál. Ennek egyik okaként azt említették, hogy esetenként a szülőknek „nehezen megy a reggeli felkelés”, illetve a szülők elmondása szerint a gyerekeknek nincs megfelelő ruhája, cipője.

Az óvodák egy részében tetvesség esetén nem fogadják a gyereket. Ilyen esetben „...mi is megnézhetjük a gyerek fejét, és ha tetves, el kell küldenünk, és meg kell várnia, hogy fertőzésmentes legyen” – mondta az egyik vezető. Az óvodák többségében nem küldik el a gyereket, hanem kezelik a tetvességet.

Több óvónő nyilatkozta azt, hogy amióta bizonyos családok gyerekeinek ingyenes az óvoda, kevesebb a hiányzás.

Mások megemlítették, hogy bizonyos esetekben csak a jogi út marad: a jegyző segítségével eljárást indítanak a sokat hiányzó gyerekek szüleivel szemben, ez a gyakorlat az évek során visszaszorította a hiányzásokat.

A *gyerekek közötti barátság*ra vonatkozó kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a gyerekek nem tesznek különbséget egymás között etnikai alapon, inkább azt közösítik ki, aki ápolatlanul jön az óvodába, akár roma, akár nem. Az interjúalanyok sok esetben mély barátságokról számoltak be roma és nem roma gyerekek között. A szülők néha ellenzik ezt, de mint ahogyan az egyik óvónő fogalmaz: „a falak közé nem látnak be...”.

Úgy tűnik tehát, hogy a gyerekek elfogadják egymást, nem az ő egymás közötti kapcsolatukon múlik, ha nem sikeres a roma gyerekek óvodáztatása.

A *roma gyerekek erősségeire* vonatkozó kérdésre a következő válaszok születtek.

A roma gyerekeket általában ügyesebbnek tartották az óvónők zenei téren: azt tartották róluk, hogy jobb a ritmusérzékük (a társadalomban meglévő sztereotípiáknak megfelelően). A kutatás érdekes fejleménye ugyanakkor, hogy a roma gyerekeket a nem romáknál önállóbbnak tüntették fel az interjúalanyok. Ezt azzal indokolták, hogy ez utóbbiakat a szülők esetenként önállótlanúságra nevelik azáltal, hogy a „széltől is óvják őket”.

Több óvónő megemlítette, hogy a roma gyerekek szókinccse, verbális kommunikációja azonban gyakran rosszabb az átlagosnál.

4. Következtetések

Empirikus kutatásunk és a korábbi vizsgálatok tapasztalatait összefoglalva megállapíthatjuk, hogy roma és nem roma gyerekek iskolai életére való felkészítésében egyaránt alapvetően fontos szerepe van az óvodának. Különös figyelmet kell szentelni a roma gyerekek óvodáztatásának a kérdésére, mivel ezen a téren igen sok anomália tapasztalható.

Sok helyen nem áll rendelkezésre megfelelő számú férőhely (a nem dolgozó szülők három- vagy négyéves gyerekeit ezért nem fogadja az óvoda), nem kellően motiváltak a roma szülők gyermekük óvodáztatásában, illetve a szegénységük gátolja meg őket abban, hogy az óvodába járáshoz megfelelő ruházatot biztosítsanak a kisgyerekeknek, másutt nem megfelelő az intézmények és a szülők közötti kommunikáció. Ezek a tényezők együttesen, illetve külön-külön is hatással vannak arra, hogy a cigány gyerekek – kimaradva a szocializáció ezen nagyon fontos intézményéből – nem tudnak sikeresen teljesíteni az általános iskolában. Ez pedig hozzájárul kedvezőtlen társadalmi helyzetük újratermelődéséhez.

Ugyanakkor talán azért nem zárhatjuk ennyire pesszimistán írásunkat, mert a vizsgálat terepéül szolgáló megyében számos pozitív példát láttunk a roma gyerekek óvodáztatására.

Eredmény érhető el, ha az óvoda bizalommal teli, szeretetteljes légkört sugároz a szülők és a gyerekek felé. Sikeres a folyamat, ha már maguk a szülők is jártak óvodába, és jó

tapasztalataik vannak erről a szocializációs intézményről. Biztató, ha az óvónők kellően rugalmasak ahhoz, hogy kimozduljanak a szülőkkel való kapcsolattartás formális kereteiből. Eredmény, ha az intézmény, illetve az önkormányzat törekszik a szülők anyagi terheinek csökkentésére, ha a cigány kisebbségi önkormányzat képviselői, illetve a családokkal kapcsolatban álló védőnő meggyőzi a szülőket az óvodai nevelés fontosságáról. Végül szívesen járatják óvodába a gyerekeiket azok a szülők, akik gyerekeik fejlődését látva maguk is rájönnek, mekkora szükség van az ott folyó nevelésre.

Irodalom

- Babusik F. (2003): *Roma gyerekek óvodáztatása*. Új Pedagógiai Szemle, (6):22–39.
- Csongor A. (1991): *Szegregáció az általános iskolában*. Budapest: Oktatókutató Intézet.
- Forray R. K. - Hegedűs T. A. (1998): *Cigány gyermekek szocializációja. Család és iskola*. Budapest: Aula Kiadó.
- Havas G. - Kemény I. - Liskó I. (2002): *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest: Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Kiadó.
- Havas G. (2004): *Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek és az óvoda*. Iskolakultúra (4):3-28.
- Loss S. (2000): Út a kisegítő iskolába. In Horváth Á. - Landau E. - Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Pik K. (2000): *A cigánygyerekek és az óvoda esete I*.
http://www.szochalo.hu/index.php?p=news&news_id=1773 (letöltés: 2020. január 18.)
- Pik K. (2001): *A cigány gyerekek és az óvoda esete – II. Tiszatetény, ahol szeretnek óvodába járni*. [http://www.szochalo.hu/index.php?id=772&no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=101344](http://www.szochalo.hu/index.php?id=772&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=101344) (letöltés: 2020. január 18.)
- Pik K. (2002): *Romák és óvodák*. Kisebbségkutatás, 11 (1)
<https://epa.oszk.hu/00400/00462/00013/4.htm> (letöltés: 2020. január 18.)

II. 2. Esélylatolgatás a felsőoktatásban

A tanulmány megjelent: Szellem és Tudomány, 4 (2-3): 16-34., 2014.

1. Bevezető

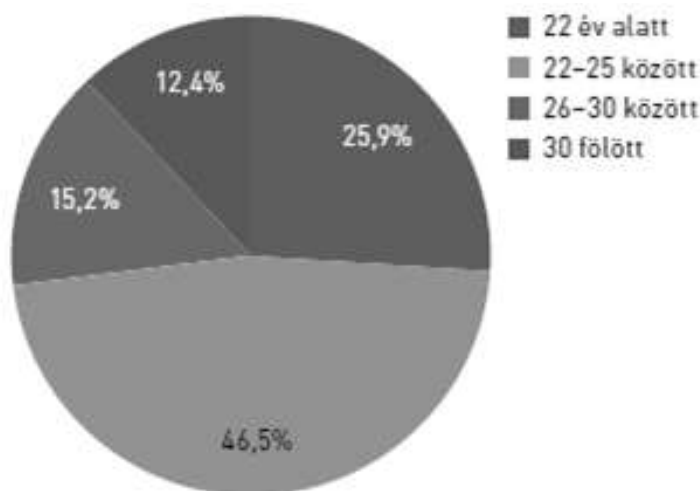
A tanulmányban arra vállalkozunk, hogy rövid felsőoktatási körkép után megvizsgáljuk: kik, milyen eséllyel vehetnek részt a felsőoktatásban, hogyan jelenik meg a hátrány, a hátrányos helyzet az oktatási rendszer ezen szegmensében és végül, hogy a felsőoktatásban tanuló romák számára milyen lehetőségek állnak rendelkezésre esetleges hátrányaik leküzdésére, tehetségük kibontakoztatására.

2. Felsőoktatási körkép

2012-ben Magyarország is csatlakozott az Eurostudent felméréshez, amelyet az Európai Bizottság támogat és kiterjed az alapszakos, mesterszakos és osztatlan képzésben részt vevő nappalis és levelezős hallgatókra egyaránt. A hazai felméréshez 25 felsőoktatási intézmény csatlakozott. A felmérés kérdőíves megkeresésen alapult, a minta (értékelhető) elemszáma 16745 fő volt.

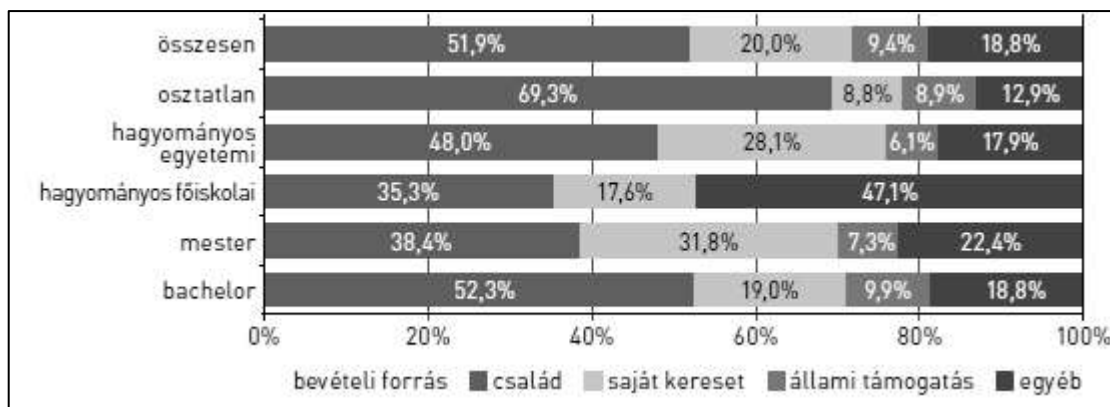
Annak érdekében, hogy egy rövid betekintést nyújtsunk a felsőoktatásban tanuló hallgatók szocio-demográfiai paramétereire vonatkozóan, a felmérés adataiból szemezgetünk.

Az alábbi ábrán látható, hogy a felsőoktatásban részt vevők majdnem fele 22-25 év közötti, egynegyede 22 év alatti. Viszonylag magas (12,4%) a 30 év fölöttiek aránya.

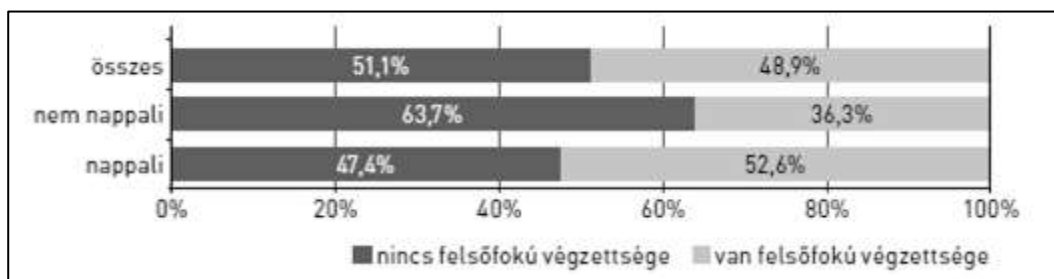
1. ábra: A felsőoktatásban részt vevők életkor szerinti összetétele
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 6.

A következő grafikonon azt láthatjuk, hogy nagyjából minden ötödik hallgató saját keresettel (is) rendelkezik (véltetően jelentős részük levelező rendszerű képzésben tanul). A mester szakosok egyharmada munka mellett képezi magát, míg az osztatlan képzésben (pld. orvosi, jogi pálya) részt vevők jelentős részét elsősorban családja támogatja.

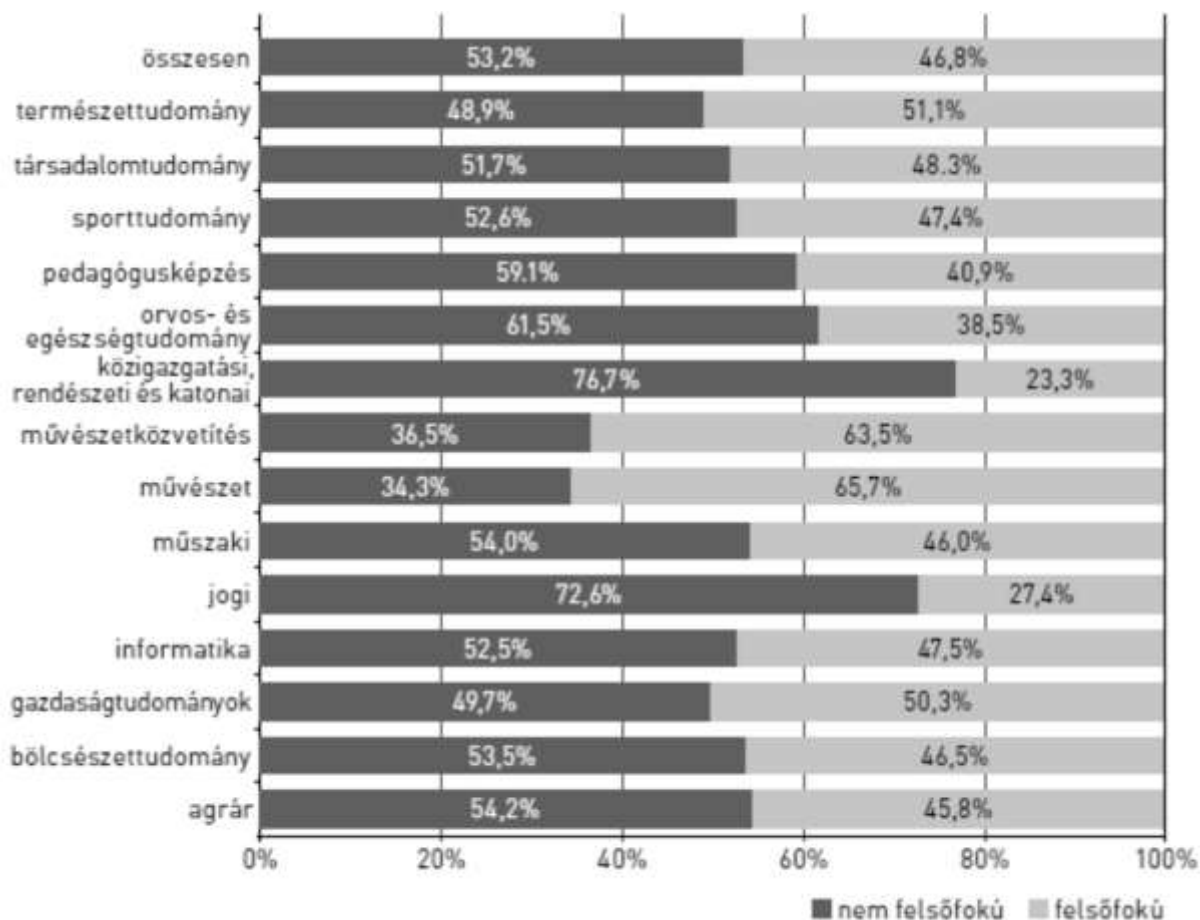
2. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megélhetési forrásai
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 11.

A harmadik ábrán azt látjuk, hogy a nappali képzésre járók több mint a felének a szülei is felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, míg a nem nappali képzésre járók kétharmada elsőgenerációs értelmiségivé válik.

3. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megoszlása szülei iskolai végzettsége alapján
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 12.

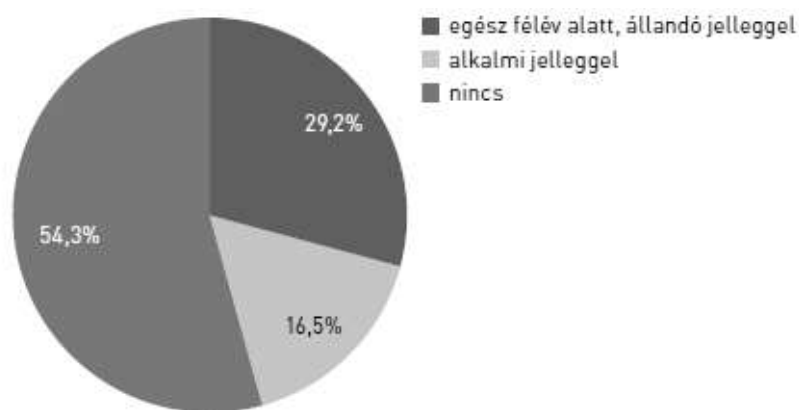
4. ábrán ugyanezt az adatsort képzési területenként is láthatjuk az alap- és mesterszakos hallgatók vonatkozásában.

4. ábra: A felsőoktatásban részt vevők (alap- és mesterképzésben) megoszlása szüleik iskolai végzettsége alapján, képzési területi bontásban
Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 34.

Sorokin óta tudjuk, hogy a rendészeti (katonai) pálya illetve a közigazgatási (hivatali) szféra milyen jelentős mobilitási csatorna. A fenti ábrán is látható az az összefüggés, hogy főképp a közigazgatási, rendészeti és katonai területeken tanulók származnak olyan családból, ahol a szülők nem rendelkeztek még felsőfokú végzettséggel. A művészeti terület elsősorban azok számára nyitott (vagy inkább azok választják), akik értelmiségi családból származnak.

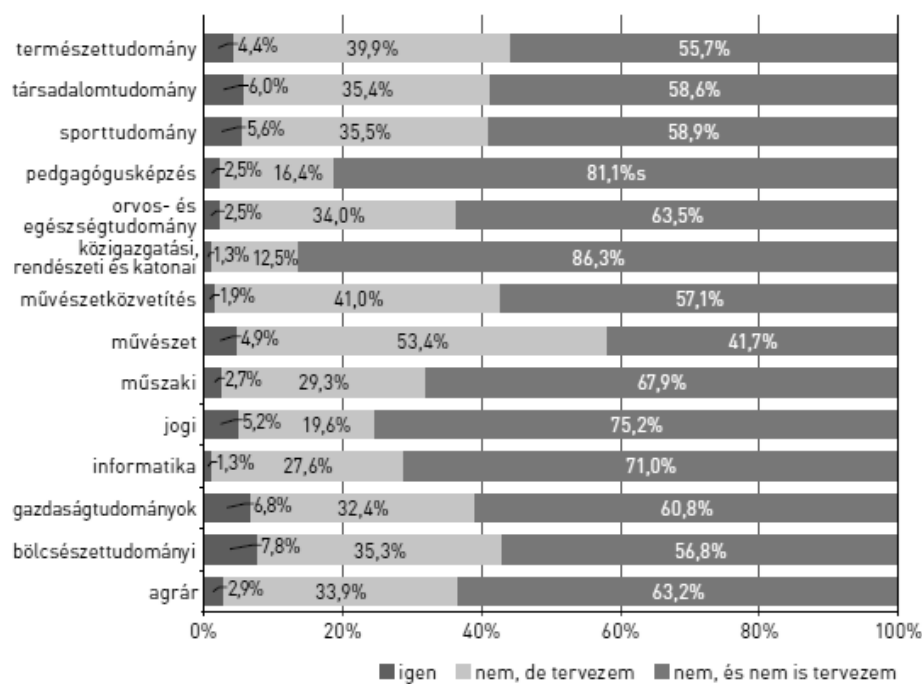
Korábban láttuk, hogy milyen forrásból biztosítják megélhetésüket a diákok. Az ötödik ábrán az is látható, hogy a hallgatók közel fele állandó vagy alkalmi jelleggel dolgozik a szemeszterek során.

5. ábra: A felsőoktatásban részt vevők megoszlása a munkahellyel való rendelkezés/nem rendelkezés szerint, az aktuális félévben

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 23.

A hatodik ábrán azt mutatjuk be, hogy milyen a hallgatók megoszlása külföldi tanulmányok tekintetében. Ahogyan az látható, a legtöbben pld. részképzés keretében a bölcsészet- illetve gazdaságtudományi területen tanultak korábban külföldi felsőoktatási intézményben. A művészeti területen tanuló diákok több mint a fele tervezi, hogy a jövőben külföldön fog tanulmányokat folytatni.

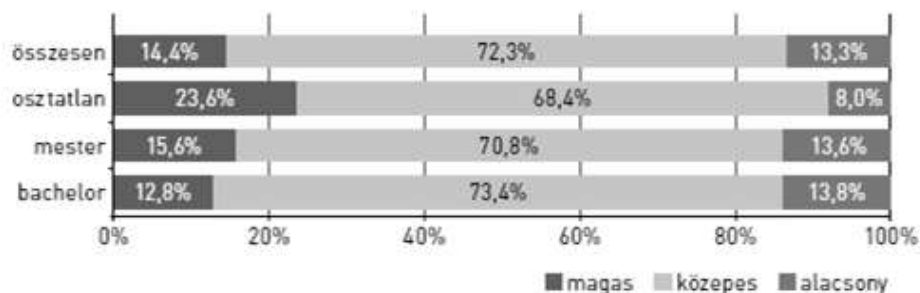

6. ábra: Külföldi tanulmányokat végzett, azt tervező és nem tervező hallgatók képzési területi bontásban

Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 29.

A 7. ábrán pedig világosan kirajzolódik, hogy a hallgatók kétharmada közepes társadalmi státuszú családból származik saját, szubjektív megítélése alapján. Összességében a szubjektív besorolás szerint a BA képzésre járók vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben.

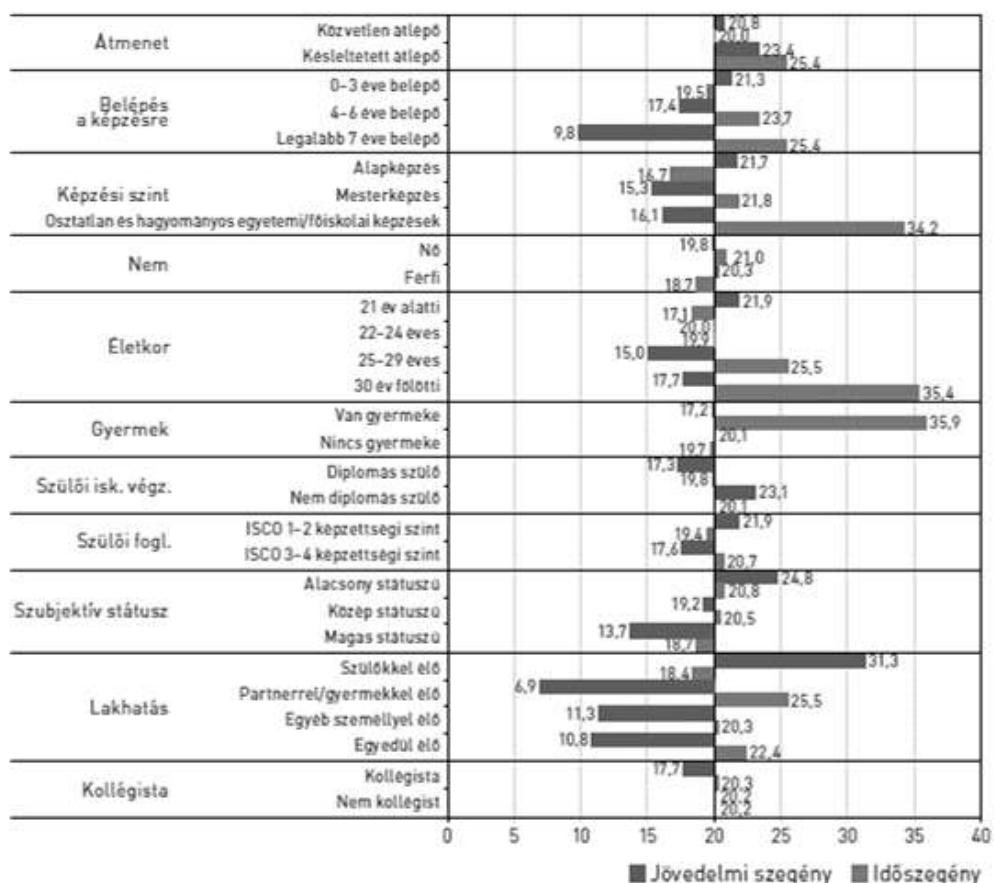

7. ábra: Hogyan ítélik meg a válaszadók családjuk társadalmi státuszát?
 Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 36.

A felmérés során a kutatók abból indultak ki, hogy a tanulás esetenként nemcsak jövedelmi szegénységhez, hanem időszegénységhez is vezethet: azaz vannak olyan hallgatók, akiknek a munka és a tanulás mellett csekély idejük jut egyéb tevékenységek elvégzésére (pld. szabadidős tevékenységek).

A következő ábrán látható, hogy főképp a gyermekek és/vagy a 30-on felüliek tartoznak az időszegény csoportba, míg a nem diplomás szülők gyerekei főképp a relatíve rossz anyagi körülmények között élők csoportjába.

8. ábra: Nappali tagozatos diákok relatív időszegénysége és jövedelmi szegénysége néhány dimenzió mentén történő megoszlás alapján
 Forrás: Kiss, L (szerk.), 2014. p. 45.

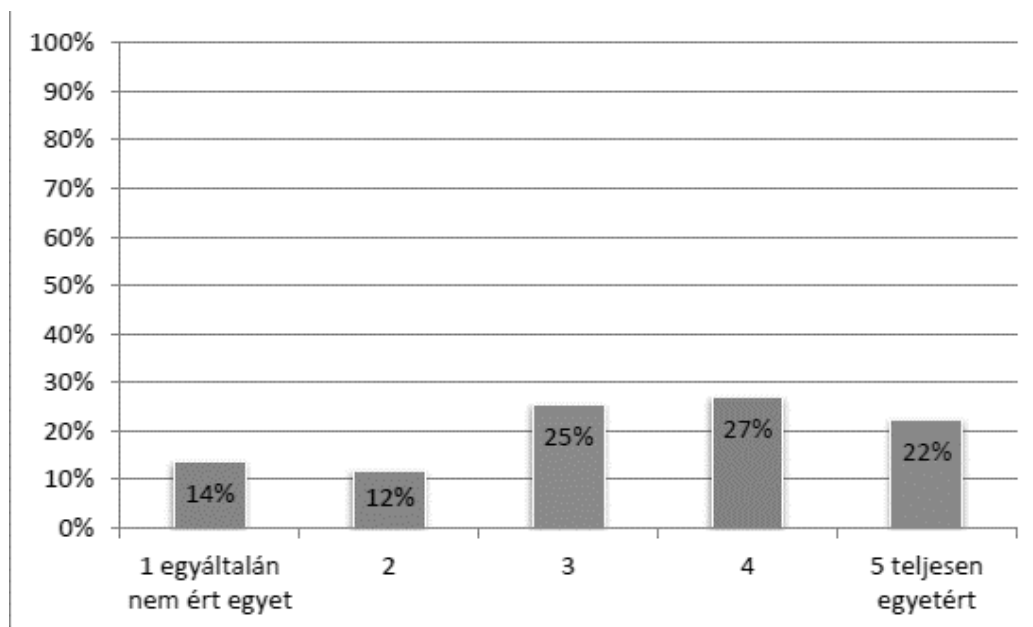
A „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében” c. TÁMOP pályázat keretben az ELTE PPK Társadalmi Kommunikáció Kutatóműhely és Információs Központ az Oktatási Hivatal megrendelésére készített 5000 fős országos mintán egy komplex, kvalitatív és kvantitatív eljárásokat ötvöző kutatást a felsőoktatás és tudomány társadalmi percepciójára vonatkozóan.

A kutatás során (többek között) felmérték a tudás társadalmi presztízsét, a felsőoktatásra és a tudományra vonatkozó általános érdeklődést, e két terület társadalmi teljesítményének megítélését, a felsőoktatáshoz való hozzáféréstől alkotott képet, a továbbtanulási motivációkat, a diploma értékét. Ebben a részben mi a kutatás azon adatait foglaljuk össze, melyek a felsőoktatás inkluzív képességére vonatkozó attitűdökkel kapcsolatosak.

A kérdés tehát összességében az, hogy a társadalom mit gondol a felsőoktatásba való bejutási lehetőségről, a felsőoktatáshoz való hozzáféréstől.

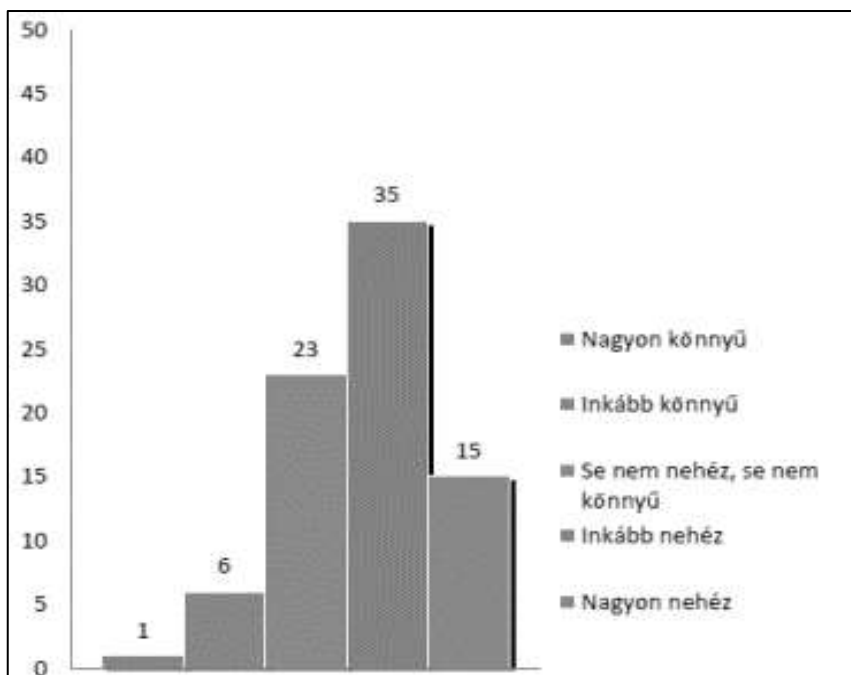
Az országos lakossági minta elemszáma 1500 fő volt. A lakossági mintába került emberek 16%-ának volt már diplomát szerzett, vagy éppen felsőoktatásban tanuló gyermeke. Amikor gyermekeik jövőbeli terveit felől kérdezték őket, az a kép rajzolódott ki, hogy minél fiatalabb valaki és minél iskolázottabb, annál inkább tervezi a jövőben gyermekei továbbtanulását.

A kutatás során (lásd 9. 10. ábra) mind a lakossági, mind a középiskolás mintán feltették azt a kérdést, hogy a válaszadó mennyire gondolja könnyűnek vagy nehéznek a felsőoktatásba való bejutást rossz anyagi háttérrel rendelkező családok gyerekei számára. A következő két ábra alapján elmondható, hogy a lakosság és a középiskolások körülbelül fele nehéznek vagy nagyon nehéznek tartja az ilyen családok gyerekeinek továbbtanulását. Ugyanakkor a lakossági minta 14%-a azt nyilatkozta, hogy nem ért egyet azzal az állítással, hogy rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba.

9. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, a lakossági mintán (N=1474)

Forrás: Fábri, Gy., 2014. p. 87.

10. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, középiskolás mintán (N=1169)
 Forrás: Fábri, Gy., 2014. p. 88.

A vizsgálat általában is firtatta a válaszadók véleményét arról, hogy kik juthatnak be könnyűszerrel felsőoktatási intézménybe. A következő táblázat adatait két mintán, a lakosságin és olyan fiatal felnőttekből álló mintán, akik nem akarnak/akartak és nem tanultak tovább mutatja be az ezzel a kérdéssel kapcsolatos eredményeket.

1. táblázat

Ön szerint kik jutnak be a felsőoktatásba Magyarországon? Akik ... Kérem, az értékeléshez ötfokú skálát használjon, ahol az 5-ös azt jelenti, hogy Ön szerint nagyon nagy előnyt jelent, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem jelent előnyt.

(N=1402, lakossági és n=931, felsőoktatástól távol álló fiatal felnőtt)

Tényezők	Lakosság	Felsőoktatástól távol állók
Az jut be, aki: könnyen tanul?	4,52	4,44
Az jut be aki: jól tanul a középiskolában?	4,49	4,48
Az jut be aki: tud idegen nyelveket?	4,47	4,31
Az jut be aki: szorgalmas?	4,44	4,43
Az jut be aki: szülei tehettek?	4,37	4,36
Az jut be aki: tehetséges?	4,35	4,28
Az jut be, aki: nagyon művelt?	4,24	4,22
Az jut be aki: külön órákra járt előtte?	4,23	4,04
Az jut be, akinek: önálló ötletei vannak?	3,92	3,95
Az jut be aki: szülei is diplomások?	3,87	3,93
Az jut be aki: a fővárosban él?	3,82	3,7
Az jut be aki: nagyvárosban él?	3,71	3,58
Az jut be aki: sikeres a sportban?	3,60	3,57
Az jut be aki: személyesen ismer egyetemi oktatókat?	3,41	3,51

Kik jutnak be a felsőoktatásba?

Forrás: Fábri, Gy., 2014. p. 89.

Mindkét mintában fontosnak tartották a könnyen és jól tanul kategóriákat, illetve a szorgalmat az idegen nyelvtudást és a tehetsős szülő háttérét.

Hasonló eredmények születtek a középiskolás almintán is, mint ahogyan azt a következő táblázatban láthatjuk.

2. táblázat

Mely tényezők játszanak szerepet a bejutásban?

Milyen tényezők és mennyiben jelentenek előnyt az egyetemi felvételi során?
 (1-től 5-ig terjedő skálán osztályozva – átlagpont)
 (N=1162, középiskolás)

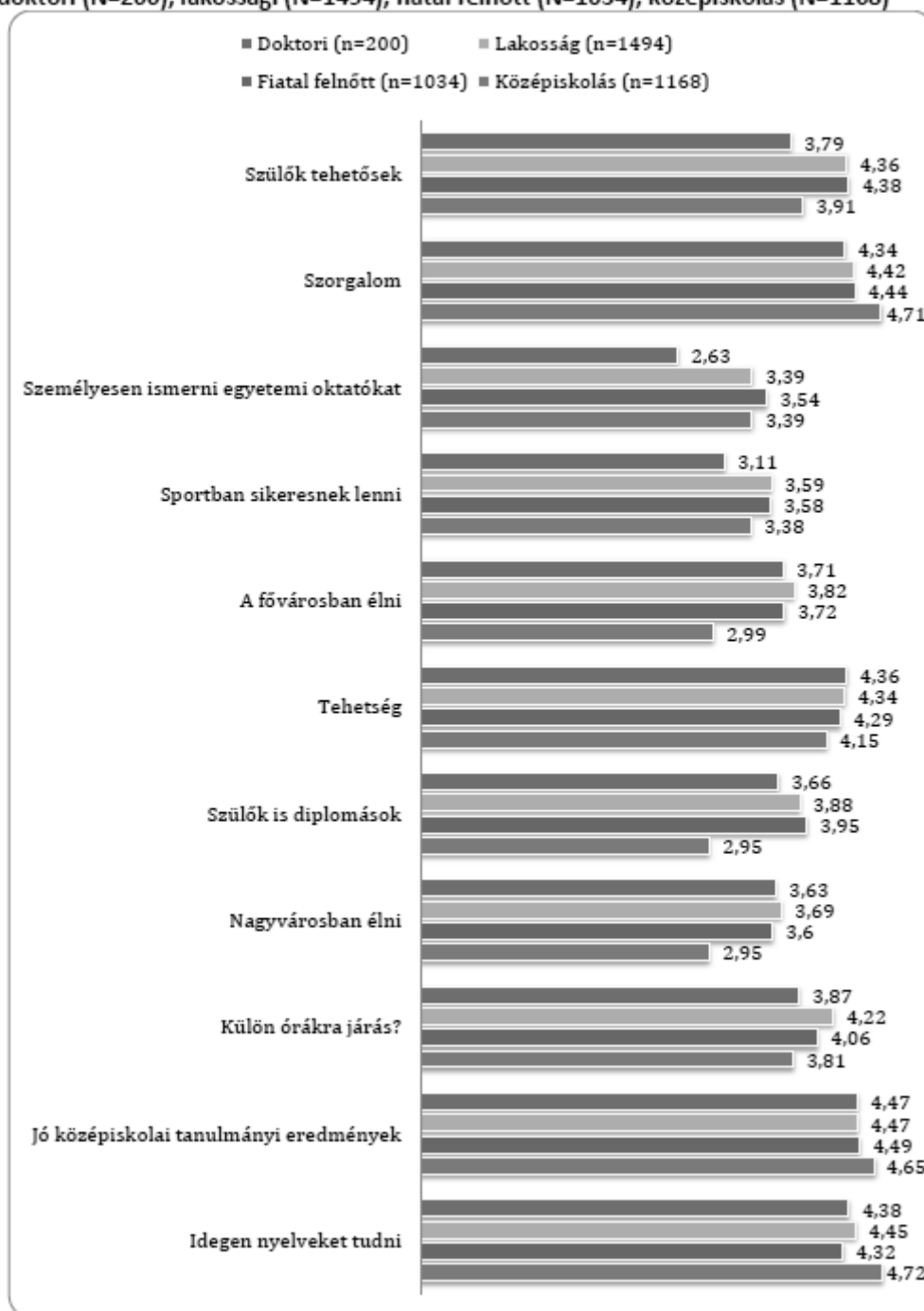
Jó középiskolai tanulmányi eredmények	4,7
Szorgalom	4,7
Idegen nyelveket tudni	4,7
Tehetség	4,2
Szülők tehetőségek	3,9
Külön órákra járás	3,8
Személyes ismerni egyetemi oktatókat	3,4
Sportban sikeresnek lenni	3,4
A fővárosban élni	3,0
Szülők is diplomások	2,9
Nagyvárosban élni	2,9

Mely tényezők játszanak szerepet a bejutásban?

Forrás: Fábri, Gy., 2014. p. 90.

Végül az utolsó ábra négy almintán összegzi a felsőoktatásba való bekerüléshez elsősorban szükségesnek ítélt „kellékeket”. Ennek alapján a szorgalom, a tehetség, a jó középiskolai eredmények és az idegen nyelvtudás számítanak a válaszadók szerint elsősorban.

Mitől függ a felsőoktatásba való bekerülés? (elemszámok az ábrán)
 (doktori (N=200), lakossági (N=1494), fiatal felnőtt (N=1034), középiskolás (N=1168))

11. ábra. Mitől függ a bekerülés?
 Forrás: Fábri, Gy., 2014. p. 92.

3. Hátrány, hátrányos helyzet

A hátrányos helyzet igen komplex szociológiai kategória. Ahány kutatás, elemzés, annyiféle definíciós kísérlet. A hátrányt a kutatások jelentős részében az anyagi hátrányhoz kapcsolják és ennek mentén például azt vizsgálják, hogy hogyan alakulnak a társadalmi egyenlőtlenségek a jövedelmi és vagyoni helyzet alapján. Szociológiai kutatásokban a deprivált, vagy depriváció fogalmai és vizsgálatának lehetséges indikátorai (az anyagi, érzelmi, kulturális, egészségi-mentális állapotbeli, területi, foglalkoztatásbeli és kapcsolati vetületére alapozva) is megjelennek.

A fogalom jogi értelmezéséhez az alábbi törvények illetve rendeletek vezetnek el bennünket:

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A fogyatékos személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről 2007. évi XCII. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény
- A fogyatékos személyek jogairól szóló 1998. évi XXVI. törvény
- A Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatalról, valamint a szakmai irányítása alá tartozó rehabilitációs szakigazgatási szervek feladat- és hatásköréről szóló 95/2012. (V. 15.) Korm. rendelet
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV. 5.) Korm. Rendelet
- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI törvény
- A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény

Kicsit más a „merítés” ha megnézzük, hogy a felsőoktatási felvételi eljárás során milyen, úgynevezett „többletpontok” adhatóak: melyek az úgynevezett „esélyegyenlőségért járó” többletpontok. Ezek a pontok hátrányos helyzetért, fogyatékoságért, gyermekgondozásért kaphatók. A hátrányos helyzetet ebben az esetben a felvételi eljárás során a korábban már említett: „A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 108. § 10. pontja alapján” definiálják az alábbiak szerint: „hátrányos helyzetűnek minősül az a legfeljebb 25 éves jelentkező, akikre az alábbi esetek egyike vonatkozik:

- a) családi körülményei, szociális helyzete okán a gyámhatóság védelembe vette,
- b) rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult,
- c) átmeneti vagy tartós nevelésbe vették,
- d) ideiglenes hatályú intézeti elhelyezésben részesül,
- e) utógondozói ellátásban részesül.”

A felsőoktatási felvételi eljárásban fogyatékosággal élő az a jelentkező, aki

- „a) mozgásszervi,
- b) érzékszervi,
- c) beszéd-fogyatékos (diszfázia, diszlália, diszfónia, dadogás, hadarás, afázia, orrhangzós beszéd, dizartria, mutizmus, súlyos beszédészlelési és beszédmegértési zavar, centrális pöszesség, megkésett beszédfejlődés stb.),
- d) pszichés fejlődési zavarral küzd (diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, diszortográfia, hiperaktivitás és figyelemzavar, magatartásszabályozási zavar stb),

e) autizmus spektrum zavarral küzd,

f) több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos.”¹

Az úgynevezett halmozottan hátrányos helyzet miatt további többletpontok adhatóak. Halmozottan hátrányos helyzetűnek minősül az a hátrányos helyzetű jelentkező, akinek a tankötelessé válásának időpontjában törvényes felügyeletét ellátó szülei/szülője legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek/rendelkezett, illetve az, akit tartós nevelésbe vettek.

4. Hátrány és tehetség

Tehetséges, hátrányos helyzetű hallgatókat vizsgált Ceglédi Tímea a Debreceni Egyetemen, 2007-ben, 465, nappali tagozatos hallgatóból álló mintán (Ceglédi, 2008).

A kutatás során a hallgatók családi háttere és iskolai pályafutása közötti összefüggéseket vizsgálta. A mintát két részre osztotta annak alapján, hogy az adott hallgató a hátrányos helyzet mérésre használt indikátorok alapján összességében hátrányos vagy nem hátrányos helyzetű volt.

A következő öt indikátort használta: munkanélküli szülő a családban, elhunyt szülő, alacsony iskolázottságú szülő/szülők, magas testvérszám, hátrányos településtípus. Azt a hallgatók sorolta a hátrányos helyzetű kategóriába, aki legalább a fenti öt szempont alapján kettőben érintett volt.

A hallgatók iskolai pályafutását az alábbi indikátorok segítségével vizsgálta: tudományos vagy közéleti tevékenységben való részvétel, felsőfokú nyelvvizsga megléte, magántanár látogatása középiskolában, munka az egyetemi évek megkezdése előtt, barátok száma a középiskola évei alatt, könyvolvasási szokások, tagozatos középiskola, illetve az egyetemi kar presztízse, ahol az illető tanul. A tudományos, közéleti tevékenységen való részvétel (pld. TDK, OTDK, hallgatói-oktatói kutatásokban való részvétel) a kutatás alapján szignifikáns összefüggésben állt azzal, hogy az illetőnek diplomások voltak-e szülei vagy sem.

A felsőfokú végzettségű szülőktől származó gyerekek közül 40,9%, a maximum érettségivel rendelkező szülőktől származó hallgatók 19,8%-a volt aktívnak tekinthető ezen a téren. A diplomás szülőktől származó gyerekek kétszer annyian kaptak kiemelt ösztöndíjat, mint a másik csoport.

A nyelvtudás a korábban említett hátrányos/nem hátrányos indikátorok közül a szülők iskolai végzettségével nagyon erős szignifikáns kapcsolatot mutatott. A kistelepülésen élő, alacsony iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező, azaz a kutatás szempontjából hátrányos helyzetű hallgatók kevesebbet olvastak, mint a nem hátrányos helyzetűek.

A kutatás során hátránynak tekintették, ha valakinek több testvére volt: erről az indikátorról elég egyértelműen kiderült, hogy „nem viselkedik egyértelműen”: az olvasási szokások esetében például egyértelműen inkább arra az összefüggésre derült fény, hogy akinek több testvére volt, olvasottabbnak bizonyult. A szülők iskolai végzettsége azonban meghatározó volt a tekintetben, hogy milyen karra járt a hallgató: a kutatás során magasabb presztízssűnek tekintett karokra (jogász, közgazdász, műszaki, informatikai, orvosi és fogorvosi) nagyobb eséllyel jutottak be magasan kvalifikált szülők gyerekei. A vizsgált változók tekintetében elmondható, hogy a munkanélküli szülők jelenléte illetve az elhunyt szülő a családban változók nem álltak szignifikáns összefüggésben a hallgató

¹ http://www.felvi.hu/felveteli/jelentkezes/felveteli_tajekoztato/FFT_2014A/2_menetrend_es_szabalyok/24_pontszamitasi_modszerek/244_jogszabaly_szerinti_tobbletpontok

iskolai pályafutását mérő változókkal, azaz nem jelölték ki végérvényesen a hallgató későbbi életpályáját, lehetőségeit.

Irodalom

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- Ceglédi T. (2008): Hátrányos helyzetű tehetséges hallgatók a Debreceni Egyetemen. *Educatio*, (4):115-135.
- Csuhaj A. (2013): *A Mentorprogram szerepe a felsőoktatásban.* <http://hook.hu/mentor/szakmai-anyagok/> (letöltés: 2020. január 10.)
- Fábrí Gy. (2014): „*Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében.*” TÁMOP-7.2.1-11/K-2012-0005. Kutatási zárótanulmány. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop721/1_oh_felsooktataspercepcio_zarotanutmany_korr_2014_02_24_sb.pdf (letöltés: 2020. január 15.)
- Kende A. (2004): „*Értelmiségiként leszek roma és romaként leszek értelmiségi.*” *Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról.* http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/kisebbsgek_ki_sebbsge/pages/kk_12_kende.htm (letöltés: 2020. január 18.)
- Kiss L. (szerk.) (2014): *A felsőoktatás szociális dimenziója. A Eurostudent V. magyarországi eredményei.* Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/eurostudent/eurostudent_tanulmany_hu_VEGLEGES_web.pdf (letöltés: 2020. február 2.)
- Szilvay G. (2011): *Roma szakkollégiumokat indítanak az egyházak.* Magyar Kurír, 2011. 03. 17.
- Nyüsti Sz. (2012): Hátrányos helyzetben – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban. *Felsőoktatási műhely*, (2):33-50.
- Rácz A. (2010): *Hálózáttá fejlődnek a roma szakkollégisták.* <http://mindennapi.hu/cikk/belfold/-a-ciganysag-nelkul-gyengebb-lenne-a-nemzet-/2010-11-20/445> (letöltés: 2020. január 18.)
- Wlislocki Henrik Szakkollégium Pedagógiai Programja. <http://wlislocki.tamop.pte.hu/> (letöltés: 2020. január 24.)

II. 3. Hátrány és (felső)oktatás

A tanulmány megjelent: Szellem és Tudomány, 5 (1-2):118-134., 2015.

1. Bevezetés

Nagyon nehéz meghatározni illetve ezzel összefüggésben nagyon nehéz mérni szociológiai értelemben azt, hogy ki, milyen kritériumok mentén tekinthető hátrányos helyzetűnek. Megint más a probléma jellege, ha azt próbáljuk firtatni, hogy az adott család vagy személy valójában hátrányos helyzetűnek tekinti-e magát vagy sem. Talán könnyebb a dolgunk, ha a jogszabályok szintjén vizsgáljuk meg a kérdést.

A fogalom jogi értelmezéséhez az alábbi rendeletek adnak támpontot:

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről 2007. évi XCII. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény
- A fogyatékos személyek jogairól szóló 1998. évi XXVI. törvény
- A Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatalról, valamint a szakmai irányítása alá tartozó rehabilitációs szakigazgatási szervek feladat- és hatásköréről szóló 95/2012. (V. 15.) Korm. rendelet
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV. 5.) Korm. Rendelet
- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI törvény
- A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény

Ezek a jogszabályok általában családi és/vagy szociális körülmények, valamilyen fogyatékoság, illetve a szülők alacsony iskolai végzettsége alapján közelítenek a hátrányos helyzethez.

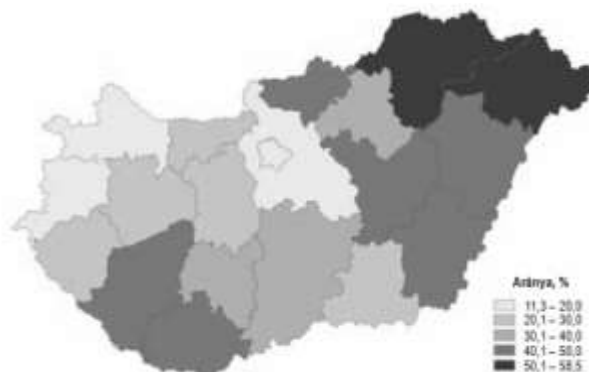
A szociológiai kutatások során a hátrányt sokszor „lecsupaszítják” az anyagiakra – azt tekintve hátrányos helyzetűnek, aki jövedelme alapján nem ér el egy bizonyos szintet. Teszik ezt azért, mert úgy gondolják: az anyagi szegénység az, ami mérhető (és valóban, e mércék alapján az ilyen vélekedések helytállóak). Ritkábban készülnek olyan felmérések, melyek a hátrányt komplexebb módon kezelik. Ez esetben a hátrányt lehet a társadalmi vagy kulturális tőke hiányaként vagy nem elegendő mértéke alapján jellemezni (talán ezeknél a kutatásoknál már inkább a depriváció mezejére lépünk).

A hátrányt lehet vizsgálni az egyenlőtlenség szemszögéből. Ekkor már a társadalomfilozófia vagy a társadalompolitika/szociálpolitika területén járva, megkülönböztethetjük az esélyek, a feltételek, a kimenetek illetve a bánásmódok egyenlőtlenségét (egyenlőségét), illetve vizsgálhatjuk a kvótás egyenlőtlenséget.

Jelen tanulmányban a köz- és felsőfokú oktatás szintjén kimutatható, mérhető hátrányokról lesz szó. Röviden áttekintjük, hogy hogyan alakult a hátrányos helyzetű gyerekek aránya az óvodákban és az iskolákban, majd részletesebben foglalkozunk a felsőoktatás szintjén megjelenő hátrányokkal.

2. Hátrány és közoktatás

A közoktatás szintjén megjelenő hátrányok elemzéséhez tekintsük át először a hátrányos helyzetű gyerekek arányát az óvodákban a következő térkép segítségével.

1. ábra: Hátrányos helyzetű gyerekek aránya az óvodákban, 2010.

Forrás: Magyarország társadalmi atlasza, KSH, 2012. p. 17.

Az ábrán látható, hogy Borsod és Szabolcs megyékben a legmagasabb ez az arány, míg a legkedvezőbb helyzetben az észak-nyugati megyék és Pest megye van. Az előbbieken minden második óvodás gyerek tekinthető hátrányos helyzetűnek, szemben az utóbbiakkal, ahol ez az arány maximum 20 %.

Nézzük meg ugyanezen adatokat az általános iskolás gyerekek vonatkozásában.

2. ábra: Hátrányos helyzetű tanulók aránya az általános iskolákban, nappali tagozaton, 2010.

Forrás: Magyarország társadalmi atlasza, KSH, 2012. p. 17.

A 2. ábrán az látható, hogy az előző két megyéhez Nógrád megye is csatlakozik a hátrányos helyzetű tanulók magas arányát tekintve, illetve, hogy csak Győr-Moson-Sopron megyében és Budapesten kedvezőek ezek az arányok.

Az iskolai hátrányoknál maradva, három év kompetencia-felméréseinek adatbázisára építve mutatjuk be a következő táblázatban, a 6. 8. és 10. évfolyamokban a halmozottan hátrányos helyzetű diákok számát és arányát.

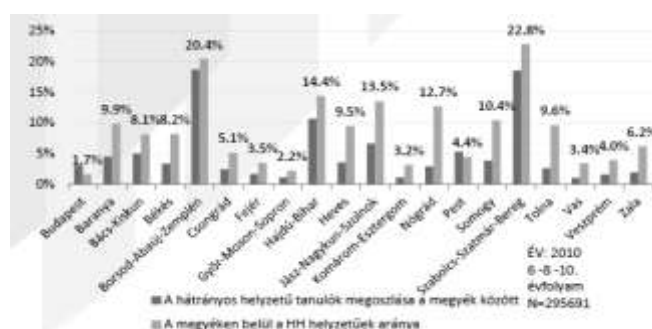
1. táblázat

ÉV		2008	2009	2010
6. ÉVFOLYAM	ÖSSZES TANULÓ	101017	94544	91365
	HHH TANULÓK SZÁMA	9235	10088	11018
	HHH TANULÓK ARÁNYA	9,1%	10,7%	12,1%
8. ÉVFOLYAM	ÖSSZES TANULÓ	103202	99118	99394
	HHH TANULÓK SZÁMA	7535	8524	9203
	HHH TANULÓK ARÁNYA	7,3%	8,6%	9,3%
10. ÉVFOLYAM	ÖSSZES TANULÓ	109466	105498	104932
	HHH TANULÓK SZÁMA	3863	4643	5090
	HHH TANULÓK ARÁNYA	3,5%	4,4%	4,9%
		313685	299160	295691
		20633	23255	25311
		6,6%	7,8%	8,6%

Halmazottan hátrányos helyzetű diákok száma és aránya különböző évfolyamokon, 2008, 2009, 2010.

Forrás: A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók kompetenciamérések során elért eredményeinek elemzése, p. 6.

A táblázatban látható, hogy minden évfolyamon emelkedett a HHH-s gyerek száma és aránya.

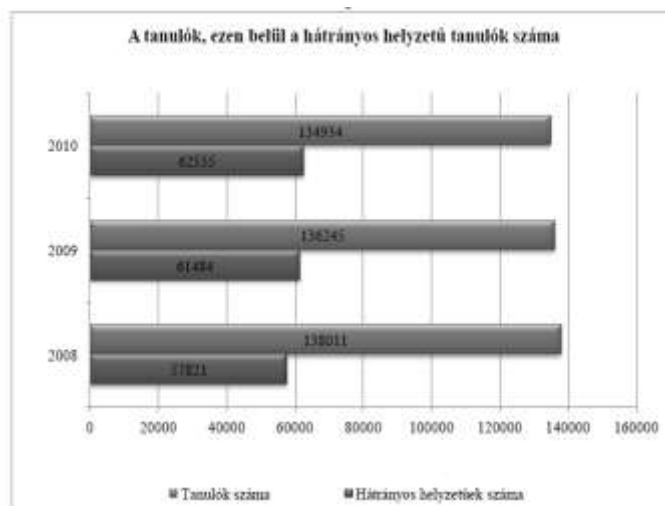

3. ábra: A halmozottan hátrányos helyzetű diákok aránya az egyes megyénken belül a 6. 8. és 10. évfolyamon, 2010.

Forrás: A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók kompetenciamérések során elért eredményeinek elemzése, p. 11.

Ha azt nézzük meg, hogy a megyéken belül milyen eloszlást mutatnak a HHH-s diákok, akkor azt látjuk, hogy Szabolcsban az iskolába járó gyerekek közel 23%-a HHH-s, míg Borsod áll a második helyen e tekintetben, 20,4%-os aránnyal. Ha azonban a megyék közötti megoszlásokat nézzük, akkor Borsod megelőzi Szabolcs megyét.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye vonatkozásában a 2008-as, 2009-es és 2010-es évekre nézve rendelkezünk adatokkal az iskolások vonatkozásában a kérdést tekintve.

4. ábra: Az általános iskolában tanuló és ezen belül a hátrányos helyzetű gyerekek száma

Forrás: Borsod-Abaúj-Zemplén megye „A hátrányos helyzetben élők társadalmi felzárkóztatását, mobilitását elősegítő” stratégiája, p. 39.

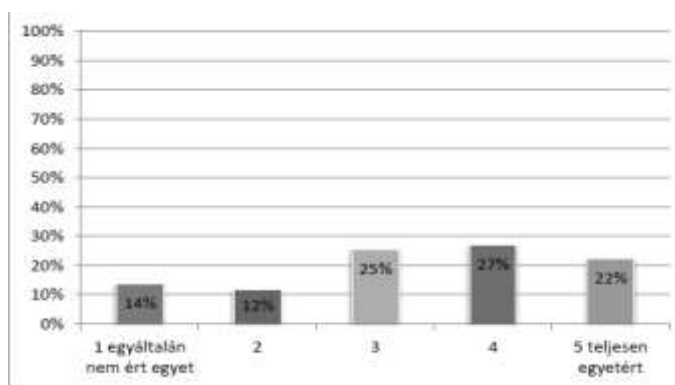
Most rátérünk a kérdés vizsgálatára a felsőoktatásban.

3. Hátrány felsőfokon

A „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében” c. TÁMOP pályázat keretben az ELTE PPK Társadalmi Kommunikáció Kutatóműhely és Információs Központ az Oktatási Hivatal megrendelésére készített 5000 fős országos mintán egy komplex, kvalitatív és kvantitatív eljárásokat ötvöző kutatást a felsőoktatás és tudomány társadalmi percepciójára vonatkozóan. A kutatás során (többek között) felmérték a tudás társadalmi presztízsét, a felsőoktatásra és a tudományra vonatkozó általános érdeklődést, e két terület társadalmi teljesítményének megítélését, a felsőoktatáshoz való hozzáféréstől alkotott képet, a továbbtanulási motivációkat, a diploma értékét. Ebben a részben mi a kutatás azon adatait foglaljuk össze, melyek a felsőoktatás inkluzív képességére vonatkozó attitűdökkel kapcsolatosak. A kérdés tehát összességében az, hogy a társadalom mit gondol a felsőoktatásba való bejutási lehetőségekről, a felsőoktatáshoz való hozzáférésekről.

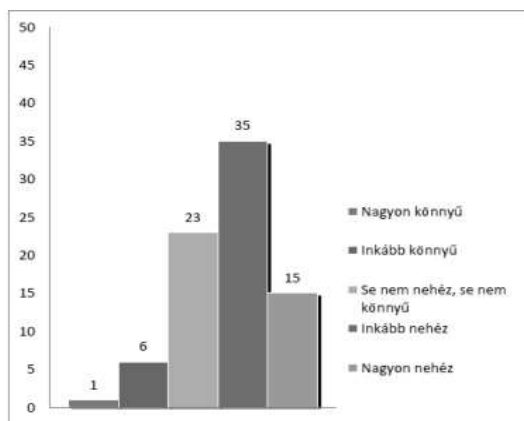
Az országos lakossági minta elemszáma 1500 fő volt. A lakossági mintába került emberek 16%-ának volt már diplomát szerzett, vagy éppen felsőoktatásban tanuló gyermeke. Amikor gyermekeik jövőbeli tervei felől kérdezték őket a kutatás során az a kép rajzolódott ki, hogy minél fiatalabb valaki és minél iskolázottabb, annál inkább tervezi a jövőben gyermekei továbbtanulását.

A kutatás során (lásd 9. 10. ábra) mind a lakossági, mind a középiskolás mintán feltették azt a kérdést, hogy a válaszadó mennyire gondolja könnyűnek vagy nehéznek a felsőoktatásba való bejutást rossz anyagi háttérrel rendelkező családok gyerekei számára. A következő két ábra alapján elmondható, hogy a lakosság és a középiskolások körülbelül fele nehéznek vagy nagyon nehéznek tartja az ilyen családok gyerekeinek továbbtanulását. Ugyanakkor a lakossági minta 14%-a azt nyilatkozta, hogy nem ért egyet azzal az állítással, hogy rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba.

5. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, a lakossági mintán (N=1474)

Forrás: Fábri, Gy. 2014. p. 87.

6. ábra: Rossz anyai helyzetű családból nem lehet bejutni a felsőoktatásba – állítással való egyetértés ötfokú skálán, középiskolás mintán (N=1169)

Forrás: Fábri, Gy. 2014. p. 88.

A vizsgálat általában is firtatta a válaszadók véleményét arról, hogy kik juthatnak be könnyűszerrel felsőoktatási intézménybe. A következő táblázat adatait két mintán, a lakosságin és olyan fiatal felnőttekből álló mintán, akik nem akarnak/akartak és nem tanultak tovább mutatja be az ezzel a kérdéssel kapcsolatos eredményeket.

2. táblázat

Ön szerint kik jutnak be a felsőoktatásba Magyarországon? Aki... Kérem, az értékeléshez ötfokú skálát használjon, ahol az 5-ös azt jelenti, hogy Ön szerint nagyon nagy előnyt jelent, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem jelent előnyt.
(N=1402, lakossági és n=932, felsőoktatástól távol álló fiatal felnőt)

Tényezők	Lakosság	Felsőoktatástól távol állók
Az jut be, aki könnyen tanul?	4,52	4,44
Az jut be aki jól tanul a középiskolában?	4,49	4,48
Az jut be aki tud idegen nyelveket?	4,47	4,31
Az jut be aki szorgalmas?	4,44	4,43
Az jut be aki szülei tehetősök?	4,37	4,36
Az jut be aki tehetséges?	4,35	4,26
Az jut be, aki nagyon művelt?	4,24	4,22
Az jut be aki külön órákra járt előtte?	4,23	4,04
Az jut be, akinek önálló ötletei vannak?	3,92	3,95
Az jut be aki szülei is diplomások?	3,87	3,93
Az jut be aki a fővárosban él?	3,82	3,7
Az jut be aki nagyvárosban él?	3,71	3,56
Az jut be aki sikeres a sportban?	3,60	3,57
Az jut be aki személyesen ismer egyetemi oktatókat?	3,41	3,51

Kik jutnak be a felsőoktatásba?

Forrás: Fábri, Gy. 2014. p. 89.

Mindkét mintában fontosnak tartották a könnyen és jól tanul kategóriákat, illetve a szorgalmat az idegen nyelvtudást és a tehetsős szülő háttérét.

Hasonló eredmények születtek a középiskolás almintán is, mint ahogyan azt a következő táblázatban láthatjuk.

3. táblázat

Milyen tényezők és mennyiben jelentenek előnyt az egyetemi felvételi során?
(1-től 5-ig terjedő skálán osztályozva – átlagpont)
(N=1162, középiskolás)

Jó középiskolai tanulmányi eredmények	4,7
Szorgalom	4,7
Időgen nyelveket tudni	4,7
Tehetség	4,2
Szülők tehetőségek	3,9
Külön órákra járás	3,8
Személyes ismeri egyetemi oktatókat	3,4
Sportban sikeresnek lenni	3,4
A fővárosban élni	3,0
Szülők is diplomások	2,9
Nagyvárosban élni	2,9

Mely tényezők játszanak szerepet a bejutásban?

Forrás: Fábri, Gy. 2014. p. 90.

Forray R. Katalin egyik tanulmánya egy, az Oktatáskutató Intézetben 2002-ben lefolytatott, a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány által támogatott, felsőoktatásban nappali tagozaton tanuló 450 hallgatónak postai úton kiküldött kérdőíves kutatás eredményeinek feldolgozása alapján készült (Forray R., 2003). A kutatás alapján egyértelműen látszik, hogy több roma nő tanul a felsőoktatásban, mint férfi (a visszaérkezett kérdőívek alapján a férfiak aránya 36,7% volt). Az életkori megoszlások alapján elmondható, hogy sokan 23-25 évesen kezdik meg egyetemi tanulmányaikat közülük. A válaszadók 63,2%-a volt életében hosszabb vagy rövidebb ideig állami gondozott. A vizsgálat során rákérdeztek arra is, hogy volt-e a származási családban valamiféle válság-esemény, vagy krízis és ha igen, akkor az milyen jellegű volt. Az alanyok háromnegyede tudott ilyen eseményt megjelölni. Az események sorában a legtöbb említést a nagyon nehéz anyagi körülmények, a szülők válása, a hosszantartó munkanélküliség illetve hosszantartó betegségek, különféle deviáns viselkedési formák kapták. A válaszadók apja összességében 36%-ban volt alkalmazott illetve vállalkozó, közel egynegyedük nyugdíjas/rokkantnyugdíjas, 11,5% munkanélküli, 4% alkalmi munkából élő. A minta alapján a felsőoktatásban tanuló roma fiatalok (önbevallás alapján) 35%-a romungró, 27%-a oláh cigány, 15,5%-a a beás közösséghez tartozó és 6,9% egyéb közösséghez tartozó volt.

A felsőoktatásban a tehetséggondozás egyik formája a szakkollégium. A 2000-es évek elején az országban 25-30 szakkollégium működött, melyeknek egy része 2003-ban megalkotta a Szakkollégiumi Chartát (Forray R., 2003; 2013). Tehetséges, hátrányos helyzetű roma tanulók felkarolására az országban elsőként 1996-ban a Romaversitas Alapítvány Láthatatlan Kollégiuma alakult meg, melyet a Roma Polgárjogi Alapítvány hozott létre és a Soros Alapítvány támogatásával kezdte meg a működését. A program fő célkitűzése tehetséges roma hallgatók mentorálása, szakmai segítése, illetve identitásuk erősítése. Kende Anna 2004-ben készített kutatást a Romaversitas hallgatói körében (Kende, 2004). A vizsgálat fókuszában a roma származású, leendő értelmiségi fiatalok identitásának vizsgálata állt. A kutatásban érintett hallgatók szociológus, szociális

munkás, szociálpolitika és szociálpedagógia szakosok, valamint különböző művészeti képzésre járók illetve pszichológia, agrár és nyelvszakosok voltak. A kutatásban részt vevők jelentős többséggel leendő elsőgenerációs értelmiségiek: többségükben szakmunkás vagy középiskolai végzettségű szülőktől származtak, vidékiek, magyar anyanyelvűek. Általánosan jellemző volt rájuk, hogy a szülők közül legalább az egyiknek volt többé-kevésbé folyamatosan munkája. A kutatás egyik legfontosabb megállapítása szerint a tanulást támogató, arra motiváló családok nagy részére jellemző volt egyfajta tudatos, asszimilációs stratégia a gyerekeik boldogulása szempontjából. A rasszjegyek kérdése is előkerült sok esetben, általában olyan összefüggésben, hogy akinek nagyon látványos, roma jegyei voltak, azoknál a család is azt jósolta, hogy ez a jövőbeli sikereit tekintve hátráltató tényező lehet.

A Roma Szakkollégium hivatalosan 2005-ben kezdte meg működését a Friedrich Ebert Alapítvány támogatásával (Rácz, 2010). A Szakkollégium ötletét az adta, hogy az Alapítvány Tolna megyében képzést szervezett cigány kisebbségi önkormányzati képviselők részére és ott merült fel először, hogy rendszeres találkozók formájában kellene a fiatal roma értelmiség számára fórumot és ennek a megfelelő kereteit megteremteni. A megalakulást követően havi rendszerességgel került sor a találkozókra, melyeket egy időre befogadott a Szent István Egyetem. Az egyes találkozók alkalmával nagyjából egy 50 fős közösség formálódott, akiknek identitása, felkészültsége szakmai és kulturális eseményeken formálódott. A kollégium fő céljai között szerepelt a pozitív cigány identitás kialakítása valamint a közéleti szerepvállalás előmozdítása. Az Alapítvány 2009-ig támogatta a Roma Szakkollégium működését. Ekkor a történelmi egyházaktól érkezett a segítség, tőlük kapott a kollégium anyagi támogatást.

A Wlislöcki Henrik Szakkollégiumot a Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke mellett működik. Szakmai keretét és infrastrukturális háttérét a Tanszék biztosítja. A Szakkollégium története 2002-ben kezdődött, amikor PHARE támogatással annak érdekében, hogy közösségi terepet adjon szakmai segítséggel a PTE-en tanuló roma/cigány származású hallgatóknak, valamint összefogja azokat, akik a romológia iránt érdeklődést mutatnak.

A Szakkollégium célja a fentiekén túl a témához kapcsolódó társadalmi szerepvállalás is. A pedagógiai programból kiderül, hogy 2002-2004 között a mentori rendszer kiépítése, különböző képzési szolgáltatások nyújtása, valamint a közösségfejlesztés kapott hangsúlyos szerepet, 2005-2006 folyamán elsősorban az egyetemi hallgatók felé való nyitás volt napirenden, filmklubokkal, kiállításokkal, valamint lehetőséget kaptak a hallgatók az oktatói kutatáshoz való kapcsolódásra. 2007-től egyre nagyobb teret kapott a hallgatók társadalmi szerepvállalása, mely civil szervezetekben való munkavégzéssel kezdődött (hátrányos helyzetű és roma/cigány gyerekekkel, közösségekkel foglalkoztak) majd önálló civil szervezetek alapításával folytatódott. 2008-ban a cigánysággal kapcsolatos ismeretek terjesztése (elsősorban tanárképzésben résztvevőknek) majd 2009-ben a tudományos kutatómunka került a középpontba LHH-s kistérségek vizsgálatán keresztül. 2010-ben folytatódott a mentorprogram és a tudományos kutatások és 2011-ben pedig sor került egy közös konferenciára a Tanszék és a Szakkollégium szervezésében. A Szakkollégium munkáját, terveinek, céljainak megvalósulását jelenleg nagyban segíti egy elnyert TÁMOP pályázat komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése témában hátrányos helyzetű hallgatók részére.

A Kormány egyik fontos feladatának tekintette megalakulása óta azt, hogy a történelmi egyházakkal karöltve segítse a cigányok társadalmi integrációját. E mögött az a

felismerés állt, hogy szükség van egy felelős, a magyarságát és cigányságát egyaránt vállaló, keresztény értékeket valló cigány értelmiségi rétegre.

Féléves előkészítő munka után a kormány és az felekezetek közt 2011. márciusban jött létre a keresztény roma szakkollégiumi rendszer kialakításával kapcsolatos megállapodás, melynek értelmében a kormány a megalakuláshoz nyújt támogatást, valamint ösztöndíjat biztosít majd a hallgatói számára. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága a Program felelőse. Az Államtitkárság a márciusi megállapodás szerint szakkollégiumi normatíva kidolgozását tervezi annak érdekében, hogy a szakkollégiumi rendszer folyamatos működése biztosítva legyen. A közeljövőben európai uniós pályázat kerül kiírásra a szakkollégiumi rendszer pénzügyi kereteinek megszilárdítására.

A szakkollégiumi rendszert úgy alakították ki, hogy hátrányos helyzetű, de főképp roma diákok legyenek a tagjai.

2011 szeptemberétől működik országos hálózat formájában, Európában egyedülálló módon a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat. A Hálózatnak jelenleg négy tagja van a négy nagy egyetemi városnak megfelelően: A jezsuita rend Budapesten működteti a Jezuista Roma Szakkollégiumot, a görög katolikus egyház Miskolcon a Bacsinzky András Görög Katolikus Roma Szakkollégiumot, a református egyház Debrecenben a Wáli István Cigány Szakkollégiumot, az evangélikus egyház pedig Nyíregyházán az Evangélikus Roma Szakkollégiumot.

A szakkollégiumi hálózat célja „a társadalmi, nemzeti és szociális kérdések iránti érzékenység növelése, a magyar–roma identitás megerősítése, a szakkollégiumok roma diákjai tanulmányi előmenetelének, nevelésének és személyiségfejlődésének támogatása, valamint a közösségi felelősségvállalás iránt elkötelezett, keresztény szellemiségű roma értelmiség megerősítésének elősegítése” (Szilvay, 2011, p. 13.). A Hálózat elnöke Forrai Tamás jezsuita tartományfőnök. A szakkollégiumi hálózat a roma-magyar kettős identitás vállalását, erősítését tűzte zászlajára, azaz a romák számára a társadalmi integrációt tartja követendőnek az etnikai identitás, etnikai gyökerek megtartásával, vállalásával. E mögött az a felismerés állt, hogy nagyon hiányzik Magyarországon egy olyan cigány értelmiségi csoport, akik a kettős identitás felvállalásával erősítik, segítik saját közösségüket, de ugyanakkor értik a többségi társadalmat, annak elvárásait, szokás- és normarendszerét és képesek ezzel azonosulva a nem cigányok felé is közvetítő szerepet ellátni. A szakkollégiumi hálózat küldetés szerint pozitív, többes identitás szeretne kialakítani a fiatalokban, olyan identitást, amelyben a kisebbségi és többségi identáselemek harmóniában tudnak élni egymás mellett és ez stabil alapot ad a kollégisták számára a társadalomba való sikeres integrációra.

A hálózat szakmai, módszertani háttérrel tud nyújtani az intézményeknek. A szakkollégiumi nevelés ökumenikus szellemű, a képzés mindenhol hasonlóan kulturális, spirituális és közismereti tárgyakkal épül fel.

Irodalom

A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók kompetenciamérések során elért eredményeinek elemzése. Budapest Expanzió Humán Tanácsadó, 2013.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/meresek/orszmer2013/kompetenciameres_hhh_tanulok_eredmenyeinek_elemzese.pdf (letöltés: 2020. február 5.)

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény

Asztalos Á. - Bogdán Zs. – Lórántné Orosz E. – Lupkovichs B. - Simkó I. - Társy J. - Farkas F. - Farkas J. - Kotics J. - Szabó-Tóth, K. et al. (2012): Borsod-Abaúj-Zemplén Megye "A hátrányos helyzetben élők társadalmi felzárkóztatását, mobilitását elősegítő" Stratégiája. Miskolc: B.-A.-Z. megyei Államigazgatási Kollégium 1-228.

Ceglédi T. (2008): Hátrányos helyzetű tehetséges hallgatók a Debreceni Egyetemen. *Educatio*, (4):115-135.

Csuhaj A. (2013): *A Mentorprogram szerepe a felsőoktatásban.*
<http://hook.hu/mentor/szakmai-anyagok/> (letöltés: 2019. december 10.)

Fábrí Gy. (2014): „Felsőoktatási szakpolitikai és fejlesztéspolitikai elemzések az ESZA fejlesztések tervezése érdekében.” TÁMOP-7.2.1-11/K-2012-0005. Kutatási zárótanulmány.
https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop721/1_oh_felsooktataspercepcio_zarotanutmany_korr_2014_02_24_sb.pdf (letöltés: 2020. február 5.)

Forray R. K. (2013): Cigány diákok a felsőoktatásban. *Romológia*, 1 (1):8-23.

Forray R. K. (2003): Roma/cigány diákok a felsőoktatásban. *Educatio*, 11 (3):312-328.

Kende A. (2004): „Értelmiségiként leszek roma és romaként leszek értelmiségi.” *Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról.*
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/kisebbsegek_kisebbsege/pages/kk_12_kende.htm (letöltés: 2020. január 23.)

Kiss L. (szerk.) (2014): *A felsőoktatás szociális dimenziója. A Eurostudent V. magyarországi eredményei.* Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/eurostudent/eurostudent_tanulmany_hu_VEGLEGES_web.pdf (letöltés: 2020. február 2.)

Magyarország társadalmi atlasza. KSH, Budapest, 2012.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés: 2020. január 10.)

Nyüsti Sz. (2012): Hátrányos helyzetben – helyzeti hátrányban a felsőoktatásban. *Felsőoktatási műhely*, 2012 (2):33-50.

Rácz A. (2010): *Hálózattá fejlődnek a roma szakkollégisták.*
<http://mindennapi.hu/cikk/belfold/-a-ciganysag-nelkul-gyengobb-lenne-a-nemzet-/2010-11-20/445> (letöltés: 2020. január 18).

Szilvay G. (2011): *Roma szakkollégiumokat indítanak az egyházak.* Magyar Kurír, 2011. 03. 17.

Wlislócki Henrik Szakkollégium Pedagógiai Programja. <http://wlislOCKI.tamop.pTE.hu/> (letöltés: 2020. január 24.)

II. 4. Összehasonlító elemzés „sikeres” cigányok/Traveller-ek etnikai identitása vonatkozásában Magyarországon és Angliában

A tanulmány megjelent angol nyelven: European Integration Studies, 4 (2):121-130., 2005.

„Most azt mondanám, hogy cigány vagyok. Néhány évvel ezelőtt nem ezt mondtam volna. Részben azért nem, mert gondjaim voltak a cigány identitással és azt is gondoltam, hogy el is temettem azt magamban. De most, elég erősen vállalom a cigány származásomat és úgy is jellemezném magamat, mint egy cigány. Keresztül mentem a tagadáson és identitásom visszavételén.”

(D.B. angliai alminta, 40 éves férfi)

1. Bevezetés

A cigányok/Traveller-ek helyzetét, társadalmi lehetőségeit számos kutatás vizsgálta már (Mírga - Gheorghie 1997; Stewart 1999, Ladányi - Szelényi 2001; Havas - Kemény - Kertesi 1998). Ezek a kutatások számtalan különböző témát járnak körül, mint például a cigányok/Traveller-ek életkörülményei, a többségi társadalom sztereotípiái velük kapcsolatosan, stb.

Tekintettel arra, amit különböző szerzők a témában írnak, úgy tűnik számomra, hogy érdemes lenne egy olyan kutatást is végezni, melyet a célcsoport saját szemszögéből, perspektívájából hajtunk végre. Ennélfogva ennek a tanulmánynak az a célja, hogy az etnicitást, az identitást és az asszimiláció/akkulturáció témakörét azok szemszögéből és tapasztalatain keresztül értelmezze, akiket az érint, nevezetesen a cigányok/Traveller-ek szemszögéből – így járulva hozzá ahhoz, hogy megértsük az etnikai identitás felépítésének folyamatát egy kvalitatív vizsgálaton keresztül.

Kutatásom középpontjába tehát olyan cigányok/Traveller-ek kerültek Angliában és Magyarországon, akik sikeresebbek, mint a cigány népcsoportbeliek általában, vagy karrierútjukat, vagy iskolai végzettségüket tekintve. Lehet rájuk úgy tekinteni, mint egyfajta kisebbségi elit tagjaira (Kende - Szilassy 1999). Feltételezhető, hogy a mobilitási ágenseken keresztül és máshogyan is, intenzív kapcsolatban állnak a többségi társadalom tagjaival, csoportjaival és az is, hogy keresztülmentek az akkulturalizációs, eseteként asszimilációs folyamatokon. Valószínűsíthetően kettős identitással rendelkeznek, amely lehetővé teszi többé-kevésbé komfortos mozgásukat mind a többségi, mind a kisebbségi társadalomban. Kulcsszereplői lehetnek a kisebbségi integrációs folyamatoknak: egyrészt azért, mert teljesen eltűnhetnek a többségben (már amennyiben rasszjegyeik, melyek vagy vannak, vagy nincsenek, ezt lehetővé teszik számukra), vagy pedig vállalva cigány/Traveller identitásukat hozzájárulhatnak a csoportjukkal kapcsolatos sztereotípiák csökkentéséhez.

A kutatás központi kérdése tehát,¹ hogy a célcsoport hogyan határozza meg saját magát az etnikai identitás, társas identitás mezejében, vannak-e a kettős identitásra utaló jelek körükben és milyen különbségek vannak ezen fogalmak mentén az angliai és hazai almintákban.

Annak érdekében, hogy ezekre a kérdésekre választ kapjunk, a következő alkérdéseket vizsgáljuk, melyek a kutatás dimenziói is egyben:

¹ Mason, - aki a kvalitatív kutatómódszertan egy jelentős alakja - használatában a kutatási kérdés valójában egy kirakó („intellectual puzzle”) (2001).

- Mit gondolnak az interjúalanyok arról, hogy mi teszi a cigányt cigánnyá? Mi különbözteti meg a cigányokat a nem cigányoktól? És ki az „igazi” cigány?²
- Mennyiben tartják magukat a felemelkedett cigányok a cigány etnikai csoporthoz tartozónak és ez a szubjektív elkötelezettség megnyilvánul-e a cselekedetek szintjén (például interakcióban állnak-e a roma csoport tagjaival napi szinten)?
- Vannak-e jelei a vizsgált személyek életében a cigány identitás elrejtésének, illetve ha vannak, milyen körülmények között történik ez meg?
- Vannak-e jelei az „újra felfedezett” identitásnak a vizsgálati alanyok körében?

Miközben választ kapunk ezekre a kérdésekre közelebb kerülünk ahhoz, hogy lássuk: inkább asszimilációról vagy inkább akkulturalizációról beszélhetünk-e a célcsoport esetében.

Kutatásomban az identitást úgy tekintem, mint ami egy nagyon komplex jelenség (Pataki, 1986; Csepeli, 1997; Garai, 1993). Mindig az adott helyzettől függ, hogy mely elemei kerülnek előtérbe és így válik vizsgálhatóvá a kettős identitás jelensége is.

A cigányságot úgy értelmezem, mint valakinek a saját döntését (Bindorffer 2001; Niedermüller 1989; Turner 1975), ezért azt tartom cigánynak a kutatás során, aki magát annak tartja. Ugyanakkor alkalmazom Niedermüller (1989) koncepcióját arra vonatkozóan, hogy ez a fajta személyes elköteleződés a cigányság iránt vajon megmutatkozik-e a cselekedetek szintjén valamint a csoporttal folytatott interakciókban.

Azt is megvizsgálom, hogy milyen stratégiákat alkalmaz egy kisebbségi csoport annak érdekében, hogy a nagyobb társadalomban is túléljen. Az erre vonatkozó szakirodalom alapján felállítottam egy ötös kategóriarendszert ennek elemzésére: asszimiláció, kettős identitás, marginális identitás, disszociatív identitás és identitás krízis. Ezek mellett használom a rejtett identitás (Kwiek, 1998; Hancock, 1997; Okely, 1983; Silvermann, 1988; Sutherland, 1975) és az újra felfedezett identitás (Bindorffer 2001) kifejezést, mely kettővel a kategóriarendszer komplettebbé tehető.

2. Az adatbázis és a kutatás módszertana

A vizsgálat alapját egy 47 interjúból álló adatbázis adja, melyet 2002. januárja és szeptembere között vettem fel Angliában (22 interjú), majd 2003. márciusától 2004. januárjáig Magyarországon (25 interjú). Annak érdekében, hogy a kutatási kérdésekre választ kapjak, az interjúnak egy kombinált változatát alkalmaztam: a félig-struktúrált és a sztenderdizált, nyitott kérdésekre épülő interjú sajátos keverékét (Patton, 1987).³

Az interjúnak ez a formája lehetővé tette számomra általam fontosnak tartott kérdéseknek a feltételét, ugyanakkor azt is, hogy kellően rugalmas és nyitott is legyen a kérdező.⁴

Atlas.ti programot használtam az interjúk tárolására és elemzésére. A program lehetővé tette az anyag egyszerűbb kódolását is valamint az úgynevezett „memók”-k készítését és kapcsolatok feltárását különféle fogalmak között. Az Atlas.ti segítségével tudtam

² Az „igazi” cigány kérdésköre eredetileg nem tartozott a kutatás kérdései közé, de az interjúzások közben rendre felmerült ez a téma, ennél fogva beépítettem kutatási dimenzióim közé.

³ Érdemes megemlítenünk, hogy a szakirodalom nem egységes az interjú típusok elnevezését tekintve. Bryman (2001) és Kvale (1996) szóhasználatának értelmében az általam alkalmazott interjú típus félig-struktúrált. Berry (1999) és Patton (1987) koncepciója alapján mélyinterjú.

⁴ Fielding és Thomas (2001) rámutat arra, hogy a nyitottság az interjúzás egyik kulcskérdése. Nyitottnak és empátikusnak kell lennünk verbális és nem verbális módon is annak érdekében, hogy a generált adatokat gazdagítsuk és hogy az érvényességet és megbízhatóságot növeljük.

rugalmasan mozogni teória és praxis között és megvalósítani a kvalitatív kutatások során gyakran alkalmazott alapozott elmélet módszerét.

Ugyan rendelkeztem az interjúvázlat alapján egy előzetesen kialakított kódrendszerrel, újabb kódokat vettem fel a listára abban az esetben, ha ezt az adott interjú szövege miatt szükségesnek láttam. Az elemzésnek kétféle módját alkalmaztam: jelentés-tömörítés és jelentés-értelmezés – Kvale javaslatai alapján (1996).

3. Főbb eredmények és a vizsgálat további útjai

1. táblázat

Angliai és magyarországi cigányok/Traveller-ek összehasonlítása néhány fő dimenzió mentén

DIMENZIÓK	ANGLIA	MAGYARORSZÁG
1. MEGJELENÉS	XVI. század	XV. század
2. FŐ CSOPORTOK	-Angliában (és Wales egyes részein) Romani chals-ok vagy más néven English Gypsy-k élnek. -Az Egyesült Királyság más területein Kale, Roma, Irish Travellers és Scottish Travellers csoportokat lehet megkülönböztetni.	-Három csoportot lehet megkülönböztetni, nevezetesen oláh (11%), beás (12%) és romungró (77%) csoportot, melyeken belül további alcsoportok léteznek.
3. LÉTSZÁMUK	-Angliában: kevesebb, mint 63 ezer English Gypsy vagy Romani chals él. -A soknemzetiségű Egyesült Királyságban a Gypsy/Travellers csoportba tartozók száma 120 ezer (a teljes népesség 0,15 - 0,2%-a).	-Magyarországon: a 2001-es népszámlálás szerint (önbevallásra építve) körülbelül 200 ezer cigány él (a lakosság 2%-a). -Kemény és Janky (2003) felmérésükben számukat körülbelül 600 ezerre teszik. -A legnagyobb létszámú kisebbségi csoport.
4. NYELV, NYELVHASZNÁLAT	-Az angliai cigányok lényegében nem rendelkeznek önálló nyelvvel (Okely 1983).	-Önálló nyelvvel, annak számtalan dialektusával rendelkeznek (oláh és beás cigányok). -Körülbelül 22-23%-uk beszéli valamely dialektust (Kemény - Janky 2003).

DIMENZIÓK		ANGLIA	MAGYARORSZÁG
5. A TÖBBSÉGI TÁRSADALOMTÓL ELTÉRŐ KULTURÁLIS JEGYEK	5.1. KÜLSŐ MEGJELENÉS	-Nincsenek megkülönböztető rasszjegyek	-Külső rasszjegyek megléte.
	5.2. HÁZASSÁGI SZOKÁSOK	-Főleg endogámia, de lehet exogámia (nem cigányokkal - Okely 1983).	-Inkább endogámia (a három csoporton belül is), de exogámia is (Szuhay 1999).
	5.3 ÉLETMÓD	-Vándorló, időszakosan vándorló és teljesen letelepedett életformát élnek (Kenrick – Clark 2001).	-Leteledett életformát élnek, a szegényebbek különálló cigány telepeken, illetve CS- lakásokban, slumos jellegű település-részekben.
	5.4. NEM CIGÁNYOKHOZ VALÓ VISZONY	-Főképp szimbolikus határok működtetése a nem cigány társadalomtól való elkülönülés hangsúlyozása érdekében (Okely 1983).	-Értékrendjüket egyrészt a „magyarokkal” való hasonlóságok, a velük való sorsközösség vállalásának hangsúlyozása, másrészt a tőlük való különállás kettőssége jellemzi (szimbolikus határok és „határtalanságok”).
6. OKTATÁS	-15-20%-a a Gypsy/Traveller gyerekeknek jár iskolába 12-14. -80% -uk jár általános iskolába 7-11 éves kor között. -5%-uk vesz részt középfokú oktatásban.	-80%-85%-uk végzi el sikeresen az általános iskolát. -20%-vesz részt középfokú oktatásban. - 0.2%-uknak van felsőfokú végzettsége.	
7. POLITIKAI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS	-Nincsen önkormányzati képvisletük. -Nincsen parlamenti képvisletük.	-1994-től vannak cigány kisebbségi önkormányzatok. -Parlamenti képvisletük nincs.	

Forrás: saját elemzés

4. A kutatás főbb eredményeinek összefoglalása:

- Igazolódt az hipotézisem, hogy mind az angol, mind a magyar vizsgálati alanyok etnikai kategóriaként tekintenek a cigányságra. A hazai interjúalanyok esetében ez az elképzelés abban manifesztálódott, hogy az önálló cigány kultúra meglétének képzete domináns volt körükben. Ugyanakkor halványan megjelentek olyan elképzelések is, hogy a cigány kultúra kizárólag a magyar kultúra részeként képzelhető el, önállóan nem bír létjogosultsággal. Az angol interjúalanyok is etnikai dimenzióban gondolkodtak a cigányság kapcsán. Ez megnyilvánult abban is, hogy egyértelműen elhatárolódtak a New Travellers csoporttól (akik életformájukban ugyan az angliai cigányság egyik fő attribútumát, a vándorlást hordozzák ugyan, de nem tekinthetők a cigány, mint etnikai csoport részeinek).
- Mindkét csoportban előkerült ugyan, de inkább az angolban fogalmazódott meg markánsan a „ki az igazi cigány?” – problémakör. Angliában talán ez azért játszhat nagyobb szerepet az interjúalanyok életében, mert nincsenek külső rasszjegyei a cigányoknak, melyek alapján valamilyen formán azonosíthatóak lehetnének. Az angol interjúalanyok sokszor igen hevesen érveltek amellett, hogy ők igazi cigányok, szemben a New Travellers csoporttal vagy a kelet-európai cigányokkal. Egy harmadik csoport, mellyel szemben szintén kifejezésre juttatták igazi cigány mivoltukat a vegyes házasságból származó „fél cigányok” (zömében azok érveltek emellett, akik maguk állításuk szerint „tisztá” cigány ősöktől eredeztették magukat). További érdekesség az volt az angliai alanyok kapcsán, hogy a letelepedett interjúalanyok többször is megfogalmazták, hogy ők nem „igazi cigányok”, mert nem élnek vándorló életet.
- A vándorlás, mint cigány jellegzetesség képzete igen hangsúlyosan jelen van az angliai alanyok fejében. Mivel többnyire letelepedett életformát élnek, a vándorlást szimbolikusan értelmezve beépítik életükbe.
- A Silvermann (1988) által is leírt cigány/nem cigány határmegvonás főképp az angliai alanyok körében jelentkezett. Ebben az almintában az önjellemzésben domináns volt a többségi társadalomtól való elhatárolódás, mely kifejezésre jutott az olyan cigánynak tartott vonások hangsúlyozásában, mint a vándorlás, a függetlenség hangsúlyozása, a tisztaság fontossága stb. A magyar almintában nem annyira a többségi társadalomtól való határmegvonás dominált, mint inkább az az elképzelés, hogy bár a cigányság jellegzetes szokásokkal, vonásokkal leírható csoport, de emellett a magyar társadalom integráns része.
- Igazolódt az az elképzelésem, hogy a hazai kiemelkedett cigányok önjellemzésében a kettős identitás vállalása lesz az öt lehetséges stratégia közül az egyik domináns. Lényegében azt találtam, hogy a hazai almintában ez a legdominánsabb identitásforma. Úgy tűnik tehát, hogy Magyarországon a cigány és magyar identitás megfér egymás mellett; úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar cigányok nem kevésbé cigányok azáltal, hogy a többségi társadalomban is sikeresek.
- A legtipikusabb identitástípus Angliában azonban a disszociatív modell, mely az etnikai identitás vállalásával és a nemzeti elutasításával írható le. Ez a modell az angliai almintában tiszta típusában jelentkezik. Ennek markáns megjelenése talán annak köszönhető, hogy ebben az országban a cigányság igen erőteljesen elkülönül a nem cigány társadalomtól. Szinte nincsenek jelen az oktatásban, a nem cigányoktól elkülönült telepeken élnek, nem képezik a társadalom integráns részét. Számarányukat tekintve sem tekinthető a cigányság jelentős csoportosulásnak az etnikailag tarka Angliában (illetve szigetországban). Úgy tűnik, hogy a kiemelkedett cigányok is megőrzik ezt az elkülönülést a társadalomtól. A nem cigány

társadalomban élnek, és ha hatnak is rá annak értékei, normái, nem azonosulnak vele olyan mértékben, mint a magyar alminta esetén. Talán azért nem tudnak/akarnak azonosulni a nem cigány értékrenddel, mert az nagyban különbözik a cigány szokásoktól, világlátástól, életmódtól. Élnek a társadalom adta eszközökkel, adaptálódnak elért pozíciójukból fakadóan annak feltételeihez (pl. letelepednek, munkát vállalnak, stb.), de nem élnek benne a társadalomban.

- Érdekes módon a - korábban már említett - vándorló életvitel sajátos formában történő megőrzésében is kifejezésre juttatják a cigánysághoz, a cigány mivolthoz való kötődésüket az angol cigányok. Azt egyfajta köldökzsinórként kezelik, mely összeköti őket a cigány csoporttal letelepedettségük ellenére. A vándorlás megőrzését egyfajta gondolkodásmód kifejlesztésén keresztül teszik meg. Egy olyan gondolkodásmódn, melyben nem az a fontos, hogy valaki ténylegesen vándorol-e, hanem hogy szabad, szellemi szabadfoglalkozású, „lélekben szabad ember”.
- A magyar alminta arra enged következtetni, hogy nálunk nagyobb hagyományai vannak az újra felfedezett identitásnak, amely köszönhető annak, hogy Magyarországon erősebben jelen volt a történelem során is a cigányság asszimilációja, mint Angliában.
- Kutatási eredményeim azt sejtetik, hogy néha célszerű a cigány mívoltot elrejtetni annak érdekében, hogy a 'sikerese' cigányok boldogulni tudjanak a többségi társadalomban. Ez a rejtőzés nem jelenti azt szükségszerűen, hogy valaki nem vállalná más helyzetekben a cigány származását, csupán egyfajta stratégia bizonyos szituációkban (pld. munkahelykeresés). Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az angliai cigányoknak/Traveller-eknek könnyebb elrejtetni etnikai hátterüket, tekintettel arra, hogy nincsenek megkülönböztető rasszjegyeik, szemben a magyarokkal.
- Mivel az előzőek nem „tűnnek cigánynak”, nem is kell az elrejtés érdekében különösebb erőfeszítést tenniük.

5. Összegzés

A kutatás legfontosabb konklúziója az, hogy az angliai és a magyarországi „sikerese” cigányok/Traveller-ek identitás-stratégiái nagyon különböznek. Az interjúk kutatásom alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy a multikulturális brit társadalomban az ottani cigányok/Travellerek számára nem igazán lehetőség a kisebbségi és többségi identitás együttes vállalása, ehelyett a legtipikusabb körükben a disszociatív identitás (a többségtől való markáns elkülönülés).

Ugyanakkor nem lenne teljes az összefoglalás anélkül a megjegyzés nélkül, hogy a sikeres cigányok/Traveller-ek helyzete nem egyszerű – különösen nem Magyarországon. Mondhatjuk úgy is, hogy az, hogy állandóan egyensúlyozniuk kell két világ, két identitás határán, ami bizonytalanságot eredményez az életükben. Úgy tűnik, hogy ez az egyenúlyozás néhány esetben identitás-válsághoz is vezethet, hiszen pszichésen sem könnyű sok esetben a se ide, se oda tartozás érzésével való folyamatos foglalkozás.

Irodalom

- Berry, R. S. Y. (1999): *Collecting data by in-depth interviewing*, www.129.11.5.57/educol/documents/000001172.htm (letöltés: 2020. január 25.)
- Bindorffer Gy. (2001): *Kettős identitás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Bryman, A. (2001): *Social Research Methods*. Oxford: University Press.
- Csepeli Gy. (1997): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fielding, N. - Thomas, H. (2001): Qualitative Interviewing. In Gilbert, N (eds.) *Researching Social Life*. London: Sage Publications.
- Garai L. (1993): *Elvegyültem és kiváltam*. Budapest: Twins Kiadó.
- Hancock, I. (1997): *Duty and Beauty, Possession and Truth: The Claim of Lexical Impoverishment as Control*, Patrin Web Journal, www.peocities.com/Paris/5121/identityv.htm (letöltés: 2020. január 10.)
- Havas G. - Kemény I. - Kertesi G. (1998): *A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren*, Kritika, március.
- Kemény I. - Janky B. (2003): A 2003. évi cigány felmérésről. *Beszélő*, 2003/október.
- Kenrick, D. - Clark, C. (2001): *Moving on: The Gypsies and Travellers of Britain*. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Kende A. - Szilassy E. (1999): *Identity and assimilation of ethnic and national minorities in Hungary*, www.policv.hu/ipf/fel-pubs/publications/EszterS-minorityv.html (letöltés: 2020. január 5.)
- Kvale, S. (1996): *Interviews*. London: Sage Publications.
- Kwiek, G. (1998): *Mistaken identity*, Patrin Web Journal, www.geocities.com/Paris/5121/hungarv.htm (letöltés: 2020. január 9.)
- Ladányi J. - Szelényi I. (2001): A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. *Szociológiai Szemle*, (4):85-94.
- Mason, J. (2001): *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.
- Mirga, A. - Gheorghe, N. (2001): *The Roma in the Twenty-First Century: A Policy Paper*. <https://www.eurozine.com/the-roma-in-the-twenty-first-century-a-policy-paper/> (letöltés: 2020. február 1.)
- Niedermüller P. (1989): Kulturális etnicitás és társadalmi identitás. A néprajzi megközelítés eredményei és kérdőjelei. In. Váriné Sz. I. - Niedermüller P. (szerk.): *Az identitás kettős tükörben*. Budapest: MTA.
- Okely, J. (1983): *The Traveller-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pataki F. (1986): *Identitás, személyiség, társadalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Patton, M. Q. (1987): *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. London: Sage Publications.
- Silverman, C. (1988): Negotiating "Gypsiness". *Journal of American Folklore*, 100 (101):261-274.
- Stewart, M. (1997): *The Time of the Gypsies*. Oxford: Westview Press.

Turner, C. W. (1975): Social comparison and social identity: some prospects for intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, (5):5-34.

II. 5. A korai gyerekvállalás etnikai és szociokulturális mintázata¹

A tanulmány megjelenik: A Kotics József 60. születésnapja tiszteletére készülő tanulmánykötetben, 2020. márciusban. Közlésre elfogadva. (Azóta megjelent: In Docendo Discimus. A 60 esztendő Kotics József köszöntése. A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei 13. Sorozatszerkesztő: Kotics József 373-387., 2020.)

1. Bevezető

A tanulmány célja a korai gyerekvállalás² szociológiai vizsgálata - különös tekintettel annak etnikai és szociokulturális hátterének megvilágítására. A tanulmányt választ keres arra a kérdésre, hogy a korai gyerekvállalásnak van-e etnikai metszete, mennyire jár együtt más tényezőkkel (szociológiai értelemben változókkal) és ha igen, azok milyen hatással bírnak erre a jelenségre.

Azt a kérdést is körbejárjuk, hogy vajon lehetséges-e ennek a magatartásnak valami olyasfajta értelmezése, miszerint egyfajta átmenetet jelent(het) a gyermekkorból a felnőttkorba, egyfajta felnőtt státusz megteremtését jelentheti a közösségen belül. Mindezekkel párhuzamosan, lehet-e úgy értelmezni, mint lépéseket a társadalmi tőke megszerzésének irányába? Vagy éppen ellenkezőleg (és nem melleleg megint csak ezzel párhuzamosan): olyan folyamatként írható inkább, melynek eredménye a szegénység és nélkülözés újratermelődése.

A kérdés megválaszolásához Coleman (1994), Lewis (1968), Fernández-Kelly (1998), Gyukits (2015), Durst (2002) Jahoda és társai (1999), Gyenei (1998), Husz (2011) és mások koncepcióit és korábbi kutatásait használjuk, fel illetve azt a saját kvalitatív, személyes valamint fókuszsoportos interjúkra épülő vizsgálatunkat, melyet három abaúj-cseréhati településen végeztük a téma mélyebb megértése érdekében.

A tanulmányban elsőként a gyerekvállalás, korai gyerekvállalás etnikai hátterével kapcsolatos elméleteket, koncepciókat, korábbi kutatásokat mutatjuk be. Ezt követően térünk rá a saját, az abaúj-cseréhati térség három településén végzett vizsgálataink eredményeinek összefoglalására.

2. A gyerekvállalás etnikai hátterének vizsgálata – magyarázatok és kutatások

A témával foglalkozó kutatások általános kiindulópontja az, hogy az etnikai háttér meghatározó a termékenységi magatartást tekintve. Hazai kutatások nem igazán vannak a téma kapcsán, kivétel ezalól Durst Judit kutatása (Durst 2002, 2010), mely szintén ezt a kérdést veszi górcső alá. Nemzetközi szinten több kutatás foglalkozik a témával, különösen afro-amerikai populáció gyerekvállalási hajlandóságát elemzik ezek a munkák (Haines, 2002).

Etnikai csoportoknak a többségtől eltérő termékenységi magyarázatára számos különböző koncepciót találhatunk. Az első csoportba azok a magyarázatok kerülnek, melyek elsősorban szociális jellemzőkkel (szegénység, alacsony státusz) magyarázzák a korai gyerekvállalást és ebben az etnikai változó szerepét (Lewis, 1968). Ezekben a

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

² Korai gyerekvállalás a tanulmányban a 18 éves kor alatti gyerekvállalást értjük

magyarázatokban közös, hogy nem elsősorban az etnikai háttérrel, hanem sokkal inkább a szegénységet, a tartós munkanélküliséget tartják egy bizonyos szegénységi szubkultúra jellemvonásának, melynek elemei jól ismertek: a máról holnapra élés, a jelenben élés, a tervezés hiánya, alternatív jövedelemszerző stratégiák, a tanulás értéktelensége - amelyek mind szerepet játszhatnak a korai családalapításban.

A koncepciók második csoportja a kisebbségi státusszal és az ezzel járó bizonytalansággal magyarázza azt, hogy az etnikai csoportok a többségi csoporthoz képest másfajta, attól eltérő termékenységi magatartást produkálnak (Goldscheider – Uhlenberg, 1969). Közösen abban, hogy úgy érvelnek: a kisebbségi lét, a kisebbségi pozíció önmagában elégedő magyarázó faktor az eltérő fertilitásra. Kutatások afro-amerikaiak körében például azt találták, hogy amennyiben ennek a csoportnak a tagjai magasabb társadalmi státusba kerülnek, a gyerekvállalási kedvük alacsonyabb lesz, mint a fehéreknek ugyanilyen pozícióban. Ennek magyarázataként azt találták, hogy az etnikai származás önmagában egyfajta bizonytalanságot ad „viselőjének” és ebben az esetben, magas pozíciót elérve az illető szeretne „fehérebbnek tűnni a fehérnél is,” azaz önmagára nézve még szigorúbban betart vélt vagy valós társadalmi elvárásokat, melyek a magasabb pozícióból fakadnak.

A harmadik lehetséges magyarázat a kulturális hipotézis, mely szerint a kisebbségi státusz nem önmagában, hanem a társadalmi-kulturális környezeten keresztül hat (Ritchey, 1975).

Jól ismert magyarázatot ad a kisebbségek korai gyerekvállalására Patricia Fernández-Kelly (1998) aki szerint kisebbségi, szegény, szegregált élethelyzetben a férfiak számára, akik kenyérkeresőként már nem tudják helyüket a családban biztosítani, a férfiasság szimbóluma más lesz, jelesül a fizikai, testi erő, melynek egyik megnyilvánulási formája a nemzésre való képesség, a szexuális potenciál (lásd ehhez Gyukits kutatásait is). A gettóbeli lányok számára pedig – ezzel párhuzamosan - a gyerekségből a felnőtté váló átmenet a gyerekvállaláson keresztül képzelhető el. Ezen keresztül nyerhető a származási családtól egyfajta függetlenség és szabadság (hiszen sok esetben kisebb testvérekkel kell bajlódniuk és akkor már szívesebben foglalkoznak a sajátjukkal). A gyerek Bourdieu-i értelmében szimbolikus tőke is egyben, hiszen egyfajta belépő (mint irtuk) a felnőttek világába.

Az ötödik magyarázati csoport szerint a gyerekvállalás (és ebben a korai gyerekvállalás) egyfajta racionális döntés. Gyenei Márta kutatása (1998) alapján terjedt el a „stratégiai gyerek” koncepciója, melynek az alapja az, hogy a gyerekvállalásból származó bevételek segíthetik a család megélhetését (ezt az elképzelést sokan bírálták megjelenése óta azzal érvelve, hogy a gyerekvállalás kiadási oldala is jelentős lehet).

Jahoda és társai Marienthal című magyarul is megjelent kötetünkben (1999) mutatják be a tartós munkanélküliség egyéni és társadalmi következményeit. A kutatás azokat a megküzdési stratégiákat vizsgálja, melyeket tartós munkanélküliség esetén az egyén (és közösség) alkalmazhat egy olyan helyzetben, amelyben az identitás, a személy integritása és egysége is fenyegetetté válik. Egyfajta énvédő mechanizmusok lépnek életbe, melyek nem feltétlenül építőek – egyéni és társadalmi szinten sem. Az első fázis a kezdeti sokk fázisa, mely - csakúgy, mint a gyászreakció esetében – együtt jár egyfajta tagadással de ugyanakkor ambivalens érzésekkel - lehangoltsággal és feldobódottsággal váltakozva. A következő szakaszban a stresszhelyzet elviselhetetlenné válik, a szorongás állandósul. A harmadik szakaszban egyfajta fatalizmus és tehetetlenség az uralkodó életérzés. Hogyan kapcsolható mindehhez a korai gyerekvállalás kérdése? A korai gyerekvállalás egyfajta alternatívaként jelenhet meg – a tartós munkanélküliség és tétlenség okozta helyzet

elkerüléseként. Ilyen értelemben inkább az „élet” választása történik meg a „halállal”, a „haldoklással” szemben.

A romák és a korai gyerekvállalás kapcsán a hazai kutatások általában népszámlálási adatokkal dolgoznak. A népszámlálási adatok során az etnikai származásra az erre vonatkozó, önbevallásra épülő kérdésekből következtethetünk. Ennek alapján valóban elmondható, hogy a romákra általában magasabb gyerekvállalási hajlandóság, korábban elkezdett gyerekvállalás jellemző, amelyből az is következik, hogy a roma populáció kevésbé mutatja egy elöregedő populáció jeleit, mint a nem roma – ez összefüggésben van azzal is, hogy kutatások szerint 8-10 évvel alacsonyabb a születéskor várható átlagéletkoruk és rosszabbak az életkilátásaik, mint a nem romáknak (Gyukits, 2015).

Az európai kutatások azt is mutatják, hogy a romák körében is csökkenő azonban a termékenységi ráta (Puporka - Zádori 1999; Ringold 2000; Habolicsek, 2007). Ezek a kutatások ugyanakkor különböző szempontok alapján tartanak valakit romának: a népszámlálástól eltérően nem feltétlenül akkor (vagy csak akkor), ha ő maga annak tartja magát, hanem sokkal inkább akkor, ha a nem roma környezete annak tartja (lásd Ki a cigány-vita?).

Azok a kutatások, melyek aggregált adatokkal dolgoznak mind megerősítik, hogy bár a termékenységi ráta valóban csökkenő a romák esetében és egyre jobban közelít a nem romákhoz, még mindig markáns különbség van a két csoport között (Kemény, 2004).

Janky Béla kutatásai alapján (2007) pedig az látható, hogy a fiatal roma populációból 10-ből 3-nak már van gyermeke 18 éves kora előtt. Janky nem talált kapcsolatot a korai gyerekvállalás és a munkaerőpiaci kilátások között, azaz olyan közegben, ahol nagyobbak voltak a munkalehetőségek is megmaradtak a korai roma gyerekvállalás trendjei a romák javára.

3. Kutatási eredményeink

Az abaúj-csereháti településekről szerezhető adatok forrása egyrészt a KSH, a Teir adatbázisa, valamint az egyes önkormányzatok adatbázisai voltak. Ezek mellett a védőnők és iskolák nyilvántartása is fontos tájékozási pontként szolgált. Az adatok másik jelentős része az általunk 2018-ban végzett lakossági kérdőíves kutatásból eredt, valamint a települések formális és nem formális vezetőivel, véleményvezéreivel készített interjúkból.³

A kutatások (kutatás-sorozat) során egyrészt igyekeztünk a településekről átfogó képet adni, az ott élőket is megkérdezve életminőségüket, szociális helyzetüket firtatva, valamint feltérképeztük a helyi kulturális, természeti értékeket. Ezek mellett értéknek tartottuk mindazt, ami a helyi közösségből jön és egyfajta helyi kurázsiként ragadható meg. Ilyenek voltak a helyi tudások, helyi aktivitás, a közösség ereje, a közösség integráltsága, a lakosok közötti kapcsolódások, a politikai aktivitásuk, a civil szervezetbeli részvételük, stb. A különböző természetű és jellegű adatok felhasználásával kialakításra került egy lokális innovációs potenciál mutató annak szemléltetésére, hogy mennyire életképesek ezek a települések.

Ezek mellett családszociológiai kutatást is végeztünk annak feltárására, hogy milyenek a családi kapcsolatok, hogyan vélekednek a kívánatos gyerekszámról, mennyire jellemző a

³Az empirikus kutatások alapja egyrészt az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt, másrészt a Creative Region című, a ME BTK vezetésével megvalósuló Felsőoktatási Kiválósági Program keretében készült kutatások.

korai gyerekvállalás, stb. A kutatási eredmények blokkban ezen kutatások eredményeiből szemezgetünk.

Elsőként jellemezzük a vizsgálat terepéül szolgáló három települést.

Fáj az Encsi járásban Miskolctól 50 km-re található. Magán viseli magán azokat a településjegyeket, melyeket Ladányi és Szelényi (illetve mások) írtak le előregedő, elcigányosodó, peremvidékeken található települések kapcsán – ugyanez elmondható még vizsgálatom egy másik helyszínéről, Hernádpetriről is. Fulókércs település is hasonló szocio-demográfiai összetételű, de ez a település sok szempontból speciális, mely specialitásra a későbbiekben még kitérek.

Ezekre a településekre jellemző, hogy az 1970-es években elindult a hanyatlásuk, melynek következményeként csonka helyi társadalom jött létre, mintaadó, helyi értelmiségi réteg nélkül. Ennek következményeképpen egy magára hagyott, deklasszáldott helyi társadalom alakult ki, melyre egyre inkább és egyre növekvő mértékben jellemző a depresszió, a kilátástalanság és jövőnélküliség.

Fáj lakosainak száma 457 fő (2018). A 2011-es népszámlálás során a lakosság 3%-a vallotta magát cigánynak – más becslések alapján a roma lakosság aránya ennél jóval magasabbra tehető. A felnőtt lakosság több mint a fele (58%-a) az általános iskola 8 osztályát sem végezte el. 34%-uk rendelkezik maximum 8 osztályos iskolai végzettséggel. A lakások 64%-a komfort nélküli. Fiatalodó település: 100 gyerekkorúra 22 időskorú jutott a legutóbbi népszámlálás alapján. A település a Fáy család birtoka volt eredetileg. A család emlékét ma a Fáy család által 1750 körül épített nemesi kúria őrzi, melyet 19. században klasszicista stílusban építettek át. Az épület az 1990-es évek közepétől a Műemlékek Nemzeti Gondoksága vagyonkezelésében áll. Közös önkormányzati hivattal rendelkezik Szalaszenddel. A településen római katolikus templom található.

Fulókércs⁴ lakosainak száma 415 fő (2018). A település többségében romák által lakott, így az előregedés nem érinti. A település 113 lakásának mintegy 60%-a (71 lakás) rendelkezik ivóvízzel, a gáz 29 házba van bekötve. A most futó „telepes” programban hat szociális bérlakás épül majd fel.

Fulókércsnek van óvodája, jelenleg 51 gyerekekkel, illetve 1-4 osztályos iskolája. A településen két diplomás lakik, 10 ember érettségizett, szakmája mintegy 30 embernek van. A fiatalok közül vannak, akik középiskolákban tanulnak (Encsen, Tokajban, Debrecenben), sokan a szikszói alapítványi iskolába járnak. A település tanodája ugyan 2012 óta működik. A falu központja a helyiek által „idősek háza”-nak nevezett épület, melyben konyha és könyvtár is működik. Közösségi ház is található itt, aktív közösségi élettel. Egy református templom van a településen. Rendelkezik továbbá egy szép focipályával, hozzá öltözővel.

A tömegközlekedés helyzete nem túl rózsás. A falugondnoki busz napi száz kilométereket megy. Helyben két bolt található. Felújított orvosi rendelővel is el van látva a település, de nem találni orvost, aki a szolgálatot vigye. Védőnő rendszeresen jár. Jelenleg 100-an dolgoznak közmunkaprogramban, melyben állatokat tartanak, növényeket termesztnek és folyamatosak a különböző felújítási munkák is. 2-3 hektáron megy a termelés, szinten mindent megtermelnek, amire a helyieknek szükségük van. A településen élők nagyon dolgozók. Több civil szervezet igyekezett a települést felkarolni, kisebb-nagyobb sikerrel. A település polgármestere roma származású és nagy megbecsültségnek örvend.

⁴ A leírás során felhasználtuk Havasi Virág Fulókércsről készült elemzését, 2018. Kézirat.

Szemere a szlovák határtól 5 kilométerre, Encstől 18 kilométerre Északra található, Miskolctól 60 kilométerre fekszik. Jelenleg a település közigazgatásilag a Szalaszendi Közös Önkormányzati Hivatal keretében működik 2013-tól. A település az Encsi Kistérségben található. A településnek nincsen vasútállomása, a legközelebbi 13 km-re Méra községben található. A legközelebbi főútvonalra is itt lehet csatlakozni. A tömegközlekedés egyetlen formája a Volán autóbusz - naponta pár alkalommal indított járatokkal. A település lakosságának kicsivel több, mint a fele (58%-a) magyar, 42%-a cigány nemzetiségű. Lakónépessége 417 fő (2018-ban). A lakosok kicsivel több, mint a fele a 18-54 éves korosztályból kerül ki. A 60 évesek illetve idősebbek aránya 11,67%. A migráció szempontjából az elvándorlás a jelentősebb. Viszonylag kevés a betelepülő. A településen gondot jelent az értelmiségi réteg alacsony aránya. Ugyancsak problémát jelent az is, hogy a nyugdíjasok sem túl aktívak a közösségi élet terén.

Szemerén a szociális helyzet kedvezőtlen képet mutat. A rendszerváltást követő átrendeződések a térség mezőgazdaságra épülő könnyű és élelmiszeriparát ellehetetlenítette, sorra zárták be kapuikat a termelő szövetkezetek, melynek hatására ugrásszerűen megnőtt a munkanélküliek száma. A fiatalok magas számban vándorolnak el a községből. Ez elsősorban a munkalehetőség hiányához vezethető vissza. 5, a településen telephellyel rendelkező vállalkozást tartanak nyilván, ami azonban csupán 1 fő szemerei lakosnak biztosít munkahelyet. 2011-ben és 2012. március 1-jétől itt 76 ember kezdett közmunka programban. Az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató, nincsenek olyan vállalkozások, amelyek nagyobb létszámot tudnának mozgatni. A közfoglalkoztatásban kialakítottak egy sertéstelepet, amely ellátja a helyi konyhát. Fóliasátrakat is működtetnek. Kaptak állami földet, aprítékos kazánokat is vettek. Közmunaprogram keretében pedig működik egy kis csapat, akik tésztával foglalkoznak, szintén a helyi konyha mellé dolgoznak, sütnék süteményeket, meg egyéb dolgokat a gyerekeknek tízóráira, meg uzsonnára. Illetve kialakítottak egy gyümölcsfeldolgozót, ami almát dolgoz fel és 100%-os gyümölcslevet készítenek. Próbálkoznak a jövőben szőlőfeldolgozással is. 2015-ben kialakítottak egy Szociális Szövetkezetet is, mely a gyümölcslé készítésére épül és amelynek keretében hat embernek adnak munkát. Az Önkormányzat biztosítja a házi segítségnyújtást, illetve a szociális étkeztetés is. A falugondnoki szolgáltatásra, annak megalakulásától, - 2001 február hónaptól kezdve - rendkívül nagy igény mutatkozik. A lakosok számítanak a szolgáltatás által nyújtott lehetőségekre és élnek is azzal. A falugondnoki szolgáltatás jelenleg egy 14 férőhelyes Volkswagen típusú kisbusszal működik. A településen orvosi rendelő ugyan megtalálható, de szakember hiány miatt az orvosi ellátás Szalaszend községben történik meg, ahova a betegek magán úton vagy a falugondnoki busz segítségével jutnak el. Évente egy alkalommal szűrő busz érkezik a faluba, mely elsősorban a kötelező tüdőszűrő vizsgálatot végzi el.

Az önkormányzat évi egy alkalommal szervezett keretek között utaztatja az 50 év feletti nőket mammográfiai szűrővizsgálatra. A védőnő rendszeresen jár a településre Erdőbényéről.

A községben két élelmiszerbolt (az egyik Coop, a másik magánüzlet – de mindkettő nagyon szűk választékkal) valamint egy italbolt (inkább presszóféle, kulturáltabb hely) található illetve egy posta. Korábban volt művelődési ház abban az épületben, ahol jelenleg az iskola működik. A művelődési ház hiánya azóta is nagyon érződik. A községi önkormányzat

2012-ben megvásárolt, egy a falu közepén álló romos házat, melyet lebontatott azzal a céllal, hogy megfelelő pályázati keretekkel Művelődési Házat építsen rajta. A település

teljes intézményi hálózatot tart fenn. Működik 8 évfolyamos Általános Iskola, két vegyes korcsoportú Óvoda.

Kutatásunk során – mint ahogyan fentebb írtuk - kvalitatív és kvantitatív adatok felhasználásával felmértük az egyes települések lokális innovációs potenciálját (LIP).⁵

A mutató kialakításakor 4 dimenziót vettünk figyelembe: a település kulturális és természeti potenciálját (KTE), a helyi kurázsit (HK), a gazdasági potenciált (GP) és a humán erőforrását (HE). Ezeknek a mutatóknak is kiszámítottuk az értékeit, majd ezekből számítottuk ki a LIP mutatót.

1. táblázat

A Lokális Innovációs Potenciál mutató összetevőinek alakulása a 3 településen (ötfokú skálán mérve)

	KTE index	HE index	GP index	HK index
Fáj	2	2	2	3
Fulókércs	3	4	3	3
Szemere	4	3	3	4

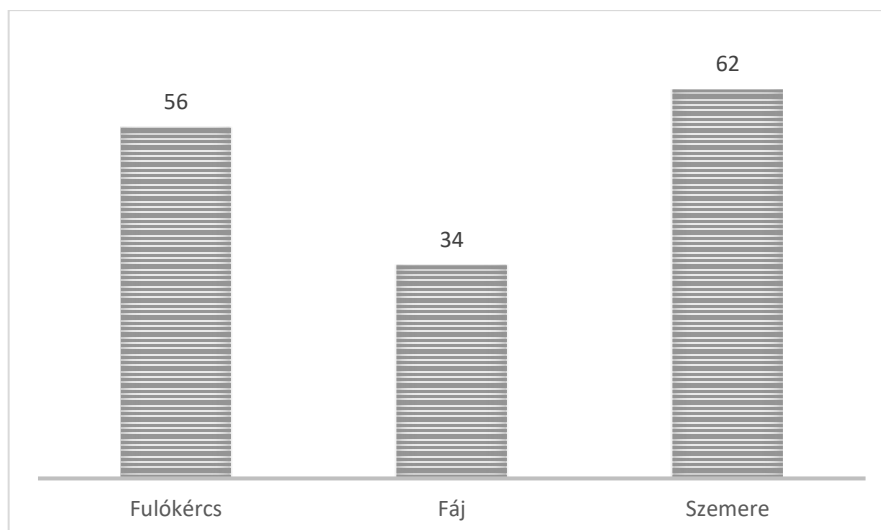
Forrás: saját kutatás

A táblázat alapján látható, hogy Fáj település jellemezhető a legkedvezőtlenebb paraméterekkel 3 dimenzióban is. Nem túl kedvezőképet mutat a kulturális-természeti erőforrások, a humán erőforrások és a gazdasági erőforrások tekintetében sem.

Fulókércs, annak ellenére, hogy földrajzi helyzete szintén nem túlságosan kedvező és annak ellenére, hogy a lakosság legmagasabb iskolai végzettségét tekintve sincsen túlságosan jó helyzetben, a lakosság munkaszeretetét, munkára való motiváltságát kvalitatív módon mérve, meglepően kedvező képet mutat.

Szemere a három közül a legjobb helyzetben lévő település.

⁵ Lásd erről bővebben Szabó-Tóth Kinga – Papp Z. Attila (2019): Applied Social Scientific Methods for the Measurement of Local Innovation Potential. *TMP*, 15 (1):53-64.

1. ábra: A lokális innovációs potenciál index mértéke a három településen (maximális érték: 100)⁶
 Forrás: saját kutatás

Látható, hogy Szemere esetében a legmagasabb, Fáj esetében a legalacsonyabb az index mértéke. A 100 fokú skálán mért index kialakításánál, mint fentebb írtuk, négy dimenziót vettünk figyelembe, melyeket egyenként 7-7 indikátor segítségével mértünk. Ez adja az index összetettségét és mérésének finomságát is egyben.

A gyerekvállalással kapcsolatos kvalitatív interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések főbb tanulságait a következő ábrában foglaltuk össze.

2. táblázat

A három abaúj-csereháti település és a korai gyerekvállalás összefüggéseinek bemutatása

Fáj	Szemere	Fulókeresztény
<ul style="list-style-type: none"> • Magas roma arány • Elromásodó település • Középosztály hiánya • A lakosság 37%-a 14 éves vagy annál fiatalabb • A társadalmi juttatásokból élők aránya magas (időszakos munkák aránya is magas ezzel párhuzamosan) • Kevés az olyan nem roma helyi lakos, akik azonosulási pontként szolgálhatnak • Magas gyerekvállalási arány a 18 év alatti korosztály körében • A gyermek mint egyfajta társadalmi tőke 	<ul style="list-style-type: none"> • Szemerén erőteljesen működik a „régis roma” (mi romáink), betelepülő roma szembenállás • Nem szívesen engednek be romákat a településre • A romák számára is fontos a határmegvonás az újonnan betelepülő és „régis” romák között • Működik az az elképzelés a nem romák körében, hogy a szemerei őslakos romák már „nem olyanok”, nem élnek a „roma életvitelt”, valójában eléggé integrálódtak a közösség életébe 	<ul style="list-style-type: none"> • Az önkormányzat a legnagyobb munkáltató (mint általában hasonló településeken), 100 embert foglalkoztatnak közmunkában (2018-as adat) • Több (körülbelül 20 ember) jár el dolgozni (általában a Bosch-ba) • Néhányan a helyi vállalkozóknál is dolgoznak • A tanulás néhány családban kifejezett értéknek számít • Roma polgármester fontos szerepet játszik a

⁶A kiszámítás pontos módjához lásd Szabó-Tóth Kinga – Papp Z. Attila (2019): Applied Social Scientific Methods for the Measurement of Local Innovation Potential. *TMP*, 15 (1):53-64.

<ul style="list-style-type: none"> • A gyermek a felnőtté válás szimbólumaként szolgál • Nagyobb, kiterjedtebb családok jelenléte • A pozitív identitás fontos eleme a gyerekvállalás • A gyermekvállaláson keresztül a határmegvonás a nem roma társadalomtól erőteljesen megoldható (a „parasztoi nem tudnak ilyet”, a romák jobbabbak ebben) • Családcentrikus attitűd jelenléte, ami a cigányt cigánnyá teszi • A kiterjedt családok jelenléte miatt nem kell aggodni a gyereknevelés „költségei” miatt • Homogén, erős kötések tartalmazó kapcsolati háló • A gyenge kötések („hidak”) szerepe, melyeken keresztül a nem romákhoz lehetne kapcsolódni – elhanyagolható 	<ul style="list-style-type: none"> • Sokan a helyi romák közül gyerekeiket a környező nagyobb településekre küldik tanulni és bátorítják őket, hogy 16 éves korukat követően is tanuljanak • A fiatalokkal folytatott fókuszcsoporthoz beszélgetésből kiderül, hogy két gyereket terveznek • A roma szülők is megfogalmazzák, hogy a gyerekeinknek jobb jövőt szánnak, szeretnék, ha többre vennék, mint ők 	<p>roma pozitív identitás kiépítésében</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fontos kulcsfigura, elismert ember, köztisztviselőnek örvendő személy • Vegyes viselkedés a gyerekvállalás tekintetében: az idősebbek, akiknek még a munkaerőpiacon igazi munkatapasztalatuk van: 2-3 gyereket vállaltak • A fiatalabbak, akik közmunkából élnek 1-2 gyereket vállalnak • Más fiatalok, akik a munkaerőpiacon nem járatosak, ambivalens érzésekkel vannak az iskola és a munkaerőpiac iránt egyaránt, ők 1-2 gyereket vállalnak fiatalon (15-16 évesen akár) • Az utóbbi csoportra jellemző, hogy a középiskolába nem tudtak beilleszkedni: a lakóhelyüktől távolabb jártak, vagy kollégisták, vagy ingázniuk kellett. Elmondásuk szerint az iskolában megkülönböztették őket, mert romák.
---	--	---

Forrás: saját kutatás

4. Összegzés, következtetések

A fenti három település összehasonlító vizsgálata is mutatja, hogy nincsen olyan, hogy tipikus roma viselkedés a gyerekvállalás tekintetében, sőt: Fulókereszt példája alapján látható, hogy egy településen belül is lehetnek különféle forgatókönyvek a gyerekvállalási magatartás tekintetében. Az etnikai háttér, mint - szociológiai értelemben vett – változó tehát nem határozza meg egyértelműen a termékenységi magatartást és szándékokat.

A termékenységi magatartás egy ennél jóval összetettebb dolog, melynek háttérében ott vannak a környezeti tényezők (a társadalmi környezet összetétele, jellege), a társadalmi státusz, a származási család jellege, szerkezete. Mint arról korábbi kutatások szólnak, a kisebbségi helyzet egyfajta bizonytalan társadalmi helyzetet eredményezhet, ami együtt járhat a többségi mintával ellentétes termékenységi magatartással. Ott, ahol sűrűbbek a társadalmi interakciók romák és nem romák között, ott, ahol vannak gyenge kötések, kapcsolódások napi szinten, a romák termékenysége csökkenni látszik. A területik szegregáció, az izoláltság inkább kedvez a gyerekvállalásnak, mert együtt jár más jellegű minták hiányával, jövőnéküliséggel, a szegénységi kultúrából örökölt mintázatok

hagyományos újratermelődésével. Ezekben az esetekben valóban belép a gyerekvállalásnak, mint szimbolikus tőkének, mint a felnőttesség és függetlenség szimbólumának a jelentősége.

Ha a fiatalok előtt nincsen más lehetőség, csak a kisebb testvérekkel való foglalatosság, csak az otthon-lét, akkor ennek az élethelyzetnek jogos alternatívájaként merülhet fel a saját gyerek vállalása és ezzel az önállóság, a függetlenség megteremtése dacára annak a ténynek, hogy sok esetben ez együtt jár a szülőkkel való együttmaradással. az anyagi értelemben vett kiszolgáltatottság elmélyítésével.

Ezzel párhuzamosan (bár a tanulmánynak nem ennek vizsgálata a fő célja) kijelenthetjük, hogy a romaság nem egy rigid, merev kategória, hanem a másokkal való érintkezés során formálódik és telik meg különböző tartalmakkal (Durst, 2010). Az, hogy mit jelent cigánynak lenni tehát területileg, történelmileg is változik, változik aszerint, hogy milyen a család és a személy társadalmi státusza, sőt árnyalják egyéni törekvések is. Oda-visszaható folyamatok ezek, hiszen hat erre a környezet által a családra rakott identitás (bizonyos emberek, családok romáknak tartása illetve a roma jelzőtől való megfosztásuk -amennyiben „nem élnek olyan életvitelt”).

Kutatásunk megerősíteni látszik azoknak az entrográfusoknak a megállapításait, akik az etnikai határok átjárhatóságáról írnak és amellet érvelnek, hogy egyre inkább eltűnnek a merev választóvonalak, átadva helyüket az interkulturális együttműködésnek és kölcsönös egymásra hatásnak (Johnson – Hanks, 2003).

Egy etnikai csoport egyre inkább úgy tekinthető, mint egyfajta gyakorlati közösség, amely folyamatos változásban van a környezettel való interakciói által (Lave-Wenger, 1991).

Tagjai pedig hasonló gondolkodásmóddal, társadalmi gyakorlatokkal, célokkal, vágyakkal, elképzelésekkel rendelkeznek - de mindezek állandó változásban vannak attól függően, hogy milyen külső hatások érik a csoportot.

Irodalom

- Coleman, J. S. (1994): *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Durst J. (2002): Fertility and childbearing practices among poor Gypsy women in Hungary: The Intersections of class, race and gender. *Communist and Post-communist Studies*, 35 (4):457–474.
- Durst J. (2010): “Gondolom, hogy cigányok...ennyi gyerekkel...” Etnicitás és reprodukció két észak-magyarországi romungro közösség példáján. In Feischmidt M. (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*, Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet. 173–194.
- Goldscheider, C. - Uhlenberg, P., R. (1969): Minority Group Status and Fertility. *American Journal of Sociology*, (74):362-372.
- Granovetter, M. (1988): A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. *Szociológiai Figyelő* (3): 39–61.
- Fernández-Kelly, P. (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaszociológiájára. In Lengyel Gy - Szántó Z (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 239–280.
- Gyenei M. (1998): *A stratégiai gyerek*. Népszabadság, 1998. november 14.

- Gyukits Gy. (2015): Fiatalkorú terhesség és gyermekvállalás a mélyszegénységben élők körében. *Szellem és Tudomány*, 6 (1-2):135-158.
- Gyukits Gy. (2002): A romák egészségügyi ellátásának szociális háttere. In. Horváth Á. - Landau E. - Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány–Új Mandátum, 471- 489.
- Hablicsek L (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia*, 50 (1):7-54.
- Haines, M. R. (2002): *Ethnic Differences in Demographic Behavior in the United States: Has There Been Convergence?* NBER Working Paper, No. 9042
- Husz I. (2011): Alacsony végzettség - sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról. *Demográfia*, 54 (1):5-22.
- Jahoda, M. – Lazarsfeld, P. F. – Zeisel, H. (1999): *Marienthal - Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásáról*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Janky B. (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében. *Demográfia*, 50 (1):7-54.
- Johnson-Hanks, J. (2003) : *Education, Ethnicity and Reproductive Practice in Cameroon*. *Population*, 58 (2):153-179
- Karin A. Martin: *Giving Birth Like A Girl*.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.9161&rep=rep1&type=pdf>.
 (letöltés: 2020. január 10.)
- Kemény I. (2004): A magyarországi cigány népesség demográfiája. *Demográfia*, 47. (3–4):335–346.
- Lave, J. - Wenger, E. (1991): *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, O. (1968): *Sánchez gyermekei*. Budapest: Európa Kiadó.
- Puporka L. – Zádori Zs. (1999): *A magyarországi romák egészségügyi állapota*. Budapest: Roma Sajtóközpont.
- Ringold, D. (2000): *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. Washington D. C.: The World Bank.
- Szabó-Tóth K. - Papp Z. A. (2019): Applied Social Scientific Methods for the Measurement of Local Innovation Potential. *Theory, Methodology, Practice (TMP)* 15 (2):65-76.

III. HÁTRÁNYKOMPENZÁLÁS TÁRSADALMI (KÖZÖSSÉGI-TELEPÜLÉSI) SZINTEN

III. 1. Lokális innovációs potenciál mérése az alkalmazott társadalomtudományok eszközeivel

A tanulmány angol nyelven megjelent: Theory, Methodology, Practice (TMP) 15 (2):65-76., 2019 (Papp Z. Attilával közösen) illetve önállóan (kissé más súlypontokkal) itt: In Szabó-Tóth K. – Rada J. (szerk.): Double Mirror. New results on researching social conflicts and social innovations, 2019., 129-139.

1. Bevezető

Az Észak-magyarországi régióban a társadalmi és a területi hátrányok az országos átlagnál koncentráltabban vannak jelen. Ezek a hátrányok, térbeli és társadalmi egyenlőtlenségek a régió társadalomkutatóit igazi kihívások elé állítják. A területi és társadalmi folyamatok eddigi tudományos kutatásainak eredményei rámutattak arra, hogy a hátrányok csökkentése csakis az innovációk, ezen belül kiemelten a társadalmi innovációk fejlesztésétől és elterjesztésétől várható. A társadalmi innovációknak pedig – a műszaki, technikai innovációk képest – jellemző sajátosságai közé tartozik, hogy alapvetően a humán potenciál megújítására koncentrálnak, nem kiemelt kutatási laboratóriumokban, hanem a hétköznapi műhelyekben keletkeznek, elméletük a gyakorlati tapasztalatokból formálódik, széleskörű társadalmi összefogást igényelnek. A 21. században a mindig megújulni kívánó társadalomtudományokat és ezekben különösen a szociológiát, igazi kihívások elé állítja az a tény, hogy a társadalmi innovációk kimunkálása elképzelhetetlen e területek bevonódása nélkül.

A tanulmányban, a társadalmi innováció fogalmának rövid ismertetését követően az általunk kifejlesztett lokális társadalmi innovációs potenciál mérőeszközre fókuszálva ennek alkalmazhatóságát mutatjuk be öt abaúji település vonatkozásában.

A bemutatásra kerülő lokális innovációs potenciál (LIP) mutató kimunkálása során figyelembe vettük a társadalmi innovációra vonatkozó leírásokat és meglévő modelleket. A LIP mutató komplexitását ugyanakkor az adja, hogy épít mind a kvalitatív, mind a kvantitatív adatok és elemzések módszertanára és az általuk generált „adatokra”, ennél fogva egyszerre alapoz a hagyományosan „puhának”, illetve „keménynek” tekinthető társadalomtudományi módszerekre.

Emellett abból a feltételezésből indultunk ki, hogy egy település és egy közösség több „lábon” is állhat, így a LIP mutatónak is több pillére kell, hogy legyen. A LIP mutató alkalmas a helyi sajátosságok, a helyi „finomságok” figyelembe vételére, ezáltal pedig képes arra, hogy árnyaltan, „finomhangolással” mutassa be egy-egy település jelenlegi helyzetét és adottságait valamint jövőbeli lehetőségeit és fejlesztési irányait.

2. A társadalmi innováció szociológiai modellje

A szociológiai gondolkodásmódtól – mint ahogyan korábban már utaltunk rá - soha sem állt távol az a gondolat, hogy a társadalmi folyamatok felmérhetőek és azt követően innovatív módon alakíthatóak. A szociológia atyja, Auguste Comte maga is úgy látta, hogy ennek a társadalomtudománynak a feladata a pontos mérés és alakítás, valamint egyfajta közvetítői szerep felvállalása a társadalmi aktivizmus és a tudomány között (Comte, 1979). Herbert Spencer evolucionalista gondolkodó azon az állásponton volt, hogy a szociológia még az evolúciós folyamatokat (ahogyan ő értelmezte a társadalmi fejlődést a biológiai mintájára) is képes jobb irányba terelni (Spencer, 1898).

Az innováció első leírásai Emile Durkheim és Max Weber társadalomtudósokhoz köthetőek. Durkheim a társadalmi változásokat csak lassú ütemben tartotta egészségesnek, a gyors változások következményeképpen szerinte anómikus társadalmi helyzet keletkezik (Némedi, 2010). Különösen az 1900-es években foglalkozott az innováció elméletével, de – ahogyan Némedi Dénes írja – nem sikerült következetesen leírnia társadalmi és egyéni szinteken (Némedi, 2010). Weber a kapitalizmus kialakulását hozta összefüggésbe a protestáns etikával és mint ilyen, értelmezhető a gazdasági innovációkról való gondolkodás egyik előfutáraként (Weber, 1982).

A szociológia történetében tehát mindig is jelen volt a társadalmi folyamatok mérésének, leírásának és azt követő alakításának, befolyásolásának gondolata, sőt valamiféle követelménye is. A szociológiától így soha nem állt távol az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága és az, hogy alkalmazott jelleggel művelve eredményei a gyakorlat számára hasznosíthatóvá váljanak. Úgy véljük, hogy ha a szociológia a 21. században meg akarja őrizni helyét és szerepét a tudományok között, törekednie kell a folyamatos megújulásra, arra, hogy innovatív legyen. Ez az igény párhuzamba állítható azzal a társadalmi-gazdasági kihívással, mely szerint mind a társadalomban, mind a gazdaságban innovációkra van szükség.

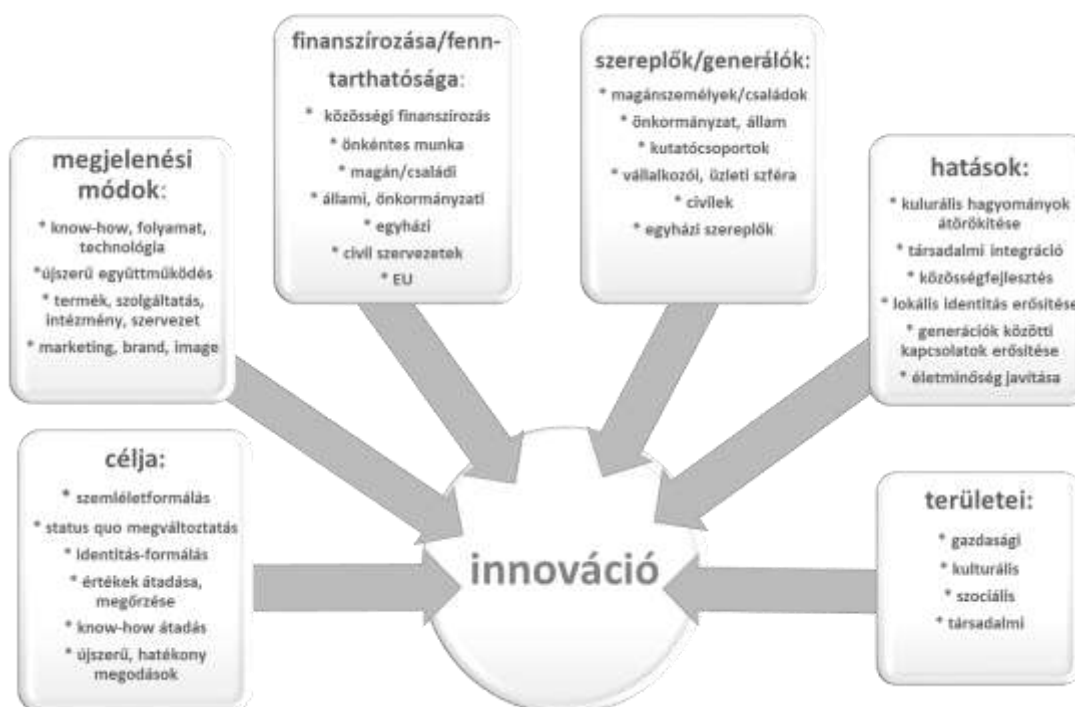
Az innováció klasszikus értelmezése a közgazdaságtan számára Schumpeter (Schumpeter 1934) nevéhez köthető. Értelmezésében az innováció öt különböző formában jelenhet meg: új termék vagy új minőségű termék bevezetése (1), új termelési technológia alkalmazása (2), új piac nyitása (3), új beszállítói források a nyersanyagok és félkész termékek esetében (4), illetve valamilyen iparágban új szervezeti forma bevezetéseként (5).

Az utóbbi időben a gazdasági innovációk mellett a figyelem egyre fokozottabban irányul a társadalmi innovációkra - különösen az utóbbi évtizedben, amikor a területi-társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, kezelése fontos társadalmi-gazdasági kihívásként jelenik meg. A társadalmi innovációnak a mai társadalomtudományokban számtalan különböző leírása létezik (Szendi 2018). Közös pontja ezeknek egyrészt az innovációk újszerűségének hangsúlyozása, illetve az, hogy összefüggésbe hozzák a közösségi jólét és életminőség javításával (Howaldt - Kopp - Schwarz, 2014; G. Fekete, 2001; Kocziszky - Szendi, 2018; Nemes -Varga, 2015).

Ezeken felül a definícióknak általában fontos eleme a közösségi megoldások, közösségi részvétel hangsúlyozása, illetve magának az innováció létrejöttének újszerűsége, különböző szektorok (állami, nonprofit, egyházi) összefonódásával, együttes működésével.

A társadalmi innováció sok esetben a status quo megváltoztatására irányul, melyhez szükséges egyfajta innovatív beállítódás és problémamegoldó gondolkodásmód. Egy innovatív kezdeményezés vagy termék sokféle módon és formában megszülethet. Ami

mindenképp a folyamat részét képezi az egyrészt a problémának és okainak feltérképezése, a már létező megoldások, gondolkodásmódok kritikája, azoknak a területeknek a megtalálása, ahol beavatkozni szeretnénk, majd az akcióba lépés és végül az értékelés. A társadalmi innováció számtalan formát ölthet, lehet stratégia, koncepció, lehet ötlet, egyfajta know-how, lehet szervezeti, együttműködés forma, lehet projektszerű.

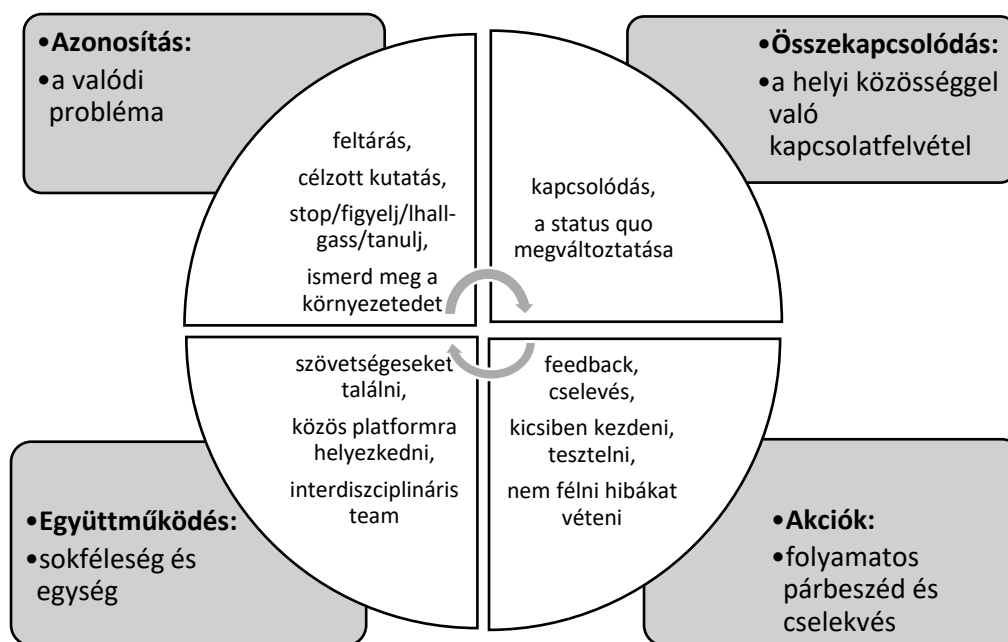
1. ábra: A társadalmi innováció komplex modellje

Forrás: saját szerkesztés

Az 1-es ábrán bemutatott modell szemléletes az innovációk összetettségét. Megjelenési módjait tekintve a fent már említetteken túl lehet a formája egy újfajta technológia, termék, vagy szolgáltatás, valamint intézményes formában és egyfajta új brand-ként is megjelenhet. Finanszírozását tekintve széles spektrumon mozoghat a közösségi finanszírozástól kezdve az önkéntes munkán át az egyéb magán, vagy civil forrásokig. Négyfajta területen jelenhet meg, hatásai és céljai pedig szintén összetettek.

A társadalmi innovációk generálásának lépései (2. ábra) szépen lekövetik az alkalmazott társadalomtudományi kutatásokét.

2. ábra: A társadalmi innovációk gerenálásának lépései
 Forrás: saját szerkesztés

Egy település innovációs potenciáljának felmérésére is számtalan modell született. A modellek különböző komponensekben (vagy dimenziókban) ragadják meg az innovációk lényegét, és nagyon széles a mérésre használatos indikátorok tárháza. Az egyik legkomplexebb modellt 2016-ban dolgozta ki az Economist Intelligence Unit (2016), melynek alapján különböző országokat hasonlítottak össze és mely mutató négy pillérből állt: politikai és intézményi keretek, finanszírozás, vállalkozások és társadalom – mindegyik kvalitatív és kvantitatív mutatókat egyaránt magában foglal. Castro Spila és munkatársai (2016) a társadalmi, intézményi, gazdasági és környezeti sebezhetőség fogalmain keresztül javasolták mérni egy térség innovációs kihívásait – ennek a modellnek a tesztelése a gyakorlatban azonban még nem történt meg.

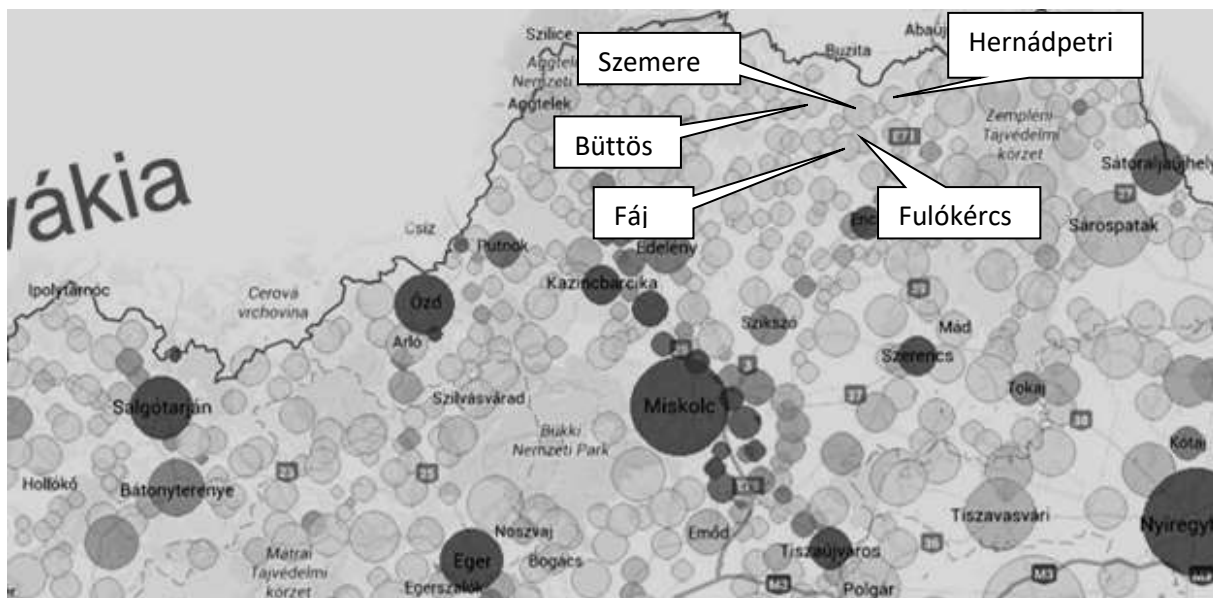
Más kutatók (pld. Péntes 2014; Szendi 2018) a társadalmi-gazdasági innovációk mérésére kizárólag statisztikai adatokat használnak, melyek a nagyobb adatbázisokból (pld. népszámlálás) valamennyi település vonatkozásában elérhetőek (pld. vállalkozások száma/100 fő; nettó jövedelem/fő; felsőfokú végzettségűek aránya a népesség %-ában, stb).

3. Lokális innovációs potenciál – településfejlesztés a szociológia eszközeivel

A tanulmánynak ebben a részében bemutatjuk, hogy hogyan, milyen elvek és paraméterek mentén fejlesztettük ki az általunk alkalmazott LIP mutatót (a korábbi és fent ismertetett innovációs kutatások és mérések figyelembe vételével) és bemutatjuk öt

abaúji település vonatkozásában (Büttös, Fáj, Fulókércs, Szemere és Hernádpetri) a kifejlesztett modell alkalmazhatóságát.⁷

3. 1. A helyszínekről

1. ábra: A kutatás helyszínei

Büttös⁸ a Rakaca-patak völgyében található zsákfalú, az Encsi járáshoz tartozik. A lakónépesség száma 189 fő (2018-ban). A település előregedő (öregedési index 2016-ban 390,9). A település a krasznokvajdai körjegyzőséghez tartozik. Házi orvosi ellátása a krasznokvajdai körzeti orvosi ellátórendszer keretében valósul meg. A településen nincsen sem óvoda, sem iskola. Az óvodás és iskolás gyerekek a falugondnoki busz segítségével jutnak el a krasznokvajdai óvodába és általános iskolába. A környéken hatalmas alma termőterületek vannak, az almát azonban helyben nem tudják feldolgozni - több száz kilométerre viszik ennek érdekében. A faluban sem bolt, sem kocsmát nem működik, busz naponta egyszer jár. Az elmúlt öt évben 8-10 házat vettek meg szlovákok. A településnek nincs temploma, csak egy templomtornya, melyet az egykori iskolához építettek hozzá. Jelenleg 32-en dolgoznak Büttösön közmunkában. A közmunkások által megtermelt termékeket helyben értékesítik és ebből bevétele van az önkormányzatnak.

Fáj az Encsi járásban Miskolctól 50 km-re található. Magán viseli magán azokat a településjegyeket, melyeket Ladányi és Szelényi (illetve mások) írtak le előregedő, elcigányosodó, peremvidékeken található települések kapcsán – ugyanez elmondható még vizsgálatom egy másik helyszínéről, Hernádpetriről is. Fulókércs település is

⁷ Az adatbázist az a kvalitatív és kvantitatív kutatásokban (lakossági kérdőíves adatok, statisztikák interjúk anyagok, terepmunka beszámolók) gazdag anyag jelentette, melyet a Felsőoktatási Kiválósági Pályázat során gyűjtött a BTK által vezetett kutatói csoport. A kutatási alprojekt címe: Creative Region.

⁸ A leírás során felhasználtuk Faragó László Büttösről készült elemzését, 2018. Kézirat.

hasznos szocio-demográfiai összetételű, de ez a település sok szempontból speciális, mely specialitásra a későbbiekben még kitérünk.

Ezekre a településekre jellemző, hogy az 1970-es években elindult a hanyatlásuk, melynek következményeként csonka helyi társadalom jött létre, mintaadó, helyi értelmiségi réteg nélkül. Ennek következményeképpen egy magára hagyott, deklasszált helyi társadalom alakult ki, melyre egyre inkább és egyre növekvő mértékben jellemző a depresszió, a kilátástalanság és jövőnélküliség.

Fáj lakosainak száma 457 fő (2018). A 2011-es népszámlálás során a lakosság 3%-a vallotta magát cigánynak – más becslések alapján a roma lakosság aránya ennél jóval magasabbra tehető. A birtoka volt eredetileg. A család emlékét ma a Fáy család által 1750 körül épített nemesi kúria őrzi, melyet 19. században klasszicista stílusban építettek át. Az épület az 1990-es évek közepétől a Műemlékek Nemzeti Gondoksága vagyongézelésében áll.

Közös önkormányzati hivatallal rendelkezik Szalaszenddel. A településen római katolikus templom található.

Fulókércs⁹ lakosainak száma 415 fő (2018). A település többségében romák által lakott, így az előregedés nem érinti. A település 113 lakásának mintegy 60%-a (71 lakás) rendelkezik ivóvízzel, a gáz 29 házba van bekötve. A most futó „telepes” programban hat szociális bérlakás épül majd fel.

Fulókércsnek van óvodája, jelenleg 51 gyerekekkel, illetve 1-4 osztályos iskolája.

A településen két diplomás lakik, 10 ember érettségizett, szakmája mintegy 30 embernek van.

A fiatalok közül vannak, akik középiskolákban tanulnak (Encsen, Tokajban, Debrecenben), sokan a szikszói alapítványi iskolába járnak. A település tanodája ugyan 2012 óta működik. A falu központja a helyiek által „idősek háza”-nak nevezett épület, melyben konyha és könyvtár is működik. Közösségi ház is található itt, aktív közösségi élettel. Egy református templom van a településen. Rendelkezik továbbá egy szép focipályával, hozzá öltözővel. A tömegközlekedés helyzete nem túl rózsás. A falugondnoki busz napi száz kilométereket megy. Helyben két bolt található. Felújított orvosi rendelővel is el van látva a település, de nem találni orvost, aki a szolgálatot vigye. Védőnő rendszeresen jár. Jelenleg 100-an dolgoznak közmunkaprogramban, melyben állatokat tartanak, növényeket termesztnek és folyamatosak a különböző felújítási munkák is. 2-3 hektáron megy a termelés, szinten mindent megtermelnek, amire a helyieknek szükségük van. A településen élők nagyon dolgozók. Több civil szervezet igyekezett a települést felkarolni, kisebb-nagyobb sikerrel. A település polgármestere roma származású és nagy megbecsültségnek örvend.

Hernádpetri¹⁰ kis, zsáktelepülés a Cserehát északkeleti részén, közel a szlovák határhoz. Lakossága 2018-ban 259 fő. Megközelítése tömegközlekedéssel eléggé nehézkes, csak autóbusszal lehet eljutni Encsről. A falu elcigányosodott, gyakorlatilag csak néhány nem cigány él itt. A településen feltűnő a sok romos állapotban lévő ház. A településen jelenleg is találni olyan háztartásokat, ahova nincs a folyóvíz bekötve, több háztartásban feltöltő kártya ellenében van csak áramszolgáltatás. A település 18. század közepén épült, késő barokk katolikus temploma életveszélyesnek van minősítve.

⁹ A leírás során felhasználtuk Havasi Virág Fulókércsről készült elemzését, 2018. Kézirat.

¹⁰ A leírás során felhasználtuk Papp Z. Attila Hernádpetriről készült elemzését, 2018. Kézirat.

A falunak még az alapvető élelmiszerekkel való ellátása sem megoldott, egyetlen boltjának nyitva tartása eléggé hektikus és esetleges. Az alapvető orvosi ellátás heti egy napra koncentrálódik, komolyabb betegségek kezelésével Encsre kell menni. A településen nincsen sem iskola, sem óvoda, a gyerekek a szomszédos Hernádvécsére járnak iskolába. A település előregedő és szegregálódó település. A lakosság aluliskolázott, munkalehetőségek nincsenek.

Szemere a szlovák határtól 5 kilométerre, Encstől 18 kilométerre északra található, Miskolctól 60 kilométerre fekszik. Jelenleg a település közigazgatásilag a Szalaszendi Közös Önkormányzati Hivatal keretében működik 2013-tól. A település az Encsi Kistérségben található. A településnek nincsen vasútállomása, a legközelebbi 13 km-re Méra községben található. A legközelebbi főútvonalra is itt lehet csatlakozni. A tömegközlekedés egyetlen formája a Volán autóbusz - naponta pár alkalommal indított járatokkal. A település lakosságának kicsivel több, mint a fele (58%-a) magyar, 42%-a cigány nemzetiségű. Lakónépessége 417 fő (2018-ban). A lakosok kicsivel több, mint a fele a 18-54 éves korosztályból kerül ki. A 60 évesek illetve idősebbek aránya 11,67%. A migráció szempontjából az elvándorlás a jelentősebb. Viszonylag kevés a betelepülő. A településen gondot jelent az értelmiségi réteg alacsony aránya. 5, a településen telephellyel rendelkező vállalkozást tartanak nyilván, ami azonban csupán 1 fő szemerei lakosnak biztosít munkahelyet. 2011-ben és 2012. március 1-jétől itt 76 ember kezdett közmunka programban. Az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató, nincsenek olyan vállalkozások, amelyek nagyobb létszámot tudnának mozgatni. A közfoglalkoztatásban kialakítottak egy sertéstelepet, amely ellátja a helyi konyhát. Fóliasátrakat is működtetnek. Kaptak állami földet, aprítékos kazánokat is vettek. Közmunkaprogram keretében pedig működik egy kis csapat, akik térszával foglalkoznak, szintén a helyi konyha mellé dolgoznak, sütnek süteményeket, meg egyéb dolgokat a gyerekeknek tízóráira, meg uzsonnára. Illetve kialakítottak egy gyümölcsfeldolgozót, ami almát dolgoz fel és 100%-os gyümölcslevet készítenek. 2015-ben kialakítottak egy Szociális Szövetkezetet is, mely a gyümöcslé készítésére épül és amelynek keretében hat embernek adnak munkát. Az Önkormányzat biztosítja a házi segítségnyújtást, illetve a szociális étkeztetés is. A falugondnoki szolgáltatásra, annak megalakulásától, - 2001 február hónaptól kezdve - rendkívül nagy igény mutatkozik. A településen orvosi rendelő ugyan megtalálható, de szakember hiány miatt az orvosi ellátás Szalaszend községben történik meg, ahova a betegek magán úton vagy a falugondnoki busz segítségével jutnak el. A községben két élelmiszerbolt (az egyik Coop, a másik magánüzlet – de mindkettő nagyon szűk választékkal) valamint egy italbolt (inkább presszóféle, kulturáltabb hely) található illetve egy posta. Korábban volt művelődési ház abban az épületben, ahol jelenleg az iskola működik. A művelődési ház hiánya azóta is nagyon érződik. A település teljes intézményi hálózatot tart fenn. Működik 8 évfolyamos Általános Iskola, két vegyes korcsoportú Óvoda.

3. 2. A lokális innovációs potenciál - az alapmodell

Az alapmodellt a társadalmi innovációkra vonatkozó, korábban már felvázolt elképzelések mentén alakítottuk ki, ügyelve arra, hogy több pillére legyen, azaz több lábon is álljon (mint jó esetben egy település, vagy közösség), illetve arra, hogy kialakításában is tükrözze az innovációk egyik legfontosabb jellegzetességét, a sokszínűséget, emellett pedig ötvözze a kvalitatív és kvantitatív szociológiai eljárásokat és szemléletmódokat, továbbá építsen a különböző szinteken rendelkezésre álló adatforrásokra.

A fentiekén túl olyan mutatót hoztunk létre amelynek indikátorai valamennyi elemezett településen rendelkezésre állnak és mérhetőek. Törekedtünk az érvényesség és megbízhatóság kritériumainak figyelembe vételére illetve arra, hogy standardizált mérőszámot hozzunk létre.

A 4. ábrán látható módon az alapmodell 4 pilléren áll: (1) helyi kurázi (2) humánerőforrás potenciál (HE); (3) gazdasági erőforrások (GE); valamint (4) kulturális és természeti erőforrások (KTE).

Az első „láb” főképp amiatt került a modellbe, mert szeretnénk volna hangsúlyozni a társadalmi innovációk „alulról”, a társadalom akár legkisebb szegmenseiből érkező jellegét, valamint azt, hogy alapvetően újszerű megoldásokról van szó, melyek sok esetben egy meglévő társadalmi probléma, kihívás megoldására koncentrálnak. A korábban bemutatott innovációs potenciál mérőeszközökhöz képest új komponensről van szó abban az értelemben, hogy helyi kurázi tudásunk szerint korábbi kutatások nem azonosították be a fent jelzett folyamatokat.

A második pillér vagy komponens (HE) az innovációs potenciál mérésének bevett komponense, mely különféleképpen operacionalizálva az ilyen mutatók részét szokta képezni, csakúgy, mint a harmadik, a gazdasági erőforrásokat aggregáló dimenzió (GE).

A KTE pillér kifejezetten a Magyar Értéktár kialakítása során figyelembe vett szempontok alapján került a mutatóba és a települések kulturális és természeti erőforrásait, értékeit ragadja meg - melyeken keresztül a helyi identitás, a helyi kötődés erősíthető.¹¹ Ez a pillér is meg-megjelenő eleme a lokális innováció mérésére kifejlesztett eszközöknek és általában egy általános környezeti faktorként hivatkoznak rá. Az általunk javasolt KTE komponens ennél jóval több és komplexebb, mert úgy véljük, a hátrányos helyzetű települések felzárkóztatásának egyik fontos eleme a kulturális értékek felmutatása és ezen keresztül (többek között) az itt élők helyi identitásának erősítése.

Az egyes pilléreken belül a dimenziókat, zárójelben pedig a mérésükre szolgáló indikátorokat tüntettük fel. A modell a szociológiai hagyományokra építve, ugyanolyan értékűnek tartja a kvalitatív, mint a kvantitatív adatokat. A modell kialakítása során az a koncepció vezérelt minket, hogy a kvantitatív adatok által feltárható összefüggések és azok mögöttes tartalma kvalitatív módon vizsgálható, árnyalható. Az adatok egy része tehát statisztikákból, dokumentumokból (rendeletek, stratégiák, beszámolók) hozzáférhető, másik részük lakossági kérdőíves megkérdezésből származik, harmadik részük kvalitatív interjúkból, illetve terepmunkából nyerhető. Az adatok forrását is feltüntettük a következő ábrában, valamint azt, hogy kvalitatív vagy kvantitatív jellegű-e az adott indikátor.

Az egyes dimenziók vagy komponensek mindegyike 7 indikátorral mérhető. Egy-egy dimenzió/komponens maximális értéke 35, tekintettel arra, hogy a 7 indikátor mindegyikét ötfokú skálákon mérhetővé alakítottuk. Annak érdekében, hogy a mutató standardizálását elvégezzük, az egyes dimenziókat (35-ös maximális értékkel) 100-fokú skálára transzformáltuk végül (ahol a 35-ös érték lett a 100 százalék) – így képezve a LIP egyes komponenseinek értékét.

---

¹¹

A LIP mutató maximális értéke 140 pont lehet (4 pillér, egyenként 5, ötfokú skálán mérő indikátorral). A 140 pontot is 100-fokú skálára vetítettük, így kaptuk meg a LIP standardizált változatát.

1. Helyi kurázsi (HK)

- együttműködés (kvalitatív, interjú)
- jó gyakorlatok a nevelésben (kvalitatív, interjúk)
- pályázati aktivitás (kvantitatív, elnyert uniós támogatás/fő 2012-2018 között)
- új megoldások – gazdasági életben (kvalitatív, interjúk)
- közösségi eseményeken való részvétel (kvantitatív, kérdőív –%-os arány)
- civil szervezeti részvétel (kvantitatív, kérdőív - %-os arány)
- nonprofit szervezetek száma (kvantitatív, Teir -%-os arány)

2. Humánerőforrás-potenciál (HE)

- felsőfokú végzettségűek aránya (kvantitatív, Teir - felsőfokú végzettségűek száma/100 fő)
- „hadrafoghatók” aránya (kvantitatív, Teir - 18-54 évesek %-os aránya)
- terhességmegszakítás (kvantitatív, Teir – %-ben mérve az élveszületésekre jutó terhesség-megszakítások átlagában 2011-2013 között)
- csecsemőhalandóság (kvantitatív, Teir – (%-ben mérve a 2001-2013-as évek átlagában)
- elöregedés (kvantitatív, 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó idősök (65 évesek és annál idősebbek) %-os aránya-fordított mutató)
- helyi tudás (kvantitatív, kérdőív-%-os arány)
- személygépkocsi-állomány (kvantitatív, Teir . gépkocsik száma/100 fő)

3. Gazdasági erőforrások (GE)

- működő vállalkozások száma (kvantitatív, Teir - 100 lakosra)
- nettó jövedelem (kvantitatív, kérdőív -1 főre)
- infrastruktúra (kvantitatív, Teir)
- munkanélküliségi ráta (kvantitatív, Teir - a munkanélkülieknek a megfelelő korcsoportba tartozó gazdaságilag aktív népességen belüli %-os aránya)
- helyi adó (kvantitatív, Teir - helyi adóbevételek /100 fő)
- foglalkoztatotti arány (kvantitatív, Teir - a foglalkoztatottak és a munkaképes korú népesség számának aránya)
- belföldi vándorlás (kvantitatív, Teir - vándorlási egyenleg)

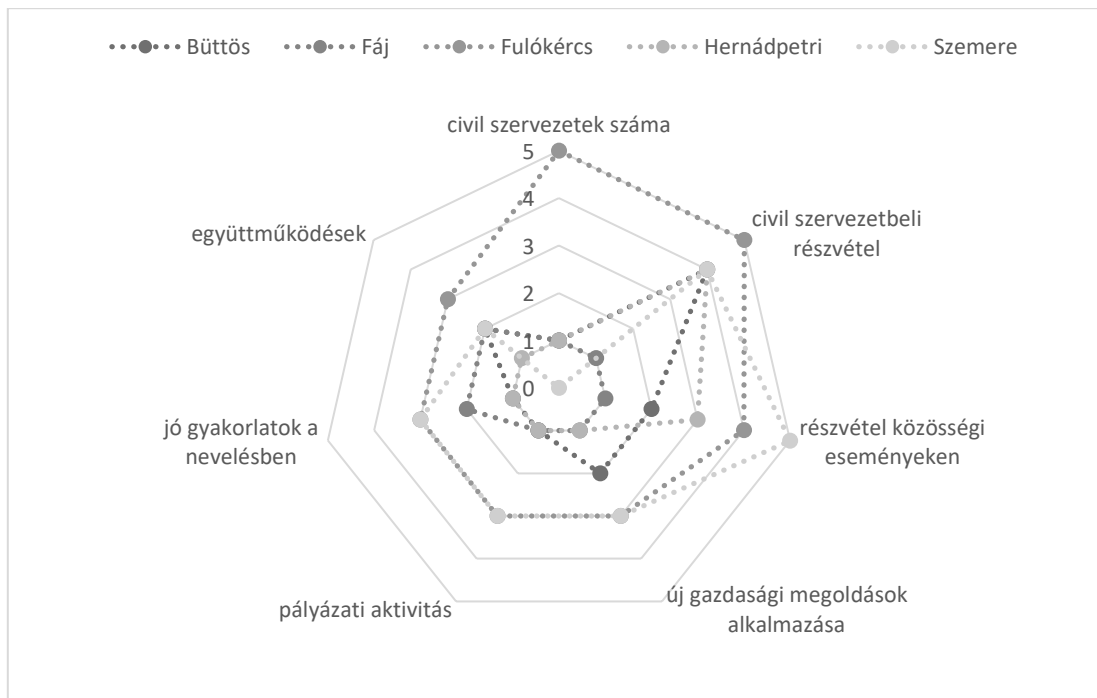
4. Kulturális és természeti erőforrások (KTE)

- természeti értékek (kvalitatív, interjúk, megfigyelések)
- épített környezet értékei (kvalitatív, interjúk, megfigyelések)
- szellemi alkotások (kvalitatív, interjúk, megfigyelések)
- tárgyi emlékek (kvalitatív, interjúk, megfigyelések)
- művészeti csoportok, egyének (csoportok és egyének száma; csoportok jellege, típusa)
- híres emberek (kvalitatív, interjúk, megfigyelések)
- helyi hagyományok ápolása (kvantitatív, kérdőív - %-os arány)

2. ábra: A Lokális Innovációs Potenciál (LIP) alapmodellje
 Forrás: saját szerkesztés

3.3. A modell adaptálhatóságának vizsgálata az érintett települések vonatkozásában

A helyi kurázi index alakulását láthatjuk a következő ábrán az öt abaúji település vonatkozásában.

5. ábra: A helyi kurázi (HK) mintázata
Forrás: saját kutatás

Az 5. számú ábrán látható, hogy a lakosság civil szervezeti részvétele a leghangsúlyosabb összetevője a helyi társadalmi aktivitásnak, ez jelenti a legmeghatározóbb faktort a településen élők aktivitásának mérése során. Különösen erős ez a mutató Fulókércsen. Ezt a települést a településleírás alapján is látható módon egy nagyon erős, összetartó közösségi élet jellemez, melynek fő motorja a jelenlegi polgármester. Hasonló item ehhez a közösségi eseményeken való részvétel, mely mutató magas értéket jelez Szemere településen. A település, bár sok szempontból különbözik az említett Fulókércstől, annyiban mégis hasonló, hogy a település formális vezetője valóban meghatározó embere a helyi közösségi életnek. Szemerének az a sajátossága, hogy a helyi értelmiségi kör valójában nem teljesen helyi – a művelődést-kultúrát szervező óvodavezető például Miskolcra ingázik, az iskola vezetője azonban helyi lakos. Szemerén a véleményformáló értelmiségi kör néhány emberre tehető – míg Fulókércsen gyakorlatilag nincsen helyi értelmiség, van viszont egy nagyon aktív helyi cigányság, összefonódó, sűrű és erős kötésekkel, mely kötések alkalmasak a helyi mintaadás bázisának kialakítására.

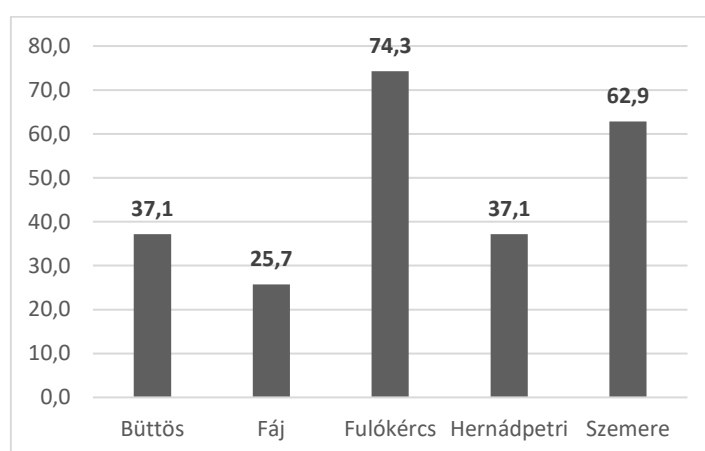
Az is látható a fenti ábra alapján, hogy a HK index alapján két meghatározó település két, egymással földrajzilag szomszédos település (Szemere és Fulókércs). Míg azonban az egyik szinte teljesen romák által lakott, a másikon a romák kisebbségben vannak.

Büttösön, melyet egyfajta előregedő, tisztos szegénységgel jellemezhetően írtunk le a fentiekben, szintén magas a civil aktivitás ugyan, viszont, mint ahogyan az előregedő jellegből ez előre vetíthető, a nonprofit szervezetek száma alacsony. Mondhatjuk, hogy a

lakosok társadalmi aktivitása nem formalizálódik szervezetben, sokkal inkább megjelenik spontán akciók formájában. Ugyanez elmondható Szemeréről is, ahol nincsenek civil szervezetek ugyan, de magas a lakosság közösségi aktivitása.

Hernádpetri ellentmondásos település sokféle értelemben. A helyi aktivitás nem túl magas, inkább mutat egy nagyon kedvezőtlen, a szegénységi kultúrával leírható településekre jellemző képet, azonban – köszönhetően inkább a településen kívülről érkező civil szervezetek fejlesztő szándékának - időről időre elindulnak és megvalósulnak különféle integrációs-közösségfejlesztő, hátránykompenzáló programok.

A 6-os ábrán mutatjuk be a HK index alakulását az öt vizsgált település vonatkozásában.

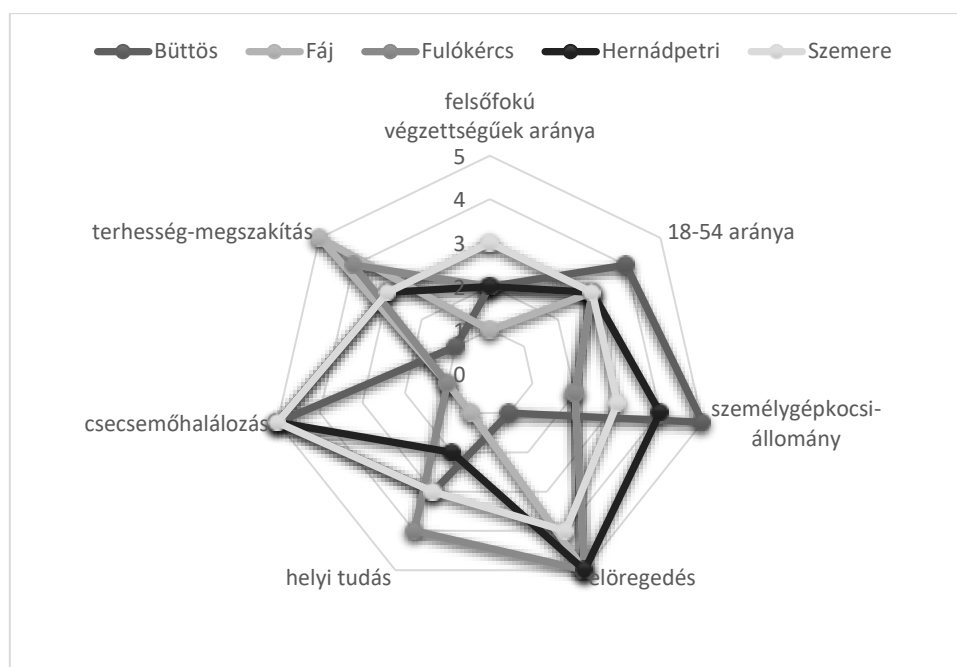

6. ábra: A helyi kurázsi (HK) értékei településenként
Forrás: saját kutatás

A fenti ábra csak megerősíti azt, amit korábban részleteiben is tárgyaltunk. Fulókércs vezeti a HK index sorát, majd Szemere következik. Fáj van e vonatkozásban a rangsor legalján, ahol a korábbiakban már vázolt módon a 7 indikátorból 5 esetében a település 1-es kategóriába került.

A lokális innovációs potenciál (LIP) következő összetevője a humán erőforrás mutató (HE).

7. ábra: A humánerőforrás (HE) mintázata
Forrás: saját kutatás

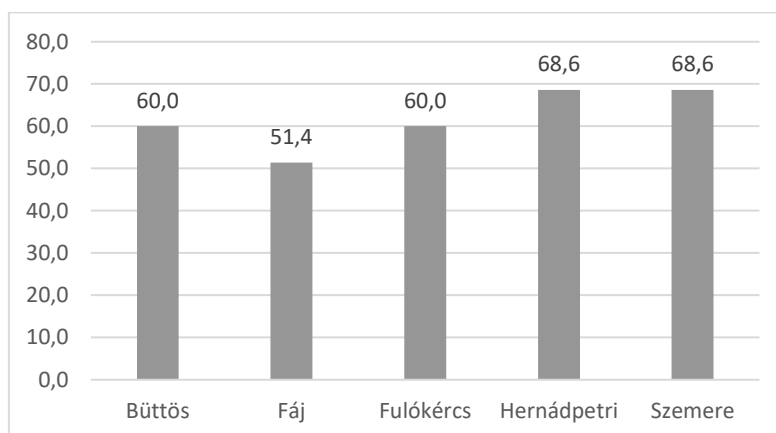
Látható, hogy a humánerőforrás mutató szintjén összességében nem érzékelhető az előző mutatónál (HK) található szóródás a települések között. Láthattuk korábban, hogy Szemere és Fulókércs esetében volt magas az index, most pedig azt is látjuk, hogy ilyen vonatkozásban Hernádpetri is felzárkózott.

Korábban ezen utóbbiról írtuk, hogy ellentmondásos település, mely tipikus elcigányosodó kistelepülési jellegéből adódik. Az index belső szerkezete alapján továbbá azt is látjuk, hogy alapvetően fiatalodó település (öregedési mutató 31,11/5 - 2015-ös adat), a felsőfokú végzettségűek aránya nagyon alacsony, mindössze 1,7% (2016-os adat), erősen negatív vándorlási potenciál jellemzi, a településen sem óvoda, sem iskola nincsen. Ezzel párhuzamosan a 18-54 éves korosztály aránya viszonylag magas („hadrafoghatók”), jó a személygépkocsival való ellátottsága, ami szintén jelez egyfajta vitalitást (illetve indikátora lehet annak is, hogy a tömegközlekedés hiányosságai miatt fontos, hogy legyen autó a családban), és nagyon kedvezőek az elöregedési mutatói, azaz nagyon alacsony az idős korosztály aránya a gyerekkorúakhoz képest. Mindezek mellett a csecsemőhalandóság mutatói nagyon kedvezőek. Mint ahogyan arról korábban is írtunk, több településfejlesztési, közösségfejlesztési projekt futott a településen, külső hatásra. Ebből fakadóan a kvalitatív terepmunka során is érzékelhető volt egyfajta elzárkózás az újabb településfejlesztési pályázatok, projektek iránt.

Szemere szintén magas HE értékkel rendelkezik. A vizsgált települések közül itt a legmagasabb a felsőfokú végzettségűek aránya, jó paraméterekkel jellemezhető az elöregedés és a csecsemőhalandóság tekintetében.

Korábban láttuk, hogy Fulókércs milyen jól teljesít a helyi kurázsi mutatót tekintve, most azt látjuk a HE belső mintázata alapján, hogy a helyi tudásban is élen jár: kérdőíves kutatásunkból kiderült, hogy az itt élőknek azaz számos olyan készsége, tudása van, mint például a varrás, hímzés, kézművesség, fa- és fémmegmunkálás.

A HE komponens településenkénti értékeit mutatjuk be a 8-as ábrán.

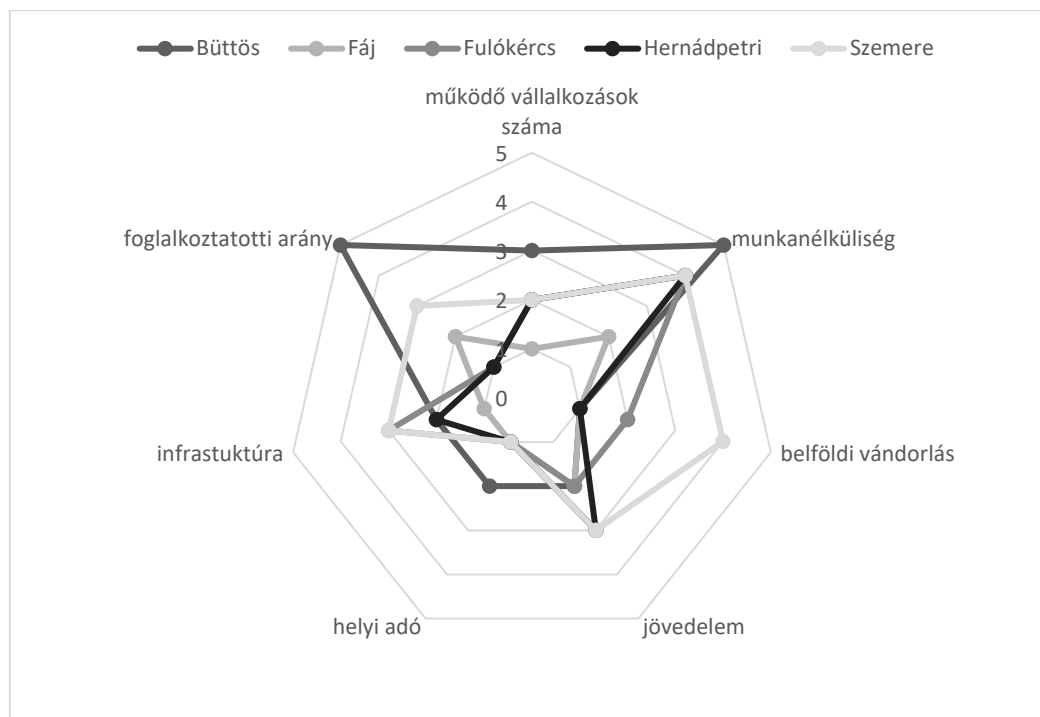

8. ábra: A humánerőforrás-mutató (HE) értéke településenként
Forrás: saját kutatás

Látjuk, hogy összességében Hernádpetri és Szemere rendelkezik a legmagasabb értékkel, Fulókércs és Büttös következik ezután, majd Fáj – lemaradva a többi településtől került a harmadik helyre.

A lokális innovációs potenciál index harmadik dimenziója a gazdasági erőforrás mutató (GE).

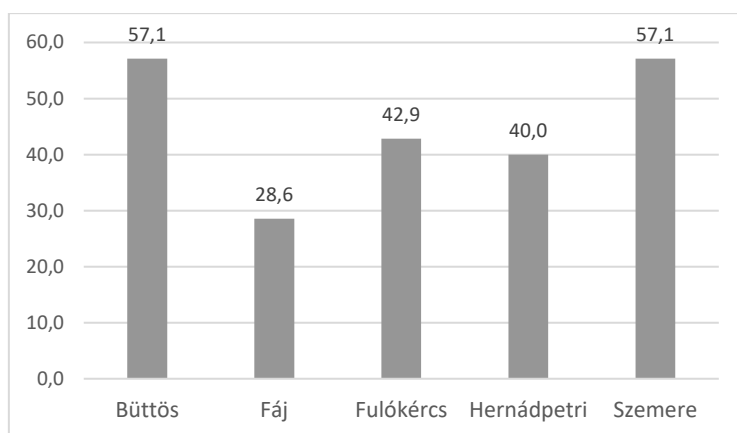
A következő ábrán (9-es ábra) is látható módon a mutató tekintetében összességében Fáj és Hernádpetri marad alul, Fulókércs, Büttös és Szemere jobb paraméterekkel rendelkezik.

9. ábra: A gazdasági erőforrás-mutató (GE) mintázata
Forrás: saját kutatás

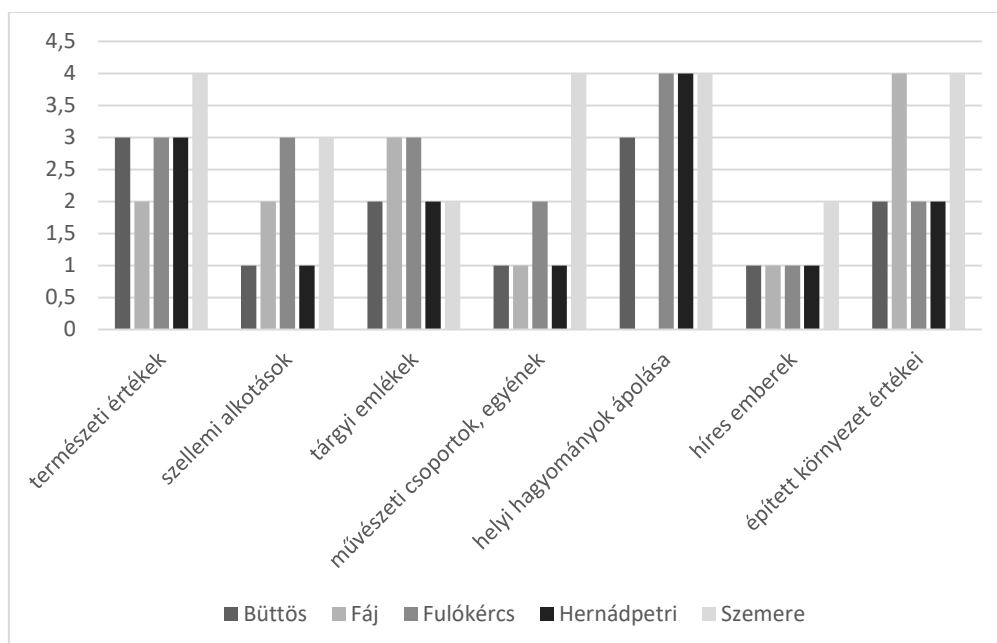
A térség adottságait jól jellemzi az, hogy helyi adóbevétellel Büttös kivételével nem számolhatunk az elemzett településeken. Büttös egyébként is kiemelkedik az öt település közül a fenti komponens tekintetében, mert a foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatai is jók (foglalkoztatottság 40,6%, munkanélküliségi ráta 4,5-ös -2016-os adatok). Büttösön egyre több szlovák vesz portát és azokat szépen felújítja – ez a jövőben egyfajta üdülőfalu jelleget kölcsönözhet a településnek. Fáj adatai viszont aggasztóak a GE mutatót tekintve: sem vállalkozások, sem helyi adóbevétel, sem megfelelő infrastruktúra nincsen a településen, az elvándorlás viszont jelentős. Fáj valójában nagyon szomorú képet fest: nincs helyi tudás, nincs helyi értelmiség, nincs helyi kurázi.

Amennyiben a GE index alakulását nézzük (lásd 10-es ábra), elmondható, hogy Szemere és Büttös rendelkezik e tekintetben összességében a legkedvezőbb paraméterekkel, majd Fulókércs és Hernádpetri következnek. Fáj ebben a dimenzióban is a legalacsonyabb értékkel bír.

10. ábra: A gazdasági erőforrás-mutató (GE) értéke településenként
Forrás: saját kutatás

A LIP index utolsó dimenzióját a kulturális és természeti erőforrások (KTE) összevont mutató jelenti.

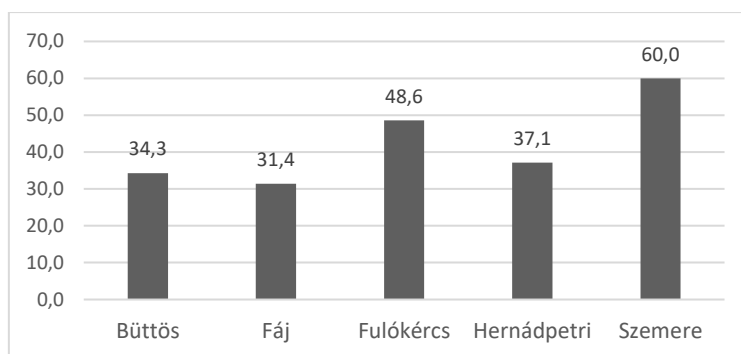

11. ábra: Kulturális és természeti erőforrások – mutató (KTE) egyes indikátorainak alakulása településenként
Forrás: saját kutatás

A 11-es ábra finomabb összefüggések feltárására is alkalmas. Megerősítést nyer általa például az a közismert nézet, hogy az abaúji településeken élők szép táji környezetben, ugyanakkor sok nehézség közepette élik mindnapjaikat. Számottevően sokan ápolják ugyanakkor a helyi hagyományokat, különösen Fulókércsen, Hernádpetriben és Szemerén (Fájon a kérdőívben nem volt erre a kérdésre válaszadó). Az épített környezet

mutatónál kimagasló értéket képvisel a Fáy Kastély, Fájban (mely legutolsó információink alapján kikerült a nemzeti Kastélyprogramból) illetve a Szemere-Pallavicini Kastély Szemerén (melyben jelenleg óvoda működik). Szemerén a művészeti tevékenységek egy jelentős része a helyi iskolához köthető, mely művészeti tagozatos és néptánc-csoportja több díjnak büszke birtokosa.

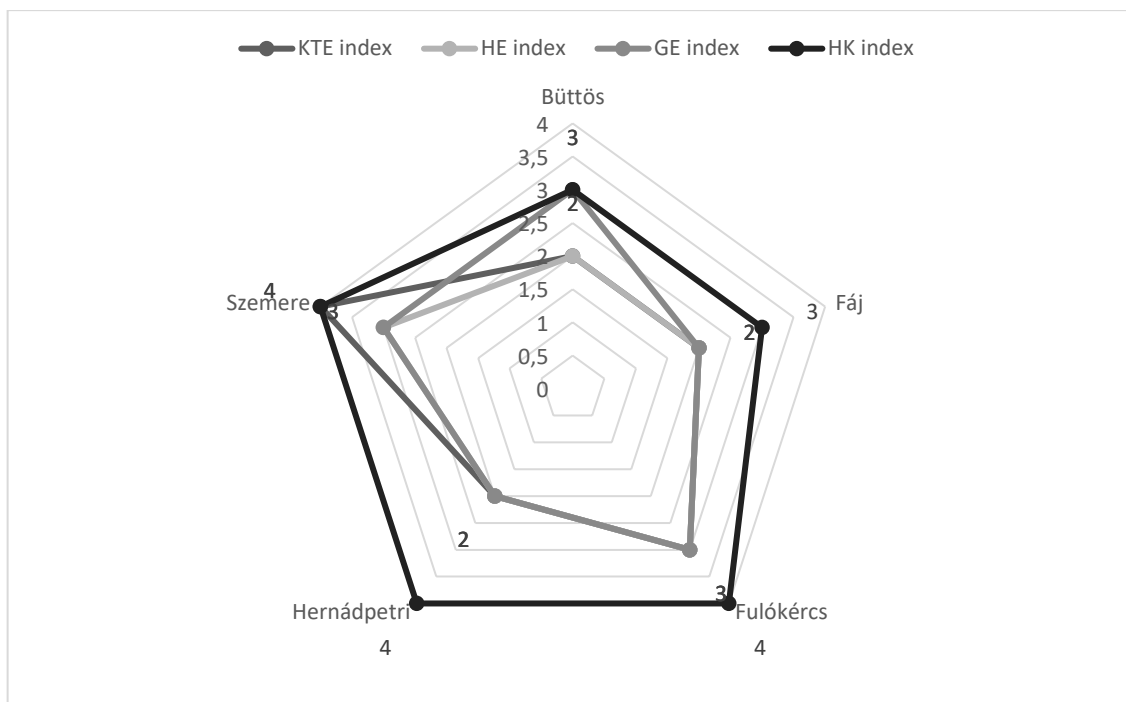
Az ábrán is láthatjuk, hogy Szemere kiemelkedik több indikátor alapján is: a kvalitatív vizsgálatunk alapján azt is tudjuk, a polgármester köré szerveződő néhány ember aktivitásának, a helyi óvodának és iskolának köszönhetően a hagyományok ébren tartása, ápolása, helyi közösségi események szervezése, a kastély és parkja, valamint az egykori jegyző, Perlik Lajos és kúriája (ma szálláshely) révén magas itt a KTE index.

12. ábra: Kulturális és természeti erőforrások – mutató (KTE) értéke településenként
Forrás: saját kutatás

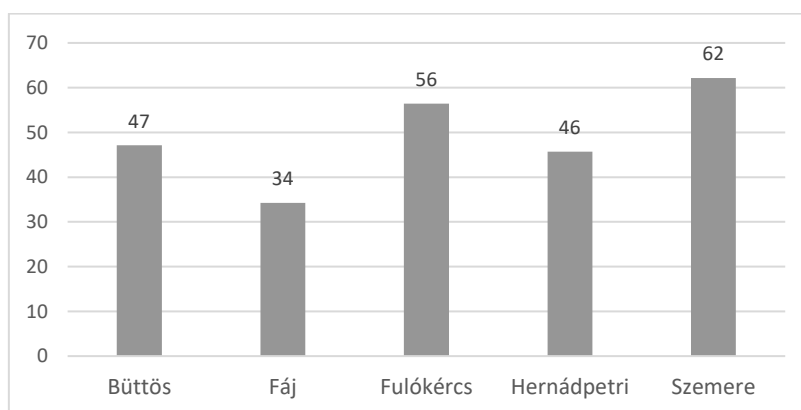
A CRN index értékei alapján (12-es ábra) elmondható, hogy Fáj megint az utolsó a sorban, Szemere és Fulókércs pedig a legkedvezőbb paraméterekkel rendelkezik.

Végül bemutatjuk a LIP indexnek és összetevőinek alakulását az öt településen (13-as ábra).

13. ábra: A lokális innovációs potenciál mutató mintázata településenként
 Forrás: saját kutatás

A lokális innovációs potenciál a vizsgált települések közül Szemerén a legerősebb, melyen a LIP két „lába” (komponense) is átlagon felüli értéket mutat (KTE és HE). Fulókércs, ahol a helyi kurázi kiemelkedő, a második helyen áll, harmadik helyezett megosztva Büttös és Hernádpetri, mely két település ugyan sok paraméterében különbözik, összességében majdnem azonos LIP indexsel rendelkeznek. Fáj mutatja a legalacsonyabb összesített indexet, amely betudható többek között kedvezőtlen szocio-demográfiai, földrajzi és gazdasági helyzetének (és emiatt talán azonnali beavatkozásra vár).

14. ábra: A lokális innovációs potenciál mutató értéke településenként
 Forrás: saját kutatás

A LIP index alakulását településenkénti bontásban mutatja be a 14-es ábra. Az ábrán látható, hogy, - ahogyan a korábbi elemzésekből már sejthettük – összességében Szemere jellemezhető a legmagasabb pontszámmal a lokális innovációs potenciált illetően, majd Fulókércs és Büttös. Szemere összességében valamennyi, a LIP mérésül szolgáló komponensben jól teljesített, míg Fáj alapvetően mindben az utolsó helyen állt. Fulókércs magas kurázsival, kimagasló közösségi értékekkel rendelkező település, mely egy alapvetően kedvezőtlen gazdasági helyzetet képes jó életminőséggel társítani. Büttösről és Hernádpetriről többször, mint ellentmondásokkal terhelt településekről értekeztünk és ez az ellentmondásos jelleg a LIP mutatóval is jól jellemezhető.

4. Összegzés, következtetések

A tanulmány célja az volt, hogy a terepmunka és kérdőíves kutatások ismereteit aggregált, integrált mutatóban rögzítsük, amely alkalmas települések lokális társadalmi innovációs potenciálját megragadni illetve a jelenlegi állapotok leírásán túl alkalmas a jövőbeni fejlesztések lehetséges irányait is megmutatni.

Emellett célunk volt az is, hogy bemutassuk: két, alapvetően hasonló szocio-demográfiai illetve földrajzi helyzettel leírható település is lehet nagyon különböző, mutathat nagyon eltérő mintázatot. És fordítva: azt is szeretnénk volna láttatni, hogy két, első (és második) látásra is különböző település nézhet szembe valójában hasonló kihívásokkal és kerülhet ezáltal mégis hasonló csoportba.

A jövőben szeretnénk a most bemutatott mutatókat további tesztelésnek alávetni és az eredményeket más mutatókkal mérve még inkább összehasonlítani, a méréseket kiterjeszteni, a mutatót „finomhangolni”. Tekintettel arra, hogy az általunk kifejlesztett mutató kvalitatív adatokat is tartalmaz, kiterjeszthetőségének ez korlátot szab (több ezer településre pl. nehéz lenne kiterjeszteni), de regionálisan (térlegileg belátható helyeken) nagyszerűen használható.

Úgy véljük, hogy a LIP index aggregált mutatóként, számtalan kicsi mozaikdarabból összerakosgatva, megmutatja a településszintű sokféleséget, mert együttesen épít kvalitatív és kvantitatív adatokra, a hagyományosan „puhának” és illetve „keménynek” tekinthető társadalomtudományi módszerekre, ugyanakkor kreatív, innovatív módon törekszik a szisztematikus elemzésre. Valójában azonban nem „hallgatja el” az a tény, hogy a társadalmi valóság és társas világ nézőpontok kérdése is: egymással párhuzamos világok és vélemények sokaságán keresztül rajzolható meg valamiféle kép, és ez a kép sohasem egységes, vagy legalábbis sohasem teljesen ugyanolyan.

Irodalom

- Castro Spila, J. - Luna, Á. - Unceta, A. (2016): *Social Innovation Regimes: An Exploratory Framework to Measure Social Innovation*. SIMPACT Working Paper, (1):5-23.
- Comte, A (1979): *A pozitív szellem. Két értekezés*. Budapest: Magyar Helikon Kiadó.
- Economist Intelligence Unit (2016): *Old problems, new solutions: Measuring the capacity for social innovation across the world*. <https://www.essmart-global.com/wp-content/uploads/2016/12/2016.09.29-Economist-Social-Innovation-Index.pdf> (letöltés: 2020. január 10.)
- G. Fekete É. (2001): Innovációk a kistérségi fejlesztésben. *Tér és Társadalom*, (3–4):39–53.
- Howaldt, J., - Kopp, R. - Schwarz, M. (2014): *Theoretical Approaches to Social Innovation – A Critical Literature Review. A deliverable for the project: “Social Innovation: Driving Force of Social Change”* Dortmund: SI-DRIVE.
- Kocziszky, G. - Szendi, D. (2018): Regional Disparities of the Social Innovation Potential in the Visegrad Countries: Causes and Consequences. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 12 (1):35–41.
- Ladányi, J. - Szelényi, I. (2004): *A kirekesztettség változó formái. Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Nemes, G. - Varga, Á. (2015): *Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák*. In Veresné Somosi, M. - Lipták, K. (szerk.): „Mérleg és kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia Kiadvány.<http://gtk.uni-miskolc.hu/files/8799/M%C3%89RLEG%20C3%89S%20KIH%C3%8DV%C3%81SOK%20KONFERENCIA%20KIADV%C3%81NY%20Miskolc-Lillaf%C3%BCred%202015.10.15-16..pdf> (letöltés: 2019, január 15.)
- Némedi D. (2010): Durkheim and innovation. *Sociological Review*, (2):4-16.
- Pénzes J. (2014): *Periferikus térségek lehatárolása – dilemmák és lehetőségek*. Debrecen: Didakt Kft.
- Schumpeter, J. (1934): *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Spencer, H. (1898): *The Principles of Sociology, in Three Volumes*. New York: D. Appleton and Company.
- Szendi D. (2018): A társadalmi innovációs potenciál mérésének lokális szintű lehetőségei. *Erdélyi Társadalom*, 16 (1):31–58.

III. 2. Miskolci Szociális Térkép

A tanulmány megjelent: Illésné Kovács M. (szerk.): Docēre et movēre – Bölcsész- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012. (Papp Z. Attilával és Mihályi Helgával közösen)

1. Bevezető

2011 első felében a Miskolci Egyetem Szociológiai Intézete megbízást kapott Miskolc Város Szociális Térképének elkészítésére. Egy városi szociális térkép készítésének nincsen egységes módszertana, sőt a szociális térképnek, mint fogalomnak sincsen egyetlen lehetséges meghatározása. A vonatkozó szakirodalomban a „szociális térképeket” rendszerint „feltérképezés” értelemben használják és az esetek zömében nem törekednek az adatok valódi, térképes formában történő megjelenítésére, grafikus ábrázolására. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a szociális térkép készítése alatt a szerzők általában a szociális és gyermekvédelmi intézmények bemutatását értik, amelyet helyenként kiegészítenek a lakosság körében lefolytatott empirikus szociológiai kutatás során nyert eredmények bemutatásával.

Kutatásunk során a szociális térképet a „feltérképezés” és a térinformatika térkép fogalmának értelmében is használjuk, azaz amellett, hogy átfogó szociológiai képet kívánunk adni Miskolc város jelenéről az adatainkat nem csak statisztikákba tömörítjük, hanem térképes formában is megjelenítjük.

Jelen ismertetésünkben a 2011 tavaszán/nyarán lezajlott kutatás néhány fontos adatait adjuk közre (és nem mutatjuk be például a tanulmányban a szociális és gyermekvédelmi intézmények helyzetét, mely az eredeti anyagban szerepelt). Egyrészt a rendelkezésünkre álló hivatalos adatok alapján alapvető szocio-demográfiai mutatók mentén körülírjuk Miskolc város lakosságát, másrészt pedig a szociális térkép kutatás keretében végzett lakossági felmérés adataiból és területi vonatkozásaiból válogatunk.

Jellegéből adódóan tehát tanulmányunk elsősorban deskriptív szándékú, és arra törekszik, hogy Miskolc város társadalmi állapotának sajátosságait felvázolja.

A területi szempontok érvényesítése során az Integrált Városfejlesztési Stratégiában (IVS)¹ kialakított 17-es városrészi felosztást alkalmazzuk.² Az indokolja e felosztás alkalmazását, hogy erre a 17 városrésze vonatkoztatva a KSH adatai és az IVS adatai is rendelkezésre állnak – a magunk kérdőíves adatai mellett – valamint, hogy az IVS ezen körzetek mentén határozta meg Miskolc fejlesztési stratégiáját.

2. Miskolc lakosságának főbb jellemzői a hivatalos adatok tükrében

A rendelkezésünkre álló legfrissebb adatok alapján megállapítható (lásd az 1. táblázatban), hogy Miskolc lakónépessége 168.075 fő, melynek 53,9%-a női lakos.³ Korcsoportos bontásban kimutatható az is, hogy a fiatalabb 0-14 éves korosztályokon belül, valamint a 25-34 év közöttiek körében több férfit, míg az összes többi korcsoportban több nőt találunk.⁴

¹ Miskolc Megyei Jogú Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2008.

² A tanulmányban a 17 körzetes felosztást követjük és ez alapján számozzuk az egyes városrészeket.

³ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Miskolc város 18 évnél idősebb lakosainak átlagéletkora 47,5 év.

⁴ Lásd a Város korfáját a Mellékletben.

1. táblázat

*A lakónépesség Miskolcon nem és életkor szerint,
2011. január 1.*

Korcsoport, éves	Férfi	Nő	Összesen
	fő	fő	fő
0– 4	4 026	3 723	7 749
5– 9	3 888	3 577	7 465
10–14	3 881	3 752	7 633
15–19	4 979	5 271	10 250
20–24	5 379	5 478	10 857
25–29	6 168	5 805	11 973
30–34	7 144	6 940	14 084
35–39	6 138	6 186	12 324
40–44	5 683	5 802	11 485
45–49	4 504	5 227	9 731
50–54	5 072	6 247	11 319
55–59	5 597	7 153	12 750
60–64	4 279	6 009	10 288
65–69	3 617	5 468	9 085
70–74	2 811	4 984	7 795
75–79	2 107	4 090	6 197
80–84	1 339	2 726	4 065
85–89	575	1 500	2 075
90–	250	700	950
Összesen	77 437	90 638	168 075

*Forrás: KSH B.-A.-Z. Megyei Igazgatósága,
Információs Osztály*

2. táblázat

Miskolc lakónépessége nemek szerinti bontásban,
közvetlenül, 2001

Közet	Férfi (fő)	Férfi (%)	Nő (fő)	Nő (%)	Összesen (fő)	Összesen (%)
1 - Belváros, Avasalja, Vologda, Jókai lakótelep, Mendikás	12.780	45,1	15.541	54,9	28.321	100,0
2 - Tetemvár, Bodótető, Bábonybérc, Bedegvölgy	2.089	49,5	2.132	50,5	4.221	100,0
3 - Martin- kertváros, Szirma	4.970	48,6	5.216	51,4	10.231	100,0
4 - Görömböly, Hejőcsaba	5.108	47,6	5.620	52,4	10.728	100,0
5 - Szentpéteri kapu, Zsarnai telep, Repülőtér	4.702	45,5	5.641	54,5	10.343	100,0
6 - Selyemréti lakótelep, Szondi telep, Csorba telep	2.441	48,3	2.611	51,8	5.052	100,0
7 - Avas kelet, Népkert	4.584	46,4	5.305	53,6	9.889	100,0
8 - Avas	13.218	46,5	15.223	53,5	28.441	100,0
9 - Egyetemváros, Ruzsin	1.158	54,1	981	45,9	2.139	100,0
10 - Tapolca	1.519	48,6	1.606	51,5	3.125	100,0
11 - Komlóstető, Vargahegy	2.265	48,2	2.436	51,8	4.701	100,0
12 - Győri kapu, Békeszálló telep, Kilián, Új Diósgyőr Új Diósgyőr	17.623	45,2	21.389	54,8	39.012	100,0
13 - Lyukó	509	51,9	472	48,1	981	100,0
14 - Pereces	1.963	49,8	1.981	50,1	3.944	100,0
15 - Diósgyőr, Berekalja, Majláth	8.706	46,9	9.867	53,1	18.573	100,0
16 - Bükkszentlászló	307	48,6	325	51,4	632	100,0
17 - Lillafüred, Ómassa, Jávorkút	417	49,1	433	50,1	850	100,0
Hajléktalanok	255	88,9	32	11,1	287	100,0
Egyéb övezet	1.330	50,1	1.325	49,9	2.655	100,0

Körzet	Férfi (fő)	Férfi (%)	Nő (fő)	Nő (%)	Összesen (fő)	Összesen (%)
Összesen	85.944	46,7	98.181	53,3	184.125	100,0

Forrás: Nagyvárosok belső tagozódása, Miskolc, 2003.

Körzeti adatok szintjén kiderül (2-es táblázat), hogy az átlagnál több nő él (többek között) a Belváros-Avasalja-Vologda Jókai lakótelep-Mendikás (1), a Szentpéteri kapu-Zsarnai telep-Repülőtér (5), valamint a Kilián-Békeszálló-Muszkás-Győri kapu-Új Diósgyőr körzetben (12). Az átlagosnál jóval kisebb a nők aránya az egyetemvárosi-ruzsini (9) és a lyukói (13) körzetben.

Ha összehasonlítjuk a lakónépesség 2011-es adatait a korábbi 3 év adataival (3-as táblázat) megállapíthatjuk azt is, hogy a lakosság 2008-hoz képest 2,7%-kal csökkent. Ez korcsoportonként is eltéréseket mutat, hiszen például a 60 év felettek száma 2008-ban 38.865 fő (22,5 %), 2010-ben 39.692 fő (23.3%), 2011 januárjában pedig 40.455 fő (24%) volt, azaz 2008-hoz képest 2011-re 1,5%-kal nőtt.

3. táblázat

Lakónépesség alakulása Miskolcon 2008-2010 között

Korcsoportok		2008. január		2009. január		2010. január	
		Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Ssz.1	0 - 2 éves	2446	2340	2514	2309	2429	2202
2	3 - 5 éves	2346	2172	2291	2146	2392	2192
3	6 - 13 éves	6466	6148	6308	6005	6181	5909
4	14 - 17 éves	3976	3722	3887	3643	3712	3476
5	18 - 59 éves	51020	53354	50509	52646	50063	52068
6	60 felett	14696	24169	14850	24440	14985	24707
7	Összesen:	80950	91905	80359	91189	79762	90554
8	Összesen:	172855		171548		170316	

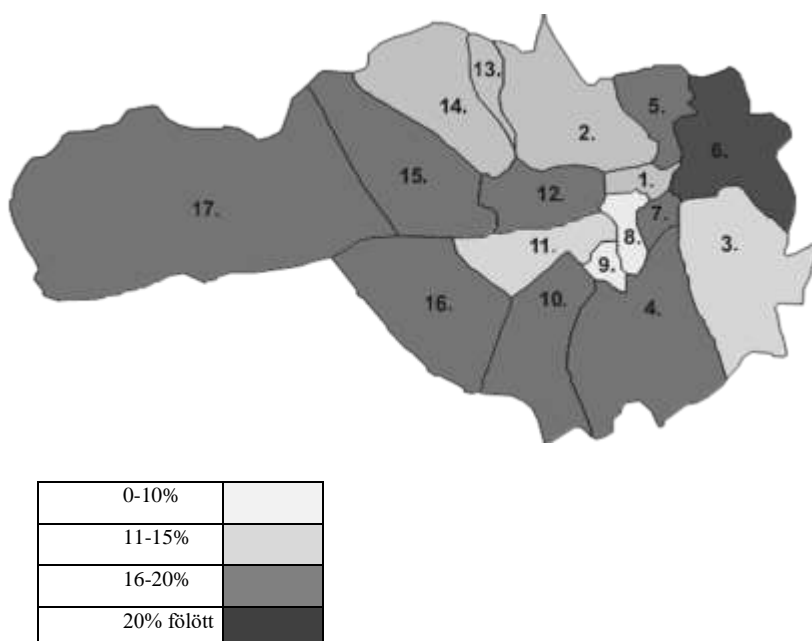
Forrás: Szociális koncepció, 2010.

Körzeti és korcsoportos bontásban (1-es térkép) megállapítható, hogy a 0-14 éves gyerekek aránya Lyukóban a legmagasabb (13), az egyetemvárosi-ruzsini körzetben (9) pedig a legalacsonyabb.

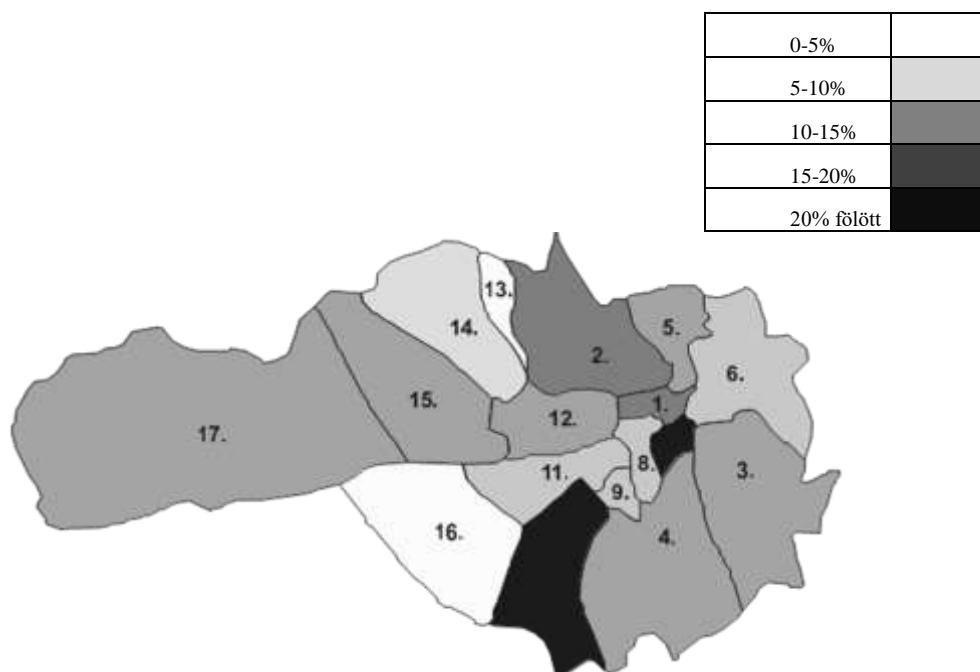
*1. térkép: A 0-14 éves népesség megoszlása körzetenként,
az egyes körzetben lakók %-ában
Forrás: 2001-es népszámlálás*

Az egyetemvárosi-ruzsini körzetben (9) ugyanakkor a 65 éves és idősebb népesség aránya alacsony (lásd 2-es térkép) akárcsak a 8-as, avasi körzetben is. Az időskorúak aránya a 6-os körzetben (Szondi-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró) a legmagasabb.

*2. térkép: A 65 éves és idősebb népesség megoszlása körzetenként,
az egyes körzetben lakók %-ában
Forrás: 2001-es Népszámlálás*

Iskolai végzettség vonatkozásában elmondható, hogy a lakosság több mint egyharmadának (36,6%) legfeljebb 8 osztálya van. A középfokú végzettségűek aránya összességében 46,4%, a középiskolai érettségivel rendelkezők aránya 28,4% (az országos adat 21,8%). A felnőtt lakosok közül minden ötödik férfi és minden hetedik nő felsőfokú végzettségű volt a 2001-es népszámlálás idején Miskolcon (a miskolci adat 13,3%, az országos pedig 11,9%). Ezek az adatok összességében arra utalnak, Miskolc lakosainak iskolázottsága a 2001-es népszámlálás idején kedvezőbb volt, mint az országos átlag. A körzeti adatokat térképes formában is megjelenítve az látható, hogy Miskolctapolcán (10) és az Avas-keleti-Népkerti (7) körzetben kiugróan magas a diplomások aránya, míg Lyukóban (13) és Bükkszentlászlón (16) alacsony.

3. térkép: a 7 éves és idősebb népesség körében Egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők %-os aránya, körzetenként
Forrás: 2001-es népszámlálás⁵

⁵ Megjegyzés: 16-os körzet, Bükkszentlászló: 5 %.

3. Miskolc szociális helyzete – egy kérdőíves felvétel és főbb tanulságai

3.1. Módszertani megfontolások

Ahogy korábban jeleztük, a kérdőíves vizsgálat során Miskolcot az IVS-ben is használt 17 körzetre osztottuk, és rétegzett, illetve véletlenszerű kiválasztáson alapuló mintavételi eljárásokat összekapcsolva alkalmaztuk. Mivel a lakossági nyilvántartások alapján ismertük az egyes körzetek lakónépességét, arra törekedtünk, hogy ezeket az arányokat kapjuk a kialakított mintában is. A körzeteken belül továbbá a megfelelő statisztikai lépést alkalmazva keresték fel kérdezőbiztosaink a címek alapján kijelölt háztartásokat. A lekérdezés nem volt minden egyes körzetben problémamentes, ezért a megvalósított mintánkat utólag nem és körzet szerint súlyoztuk. Így az alábbiakban ismertetésre kerülő adatok kapcsán azt jelenthetjük ki, hogy mintánk az egyes körzetek és a nemi megoszlások tekintetében, valamint az életkor szempontjából reprezentatívnak tekinthető. Annak érdekében, hogy az adatok körzetek szintjén is megbízhatók legyenek a kisebb körzetek esetében kissé növeltük az elemszámot.

A 17 körzet és a súlyozott minta⁶ területi megoszlását a 4. táblázatban láthatjuk. Megfigyelhető, hogy gyakorlatilag 4 körzet a minta (és Miskolc népességének) több, mint felét magába foglalja, a többi 13 körzet a lakosság mintegy 43 százalékának jelent lakóhelyet. Könnyen belátható az is, hogy Miskolc térszerkezete koncentrikus körökkel jellemezhető: a belső körzetekben magas a népsűrűség, a külső, kertvárosi területeken pedig alacsony a népsűrűség. A későbbiekben körzetek szintjén is ismertetésre kerülő adatok értelmezésekor fontos tudatában lenni annak, hogy a kisebb (elemszámú) körzetek esetében nagyobb a statisztikai hiba lehetősége, míg a nagyobb körzetek esetében megbízhatóbbak az eredmények.

---

⁶ Az elemzés során a későbbiekben a „minta” kifejezés alatt a súlyozott mintát kell értenünk.

A kérdőíves kutatás mintája

Körzet száma	Körzet neve	Elem szá m	Százalék ban
12	Kilián+Békeszálló telep – Muszkás telep+Győri kapu+Új Diósgyőr	152	19,0
8	Avas	122	15,3
1	Vologda és Jókai lakótelep+Mendikás-Avasalja+Belváros	100	12,6
15	Diósgyőr-Berekalja-Majláth	80	10,0
4	Görömböly+Hejőcsaba	47	5,9
3	Martin – kertváros+Szirma	46	5,7
5	Szentpéteri kapu kelet+Szentpéteri kapu nyugat+Zsarnai telep-Repülőtér	38	4,7
6	Szondi telep-Csorba telep+Selyemréti lakótelep+Martintelepi felüljáró	34	4,3
7	Avas kelet+Népkert	27	3,3
2	Tetemvár +Bábonyibérc +Bedegvölgy – Bodótető	25	3,1
11	Komlóstető+Vargahegy	22	2,7
10	Miskolctapolca	19	2,3
17	Lillafüred+Ómassa-Jávorkút	18	2,3
13	Lyukó	18	2,2
16	Bükkszentlászló	18	2,2
9	Egyetemváros+Ruzsin	17	2,2
14	Pereces	16	2,0
	Összesen	797	100,0

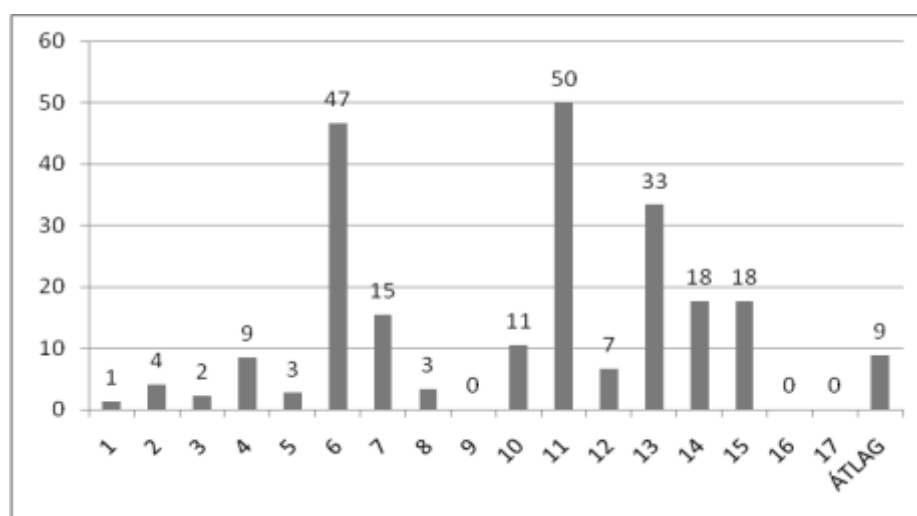
Forrás: Saját kutatás

3.2. Szocio-demográfiai adatok

A minta valamivel több mint fele (51,5 százalék) nő, az átlagéletkor pedig 48,4 év. Mindkét érték jelzi a minta reprezentativitását, hiszen 95 százalékos valószínűségi szinten a hibahatár plusz/mínusz 3,5 százalék, illetve plusz/mínusz 1,3 év, azaz az alapsokaság vonatkozó értékei (53,9 százalék, illetve 47,5 év) e konfidenciaintervallumokon belül vannak.

A kérdőíves kutatás során szeretnénk volna megközelítőleg megállapítani a roma lakosság arányát is. Ezt egyrészt önbevallás alapján igyekeztük megtudakolni, másrészt pedig a kérdezőbiztosokat arra kértük, függetlenül a válaszadók etnikai/nemzetiségi önbevallásától, próbálják megbecsülni, interjúalanyuk roma származású volt-e avagy nem. Ezen utóbbi módszert külső kategorizálásnak nevezik, és a hazai, de a nemzetközi tapasztalat is az, hogy az önbevallás rendszerint alacsonyabb arányt mutat, mint a külső kategorizálás. E jelenség esetünkben is visszaköszött: az önbevallás során mintegy 3,4 százalék vallotta magát roma származásúnak,⁷ míg a külső kategorizálás alapján a minta 9 százalékát gondolták munkatársaink roma származásúnak. Ez az arány körzetenként szintén nagy szóródást mutat (1. ábra): míg a lillafüredi körzetben (17), Bükkszentlászlón (16), Martin-kertváros–Szirmán (3) vagy a belvárosi körzetben (1) e 9 százalékos átlaghoz képest is alacsony értéket tapasztalni, addig a komlóstetői körzetben (11), Lyukóvölgyben (13) vagy a Szondi telepét is tartalmazó körzetben (6) 30-50 százalékra becsülték a kérdezőbiztosok ezt az arányt.

1. ábra: A romák becsült aránya körzetenként
Forrás: Saját kutatás

Egyházi hovatartozás szempontjából adataink szerint a minta közel fele katolikus és mintegy 15 százaléka protestáns, és valamivel több, mint harmada azt állította, nem tartozik egyetlen egyházhoz sem.⁸ E tekintetben is körzetenként jelentős eltéréseket tapasztalni. Átlagon jóval felüli „ateista” arányt leginkább Szondi telep körzetben (6), Lyukóvölgyben (13), Percesen (14), Egyetemváros-Ruzsinban (9) és Tetemvárt is tartalmazó (2-es) körzetben találni, a katolikusok a 12-es és a bükkszentlászlói körzetekben (16) míg a protestánsok a szirmai-martin-kertvárosi (3), lillafüredi-ómassai-jávorkúti (17) és miskolctapolcai (10) körzetekben mutatnak átlagon felüli arányt.

A háztartások mintegy felében két generáció is él, és a leggyakrabban az fordul elő, hogy 3 személy van egy háztartásban. Több generáció együttélése legmarkánsabban a kertvárosi jellegű Szirmán-Martinkertvárosban (3), Lillafüreden-Ómassán-Jávorkúton (17), Tapolcán (10) figyelhető meg, míg az ilyen szempontból „legmagányosabb” körzetnek Egyetemváros-Ruzsin (9) mutatkozott. Ezzel szoros összefüggésben

⁷ Megjegyzendő, a 2001. évi népszámlálás során Miskolcon mintegy 2 százalék vallotta magát cigány nemzetiségűnek (4005 fő a 184125-ből).

⁸ A 2001. évi népszámlálási adatokhoz képest mintánk kissé felülreprezentált az egyházhoz nem tartozók tekintetében, és néhány százalékkal alulreprezentált a protestánsok vonatkozásában. Elméletileg azonban az sem zárható ki, hogy 10 év alatt egyfajta szekularizációs folyamat is lezajlott.

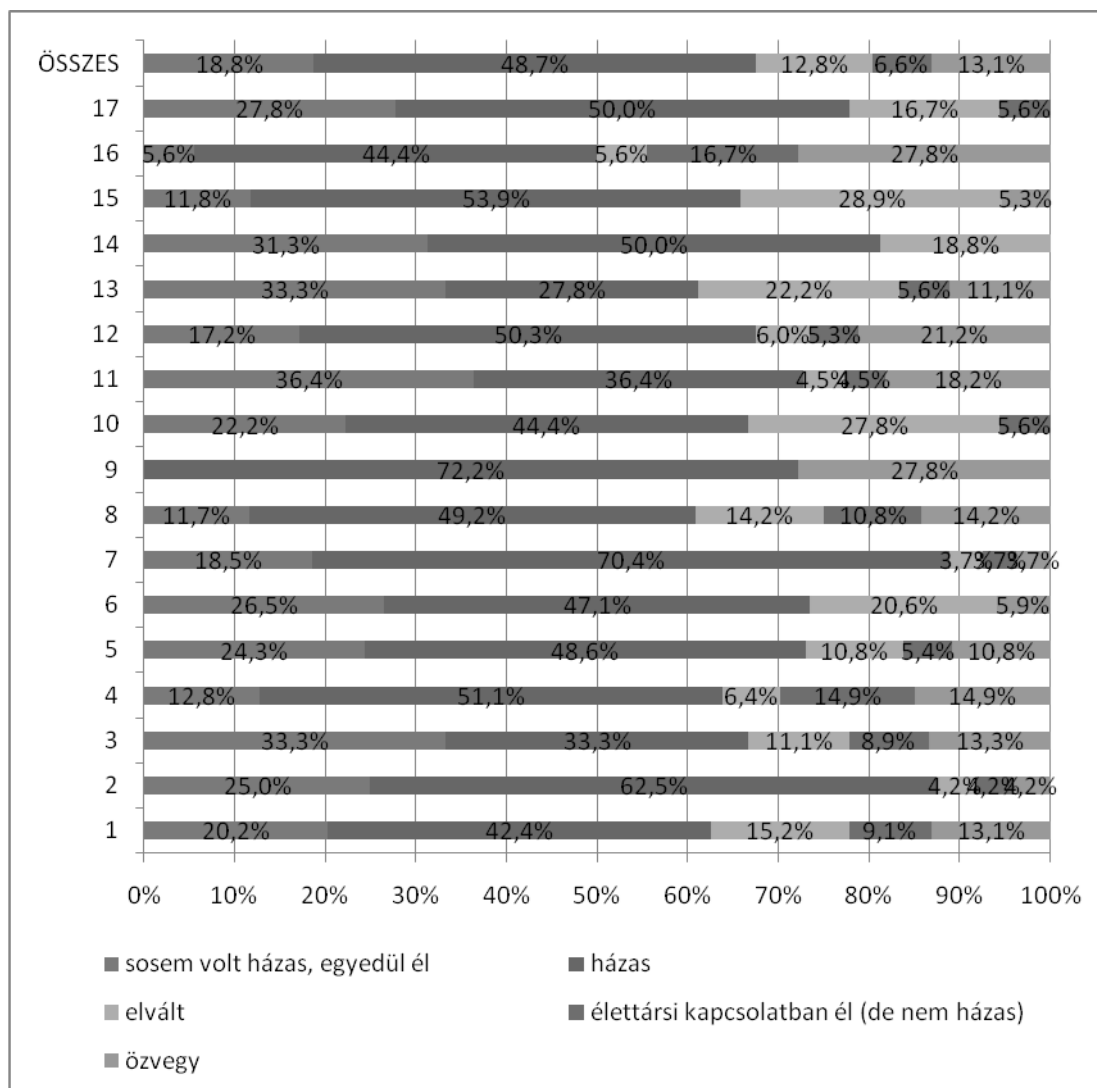
megállapítható az is, hogy Tapolcán (10) és Bükk-szentlászlón (16) magas az egy háztartásban élők átlagos száma, míg a belső körzetekben (1-es és 7-es), illetve a Szentpéteri kapui (5) körzetében jóval átlag alatti az egy háztartásban élők száma.

A megkérdezettek mintegy 70 százalékának van gyereke, és átlagosan 1 (maximum 18 éves, avagy felsőfokú intézménybe járó) gyerek jelenleg is a háztartásban él. A háztartásban élő tanköteles (7-18 év közötti) gyerekek átlagos száma azonban nem éri el az egyet. Akárcsak az előbb tárgyalt együtt élő generációk esetében, e jellemzők mentén is szignifikáns eltéréseket tapasztalni az egyes körzetek között. Megjegyzendő, hogy a tanköteles korú gyerekek számát tekintve Pereces (14), az Avas (8) illetve Görömböly-Hejőcsaba (4) emelkedik ki.⁹

A megkérdezettek közel fele házas és további 6-7 százalék élettársi kapcsolatban él. Adataink szerint a felnőtt lakosság mintegy 13 százaléka elvált, és körülbelül ugyanekkora az özvegyek aránya. Közel minden ötödik személy ugyanakkor azt állította, hogy még sosem volt házas és egyedül él. A családi állapot körzetenként változik (ld. 2. ábra) és szignifikánsan összefügg az életkorral is. Az egyedülállók a legfiatalabbak, az özvegyek értelemszerűen a legidősebb generációhoz tartoznak, a házasok átlagos életkora valamivel magasabb, mint az elváltaké, akik amúgy éppen a minta átlagéletkorával azonos szintet mutatnak (48,7 év).

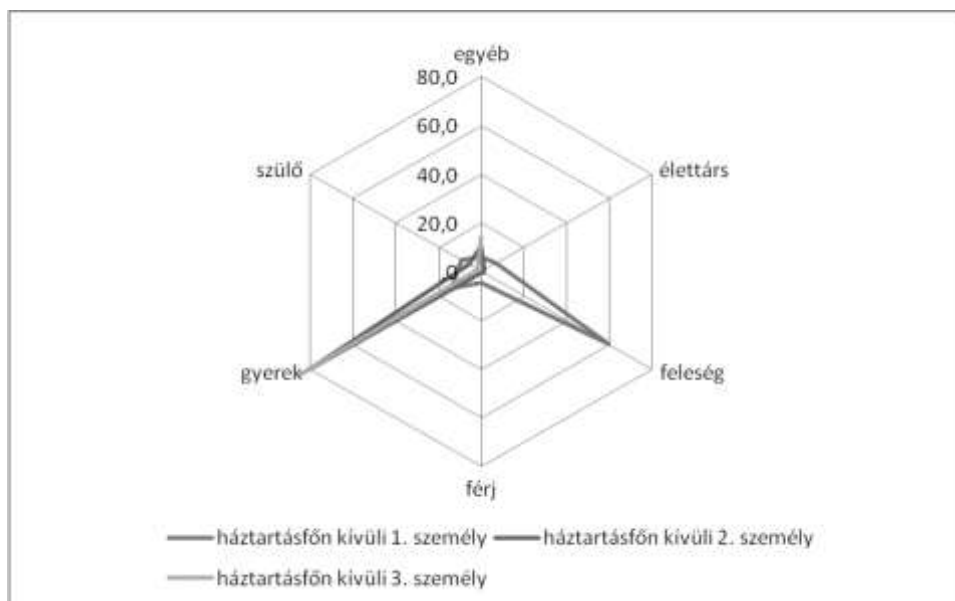
⁹ A 2001. évi népszámlálás adatait körzetekre vetítve az látható, hogy a 100 családra jutó gyerekek száma kétféle körzettípusban magas: abban, amelyik inkább a szegényebb, romák által sűrűbben lakott (13-as), illetve abban, amelyben a családi házak megfizethetőek fiatal, gyereket vállaló középosztálybeliek számára (pld. 3-as, 11-es).

2. ábra: Családi állapot körzetenként

Forrás: Saját kutatás

A háztartások összetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy közel negyedükben a háztartásfők egyedül élnek, mintegy 54 százalékában csak két személy, 76 százalékában pedig három személy él egy helyen. Adataink jól szemléltetik azt, hogy Miskolcon a nukleáris családmodell érvényesül: a háztartásfőn kívüli első együtt élő személy 60 százalékban a feleséget jelenti, a 2. és 3. személy (a háztartások 3. és 4. tagja) pedig 80 százalékban a gyerekeket jelenti. Érdekes azonban megállapítani, hogy minél több személy él a háztartásban, az nem a generációk együttélését jelenti, hanem valamilyen más rokoni szállal kapcsolódó személy jelenlétére utal (az „egyéb” kategória értéke, és nem a szülők aránya növekszik – ld. 3. ábra).

3. ábra: A háztartásban együtt élő személyek háztartásfőhöz viszonyított pozíciója

Forrás: Saját kutatás

A háztartásfők, illetve a feleségek átlagéletkora magasabb a populációhoz képest: előbbinél 53, utóbbinál pedig 50 év. Megállapíthatjuk ugyanakkor azt is, hogy az egyedül élő háztartásfők idősebbek, mint a párral és/vagy családdal élők (58,4 illetve 51,4 év). Ez ugyanakkor előrevetíti azt is, a háztartásfők alcsoportjai más jellemzők mentén is eltérnek. És valóban, arra a kérdésre, hogy jelenleg miből élnek, kiderül: az egyedül élő háztartásfők több mint fele (53 százalék) nyugdíjas, míg ez az arány a nem egyedülállóknál csak egynegyedét teszi ki. A háztartásfők és a feleségek körében is a főállásban dolgozók aránya mintegy 55 százalékos (5. táblázat).

Megállapítható továbbá az is, hogy a nők körében a munkanélküli ellátásban részesülők, a háztartásfők körében pedig a nyugdíjasok, illetve a közelebről meg nem nevezett „egyéb” kategóriából (véltetően valamiféle fekete és/vagy szürkegazdasághoz kapcsolódó tevékenységből) élők aránya magasabb.

*A háztartásfők és feleségeik megélhetést biztosító
tevékenységi formája*

Miből él jelenleg?	„feleség”	háztartásfő
kizárólag főállása van	55,2	54,7
kizárólag alkalmi munkája van	1,1	2,6
a főállásán kívül egyéb munkája is van	0,0	2,1
kizárólag nyugdíjas	24,0	31,1
nyugdíja mellett dolgozik	2,0	2,4
eltartja párja, szülei	3,3	0,1
kizárólag gyermekneveléshez kapcsolódó juttatást kap	6,3	0,1
gyes mellett főállásban dolgozik	0,8	0,0
munkanélküli ellátást kap	4,6	2,1
kizárólag alkalmi üzletekből (pld. lakáskiadás, vagyonából)	0,0	0,1
egyéb	2,7	4,6
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Saját kutatás

A kutatás során külön kérdésblokkal vizsgáltuk a munkanélküliek helyzetét. Módszertani megjegyzésként azonban fontos rögzítenünk, hogy a fenti (5-ös számú) táblázatban szereplő munkanélküli ellátásban részesülők aránya legalább 2 szempontból nem fedi a teljes munkanélküliséget: egyrészt azért, mert csak két kiemelt csoport (a háztartásfők és „feleségek”) adatait ismertettük, másrészt a teljes munkanélküliség nem csak a munkanélküli ellátásban részesülők számát fedi.

A hivatalos adatok¹⁰ szerint 2011. júniusban Miskolcon 11.869 álláskereső szerepelt a nyilvántartásban, ami 11,5 százalékos relatív (azaz a munkavállalási korú népességhez viszonyított) arányt jelent. Az egyes háztartások tagjaira vonatkozóan részletesen kitértünk a munkanélküliséggel kapcsolatos jellemzőkre: a munkanélküliség időtartamára, a munkaügyi központban való regisztrálására stb. Ezen adatok alapján azt találtuk, hogy a háztartásokban élők 14 százaléka munkanélküli, és ezek 83 százalékát (az összminta 11,6 százalékát) vették nyilvántartásba a munkaügyi központban. Látható, adataink e vonatkozásban hajszálpontosan megegyeznek a hivatalos statisztikákkal, és érdemes megvizsgálni e mutató körzetenkénti megoszlását is.

A munkanélküliek városi körzetek szerinti megoszlását vizsgálva, azt állapíthatjuk meg, hogy a munkanélküliek fele a következő három körzetben él: mintegy negyede az Avason (8), hatoda Diósgyőr-Berekalja-Majláthon (15) és tizede Perencesen (14). Az arányokat az egyes körzeteken belül vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az ilyen szempontból leghátrányosabb körzet Pereces (14), ahol a felnőtt lakosság közel háromnegyede munkanélküli. Szintén magas a munkanélküliség Lyukóvölgyben (13), Komlóstető-Vargahegyen (11) és Bükkszentlászlón (16) is. A legalacsonyabb munkanélküliség értékeket a belvárosi és más belső városrészekon mértünk. Saját eredményeink és a 2001.

¹⁰ Lásd: Nyilvántartott álláskeresők száma és aránya az állandó lakóhelyük szerint. 2011.06.20-i állapot. http://www.munka.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2011

évi népszámlálás eredményei is azt mutatják, hogy Miskolctapolca körzetében (10) él a legkevesebb munkanélküli.

3.3. Lakás, lakóköznyezet

Miskolc lakosságának közel fele (46 százalék) lakótelepi lakásban, közel harmada (29 százalék) iker vagy családi házban, és mintegy 6 százalék új építésű társasházban él. A lakások kb. 88 százalékban saját tulajdonban vannak, 7 százaléknak más a tulajdonosa, a többi 5 százalék önkormányzati vagy közületinek számít.

Adataink szerint a városlakók közel 2 százaléka telepi vagy nem lakás céljából épült ingatlanban lakik, amely arányt, ha kivetítünk az összlakosságra, azt mondhatjuk, hogy mintegy 3000 felnőtt vagy legalább másfélezer család és gyerekei élnek mélyszegénységben. Ezen állításunkat tovább erősítik a lakás alapvető infrastrukturális ellátottságára vonatkozó adatai (ld. 6. táblázat), amelyekből kiderül, hogy a lakások közel 5 százalékában nincs vízöblítéses WC és szennyvíz csatorna bekötés, mintegy 2-3 százalékában pedig nincs fürdőszoba és folyóvíz sem.

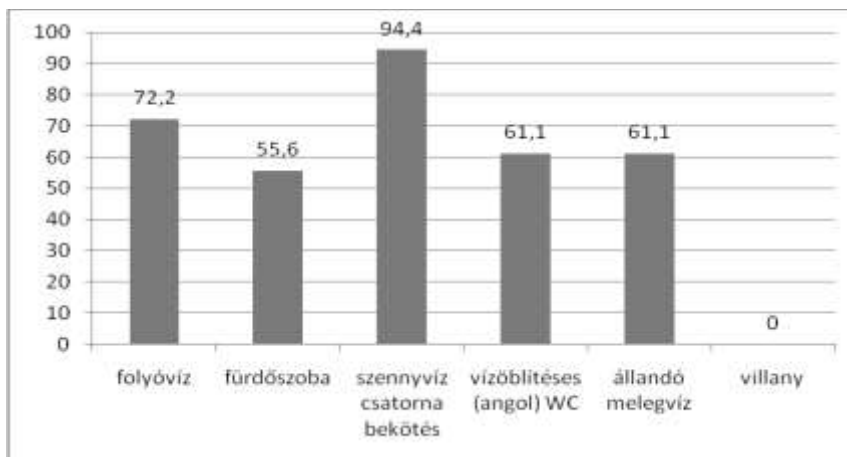
6. táblázat

A lakások infrastrukturális ellátottsága

	Van-e a lakásukban?	van (%)
1	folyóvíz	97,6
2	fürdőszoba	96,9
3	szennyvíz csatorna bekötés	95,4
4	vízöblítéses (angol) WC	95,2
5	állandó melegvíz	96,3
6	villany	99,8

Forrás: Saját kutatás

A lakások ellátottságát körzetek szerint vizsgálva egyértelmű, hogy a leghátrányosabb helynek Lyukóvölgy (13) számít. Itt (ld. 4. ábra) a lakások fele-háromnegyede nem rendelkezik az alapvető higiéniai szükségletekhez nélkülözhetetlen kommunális ellátottsággal. Kivételt itt az áramszolgáltatás jelent, amelynek van ugyan lefedettsége, ám emellett láthatjuk azt is, hogy szennyvízcsatorna bekötést csak elvétve találunk.

4. ábra: Az infrastrukturális ellátottsággal nem rendelkező lakások – Lyukóvölgy (%)
Forrás: Saját kutatás

A lakások átlagoson két szobával és egy fêlszobával rendelkeznek, alapterületük 74 négyzetméter (7. táblázat) de meglehetősen nagy eltéréseket tapasztalni az egyes vonatkozó válaszok között: 11 A lakások alsó kvintilise (egyötöde) maximum 50 négyzetméteres, a felső kvintilisbe tartozó lakások pedig legalább 95 négyzetmétereseek.

A lakások körzetenkénti mérete is szignifikáns eltéréseket mutat. A legmagasabb átlagos lakásméretet Tapolcán (10) találni, de jóval átlag fölötti értéket mutatnak a Tetemvár-Bábonyi-bérc-Bedegvölgy-Bodótető (2) valamint a Martin kertváros-Szirmai (3.) körzetek is.

A szórásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a leghomogénebb lakásméretet az avasi lakótelepi (8) és a lyukóvölgyi lakások (13), a legnagyobb eltéréseket pedig a Tetemvár-Bábonyi-bérc-Bedegvölgy-Bodótetői (2) körzetek mutatják (ez utóbbi nem meglepő, hiszen ebben a körzetben az egészen alacsony komfortfokozatú lakástól az új építésű családi házig és lakóparkig minden megtalálható).

7. táblázat

Lakások átlagosmérete körzetenként

Körzet	Átlag	Szórás
1	57,6	17,9
2	138,7	153,0
3	111,2	42,4
4	98,4	52,6
5	62,5	27,2
6	64,8	12,8
7	75,3	23,6
8	55,4	9,1
9	77,8	50,4
10	159,5	78,8

¹¹ Szórás: 44,9 négyzetméter.

11	69,7	24,5
12	70,2	30,1
13	46,8	16,8
14	76,5	30,6
15	73,8	40,0
16	84,4	45,4
17	84,8	32,3
Összes	74,3	44,9

Forrás: Saját kutatás

A lakások több mint felében (54 százalék) központi fűtés van, és közel harmadában egyedi gázkazánnal vagy gázkonvektorral fűtenek. Fával, szénnel vagy vegyesen üzemeltetett egyedi kazán vagy kályha a lakások mintegy 13 százalékában van, ez az arány azonban a más lakásszempontok szerint is hátrányosnak minősülő Percesen (14) és Lyukóvölgyben (13) eléri a 70-75 százalékot is, de hasonlóan magas Bükkszentlászlón is (16).

A kérdőívben kitértünk a háztartások különféle javakkal és szolgáltatásokkal való ellátottságára (8-as táblázat). Az általunk megkérdezett javak közül a mikrohullámú sütő, mosógép, mobiltelefon és kábeltévé tűnt a legelterjedtebbnek (színes tévé létre nem kértük rá), az internet elterjedtsége közel kétharmados, míg értelemszerűen a drágább és luxuscikkeknek számító javak, szolgáltatások jóval kisebb, 7 százalék és az alatti értékeket mutatnak. A különféle javakból egy egységes ellátottsági indexet létrehozva¹² megállapíthatjuk, hogy a negatív póluson Lyukóvölgy (13), a pozitív póluson pedig a tapolcai (10) és a lillafüredi-ómassai-jávorkúti (17) körzetek állnak.

8. táblázat

A háztartások ellátottsága

Rendelkeznek-e az alábbiakkal?	Igen (%)
mikrohullámú sütő	91,2
automata mosógép	90,6
mobil telefon	90,2
kábeltévé	86,0
személyi számítógép	73,7
DVD lejátszó	69,7
2 évnél idősebb autó	58,6
hifi torony	47,9
parabola antenna	31,9
mosogatógép	15,6
nyaraló/hétfégi ház	12,0

¹² A fogyasztási javakkal való rendelkezés itemeit standardizáltuk (átlag: 0, szórás:1) és majd átlagoltuk.

termőföld	9,2
sporteszközök (100 ezer Ft felett)	7,4
100 ezer Ft feletti munkagép	5,5
műhely/iroda	4,1
üzletrész/üzlet	3,3
2 évnél fiatalabb autó	3,0
szauna	1,5
bejárónő/takarítónő	1,5

Forrás: Saját kutatás

A megkérdezettek lakókörnyezetének biztonságát egy ötfokú skálán mértük (1 – egyáltalán nem biztonságos; 5 – nagyon biztonságos). Városi szinten ez az érték az inkább biztonságos tartományba mutató szintet éri el (3,5), de körzetenként ezúttal is szignifikáns eltéréseket tapasztalni: Lyukóvölgy (13), Pereces (14), de kisebb mértékben az Avas (8) és Tetemvár-Bedegvölgy-Bodótető-Bábonyibérc (2) is átlag alatti közbiztonságot mutat, míg a legbiztonságosabbnak Lillafüred-Ómassa-Jávorkút (17) és Miskolctapolca (10) tűnik.

A felnőtt lakosság mintegy harmada (minimum első generációs, azaz) nem miskolci születési, és közel 38 százaléknak a szülei sem itt születtek. A nem Miskolcon születettek átlagosan 28,5 éve már itt élnek. A városba való vándorlás mondhatni folyamatos: a nem miskolci születésűek közel negyede az elmúlt 10 évben érkezett a városba, és mintegy 40 százaléka pedig az utóbbi 20 évben. A városba költözők zöme (61 százaléka) azonban szintén a megyéből érkezett, és további 9-10 százaléka Hevesből, illetve Szabolcsból jött Miskolcra. A Miskolcra beköltözöttek azonban hasonulnak a „helyiekhez”: függetlenül attól, hol születtek, a lakosság mintegy 85 százaléka állította azt, szeret itt élni. Ennek ellenére mégis közel negyedük azt is állította, tervezi, hogy elköltözik, és ez szintén független attól, hogy valaki Miskolcon született-e avagy sem. Az elköltözni vágyók elsősorban azok közül kerülnek ki, akik nem is szeretnek itt élni, de érdekes módon azok körében, akik amúgy szeretnek a városban élni mintegy 12 százaléka tervezi, hogy mégis elköltözik Miskolcra.

3.4. Anyagi, szociális helyzet és szabadidő

A háztartások mintegy kétharmadában legalább egy személy rendszeres alkalmazotti fizetést kap, bő harmadában (35 százalék) pedig legalább egy öregségi nyugdíjas él. Arra a kérdésre, hogy az elmúlt egy hónapban más jellegű bevételük volt-e, azt kaptuk, hogy a háztartások közel 6 százalékanak volt vagyonból és mintegy 3 százalékanak szerencsejátékból származó jövedelme is (ld. 9. táblázat). A vagyon alapú jövedelem aránya adataink szerint leginkább az egyetemvárosi-ruzsini körzetben (9) kimagasló, míg a szerencsejátékból származó jövedelemről leginkább Lyukóvölgyben (13), a Szonditelep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró (6) körzetben és Avas Kelet – Népkertben (7) számoltak be.

9. táblázat

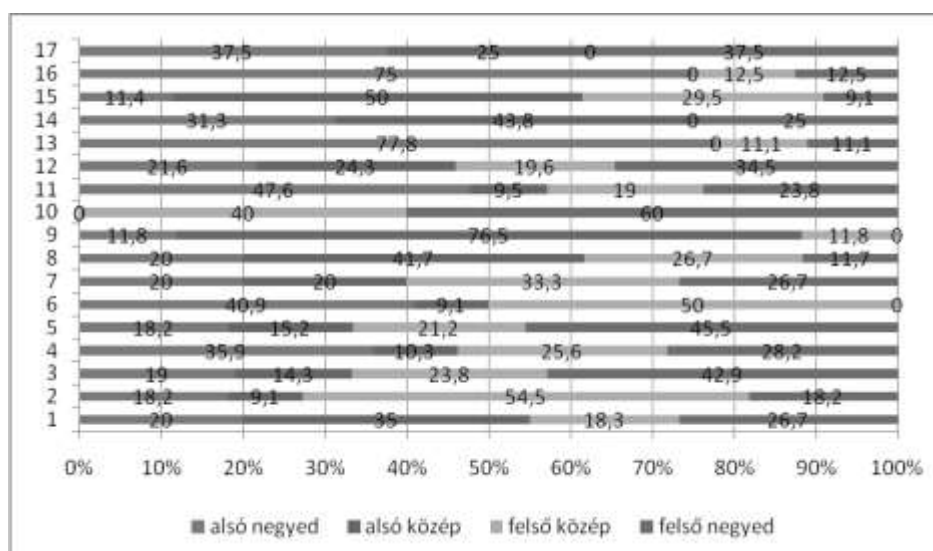
Bevételi források a háztartásokban

Az előző hónapban volt-e az Önök háztartásának?		igen, volt (%)
1	vagyonból származó jövedelem	5,8
2	szerencsejátékból származó jövedelem	2,8
3	termékértékesítésből származó jövedelem	1,5
4	bérbeadásból származó jövedelem	3,0

Forrás: Saját kutatás

A megkérdezett és a háztartás jövedelmi viszonyait firtató kérdéseinkre 33, illetve 31 százalékos volt a válaszmegtágadás. E korlátokat figyelembe véve, az érvényes válaszok alapján azt lehet megállapítani, hogy a megkérdezett havi nettó jövedelme átlagosan mintegy 105.000 forint, a háztartás havi nettó bevétele pedig átlagosan 180.000 forint. A átlagok mögött azonban komoly társadalmi-gazdasági különbségek húzódnak meg:

A háztartások alsó negyede átlagosan mintegy 80.000, a felső negyede pedig 303000 forintból gazdálkodik. Körzetek szerint (ld. 5. ábra) szintén jelentős eltérések vannak: míg Lyukóvölgyben (13) például a háztartások több mint háromnegyede (78%) az alsó jövedelmi negyedbe esik, addig ez az arány Szirma-Martin kertvárosban (3), Egyetemváros-Ruzsinban (9) és a Szentpéteri kapui körzetben (5) nem éri el a 20 százalékot sem, Tapolcán (10) pedig alsó két negyedbe mondhatni senki sem került bele.¹³

5. ábra: Háztartások jövedelmi kvartilisei körzetenként (százalék)

Forrás: Saját kutatás

¹³ Lásd ugyanezt térképes formában a Mellékletben.

A háztartások kiadásai oldalán (ld. 10. táblázat) átlagosan havi mintegy 170.000 forint szerepel, amelyet összevetve a bevételi oldallal (180.000 forint), megállapíthatjuk, hogy a háztartások jelenleg „egyik hónapról a másikra” élnek, azaz lakossági takarékoság bővüléséről csak elenyésző mértékben beszélhetünk. A kiadások több mint felét (53 százalékát) rezsire és élelmiszerre fordítják, további 8 százalékát pedig közlekedésre. A hiteltörlesztések a háztartások kiadásának közel 12 százalékát teszik ki.

10. táblázat

A háztartások kiadási oldala tételenként

Az elmúlt hónapban körülbelül mennyit költöttek az Önök háztartásában az alábbi tételekre?		<i>forint</i>	<i>%</i>
1	<i>rezsi (lakbér, villany, gáz, fűtés, közös költség)</i>	50.299	29,6
2	<i>élelmiszer</i>	39.665	23,3
3	ruházat, cipő	9.581	5,6
4	egészségügy (gyógyszer, kezelés, szolgáltatás)	8.750	5,1
5	vezetékes és mobil telefon, Internet, kábeltévé előfizetés	9.736	5,7
6	általános és középiskolai oktatás (tandíj, tanszerek stb.)	1.718	1,0
7	felsőfokú oktatás	4.343	2,6
8	szórakozás, művelődés, élvezeti cikkek (mozi, színház, újság, könyv, illatszerek, dohány)	7.040	4,1
9	közlekedés (üzemanyag, menetjegy, bérlet)	13.940	8,2
10	hiteltörlesztés	19.610	11,5
11	lakásbiztosítás	2.953	1,7
12	egyéb kiadások	2.277	1,3
	ÖSSZESEN	169.912	100,0

Forrás: Saját kutatás

A háztartások összkiadása körzetenként eltérő képet mutat: havonta legkevesebbet (100.000 forint körüli összeget) az Avason (8) és Lyukóvölgyben (13) költenek, míg ennek kétszeresét a Szentpéteri kapui-Zsarnai körzetben (5) valamint Komlóstetőn-Vargahegyen (11) és Perecesen (14). Az egyes kiadási tételek körzetenként is változnak, azonban megjegyzendő, hogy statisztikai értelemben a ruházatra, általános- és középiskolára, valamint a telefon, Internet, kábeltévé előfizetésekre fordított összegek

szignifikánsan nem térnek el egymástól.¹⁴ Ez azt is jelenti, ezek a kiadások mindegyik körzetben hasonló mértékben jelen vannak.

Annak ellenére, hogy – ahogy korábban jeleztük – jelenleg a háztartások takarékoságának lehetősége a kiadási és bevételi oldalak összevetése alapján csak kis mértékben lehetséges, a válaszadók mintegy negyede (27 százalék) arról is beszámolt, hogy jelenleg vannak (véltetően korábbról származó) megtakarításaik. A legalacsonyabb megtakarítási aránnyal Bükkszentlászló (16), Tetemvár-Bábonyiérc-Bedegvölgy-Bodótető (2) és Lyukóvölgy (13) lakossága rendelkezik, míg a legmagasabb arányt Miskolctapolcán (10) regisztráltuk.¹⁵

A takarékoság mellett kitértünk a tartozásokra, díjhátralékok létezésére is (11-es táblázat). Válaszadóink mintegy 17 százaléka állította azt, hogy van valamilyen díjhátraléka, és közel 6 százaléka pedig magánszemélynek is tartozik. A hátralékosok mintegy 42 százaléka lakásfenntartási költségekkel küszködik, de közel harmaduk a lakbérrel is gondban van. A tartozások, díjhátralékok átlagosan 441 ezer forintra rúgnak, ám ez az összeg a lakáscélú kölcsöntörlesztések miatt ilyen magas. A lakásfenntartási költséggel való elmaradásukról (is) beszámoló személyek átlagosan 241 ezer forinttal tartoznak, míg ez az összeg a lakbérrel, közös költséggel való elmaradók esetében 482 ezer forint.¹⁶ E két csoport mintegy 18 százalékban fedi egymást, azaz ekkorára tehető a mindkét lakással kapcsolatos tartozást felhalmozók aránya.

¹⁴ Az átlagok eltérése 0.05 szignifikanciaszintnél magasabb értéket mutat.

¹⁵ A megtakarítás jellegére és nagyságára nem tértünk ki a kérdés során.

¹⁶ Ezek az összegek nem ilyen mértékű lakással kapcsolatos tartozásra utalnak, hanem csak azt jelzik, hogy akik ilyen tartozással is rendelkeznek, összesen ekkora összegű díjhátralékuk és egyéb (nem lakással kapcsolatos) tartozásuk is van.

11. táblázat

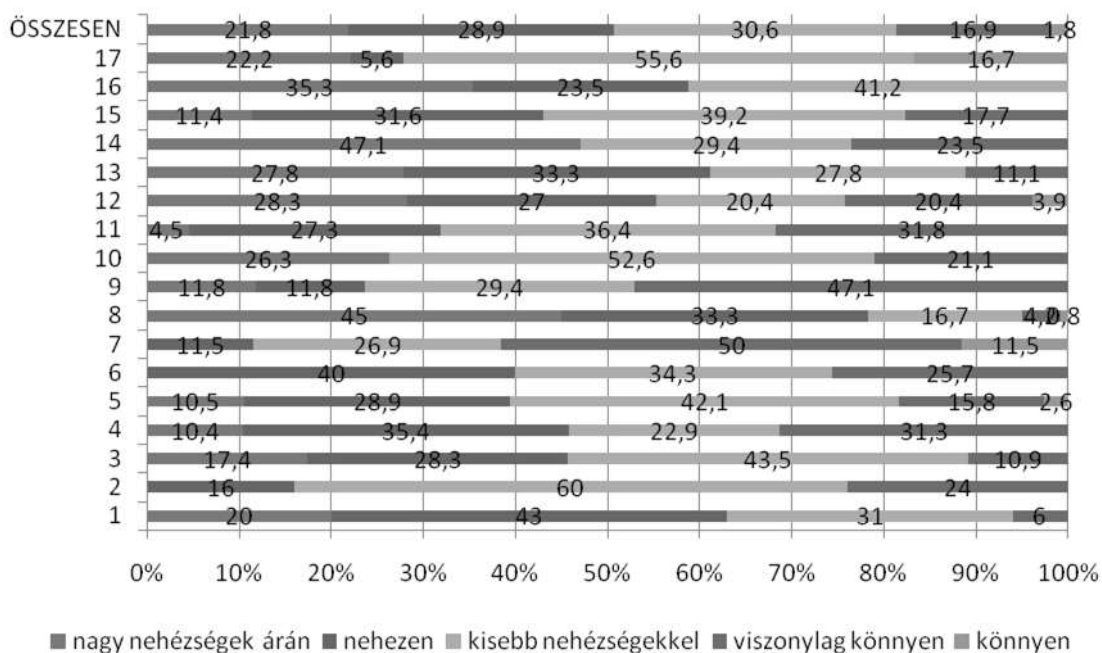
Díjhátralékkal rendelkezők aránya a tartozás típusa szerint

	Ha van, akkor milyen díjhátralékuk, tartozásuk van? (több válasz lehetséges)	%
1	lakbér, albérleti díj, közös költség	28,6
2	lakáscélú kölcsöntörlesztés	30,5
3	személyi kölcsön	22,9
4	jelzálog-kölcsön	12,5
5	áruvásárlási hitel	6,4
6	lakásfenntartási költség (villany, víz és csatorna, gáz)	42
7	társadalombiztosítás	1,2
8	biztosítás/lakás, élet, autó, stb./	1,6
9	közlekedés (bérlet, benzin) utazás	1,6
10	TV, újságok	4,5
11	telefondíj	4,4
12	gyógyszer	0,8
13	egyéb szolgáltatások (javítás, tisztítás, stb.)	0,8
14	egyéb	7,2

Forrás: Saját kutatás

A kutatás során a háztartások anyagi helyzetét szubjektív mutatókkal is igyekeztünk felmérni. Arra a kérdésre, hogy jelenleg hogyan tudnak megélni a válaszadók fele (51 százaléka) azt mondta, hogy nagy nehézségek árán vagy nehezen tudnak megélni, és kevesebb mint egyötödük (18,6 százalék) állította azt, hogy könnyen vagy nagyon könnyen meg tudnak élni.

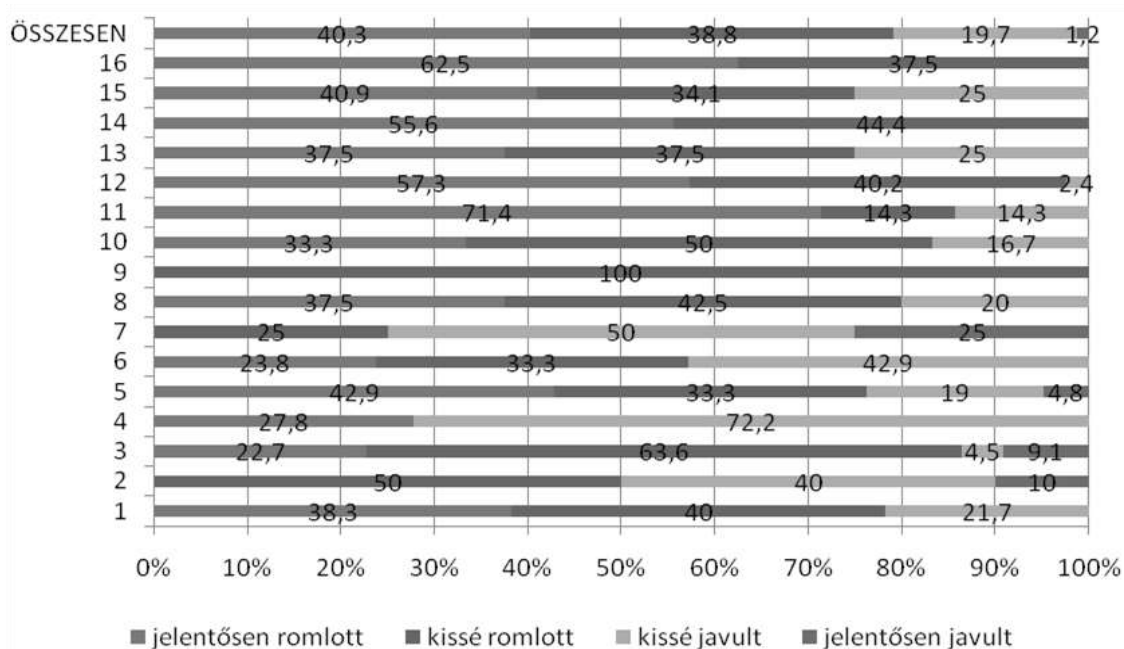
Körzet szerinti bontásban láthatjuk (ld. 6. ábra), hogy a megélhetést legnehezebbnek a 14-es (Pereces) és 8-as (Avas) körzetben élők gondolják, míg Lillafüred-Ómassa-Jávorkút (17) körzetében legmagasabb azok aránya, akik azt állítják, hogy könnyen meg tudnak jelenleg élni.

6. ábra: Háztartások szubjektív megítélése (Ha figyelembe veszi a háztartás jelenlegi életszínvonalát, mit gondol, hogyan tudnak jelenleg megélni?)
Forrás: Saját kutatás

Egy másik szubjektív mutató a jövedelmi helyzet változásának megítélésére irányult. Arra a kérdésre, hogy az elmúlt 2 évben változott-e jövedelmi helyzetük, a megkérdezettek fele igennel válaszolt. A változás irányát firtató kérdésnél – a változásról beszámolók – közel 80 százaléka azt mondta, hogy negatív irányba alakult a helyzetük: 40 százalék szerint jelentősen romlott, 39 százalék szerint pedig kissé romlott pénzügyi helyzetük. Ugyanakkor a változásról beszámolók közel egyötöde azt nyilatkozta, hogy kis mértékben javult anyagi helyzetük.

Körzetek szerinti bontásban a Komlóstető-Vargahegyiek (11) érzékelték a legnagyobb mértékű romlást, az Avas-kelet-Népkert (7) körzetben élők pedig helyzetük jelentős javulásáról számoltak be.

7. ábra: Jövedelmi helyzet szubjektív megítélése
 (Ha változott, kérjük, értékelje, milyen irányban változott a jövedelmi helyzetük?)
 Forrás: Saját kutatás

A kérdőívben különféle, a szabadidő eltöltésére vonatkozó kérdést is használtunk. A megkérdezettek mintegy fele (52 százalék) az elmúlt egy évben volt szabadságon, és ez alatt közel harmaduk (30 százalék) elutazott valahová belföldre, a külföldre utazók aránya pedig 20 százalék. Anyagi helyzetől függetlenül, szabadság ideje alatt ritkaságszámba megy, ha valaki pénzért dolgozik: a pihenők egytizede ha dolgozik, jobbra azt saját otthonában teszi.

A szabadidő eltöltése (12-es táblázat) mondhatni egyfajta informális-formális tengelyen mozog: leggyakrabban az informális kapcsolatok köré szerveződik, legritkábban pedig az informalitást, azaz a családi, baráti, rokon kapcsolatokot meghaladó tevékenységek bukkanak fel. A szabadidő ilyen jellegű „privatizálását” természetesen az egyén pénzügyi helyzete is befolyásolja, hiszen a privát szférából való kimozdulás finanszírozási terheket is jelent.

Szabadidő eltöltése

Milyen gyakran szokott?	Átlag (1 – egyáltalán nem; 5 – nagyon gyakran)
rokonának, barátjának segíteni	2,73
kirándulni	2,47
vendégeket fogadni (ebéd, vacsora)	2,44
vendégségbe menni (ebéd, vacsora)	2,36
sportolni	2,17
alkoholt fogyasztani	1,88
misén, , istentiszteleten részt venni	1,82
koncertre menni	1,69
színházba járni	1,67
könyvtárba menni	1,60
moziba járni	1,58
étteremben ebédelni	1,57
múzeumba menni	1,51
önkéntes munkát végezni	1,48
gyermekével bábszínházba, moziba, vidámparkba, állatkertbe menni	1,47
szaunázni	1,36
komolyzenei koncertre, operába menni	1,28

Forrás: Saját kutatás

3.5. Szociálpolitikai kérdések

A kérdőíves felmérés során kíváncsiak voltunk arra, hogy mit gondolnak a válaszadók az állam szerepvállalásáról a szociális problémák megoldása terén, hogyan vélekednek a szociális támogatásokról, valamint a szociális és gyermekvédelmi intézményekről a miskolci polgárok illetve milyen ellátásokat és milyen elégedettséggel vesznek igénybe.

Arra a kérdésre, hogy kinek milyen mértékben kellene részt vennie a lokális foglalkoztatási és egyéb problémák megoldásában a válaszadók egyöntetűen az önkormányzat és az állam szerepét hangsúlyozták (13-as táblázat). A válaszok szórását

is vizsgálva, láthatjuk, hogy a legellentmondásosabb megítélés alá a pártok esnek - ám kisebb mértékben az egyházak, civil szervezetek és gazdasági szereplők lehetséges szerepvállalásának megítélése is ellentmondásos.

13. táblázat

Intézmények megítélése (Véleménye szerint az alábbiak közül kinek milyen mértékben kellene részt vennie a helyi foglalkoztatási és egyéb problémák megoldásában?)

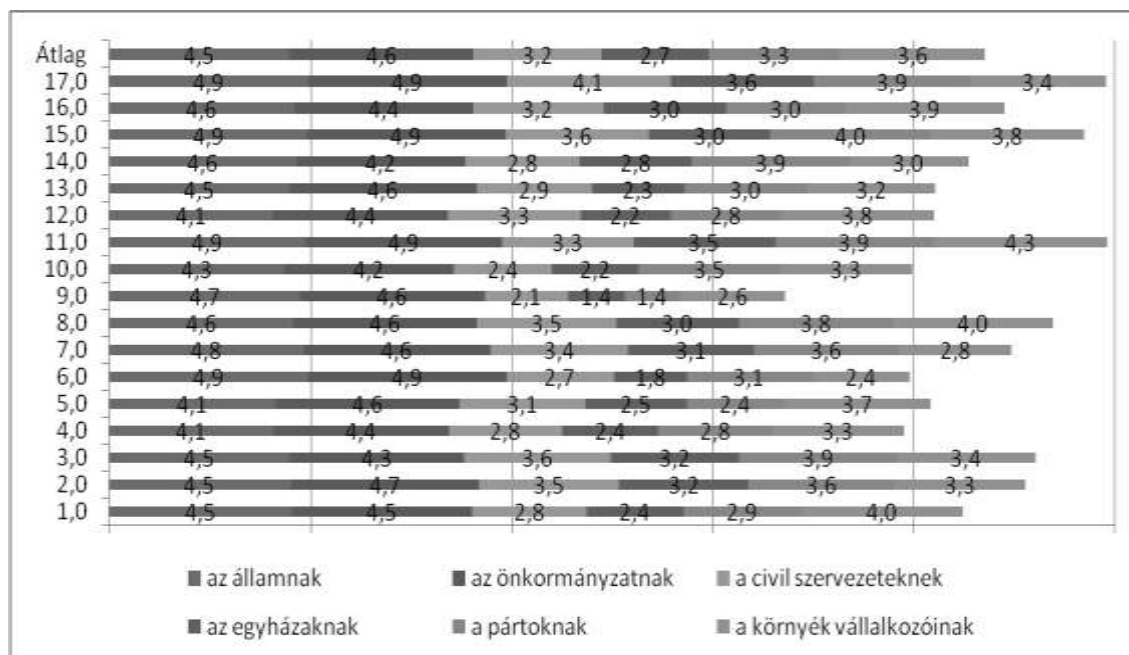
	Átlag (1 – egyáltalán nem; ... 5 – nagyon nagy mértékben)	Szórás
az önkormányzatnak	4,6	0,7
az államnak	4,5	0,8
a multinacionális cégeknek	3,6	1,3
a környék vállalkozóinak	3,6	1,2
egyéb	3,5	1,7
a pártoknak	3,3	1,5
a civil szervezeteknek	3,2	1,2
az egyházaknak	2,7	1,3

Forrás: Saját kutatás

A válaszokat körzetek szintjén vizsgálva szignifikáns véleményprofilokat lehet beazonosítani (8. ábra). A Lyukóvölgyiek (13) például leginkább az államban és az önkormányzatban bíznak, minden más intézmény átlag alatti megítélés alá esik.

A két avasi körzetben az állam és önkormányzat szerepén kívül átlag felett bíznak a pártokban, civil szervezetekben és egyházakban. A két avasi körzet azonban eltérően viszonyul a gazdasági szereplőkhöz: míg a 8-as körzetben lakók jóval átlag fölött reménykednek a helyi és multinacionális vállalatokban, addig a 7-es, Avas kelet-Népkerti körzetben élők jóval átlag alatt hisznek a gazdasági szereplők helyi foglalkoztatásban játszott szerepében.

A miskolctapolcai körzetben (10) élők a pártok szerepében bíznak, minden más szereplő megítélése átlag alá esik. A Szirma-Martin kertvárosban élők (3) relatíve kis mértékben hisznek az államban és az önkormányzatban, és elsősorban a civil szervezetek, egyházak és pártok jótékony hatásában bíznak.

8. ábra: Intézmények megítélése körzetenként (Véleménye szerint az alábbiak közül kinek milyen mértékben kellene részt vennie a helyi foglalkoztatási és egyéb problémák megoldásában? SKÁLA:1 – egyáltalán nem; ... 5 – nagyon nagy mértékben)

Forrás: Saját kutatás

Az egyes intézmények megítélése közötti kapcsolatokat, illetve a háztartások egy főre jutó jövedelme közötti összefüggéseket vizsgálva néhány szabályszerűség is körvonalazódik.

Az állam és az önkormányzat, illetve az állam és a pártok szerepének megítélése szignifikánsan szorosan együtt jár,¹⁷ míg az önkormányzat és pártok közötti kapcsolat ugyan szignifikáns, de jóval gyengébb.¹⁸ Ugyanakkor a multinacionális cégek és a helyi vállalkozók megítélése is szignifikánsan korrelál,¹⁹ de az állam és a környék vállalkozói közötti szerepvállalás között nem létezik szignifikáns kapcsolat.²⁰ A változók közötti kapcsolatok jellegét két főkomponenssel is megragadhatjuk: egyrészt létezik egy általános, az (önkormányzatot leszámítva) az összes intézménnyel szembeni magas elvárási szintet kifejező főkomponens, másrészt pedig beazonosíthatunk egy bipoláris főkomponenst is.²¹ Ezen utóbbi egyik pólusán találjuk az önkormányzatot és az államot, a másik póluson a helyi vállalkozókat, multinacionális cégeket, de a civil szervezeteket és a pártokat is.

Úgy tűnik tehát, hogy az elvárások horizontján létezik egy, az önkormányzatot kissé zárójelbe tévő általános igény a különféle szereplőkkel szemben, és létezik egy másik igény is, ami a depolitizált (mindenkori) önkormányzatban és az állami szerepvállalásban, a helyi vállalkozók helyzetbe hozásában látja a foglalkoztatási problémák megoldását.

Megállapíthatjuk továbbá azt is, az egy főre jutó jövedelem alacsony volta felértékeli az állami szerepvállalásban való hitet, míg a magas jövedelmekkel rendelkezők

¹⁷ Korrelációs együttható állam és önkormányzat között 0,39, állam és pártok között 0,40 (mindkét esetben szignifikancia szint: 0,000)

¹⁸ Korrelációs együttható: 0,15 (szignifikancia szint: 0,000)

¹⁹ Korrelációs együttható: 0,52 (szignifikancia szint: 0,000)

²⁰ Korrelációs együttható: -0,04. (szignifikancia szint: 0,274)

²¹ A főkomponensek szerkezetét lásd a Mellékletben.

szignifikánsan a környékbeli vállalkozók foglalkoztatási problémák megoldásában játszott szerepét vallják.

Egy másik kérdésblokkal a szociális támogatásokkal kapcsolatos véleményeket igyekeztünk feltérképezni. A válaszadók legnagyobb mértékben azzal értettek egyet, hogy leginkább a munkahelyteremtés, és nem a segélyezés segíthet a bajba jutottakon. Ugyanakkor elismerik, hogy lehetnek olyan helyzetek, amikor az államnak kellene gondoskodnia a rászorulókról (14. táblázat). Érdekes ellentmondás feszül a család szerepét illetően: egyrészt nagy az egyetértés a tekintetben, hogy ha bajba kerülne valaki, akkor elsősorban a családjához fordulna, ám a családtagok, rokonok kötelességszerű segítségét a legkisebb mértékben támogatják a válaszadók. Az ellentmondást az állítások háttérdimenzióinak feltárásával tudjuk feloldani. Faktorelemzéssel, e véleményeket két dimenzióra tudjuk felfűzni: egyrészt különválnak az a véleménycsoport, amely az állami gondoskodás és munkahelyteremtésre épül, másrészt beazonosíthatunk egy olyan dimenziót is, amely a család szerepére, illetve az egyén erőfeszítésének igenlésére épül.

Az első dimenzió egyfajta formális (intézményi) támogatottság igenlésére utal, míg a második dimenziót az individuális és informális támogatás együtteseként értelmezhetjük, amit leginkább talán a „segíts magadon és a család is megsegít” elv testesíthet meg.

14. táblázat

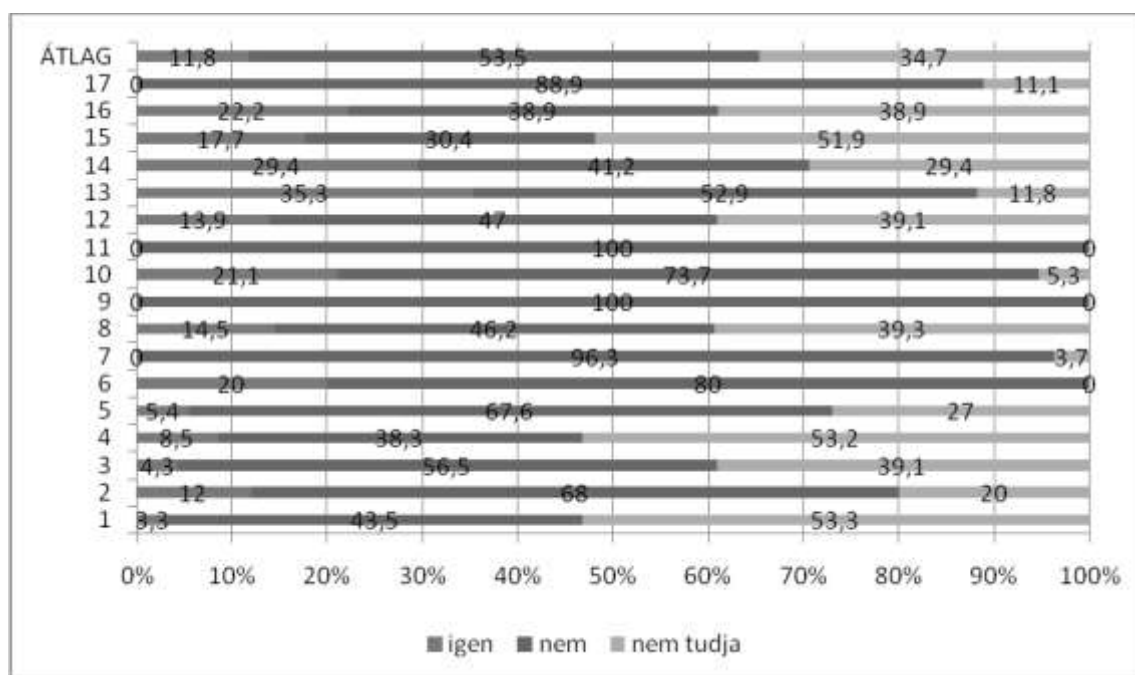
Vélemények a szociális támogatásokkal kapcsolatosan

Milyen mértékben ért egyet az alábbiakkal?	Átlag (1 – egyáltalán nem ért egyet; 5 – teljesen egyetért)	Szórás
Nem segélyt kellene osztogatni, hanem munkaalkalmat teremteni.	4,8	0,5
Bizonyos esetekben az ember kerülhet olyan élethelyzetbe, amikor az államnak gondoskodnia kell róla.	4,4	0,8
Ha bajba kerülnék, elsősorban a családomhoz fordulnék segítségért.	4,4	0,9
Az államnak/önkormányzatnak csak azokat kellene támogatnia, akik megérdemlik.	4,2	1,2
Ha családom vagy én nehéz élethelyzetbe kerülnénk, igénybe venném az állam/önkormányzat segítségét.	4,0	1,2
Aki akar, az segít magán minden élethelyzetben.	3,5	1,3
Ha egy családban valaki nehéz helyzetbe kerül, a rokonok kötelessége rajta segíteni.	3,3	1,2

Forrás: Saját kutatás

Arra a kérdésünkre, hogy bizonyos dolgok gondot okoznak-e a háztartásban, jobbra azt találtuk, hogy a lakók nagy részének nem jelent gondot az idős emberek ellátása, étkezés, étkeztetés, takarítás, mosás stb. Legnagyobb mértékben a hivatalos ügyek intézése (8 százalék), illetve a bevásárlás (7 százalék) fordult itt elő.

A felnőtt lakosság mintegy 12 százaléka gondolta azt, hogy hiányzik valamilyen szociális vagy gyermekvédelmi szolgáltatás azon a környéken, ahol él. Megjegyzendő azonban, hogy a megkérdezettek valamivel több, mint harmada e kérdésre nem tudott válaszolni. Körzeti bontásban (9. ábra) láthatjuk, hogy Pécesen (14) és Lyukóvölgyben (13) gondolták azt leginkább, hogy ilyen intézményekre szükség lenne, míg Egyetemváros-Ruzsinban (9) Komlóstetőn-Vargahegyen (11) Lillafüreden-Ómassán-Jávorkúton (17) és az Avason (8) azt állították, nem hiányoznak ilyen jellegű intézmények. A hiányzó szociális és gyermekvédelmi intézmények felerészben (50 százalékban) óvoda- és bölcsődehiányt jelentenek (bár az óvoda nem tartozik a gyermekvédelmi intézmények közé) és legnagyobb mértékben a Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró (6) körzetben és a diósgyőri-berekaljai-maláthi (15) körzetben lakók fogalmazták meg e hiányérzetüket.

9. ábra: Szociális/gyermekvédelmi szolgáltatási igények körzetenként
(Ön szerint hiányzik-e valamilyen szociális/gyermekvédelmi szolgáltatás azon a környéken ahol él?)

Forrás: Saját kutatás

A szociális és gyermekvédelmi ellátások színvonalát a megkérdezettek mintegy fele (49 százalék) tudta megítélni. E válaszadók egy ötfokú (1 – nagyon rossz; ... 5 – kiváló) skálán átlagosan 3,5-re értékelték a a szolgáltatások színvonalát, ami összességében pozitív megítélést jelent.

Körzetek szerint a lillafüredi (17), a lyukóvölgyi (13) és az avasi (8) körzetben a legnagyobb az elégedetlenség, míg Pécesen (14) és Komlóstetőn-Vargahegyen (11) a legmagasabb az elégedettség.

15. táblázat

*A szociális és gyermekvédelmi ellátásokkal való
elégedettség, körzetenként*

Körzet	Átlag (1 – nagyon rossz; ... 5 – kiváló)	Szórás
1	3,7	0,6
2	3,1	0,6
3	3,7	0,9
4	3,2	0,6
5	3,9	0,7
6	3,6	1,2
7	3,5	0,8
8	2,7	1,2
9	3,5	0,8
10	3,8	0,7
11	4,4	0,9
12	3,5	1,0
13	2,8	1,5
14	4,6	0,6
15	3,6	0,7
16	3,5	1,5
17	2,8	1,0
Összesen	3,5	1,0

Forrás: Saját kutatás

Azon kérdés kapcsán, hogy az elmúlt egy évben milyen szervezetek vagy személyek segítségét vették igénybe, visszaköszön az informális-formális ellentételezés: az emberek zöme elsősorban informális csatornákat vesz igénybe, ha bajba kerül, a rendelkezésre álló intézmények látogatottsága, igénybevétele jóval alacsonyabb.

16. táblázat

Szervezetek, személyek igénybevétele

Az alábbiak közül valamelyik szervezethez/személyhez fordultak-e segítségért <u>az elmúlt egy évben?</u>	IGEN válaszok (%)
családtag	40,2
barát, ismerős	25,1
szomszéd	19,6
önkormányzat (hivatal, ügyfélszolgálat)	18,1
munkaügyi központ	12,0
Miskolci Családsegítő Szolgálat, Regionális Módszertani Központ és Gyermekjóléti Szolgálat	5,0
egyéb magánszemély	3,4
„Iránytű” Szociális Szolgálat	2,3
egyéb	2,2
civil szervezet, egyház	1,9
önsegítő csoport	1,3
szakszervezet	1,3
gondozási központ	0,8
párt	0,8
egyéb szervezet (pl. magán)	0,8
„Célpont” Ifjúsági Iroda	0,1

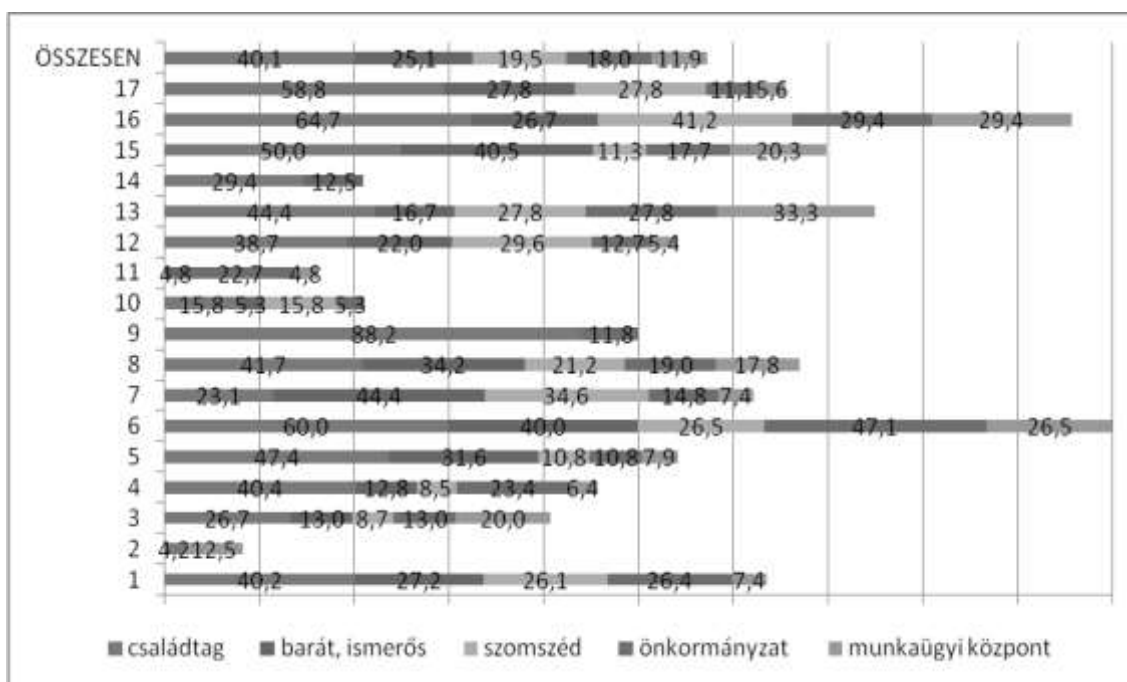
Forrás: Saját kutatás

Az öt leggyakrabban igénybevett szervezet, személy körzeti szintű adatait vizsgálva (ld. 10. ábra) először azt állapíthatjuk meg, hogy ilyen szempontból a legaktívabb a 6. és 16., a legkevésbé aktívak a 2., 10., és 11-es körzetek voltak. Ez azt jelenti, hogy az elmúlt egy évben leginkább a Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzetben

(6) és a Bükk-szentlászlón (16) élők voltak rászorulva a segítségre, míg a Tetemvár-Bábonnyibérc-Bedegvölgy-Bodótető körzetben (2) a Miskolctapolcán (10) és komlóstetői-vargahegyi (11) körzetben élők kevésbé vettek igénybe bármilyen segítséget.

A családtagok segítségét leginkább Lillafüreden-Ómassán-Jávorkúton (17), Bükkszentlászlón (16) és a Szondi telepen-Csorba telepen-Selyemréten élők (6) vették igénybe, barát, ismerős segítségét a Szondi telepen-Csorba telepen-Selyemréten élőkön (6) kívül inkább az avasi körzetekben (7 és 8) és Diósgyőr-Berekalja-Majláth (15) körzetekben vették igénybe, a szomszédokhoz pedig leginkább a bükkszentlászlóiak (16) fordultak (ez utóbbi nem meglepő, hiszen ez a körzet lényegében falusias jellegű, a többihez képest talán a leghomogénebb körzet).

A szociális intézmények leginkább a Szondi telepen-Csorba telepen-Selyemréten élők (6), valamint a Lyukóvölgyben (13) és Bükkszentlászlón (16) élők körében „népszerűek”, és legnagyobb arányban szintén a Lyukóvölgyiek (13) fordulnak a munkaügyi központhoz.

10. ábra: A leggyakrabban igénybe vett személyek/szervezetek az egyes körzeteken belül (IGEN válaszok, százalékban)

Forrás: Saját kutatás

Az igénybevett segítség (17-es táblázat) az esetek több, mint egyhatodában (15 százalék) pénzügyi segítséget, közel egynegyedében (13,1 százalék) lakással kapcsolatos támogatást és közel 12 százalékban munkával kapcsolatos segítség kérelmezését jelentette. Az e típusú támogatások igénylése az esetek több, mint háromnegyedében sikerrel is járt. Az egészségi állapottal kapcsolatos igénylések még sikeresebbek voltak (87 százalék), míg a kisebb mértékben felbukkanó problémák megoldásáért mondhatni minden esetben kaptak az igénylők megfelelő támogatást. A pénzügyi segítség kérésének mintegy egynegyed sikertelensége leginkább a magasabb jövedelemszint léteire vezethető vissza.

17. táblázat

Igénybe vett segítségek

	Kért-e?	Ha kért, kapott-e?
pénzbeli segítség, segély	15,0	75,7
lakással, lakhatással kapcsolatos támogatás	13,1	79,5
munkával, munkanélküliséggel kapcs. segítség	11,7	74
egészségi állapottal kapcsolatos segítség	11,2	86,8
gyermek iskolázatásával kapcsolatos segítség	5,5	84,2
ügyintézés, jogi segítség	3,9	100
lelki, mentális segítség	3,3	100
családban ápol, gondozott beteggel kapcsolatosan	3,0	100
fogyatékossgal kapcsolatos segítség	1,2	82,8

Forrás: Saját kutatás

Szociális okokból a válaszadók mintegy 11,4 százaléka a munkaügyi központtal és közel 5 százaléka a családsegítő központtal tartja a kapcsolatot, a különféle civil szervezetekkel és más szociális szakszolgálattal meglehetősen alacsony a kapcsolattartás szintje (18. táblázat). A munkaügyi központtal kapcsolatot tartók aránya többé-kevésbé megegyezik a munkanélküli ellátást igénylőkkel és körzetenkénti eloszlásával, a másik két olyan intézmény esetében, amellyel gyakrabban kapcsolatba léptek válaszadóink, körzetenként ugyan eltérő profillal, ám mindkét esetben a Lyukóvölgyiek körében a legmagasabb a kapcsolattartók aránya. Városi szinten ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a családsegítő központhoz forduló összes népesség közel harmada (28 százalék), az önkormányzat szociális, gyámügyi osztályához fordulók több, mint egyötöde (21,4 százalék) pedig az Avas körzetéből kerül ki (miközben az avasi körzet lakosságára 15 százalékos).

18. táblázat

Kapcsolattartás szociális intézményekkel

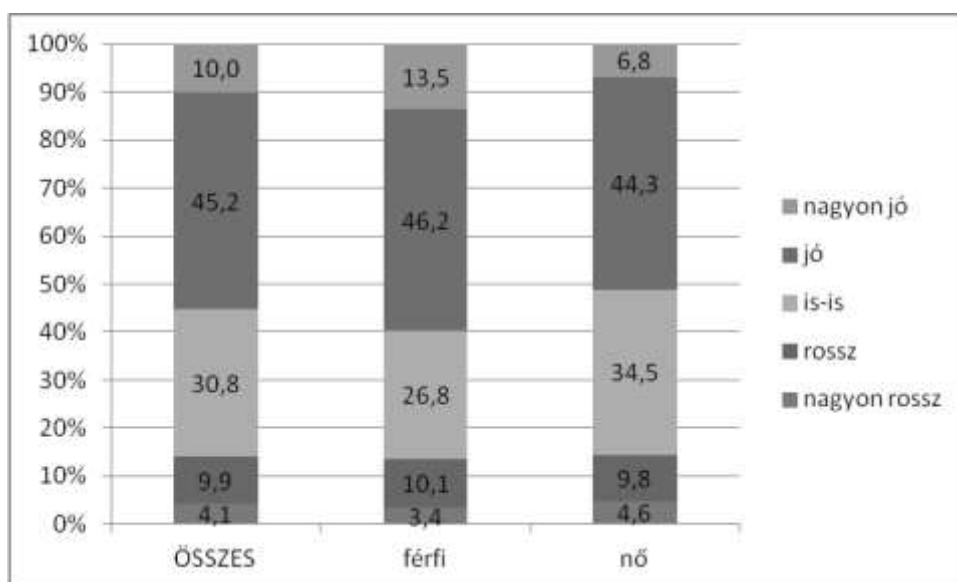
Van-e kapcsolatuk az alábbi szervezetekkel jelenleg is (szociális okokból)?	IGEN válaszok (%)
munkaügyi központ	11,4
családsegítő központ	4,6
önkormányzat szociális, gyámügyi oszt.	3,7
szociális gondozási központ	2,0
vallási, egyházi szerv.	1,2
Máltai szeretetszolgálat	1,0
gyermekjóléti szolgálat	1,0
nevelési tanácsadó	0,6
Vöröskereszt	0,1

Forrás: Saját kutatás

3.6. Egészségi állapot

Az egészségi állapot szubjektív megítélésére egy ötfokozatú skálán (1 – nagyon rossz; ... 5 – nagyon jó) a felnőtt lakosság 3,5 átlagot ért el, amely a közepes és jó állapot közé eső tartománynak felel meg. A „jó” és „nagyon jó” egészségi állapotról a válaszadók mintegy 55 százalékát teszik ki (ld. 11. ábra). A férfiak és a nők között azonban statisztikailag szignifikáns eltérést tapasztalni: 22 a férfiak körében magasabb a nagyon jó arányról beszámoló, a nők körében viszont magasabb az „is-is” kategóriát megjelölők száma, az átlagok szintjén pedig 3,6 a férfiak és 3,4 a nők körében. Mivel itt szubjektív mutatóról van szó, ez az eltérés nem feltétlenül azt jelenti, a férfiak egészségesebbek, hanem arra is utalhat, a nők egészség tudatosabbak, jobban odafigyelnek szervezetükre. Részben ezt támasztja alá további két adat is. Arra a kérdésre, hogy meg kellett-e szakítani munkáját betegség miatt, a felnőtt lakosság mintegy 15 százalékban válaszolt igennel, ám a férfiak és a nők között e vonatkozásban már nincs szignifikáns eltérés. Hasonlóképpen nincs statisztikailag szignifikáns nemi eltérés a tekintetben sem, hogy hány napot kellett megszakítaniuk munkájukat.²³

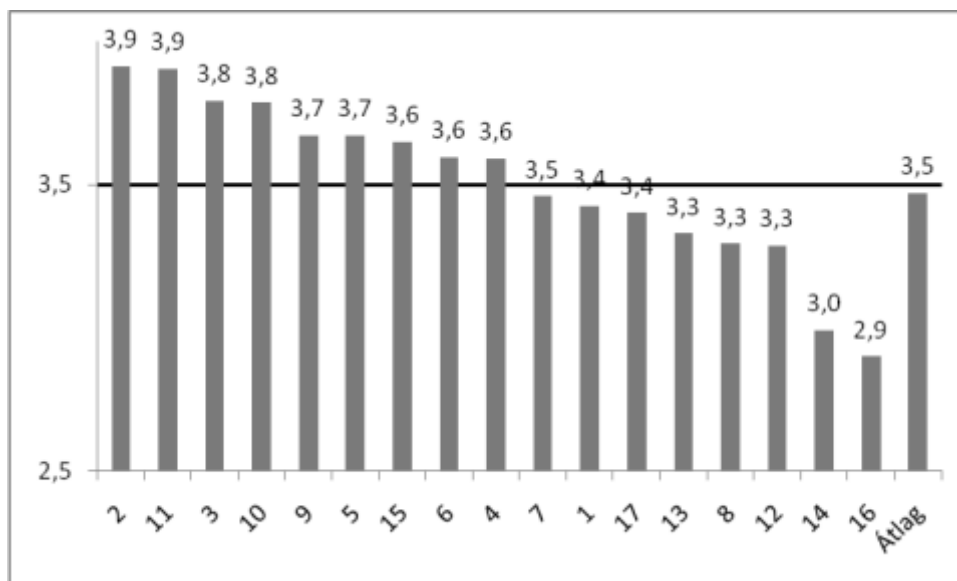
11. ábra: Saját egészségi állapot megítélése

Forrás: Saját kutatás

Körzetek szerint (ld. 12. ábra) e szubjektív mutató szintjén szintén szignifikáns eltéréseket tapasztalni: a legegészségesebbnek a Tetemvár-Bábonnyibérc-Bedegvölgy-Bodótetői (2), a Komlóstető-Vargahegyi (11), a Szirma-Martin kertvárosi (3) illetve a Tapolcai körzet (10) lakói gondolták magukat, míg a legrosszabb egészségi állapotról a bükk-szenlászlóiak (16) és perencesiek (14) számoltak be. Az Avasi (8) Lyukóvölgyi (13) és Kilián-Békeszálló-Muszkás-Győri kapu-Új Diósgyőri körzet (12) lakói az átlagosnál rosszabb egészségi állapotról számoltak be.

²² chi-négyzet: 13,5, szign.: 0.009.

²³ Átlagosan mintegy 40 napot, a nők 44-t, a férfiak 35-t, de statisztikailag nem szignifikáns az eltérés.

12 ábra: Saját egészségi állapot megítélése körzetenként
(1 – nagyon rossz; ... 5 – nagyon jó)

Forrás: Saját kutatás

Betegség típusok előfordulásának gyakoriságát a lelki eredetű gondok uralják, ezek a megkérdezettek körében 36 százalékban előfordultak az elmúlt egy évben. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a felnőtt lakosság több mint negyedének (27 százaléka) háztartásában tartós, krónikus beteg is él.

19. táblázat

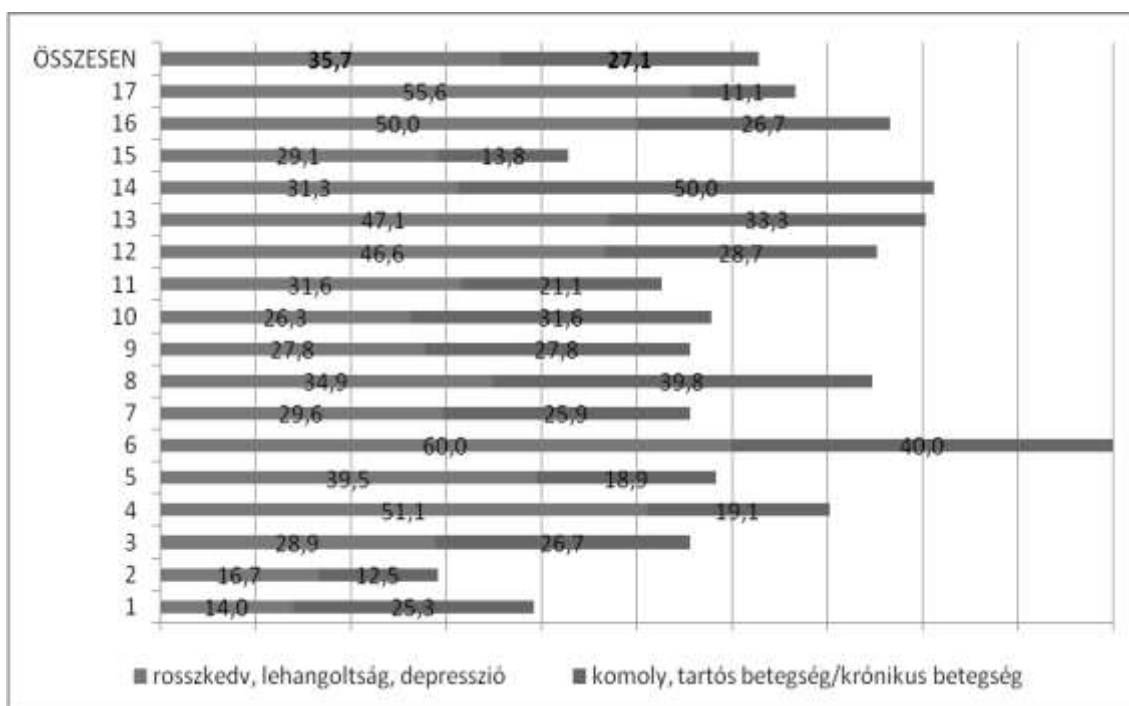
Betegségtípusok előfordulása

Az elmúlt egy évben előfordultak-e az alábbiak az Önnel együtt lakók körében vagy Önnél?	IGEN válaszok (%)
rosszkedv, lehangoltság, depresszió	35,8
komoly, tartós betegség/krónikus betegség	27,0
baleset	12,3
fertőző betegség	9,0
koraszülés	0,7
TBC	0,2
csecsemőhalál	0,2
művi vetélés	0,1

Forrás: Saját kutatás

A leggyakrabban előforduló két betegségtípust körzetenként vizsgálva láthatjuk, hogy összesítve a Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzetből (6) jelentették a leggyakrabban e problémákat. A lelki eredetű gondok átlag fölötti arányban leggyakrabban a Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzetben (6), a lillafüredi körzetben, (17), Lyukóvölgyben (13), Kilián-Győri kapu-Új

Diósgyőrben (12) és a Görömbölyön-Hejőcsabán (4) élők körében bukkant fel, legritkábban pedig a Vologda-Jókai-Mendikás-Avasalja-Belvárosban (1) és a Tetemvár-Bábonyiérc-Bedegvölgyi körzetben (2). Krónikus betegségek leggyakrabban a perecesi, (14) az avasi (8) és Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzetben (6) élők körében jelentkeztek, legritkábban pedig a lillafüredi (17) és a Tetemvár-Bábonyiérc-Bedegvölgy-Bodótetői körzetben (2). Városi szinten azonban megállapíthatjuk azt is, hogy a körzetbeli lakosságárányhoz képest a kiliáni-győri kapui-új diósgyőri (12) körzetben lakók felülreprezentáltak a depresszió és lehangoltság tekintetében (25,4 százalék a 19,4-gyel szemben), a krónikus betegségek tekintetében pedig az Avason élők (8) mintegy 7 százalékponttal felülreprezentáltak (21,4 százalék a 14,6-tal szemben).

13. ábra: A leggyakrabban előforduló betegség típusok a körzeteken belül (százalék)

Forrás: Saját kutatás

Az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét és megítélését több kérdéssel is mértük. Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran vettek igénybe ilyen szolgáltatást az elmúlt egy évben a következő sorrend alakult ki (20. táblázat). Egy hatos skála segítségével mérve (1 – egyszer sem, 6 – minden héten) azt találtuk, hogy leggyakrabban (évente többször, de nem havonta) a háziorvost, utána pedig éves szinten átlagban egyszer a fogorvost látogatják meg.

A háziorvost a leggyakrabban a kiliáni-győri kapui-új diósgyőri körzetben (12), a Bükkszentlászlón élők (16) és a Lyukóvölgyben élők (13) látogatják, míg fogorvoshoz picivel átlag fölötti arányban a pereciesiek (14) illetve az avasi lakosok (8) jártak az elmúlt egy évben.

Igénybe vett egészségügyi szolgáltatások gyakorisága

Ön vagy a háztartás bármely tagja <u>az utóbbi egy évben</u> milyen gyakran vette igénybe a következő egészségügyi szolgáltatásokat?	Átlag (1 – egyszer sem;... 6 – minden héten)	Szórás
családorvos	3,0	1,1
fogorvos	2,0	1,0
tüdőszűrés	1,8	0,5
járóbeteg szakellátás	1,8	1,1
rákszűrés	1,5	0,6
fizioterápia (pl.: reumakezelés)	1,4	0,9
ápolónő, védőnő	1,3	0,8
kórház bent fekvéssel	1,2	0,6
speciális szolgáltatások (pl.: logopédus, gyógytornász, pszichológus)	1,2	0,7
kórház baleseti osztálya	1,2	0,4
speciális kórházi szolgáltatások (pld. kemoterápia, dialízis)	1,1	0,4
rehabilitációs otthon	1,0	0,2

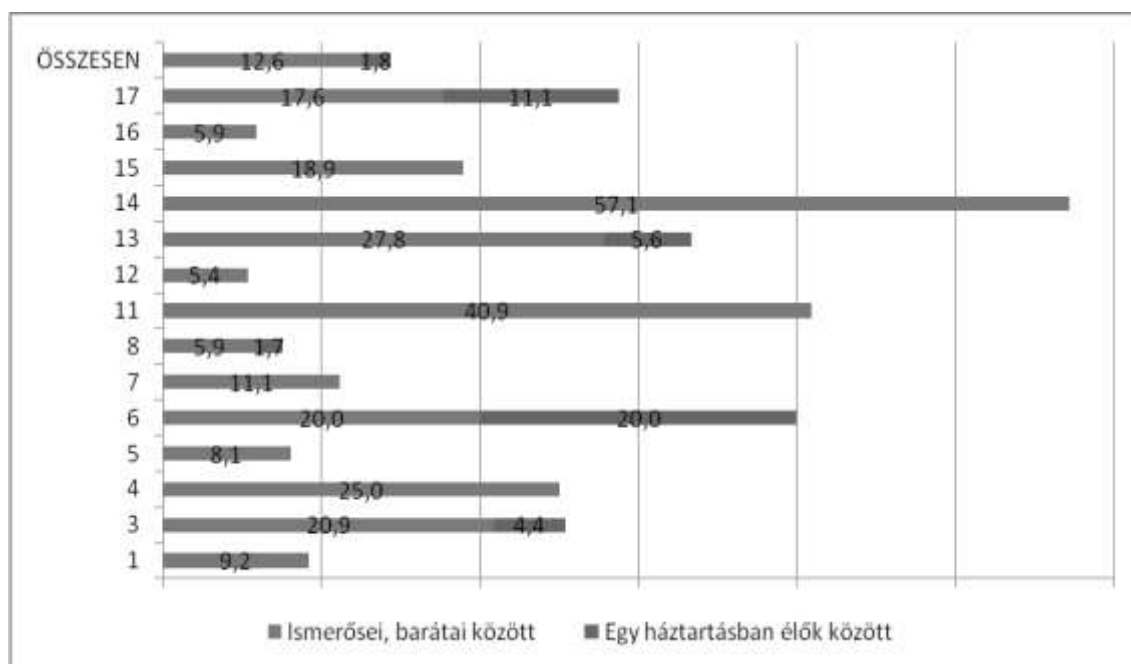
Forrás: Saját kutatás

Az érvényes (90 százaléknyi) válaszok szerint a lakosok közel 9 százaléka gondolja azt, hogy környékükön hiányzik valamilyen egészségügyi szolgáltatás. E hiányérzet legmarkánsabban a Diósgyőr-Berekalja-Majláthi (15), Tapolcai (10), Lyukóvölgyi (13) körzetekben jelentkezett, és elsősorban gyógyszerárak, illetve különféle szakorvosi kezelések hiányára utal.

A család egészségi állapotát volt hivatott felmérni az a kérdésünk, hogy a gyerekek szoktak-e hiányozni az iskolából betegség miatt. E kérdésre a megkérdezettek valamivel több mint negyede válaszolt érdemben, ám ezek 60 százaléka állította azt, hogy gyereke szokott hiányozni az iskolából. Igaz, a hiányzások nem túl gyakoriak: az esetek 97 százalékában fél évente vagy évente egyszeri hiányzásról van szó.

A kutatásban kitértünk a kábítószerfogyasztásra is. Míg a megkérdezettek alig 2 százaléka állította azt, hogy háztartásában valaki fogyasztott már kábítószer, addig ez az arány az ismerősök, barátok körében már közel 13 százalékos. A megkérdezettel egy háztartásban élők esetében a kábítószerfogyasztók fele Szonditelep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró (6) körzetben, és – lakosságarányához képest jóval felülreprezentálva – mintegy 15 százalékban a lillafüredi körzetben (17) él.

Ugyanez a mutató a baráti, ismeretségi körben a Diósgyőr-Berekalja-Majláth (15) körzetben, illetve Hejőcsaba-Görömbölyön (4) mutat kiemelkedő (14,3, illetve 12,2 százalékos) arányokat. A körzeteken belül számítva az arányokat (ld. 14. ábra) megállapíthatjuk, hogy Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét körzetben (6) a háztartások mintegy 20 százalékában él olyan személy, aki kipróbált már valamilyen drogot, míg ugyanez az arány az ismerősi körben Perecesen (14), Komlóstetőn (11) és Lyukóvölgyben (13) ér el kimagasló értékeket (57, 41, illetve 28 százalék az átlagos 13 százalékkal szemben).

14. ábra: Kábítószerfogyasztók aránya az ismerősök/barátok, valamint az egy háztartásban élők között, körzeteken belül (százalék)²⁴

Forrás: Saját kutatás

A válaszadók 3 százaléka számolt be arról, hogy fogyatékkal élő személy is van a háztartásban, és ez az arány az Avason élők körében (8) eléri a 10 százalékot is. Miskolci szinten adataink szerint az derül ki, hogy a fogyatékkal élők megközelítőleg fele (42 százalék) avasi lakos.

Az egészségügyi és szociális helyzet szubjektív indikátora lehet az is, hogy a megkérdezett rokonságában vannak-e olyanok, akik éheznek. Az erre vonatkozó kérdés alapján az derült ki, hogy a megkérdezettek rokonságának közel 5 százaléka éhezik. Az egyes körzeteken belül a lillafüredi (17), a Diósgyőr-Berekalja-Majláth-i (15) és lyukóvölgyi (13) körzetben élők jeleztek jóval átlag fölötti „éhező rokont”.

3.7. Értékvilág – értéktérképek

A kérdőívben külön értékskálával igyekeztünk vizsgálni a felnőtt lakosság értékvilágát. Egy ötfokú skála segítségével arra kértük válaszadóinkat, hogy jelöljék meg, számukra milyen mértékben fontosak a felsorolt értékek. A válaszok város szintű összesítése alapján (ld. 21. táblázat) láthatjuk, hogy elsősorban a család jelenik meg értékformáló

²⁴ A Bedegvölgy-Bodótetői, Egyetemvárosi és a Miskolcapolcai körzetekben egyáltalán nem számoltak be drogfogyasztásról.

tényezőként, majd pedig a megbecsülés és a személyes szabadság. A lista végén a vallás, és az Istenben való hit, mint erőforrás a mindennapokban található. Ha a lista elejét és végét tekintjük azt is mondhatnánk, hogy ez várható volt: más, országos reprezentatív felmérések is hasonló adatokat szoktak jelezni, és köztudott, hogy a magyar felnőtt lakosság számára a család prioritást élvez, ugyanakkor nemzetközi összehasonlításban is kimutatható, hogy kevésbé vagyunk vallásosak. A család melletti egységes elköteleződést a feltüntetett szórás értéke is jelzi, hiszen ezen itemnél kaptuk a legalacsonyabb szórást.

Vallásosság tekintetében a lakosság nagy mértékben megoszlik, de szintén a szórás alapján láthatjuk, hogy a magyarság fontossága, vagy a globális felmelegedés illetve a szakmai érvényesülés megítélése is relatíve nagy eltéréseket jelez.

21. táblázat

Értékek fontossága (átlagok szerint sorrendben)

Kérem, értékelje, hogy mennyire fontosak az Ön életében az alábbiakban felsorolt dolgok! (1 – egyáltalán nem fontos; ... 5 – nagyon fontos)	Átlag	Szórás
a család	4,84	0,43
a megbecsülés	4,61	0,55
a személyes szabadság	4,59	0,65
az erkölcsösség	4,58	0,62
a munka	4,52	0,77
az igaz barátság	4,52	0,70
a pénz	4,50	0,68
szerelem/boldogság	4,50	0,79
jó viszonyban lenni emberekkel	4,50	0,68
a környezet védelme	4,45	0,75
a természeti szépség világa	4,41	0,76
béke a világban	4,40	0,85
a magyarsága	4,33	0,95
hogy mindig elérje kitűzött céljait	4,29	0,80
a hagyományok tisztelete	4,24	0,89
az önmegvalósítás	4,20	0,94
hogy segíthessen másokon	4,18	0,79
a globális felmelegedés ellen tenni	4,17	0,97
a művészeti szépség világa	4,12	0,93
a siker	4,12	0,99
a szakmai érvényesülés	4,10	1,03
hogy mindig megszerezhesse és megvehesse, amit akar	4,06	0,93
a változatos élet	3,99	0,96
az Istenben való hit, mint erőforrás a mindennapokban	3,38	1,42
a vallás	3,08	1,45

Forrás: Saját kutatás

Kérdés azonban, hogy a fent részletezett értékopciók hogyan függnek össze egymással. Magyarán, sikerül-e a látszólag sok (26) elemet tartalmazó értékblokkot lesűrítünk értelmezhető értékdimenziókra. Statisztikailag ez azt jelenti, hogy olyan új változókat hozunk létre az eredeti változó-együttesből, amelyek egymástól kvázi független, külön értelmezhető értékdimenziókat írnak le. Faktorelemzéssel több modellt is körülírhatunk,²⁵ de az új modell illeszkedésének vizsgálata alapján²⁶ végül két dimenzióra redukáltuk a kiinduló változókat: bizonyos változóktól a módszer alkalmazása közben ugyan meg kellett szabadulnunk, de „cserébe” tisztán körvonalazódó értékopciók bontakoznak ki az adatokból (ld. 22. táblázat).

A kettős faktorstruktúra az eredeti változó-együttes variációját mintegy 56 százalékban megmagyarázza, és a következő értékdimenziókat írja körül:

- karrier értékek: ebben a dimenzióban egyfajta individuális, sikerorientált késztetések lenyomatait olvashatjuk ki, amelyek az önmegvalósítás szoros feltételeinek is minősülnek. Érdekességgéppen megjegyzendő, hogy az eredeti értékelemkből a „pénz” kategóriája is ide sorolható lenne, de ha a modellben benne hagytuk volna, éppen a magyarizottságot csökkentette volna. Ez mintegy arra utal, hogy ebben az értékdimenzióban nem a mindenáron való pénzszerzésen van a hangsúly, hanem az individuális karrierépítésen, az önmegvalósításon;
- posztmateriális értékek: ebbe a dimenzióban sűrűsödnek a környezet melletti elköteleződés különböző formái (környezetvédelem, globális felmelegedés elleni cselekvés, a természeti szépség értékelése).

22. táblázat.

Értékdimenziók

	karrier értékek	posztmateriális értékek
magyarizottság (%)	29,9	25,3
a siker	0,785	
a szakmai érvényesülés	0,770	
az önmegvalósítás	0,632	
hogy mindig megszerezhesse és megvehesse, amit akar	0,630	
a változatos élet	0,551	
a globális felmelegedés ellen tenni		0,868
a környezet védelme		0,796
a természeti szépség világa		0,689

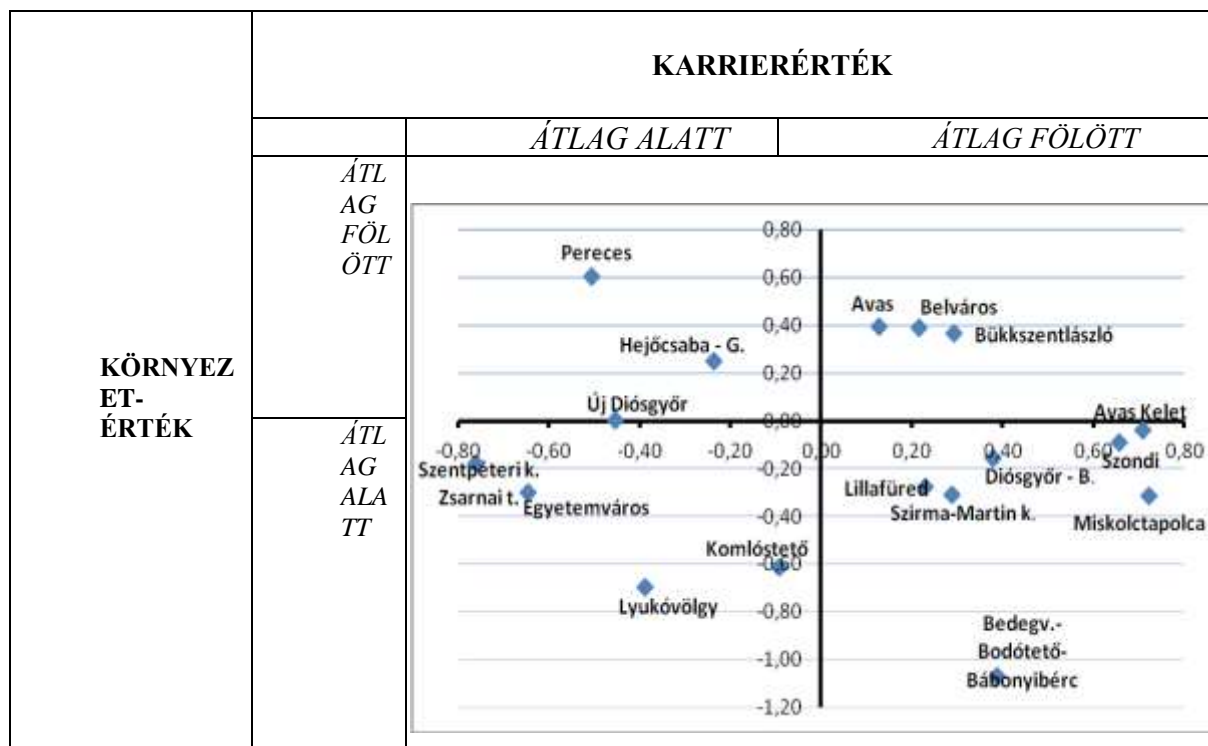
*Forrás: Extraction Method: Maximum Likelihood.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.*

A két faktoros megoldás előnye az is, hogy a körzeti adatokat e két dimenzió segítségével is felvázolhatjuk (ld. 15. ábra). Egyrészt körülírhatjuk a mindkét érték szerint pozitív tartományba eső körzeteket, illetve ellenpólusként, a mindkét érték szerint negatív

²⁵ A kutatás zárójelentésébe három faktoros modellt ismertettünk.

²⁶ A goodness-of-fit test szignifikanciaszintje: 0,163, ami jó illeszkedésre utal. A faktorstruktúra részletes leírását lásd a Mellékletben.

tartományba eső körzeteket (pl. Lyukóvölgy). Láthatjuk azt is, hogy például Miskolctapolca jellemezhető a legmagasabb karrierértékekkel, ám ez nem társul környezettudatos gondolkodással, míg például Pereces kiugró posztmateriális értéket mutat, ami ugyanakkor alacsony karriervágygal párosul.

15. ábra: Értéktengelyek-értékdimenziók
Forrás: Saját kutatás

4. Összegzés

A következő összefoglaló megállapításokat tehetjük:

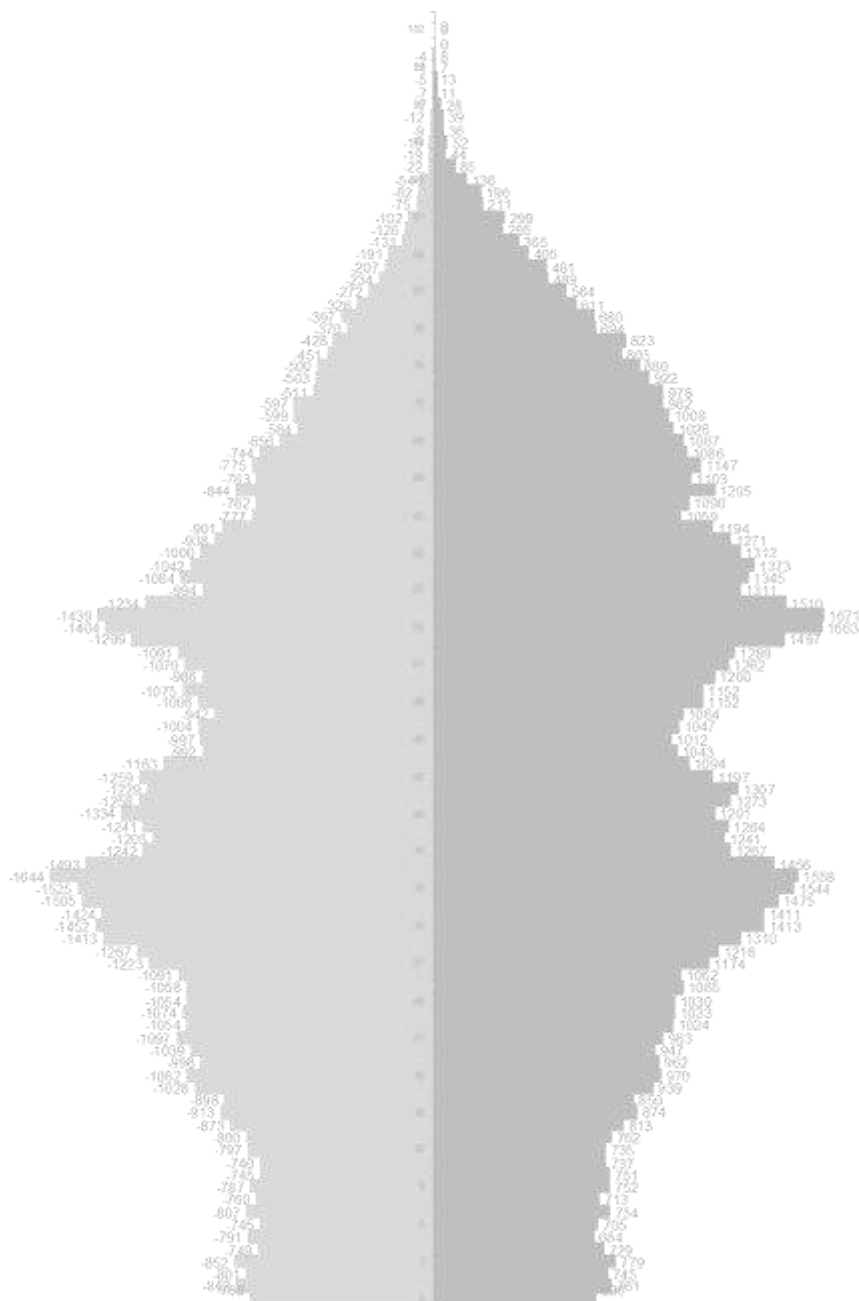
- Ha összehasonlítjuk a 2011-es adatot a korábbi 3 év adataival akkor látható, hogy Miskolc Város lakossága 2008-hoz képest 2011-re 2,7%-kal csökkent.
- A 60 év felettek száma 2008-ban 38.865 fő (22,5 %), 2010-ben 39.692 fő (23.3%), 2011 januárjában pedig 40.455 fő (24%) volt, azaz 2008-hoz képest az idősek száma 2011-re 1,5%-kal nőtt.
- A 0-14 éves gyerekek aránya Lyukóban a legmagasabb és az egyetemvárosi-ruzsini körzetben a legalacsonyabb.
- Az időskorúak aránya a 6-os körzetben (Szondi-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró) a legmagasabb.
- Miskolc lakosaink iskolázottsága kicsivel jobb, mint az országos átlag: a felnőtt lakosok közül minden ötödik férfi és minden hetedik nő felsőfokú végzettségű.
- Miskolctapolcán és az Avas-keleti-Népkerti körzetben kiugróan magas a diplomások aránya, míg Lyukóban és Bükkszentlászlón alacsony.
- Kérdőíves lekerdezésünk során a lakosok mintegy 3,4 százaléka vallotta magát roma származásúnak, míg a külső kategorizálás alapján (a kérdezők véleménye alapján) a minta 9 százalékát gondolták munkatársaink roma származásúnak.

- Egyházi hovatartozás szempontjából adataink szerint a Város lakosainak közel fele katolikus és mintegy 15 százaléka protestáns, és valamivel több, mint harmaduk nem tartozik egyetlen egyházhoz sem.
- A háztartások mintegy felében két generáció is él, és a leggyakrabban az fordul elő, hogy 3 személy van egy háztartásban.
- A háztartásban élő tanköteles (7-18 év közötti) gyerekek átlagos száma nem éri el az egyet.
- Felmérésünk alapján a felnőtt lakosok közel fele házas és további 6-7 százalék élettársi kapcsolatban él. Adataink szerint a felnőtt lakosság mintegy 13 százaléka elvált, és körülbelül ugyanekkora az özvegyek aránya. Közel minden ötödik személy ugyanakkor azt állította, hogy még sosem volt házas és egyedül él.
- Adataink jól szemléltetik azt, hogy Miskolcon a nukleáris családmódel érvényesül: a háztartásfőn kívüli első együtt élő személy 60 százalékban a feleséget jelenti, a 2. és 3. személy (a háztartások 3. és 4. tagja) pedig 80 százalékban a gyerekeket jelenti.
- Azt találtuk, hogy a háztartásokban élők 14 százaléka munkanélküli, és ezen emberek 83 százalékát vették nyilvántartásba a munkaügyi központban.
- A munkanélküliek városi körzetek szerinti megoszlását vizsgálva, láthatjuk, hogy a munkanélküliség által leginkább sújtott területnek Lyukóvölgy, Pereces, a Kilián-Békeszálló-Muszkás-Győri kapu-Új Diósgyőr körzet, az Egyetemváros-Ruzsin körzet és a Szondi-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzet tekinthető.
- Miskolc lakosságának közel fele (46 százalék) lakótelepi lakásban (ez az adat a 2001-es népszámláláskor 59,4 százalék volt), közel harmada (29 százalék) iker vagy családi házban, és mintegy 6 százalék új építésű társasházban él. A lakások kb. 88 százalékban saját tulajdonban vannak, 7 százalékban más a tulajdonosa, a többi 5 százalék önkormányzati vagy közületinek számít.
- Adataink szerint a városlakók közel 2 százaléka telepi vagy nem lakás céljából épült ingatlanban lakik (ez az adat megegyezik a 2001-es népszámlálás miskolci felméréseinek adataival) amely arányt, ha kivetítünk az összlakosságra, azt mondhatjuk, hogy mintegy 3000 felnőtt vagy legalább másfélezer család és gyerekei élnek mélyszegénységben.
- A lakások átlagoson két szobával és egy félszobával rendelkeznek, alapterületük 74 négyzetméter.
- Bár az elköltözni vágyók elsősorban azok közül kerülnek ki, akik nem is szeretnek itt élni, érdekes módon azok közül, akik amúgy szeretnek a városban élni mintegy 12 százaléka tervezi, hogy elköltözik Miskolcra.
- Felmérésünk szerint a háztartások mintegy kétharmadában legalább egy személy rendszeres alkalmazotti fizetést kap, bő harmadában (35 százalék) pedig legalább egy öregségi nyugdíjas él.
- A háztartások közel 6 százalékának volt vagyomból és mintegy 3 százalékának szerencsejátékából származó jövedelme is.
- Míg Lyukóvölgyben például a háztartások több mint háromnegyede (78%) az alsó jövedelmi negyedbe esik, addig ez az arány Szirma-Martin-kertvárosban, az egyetemvárosi körzetben, a Szentpéteri kapu-Zsarnai telepen nem éri el a 20 százalékot sem, Tapolcán pedig alsó két negyedbe mondhatni senki sem került bele.
- A háztartások kiadásai oldalán átlagosan havi mintegy 170.000 forint szerepel, amelyet összevetve a bevételi oldallal (180.000 forint), megállapíthatjuk, hogy a háztartások jelenleg „egyik hónapról a másikra” élnek.

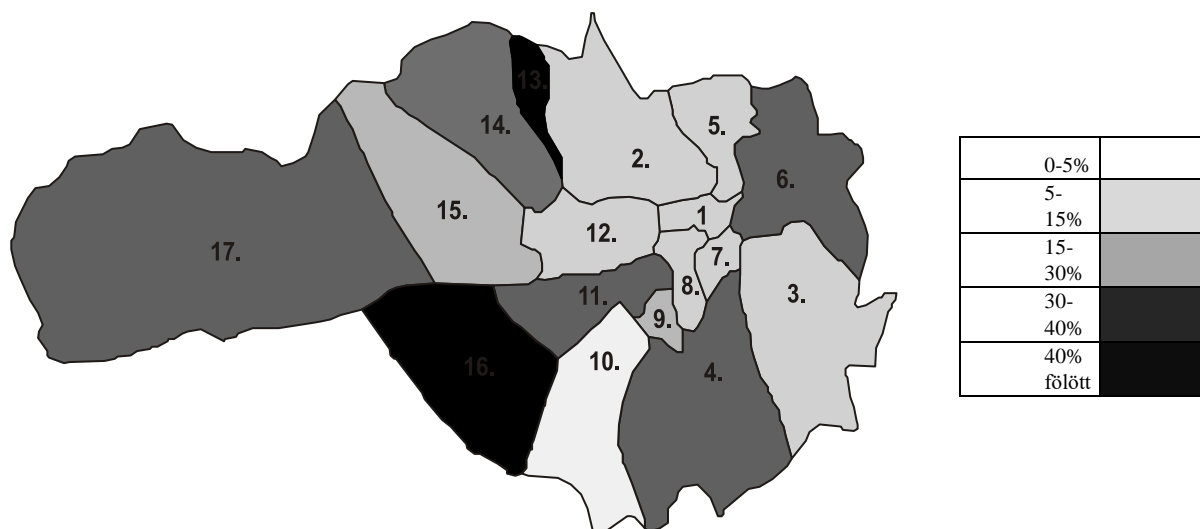
- Válaszadóink mintegy 17 százaléka állította azt, hogy van valamilyen díjhátraléka, és közel 6 százaléka pedig magánszemélynek is tartozik.
- Az egy főre jutó jövedelem alacsony volta felértékeli az állami szerepvállalásban való hitet, míg a magas jövedelmekkel rendelkezők szignifikánsan a környékbeli vállalkozók foglalkoztatási problémák megoldásában játszott szerepét vallják.
- A felnőtt lakosság mintegy 12 százaléka gondolta azt, hogy hiányzik valamilyen szociális vagy gyermekvédelmi szolgáltatás azon a környéken, ahol él.
- A szociális és gyermekvédelmi ellátások színvonalát a megkérdezettek mintegy fele (49 százalék) tudta megítélni. E válaszadók egy ötfokú skálán átlagosan 3,5-re értékelték a szolgáltatások színvonalát, ami összességében pozitív megítélést jelent.
- Városi szinten ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a családsegítő központhoz forduló összes népesség közel harmada (28 százalék), az önkormányzat szociális, gyámügyi osztályához fordulók több mint egyötöde (21,4 százalék) az Avas körzetéből kerül ki.
- Az egészségi állapot szubjektív megítélésének vonatkozásában egy ötfokozatú skálán a felnőtt lakosság 3,5 átlagot ért el, amely a közepes és jó állapot közé eső tartománynak felel meg.
- Körzetek szerint e szubjektív mutató szintjén szignifikáns eltéréseket tapasztalni: a legegészségesebbnek a Tetemvár-Bábonyiérc-Bedegvölgy-Bodótetői, a Komlóstető-Vargahegyi, a Szirma-Martin kertvárosi illetve a Tapolcai körzet lakói gondolták magukat, míg a legrosszabb egészségi állapotról a bükkszénlászóiak és perencesiek számoltak be.
- A betegség típusok előfordulásának gyakoriságát a lelki eredetű gondok uralják, ezek a megkérdezettek körében 36 százalékban előfordultak az elmúlt egy évben. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a felnőtt lakosság több mint negyedének (27 százalék) háztartásában tartós, krónikus beteg is él.
- A leggyakrabban előforduló két betegségtípust körzetenként vizsgálva az látható, hogy összesítve a Szondi telep-Csorba telep-Selyemrét-Martintelepi felüljáró körzetből jelentették a leggyakrabban e problémákat.
- Városi szinten azonban megállapíthatjuk azt is, hogy a körzetbeli lakosságarányhoz képest a kiliáni-győri kapui-új diósgyőri körzetben lakók felülreprezentáltak a depresszió és lehangoltság tekintetében (25,4 százalék a 19,4-gyel szemben), a krónikus betegségek tekintetében pedig az Avason élők mintegy 7 százalékponttal felülreprezentáltak (21,4 százalék a 14,6-tal szemben).
- Az érvényes (90 százaléknyi) válaszok szerint a lakosok közel 9 százaléka gondolja azt, hogy környékükön hiányzik valamilyen egészségügyi szolgáltatás.
- Míg a megkérdezettek alig 2 százaléka állította azt, hogy háztartásában valaki fogyasztott már kábítószer, addig ez az arány az ismerősök, barátok körében már közel 13 százalékos.
- Az emberek értékrendjére vonatkozóan: a válaszok Város szintű összesítése alapján láthatjuk, hogy elsősorban a család jelenik meg értékformáló tényezőként, majd pedig a megbecsülést és a személyes szabadságot tartják fontosnak az emberek.

- Mellékletek

1. ábra: Miskolc város korfája, 2010.

Forrás: KSH, 2010.

1. térkép: A legalsó kvartilisbe tartozó családok százalékos aránya körzetenként
 Forrás: Szociális térkép kérdőíves felmérés, 2011.

2. térkép: A legfelső kvartilisbe tartozó családok százalékos aránya körzetenként
 Forrás: Szociális térkép kérdőíves felmérés, 2011.

0-5%	
5-15%	
15-30%	
30-50%	
50% fölött	

3. táblázatok

*Az intézetek helyi foglalkoztatásban és egyéb problémák megoldásában játszott szerepe
megítélésnek főkomponensei*

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues	% of Variance	Cumulative %	Extraction Sums of Squared Loadings	Cumulative %	Rotation Sums of Squared Loadings	% of Variance	Cumulative %
	Total			Total		Total		
1	5,170	64,625	64,625	5,170	64,625	4,173	52,159	52,159
2	1,439	17,988	82,613	1,439	82,613	2,436	30,454	82,613
3	,622	7,781	90,394					
4	,345	4,318	94,713					
5	,206	2,581	97,293					
6	,125	1,560	98,853					
7	5,121E-02	,640	99,493					
8	4,055E-02	,507	100,000					

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Matrix

	Component	
	1	2
a civil szervezeteknek	,925	-,122
az egyházaknak	,897	8,720E-02
a pártoknak	,861	-,297
a környék vállalkozóinak	,858	-,359
egyéb	,850	,248
a multinacionális cégeknek	,823	-,452
az önkormányzatnak	,486	,695
az államnak	,628	,672

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a 2 components extracted.

4. táblázatok

Az értékskála alapján létrehozott kétfaktoros modell szerkezete

Communalities

	Initial	Extraction
a globális felmelegedés ellen tenni	,619	,804
a természeti szépség világa	,423	,489
a siker	,473	,619
a szakmai érvényesülés	,493	,618
hogy mindig megszerezhesse és megvehesse, amit akar	,334	,403
a környezet védelme	,556	,659
az önmegvalósítás	,411	,473
a változatos élet	,317	,360

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Goodness-of-fit Test

Chi-Square	df	Sig.
17,855	13	,163

Rotated Factor Matrix

	Factor	
	1	2
a siker	,785	
a szakmai érvényesülés	,770	
az önmegvalósítás	,632	
hogy mindig megszerezhesse és megvehesse, amit akar	,630	
a változatos élet	,551	
a globális felmelegedés ellen tenni		,868
a környezet védelme		,796
a természeti szépség világa		,689

Extraction Method: Maximum Likelihood. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. a Rotation converged in 3 iterations.

III. 3. Adathalászat - emberhalászat

Az egyházak társadalmi szerepvállalása a kérdőíves kutatás tükrében

A tanulmány megjelent: In Szabó-Tóth K. – Várhelyi K. (szerk.): Történelmi egyházak - modern társadalom. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2019., 39-54.

1. Bevezető

Közjó, társadalmi felelősségvállalás, karitás. Ismerősen csengő kifejezések egy olyan világban, amely épít az állampolgárok bevonására, a kisebb és nagyobb közösségek aktív, cselekvő közösségekké válására, a szolidaritás gondolatára, az önmagunk építése melletti egymást építő tevékenységekre. Mi köze mindezeknek a történelmi egyházakhoz?

Mint ahogyan arról a későbbiekben részletesen szólunk, jelenleg a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény rendelkezései az irányadóak az egyházak társadalmi szerepvállalását tekintve.

A jogszabály megfogalmazza, hogy a Magyarországon működő vallási közösségek a társadalomban kiemelt értékhozó és közösségteremtő szerepet játszanak. Hitéleti tevékenységük ellátása mellett nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más területeken végzett szerteágazó munkájukkal járulnak hozzá a közjó szolgálatához.

Ezt a közjó érdekében tett felelősségvállalást próbáltuk mi is vizsgálataink során megragadni és egyben válaszolni a fent feltett kérdésre. Kutatásunk fókuszába a karitatív és szociális/gyermekevédelmi tevékenység, a lelkipásztori munka, a romák körében végzett pasztorációs tevékenység valamint az oktatás terén vállalt szerep feltérképezése állt.

Jelen tanulmányban a kutatásunk során végzett kérdőíves felmérés eredményeit összegezzük, de előtte kitértünk annak bemutatására, hogy milyen olvasatai lehetnek az egyházak társadalmi szerepvállalásának és hogyan alakult a közjó szolgálata a történelmi egyházakban – néhány példával illusztrálva.

2. A közjó szolgálata

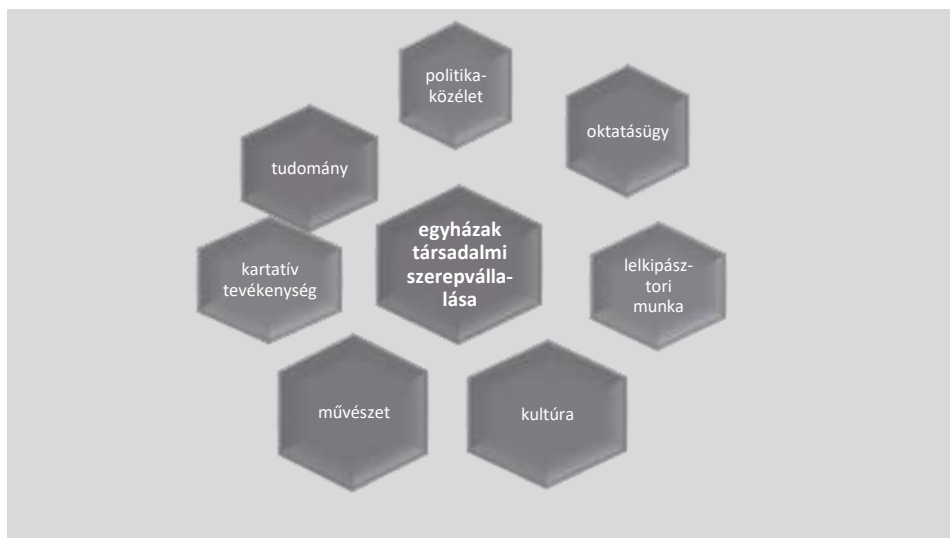
Az egyházak szerepéhez, társadalmi feladatvállalásához a hétköznapi ember általában a vallás terjesztését, egyfajta erkölcsi értékrend hirdetését társítja. Néhol megjelenhet bizonyos fontos társadalmi kérdésekben való megszólalás, máskor pedig inkább annak a posztulátuma, hogy az államot és egyházat szétválasztva, arra kellene az utóbbinak törekednie, hogy maradjon meg a hit terjesztésénél, a vallásos iratok tanulmányozásánál. Megint máshol és máskor elismerően vagy éppen akár bosszankodva nyilatkozunk egy-egy vallási vezető aktuálpolitikai ügyekben, súlyos társadalmi, kisebbségi kérdésekben való megnyilvánulásai kapcsán.

Néha meg egyenesen elvárjuk - vallásos beállítottságra való tekintet nélkül - hogy a különféle egyházak oldjanak meg olyan szociális és egyéb problémákat, melyek megoldására sem az állam, sem az önkormányzatok, sem más szervezetek nem képesek.

Szociológiai értelemben a vallás vizsgálata jelenti egyrészt a vallási közösségek, csoportok tagozódásának, a társadalomra, közösségekre és egyénekre gyakorolt hatásának vizsgálatát, másrészt az egyes társadalmi alrendszerek és a vallás

összefonódásának, kapcsolatának vizsgálatát, illetve jelenti a vallási csoportok összetételének, az összetételben bekövetkező változások vizsgálatát – mint ahogyan azt Havasi Virág tanulmányából láthattuk (Tomka, 1986).

Az egyházak társadalmi szerepvállalása tehát sokrétű. Ezt a sokrétűséget és sokszínűséget próbáltuk a következő modellben megragadni.

1. ábra: Az egyházak társadalmi szerepvállalása

Forrás: saját szerkesztés

A történelmi egyházak társadalmi életben való szerepvállalása azok megalakulása óta nyomon követhető (Zsákai - Horváth, 2013). Kiemelhető például XIII. Leó pápa tevékenysége, akit megnyilvánulásai alapján szociális pápának, vagy a munkások pápájának is neveztek. Szociális kérdésekben, a társadalmilag kiszolgáltatott csoportok érdekében való felszólalására az egyik jó példa az alábbi:

„Ezért Tisztelendő Testvérek, ahogy eddig hozzátok intézett körleveleinkben a téveszmék megcáfolása céljából elmondottuk a szükségesséket az államhatalomról, az emberi szabadságról, az államok alkotmányának keresztény jellegéről és más hasonló kérdésekről, éppúgy véleményünk szerint az egyház ügyét és a közjót szem előtt tartva, hasonló okokból ugyanezt kell tennünk most is a munkások helyzetével kapcsolatba.” (Rerum Novarum, Róma 1891).

Nemcsak enciklikáiban, beszédeiben, hanem cselekedeteiben is méltóvá vált a fenti jelzők megszerzésére, hiszen a szegények megsegítésére egyházi szociális intézmények felállításában működött közre.

Még egy kiragadott példával hadd éljünk, ha már a kutatásunk miskolci székhelyű. Kelemen Didákról teszünk említést, aki Baksafalván (ma Kézdiálmás) született és Miskolcon halt meg. Tevékenységének súlypontja a 18 század elejére tehető, amikor is az alig 27 éves szerzetest előljárói a nagybányai rendház vezetésével bízzák meg. Ott valódi missziós és egyben pasztorációs tevékenységbe kezdett: ápolta a pestisben szenvedőket, segítette a szegényeket, alamizsnát gyűjtött a tehetősektől, hittérítő tevékenységet folytatott. Szent emberként kezdték tisztelni és emlegetni. 34 évesen tartományfőnökké választották. Nyírbátorban templomot, iskolát és nevelőotthont épített.

Egész Szabolcs megyét bejárta, sorra építette a templomokat, kijárta, hogy azok visszakerüljenek a katolikus hívekhez.

1725-ben meghívásra Pozsonyba indult, útja során pedig Miskolcra ért. Megrendülve tapasztalta, hogy milyen a helyzete a városban a katolikus híveknek. Kezdeményezte, hogy a Minorita rend kolostort nyithasson Miskolcon. Sokat betegeskedett ez idő alatt, de ahogyan felgyógyult, a Tisza menti községeket látogatta végig, a hit térítése mellett a betegeket, szegényeket is gondozta. Az ismét fellobbanó pestis idején az Alföld falvaiba vezetett az útja, ahol két éven keresztül folytatta áldozatos munkáját. 1744-ben halt meg. 13 kötetnyi elmélkedése, imádsága örzi gondolatait. Nagy érdeme a fentiekén túl, hogy a vele nem egyező véleményen lévőköt „vitázó atyafiak”-nak nevezte és igyekezte őket szelíd szeretettel meggyőzni érveinek, igazságainak helyességéről.

A jó példák sora végtelen. Magyarországon a rendszerváltást követően az 1990. évi IV. Törvény rendelkezett az egyházak karitatív szerepvállalásáról. Magyar Kaitász néven nem sokkal ezt követően, 1991 júniusában létre is jött az első hivatalos szerveződés az 1931-ben a Katolikus Püspöki Konferencia által létrehozott karitász mozgalom részeként. A szervezet a nemzetközi karitatív szervezetek sorához is csatlakozva egy 166 országot magában foglaló nagyobb szerveződésnek is tagja lett. Jelenleg is több száz plébánián működik karitász csoport szerte az országban. A kórházi lelkészek munkája mellett önkénteseik foglalkoznak beteglátogatással.

A református egyház kötelékében jött létre 2006-ban a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítványt, mely a református karitatív munka anyai háttérét hivatott biztosítani. Folyamatosan jelen vannak természeti katasztrófáknál, élelmiszer-osztásnál, segítenek hajléktalanokat, szenvedélybetegeket, rászoruló gyerekeket, családokat.

1991-es alapítású az Ökumenikus Segélyszervezet, mely hazánk egyik legnagyobb, nemzetközi porondon is elismert karitatív szervezete. Alapítói a Magyarországi Református Egyház négy egyházkerülete, a Magyarországi Evangélikus Egyház három egyházkerülete, valamint ortodox, unitárius és metodista egyházak.

A Hit Gyülekezete 1994-ben alapította szeretetszolgálatát (HISZ), mely mára szintén országos mozgalommá nőtte ki magát. Kiemelendő tevékenységeik sorából bürtönmissziójuk.

Végül szót ejtünk még az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség által 2015-ben alapított szeretetszolgálatról, amely a CEDEK EMIH Izraelita Szeretetszolgálat nevet viseli. A CEDEK folyamatosan bővíti önkéntes hálózatát, ma már szerte az országban. Egy jelenleg futó projektünkben civil és egyházi szervezetek közjő érdekében folytatott tevékenységeit mutatják be. Számos esetben segítettek családokat, gyerekeket élelmiszerrel, ruhával, játékokkal és folyamatosan végeznek meleg-étel osztást. Különböző településeken is támogatnak rászoruló gyermekeket és családokat, melynek nyomán a nyomor és nélkülözés talán enyhíthető.

3. Adathalászat és emberhalászat. A kutatás eredményei

A kérdőíves kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a lelkészek, papok hogyan látják saját, igen szerteágazó tevékenységüket. A kérdőív kérdései felölelték a lelkipásztori tevékenységet, az oktatást, a közösségformálást valamint a karitatív szerepvállalást.

Eredetileg online formában is elkészítettük és így került kiküldésre, majd papír alapon is „ráerősítettünk” az adatgyűjtésre – postai úton is folytattuk a kérdezést 2016-2017-ben. Ezek mellett elmentünk olyan fórumokra, melyek egyházi szervezésben (lelkipásztori, papi gyűlések) alkalmat teremtettek a kérdőív személyes lekérdezésére. Munkánk

eredményeképpen így összesen 80 kérdőívet tudunk feldolgozni SPSS statisztikai program segítségével.

Valamennyi, általunk vizsgált felekezet képviseltette magát a kitöltők között.

A reformátusok szerepeltek a legnagyobb arányban (56%), a római katolikusok 32 %-kal, a görög katolikusok 9%-kal és az evangélikusok 3%-kal képviseltették magukat a mintánkban. Kérdőívünk 66 kérdést tartalmazott.

Szerkezetének áttekintő ábráját alább mutatjuk be.

2. ábra: A kérdőív szerkezete

Forrás: saját szerkesztés

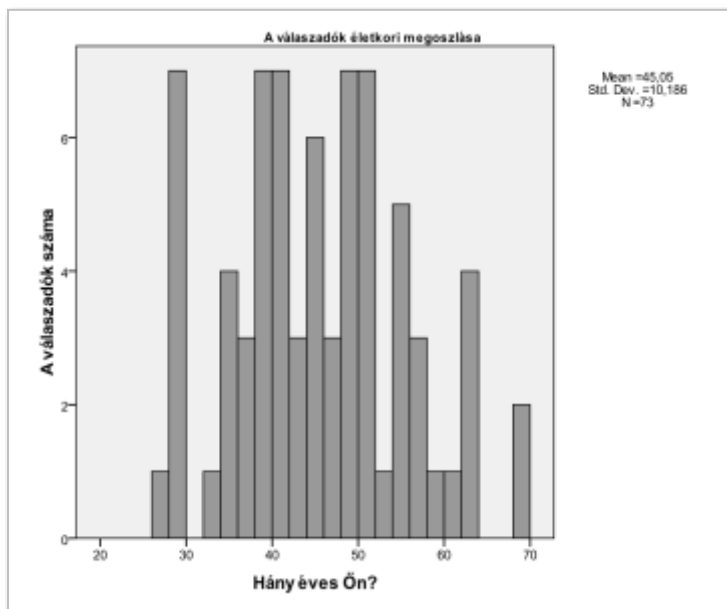
A dokumentum elején – a válaszadó hátterére vonatkozó kérdéseket követően - néhány statisztikai adatra kérdeztünk rá (pld. az egyházközségben szolgálatot teljesítő egyházi személyek száma, a felekezethez tartozók száma, a templomba járó hívek száma és részvételük gyakorisága, keresztelesek, házasságkötések száma, elsőáldozók, bérnálózkodók, konfirmálók száma, a templom és a templomhoz tartozó eszközök értéke, állaga, a képviselőtestület összetétele, állami és nem állami források, bevételek).

Külön kitértünk a fiatalokkal, az idősekkel és a gyermekes családokkal való kapcsolattartás vizsgálatára.

Az objektív mutatók mellett fel szeretnénk volna térképezni a kutatásban résztvevők véleményét, elképzeléseit is. Rákérdeztünk az egyházkerület életében az elmúlt években tapasztalható kedvező és kedvezőtlen folyamatokra, a lelkesedésen/parókián rendszeresen végzett tevékenységekre, a közösségformáló tevékenységek jellegére valamint arra, hogy melyik tevékenységet végzi a válaszadó a legszívesebben és mi a véleménye az egyes tevékenységek hatékonyságáról.

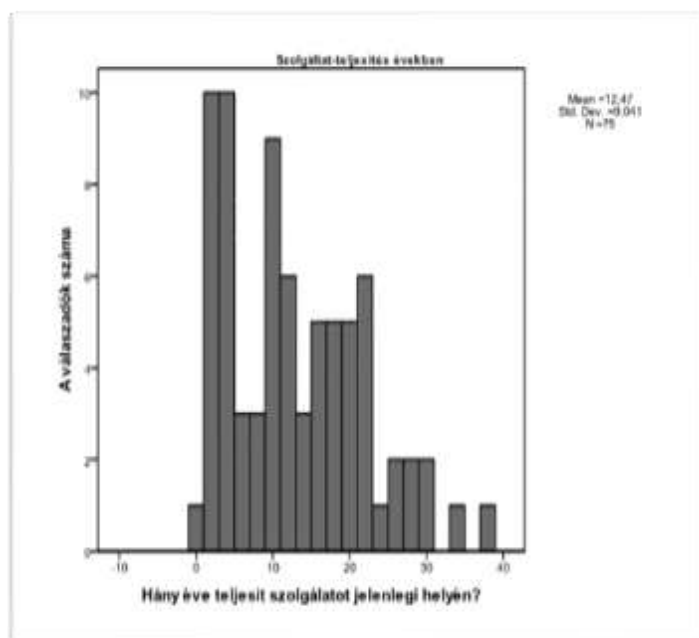
Kíváncsiak voltunk a lelkesedés/parókia oktatási intézményekkel, gyermekvédelmi és egészségügyi intézményekkel, civil szervezetekkel való kapcsolódásaira, valamint arra, hogy milyennek ítélik meg az együttműködést más felekezetekkel, hol, milyen tevékenységekben látnak kapcsolódási pontokat. A válaszadók között 9 miskolci lelkész/pap szerepelt. Ezen kívül a többen töltötték ki kérdőívünket Tokajról, Abaújszántóról és Mezőcsátról – de voltak kitöltőink Abaújvártól egészen Zubogyig. Átlagosan 1-7 település tartozott a mintánkba került lelképásztorokhoz/papokhoz és szinte

a teljes minta azt nyilatkozta, hogy ahol lakik, ott teljesít szolgálatot (vagy ott is). A válaszadók átlagéletkora 45 év volt, mondhatjuk, hogy éppen életpályájuk csúcsán álltak. Az életkori megoszlást a 3. ábrán láthatjuk.

3. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás

4. ábra: Szolgálatteljesítés éveiben

Forrás: saját kutatás

Az életkori megoszlás alapján már következtethettünk arra, hogy a szolgálat-teljesítés években számolva főleg a 20 év, vagy az alatti tartományba esik – ezt szemlélteti a fenti ábra. Látható, hogy a fenti grafikon három ponton csúcsosodik ki: a 2-3 évnél, a 10-12 évnél, valamint 22-23 év körüli határnál. Az adatok szórását mutató statisztika alapján is mondhatjuk, hogy a válaszadók többsége 2 évtől 22-23 évig terjedő szolgálati idővel rendelkezik. Volt 1-2 igazi, veteránnak számító pap/lelkész: az ő esetükben ez az adat 33 illetve 37 év volt.

Remek mutatója egy helyi közösség vitalitásának az, hogy mennyi a keresztelesek, a házasságkötések valamint a temetések száma adott évben. E három mutató alapján képet kaphatunk a helyi társadalom életrevalóságáról, arról, hogy idősödik-e vagy fiatalodik a népesség, illetve mennyire képes a megújulásra. E három mutató mintánk esetében rendre: 14, 5 és 20. Ha nem állna más információ rendelkezésre, akkor is láthatnánk, hogy ez a három adat maga a mai társadalom jó lenyomatát, mintázatát adja. Ebből kiderül, hogy több a temetés, mint a születés és hogy kevesen kötnek házasságot – templomban is, meg azon kívül is.

Napi rendszerességgel átlagosan 18-an járnak templomba, vasárnaponként átlagosan 100-an töltik meg a templomokat – persze ennél az adatnál szem előtt kell tartanunk, hogy különböző méretű településekről kerültek a mintába válaszadóink. Naponta – az előírásoknak megfelelően – legalább 1 misét/istentiszteletet celebrálnak a mintába került lelkészek/papok, de olyan van, hogy ezek az alkalmak négy misét/istentiszteletet jelentenek napi rendszerességgel.

Mint korábban írtunk róla, a fiatal felnőttek különösen fontos célcsoportot jelentettek kutatásunk számára. Rákérdeztünk arra, hogy hogyan változott a számuk a miséken/istentiszteleteken, és általában, hogyan, milyen arányban vannak jelen az egyházközösség életében. Az 5. ábra ezt a változást /vagy stagnálást/ szemlélteti.

5. ábra: A fiatal felnőttek számának változása az elmúlt években¹

Forrás: saját kutatás

¹ 18-25 évesek száma az elmúlt 2-3 évben

A fenti ábra alapján elmondható, hogy a válaszadók fele a 18-25 évesek számának stagnálásáról számolt be az egyházközösségben, míg 22%-ban érzékelték növekedést és 29%-ban pedig csökkenést ebben a korosztályban.

Kedvező tendenciák	Kedvezőtlen tendenciák
<ul style="list-style-type: none"> ▪ helyben lakó lelkész ▪ ifjúsági misszió ▪ felújítás ▪ pályázati források ▪ lelkeség 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ idősödés, elöregedés ▪ elvándorlás ▪ motiváció-hiány

*6. ábra: Kedvező és kedvezőtlen tendenciák az egyházközösség életében az elmúlt években
Forrás: saját kutatás*

A fenti ábrán összeszedtük, hogy milyen kedvező és kedvezőtlen folyamatokról számoltak be válaszadóink az elmúlt években egyházközösségük életében. Kedvező tendenciaként első helyre került az, hogy nagyon lényeges: legyen helyben lakó lelkész/pap a gyülekezet számára, hiszen így tud szervesen kapcsolódni, integrálódni a gyülekezet, a közösség életébe, így tud együtt lélegezni a közösséggel, így válik hiteles emberré, olyanná, aki jelen van, aki elérhető.

A második helyre került a fiatalok körében végzett szolgálat: legyen az egy gyerektábor, egy gyermekközösséggel végzett munka, egy fiatal felnőttekkel végzett családi életre nevelő csoport vagy énekkar. A fiatalokkal végzett munka jelentősége magától értetődő: a velük való hatékony közösségépítő munka jelenti a zálogát annak, hogy később az általuk alapított családok által a helyi közösség folyamatosan meg tud újulni.

Sokan említették azt is, hogy pályázati források segítségével a templom felújításon ment át, megújulhatott. Megint sokan nyilatkozták, hogy nagyon örülnek annak, hogy egyfajta új lelkeség alakult ki a közösségen belül, melyre az egymás segítése, a lelki élet, az Istennel és a közösséggel való összekapcsolódás a jellemző.

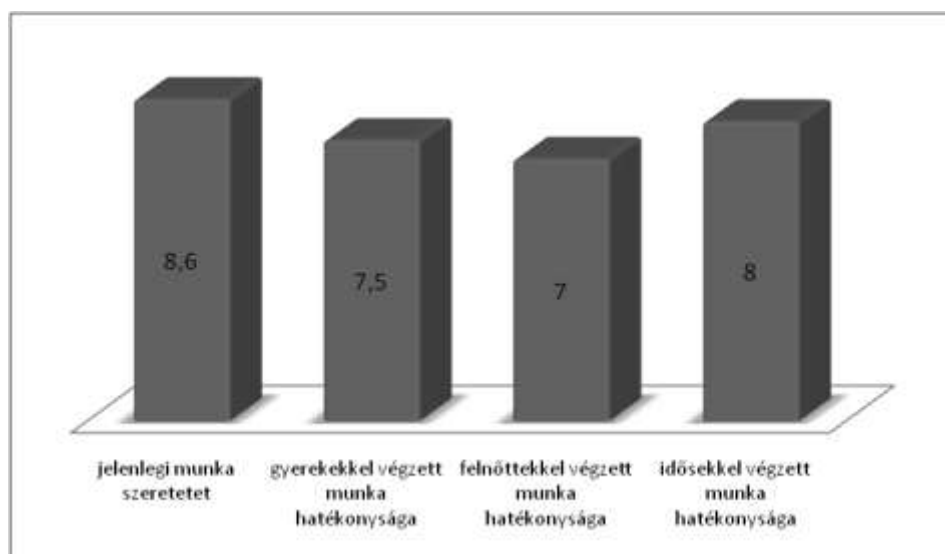
Kedvezőtlen tendenciaként a korábban már említett öregedési folyamatokat említik meg. Ez a hívek összetételében is megmutatkozik, ellehetetleníti a megújulást, a vallásosság tovább vitelét a közösség életében. Ezzel párhuzamosan jelenik meg - a folyamatokat mintegy erősítve - az elvándorlás. A motiváció-hiány mind a hívek, mind a papság részéről megmutatkozik.

Rákérdeztünk arra is, hogy hogyan értékelik a rendelkezésre álló infrastruktúra állapotát a válaszadók, egy ötfokú skálán. A válaszok alapján az a kép rajzolódik ki, hogy a templom műszaki állapotát összességében 2,7-re értékelik, ennél valamennyivel kedvezőtlenebbnek látják (2,3) az egyházközösség gazdasági helyzetét. Az állami szervekkel való együttműködésre pedig 2,6-ot adtak.

A következő ábrán annak az eredményeit mutatjuk be, hogy mennyire szeretik a munkájukat a lelkészek/papok, illetve mennyire tartják hatékonynak azt az egyes célcsoportok, a különféle generációk vonatkozásában.

Szeretet és
hatékonyság
10-es skálán

7.

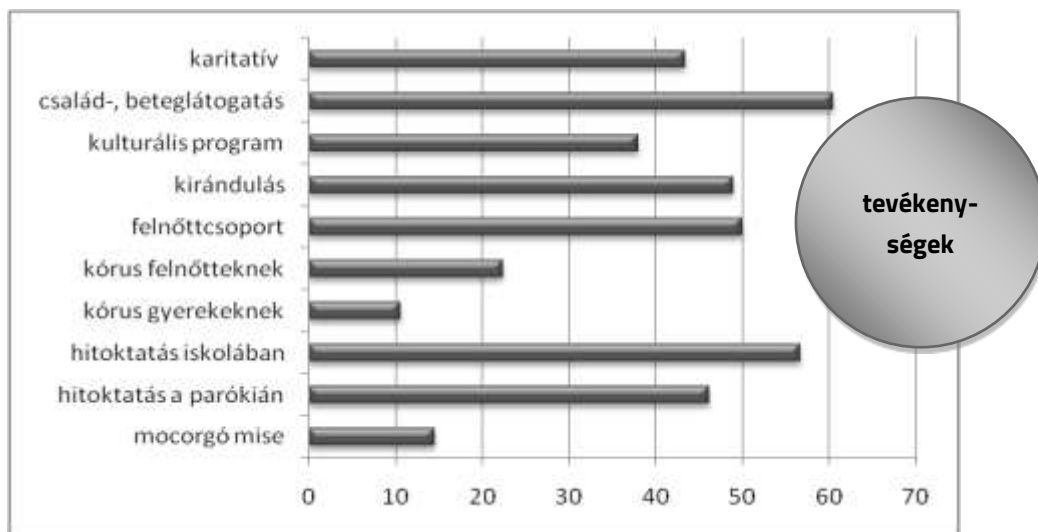
ábra: A
munka

*szeretetének illetve
hatékonyságának megítélése 10-es skálán*

Forrás: saját szerkesztés

Látható, hogy összességében szeretik a munkájukat. Az is leolvasható az ábráról, hogy az idősekkel végzett munkát tartják a leghatékonyabbnak. Ez talán azért is lehetséges, mivel több kistéleplésen szinte kizárólag ez a generáció jelenik meg a templomokban, illetve azért is, mert a velük való munka igazából nem rejteget túl sok kihívást: járnak templomba, ismerik a szertartásokat.

A gyermekek körében végzett munka összességében 7,5-ös értékelést kapott, a felnőttekkel (akik nem az idősebb generációból kerülnek ki) már nehezebb boldogulni.

8. ábra: Az egyes tevékenységek végzésének, előfordulásának aránya a lelkeszi/papi munka során

Forrás: saját szerkesztés

A lelkipásztori/papi tevékenységeknél maradván legfőbbben azt említették válaszadóink közül, hogy munkájuk szerves részét alkotja a család-, és beteglátogatás, illetve az iskolai hitoktatás.

Az utóbbi hatékonysága és megítélése bonyolult kérdés. Többen említették, hogy gyakran utolsó órában van az iskolai hittan, ami bosszantó, illetve, hogy elvonja az egyházközségi hittancsoportokból a gyerekeket – ami nem feltételül tesz jót a helyi közösségnek. Természetesen a parókián történő hitoktatás emellett is fontos tevékenység és a különféle karitatív tevékenységek folytatása is erőteljesen jelen van. Minden második válaszadó számolt be arról, hogy rendszeresen vannak kirándulások, illetve működnek a felnőttcsoportok. Nagyjából minden harmadik pap/lelkész jelölte meg a különféle kulturális programokat (koncerteket, ünnepeket), mint olyan eseményt, amely a helyi egyházközségben él.

A következő ábrán összefoglaltuk a papi/lelkészi tevékenység esszenciáját.

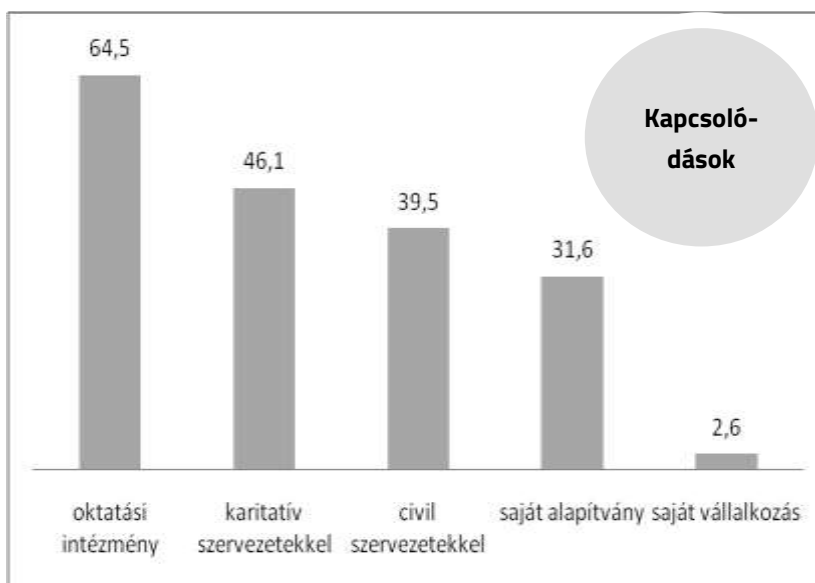
9. ábra: A papi/lelkési tevékenység „szerkezete”, tartalma
 Forrás: saját szerkesztés

Ennek alapján látható, hogy széles, színes és változatos ez a paletta. Alapvető területei a gyermekekkel és családokkal végzett munka, az idősek körében folytatott tevékenységek, valamint a (vizsgált megye szerkezetét és jellegzetességeit visszatükröző) romák körében végzett pasztorációs munka. Ez utóbbi néhány parókia esetén a tanoda programban csúcsosodik ki.

A gyermekekkel és családokkal végzett munka keretében több helyen vannak játszoházak, szerveznek gyereknapot, vagy Mikulás-napot - néhány helyen uniós forrásból játszóteret építettek a templomkertbe. Sok helyen vannak ingyenes, vagy kedvezményes gyerektáborok, ifjúsági körök az érzékeny és fogékony életszakaszban lévőknek, valamint templomtúra, melyen az érdeklődők megismerkedhetnek az épülettel, mint műemlékkel, annak történetével, érdekességeivel.

Az idősekkel végzett munka is igen szerteágazó: magában foglalja esetenként az idősgondozást, csomagok összeállítását, idősothoni elhelyezésben való közreműködést, folyamatos látogatást az idősek otthonában, ottani misézést/úrvacsora-osztást.

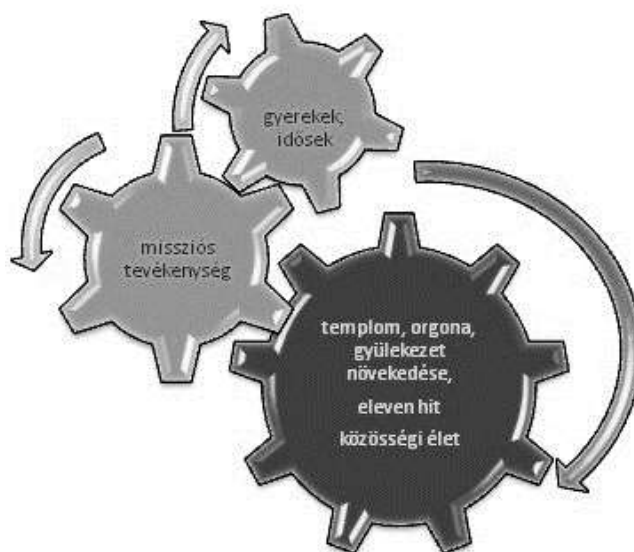
10. ábra: Kapcsolódások, együttműködések

Forrás: saját kutatás

A 10-es ábrán mutatjuk be, hogy milyen kapcsolatokkal és mennyire kiterjedten rendelkeznek az egyházközségek.

Oktatási intézményekkel - az iskolai hittannak is köszönhetően - az egyházközségek kétharmada áll kapcsolatban. Karitatív szervezetekkel körülbelül minden második, más, civil szervezetekkel nagyjából 40%-uk. Saját alapítványa, szervezete minden harmadik községnek van és kis arányban ugyan, de megjelennek a saját vállalkozások is – a tevékenységek piaci lábának erősítéseképpen.

Rákérdeztünk a büszkeségekre is, melyek, mint a fogaskerek szíven egymáshoz kapcsolódva alkotnak szerves egységet és tartják egyben egymást is.

11. ábra: Amire büszkék vagyunk...

Forrás: saját szerkesztés

A fentiek alapján is nyilvánvaló, hogy a gyermekekkel, idősekkel végzett munka, ha sikeres és eredményes, nagy öröm és állandóan megújuló erőforrást jelent az egyházközösségben.

A lelkészek/papok egy jelentős része a tevékenységét misszióknak, küldetésnek fogja fel, olyannak, mely áldozatos, sokszor sziszifuszi küzdelmekkel jár, sokszor tarkított kudarcokkal, ugyanakkor Isten rendelése szerinti és ezáltal áldás van rajta.

Többen nagyon büszkék a pályázatok vagy egyéb források segítségével megújult templomra, az orgona felújítására, a gyülekezet, a közösség növekedésére, vitalitására és arra, hogy eleven hit érzékelhető, szinte tapintható a gyülekezetben, mely hozzájárul a helyi identitás megszilárdításához, a helyi közösség megerősödéséhez.

Végül arra is kíváncsiak voltunk, hogy a fejlődésnek, megújulásnak milyen útjait látják a válaszadók.

12. ábra: Milyen lehetőséget látnak a fejlődésre, a megújulásra?
 Forrás: saját szerkesztés

A lehetőségek között szerepel a romák hatékonyabb bevonása. Ez a társadalmi integrációt, a romák társadalmi beilleszkedését is segíti, csökkenti a devianciák arányát, megteremtheti a romák és nem romák közti együttműködés alapjait. A roma pasztorációnak több formája van a megyében – erről majd egy másik fejezetben részletesen írunk. Itt most azt említjük meg, hogy a romák behozatala, bevonása az egyházközösség életébe kétélű lehet, hiszen egyrészt hívek nyerhetők, másrészt sajnos hívek veszíthetők általa. Nagyon kényes egyensúly ez, nagyon keskeny mezsgyéjén sétálnak azok, akik ezt a munkát végzik.

Fontos eleme a megújulásnak a hívek toborzása. Fontos eleme ugyanakkor a felelősségvállalás hangsúlyozása is, mely a magunkért, a közösségért és az egyházért érzett felelősségre is vonatkozik. Ez adja meg a keretét az egyéni lelkigondozásnak és a közösségépítésnek. Hangsúlyos szerepet kell adni a kulturális élet fellendítésének is, hiszen ezen keresztül, indirekt formában lesz képes a közösség megerősödni. Fontos az ifjúság körében végzett munka megerősítése, hiszen ettől várható a közösség fejlődése, életben maradása.

Kiemelkedő jelentőségű a személyes példamutatás. A reformátusoknál a család jelenléte, a nyugodt, harmonikus, szép párcapcsolat, férj-feleség-gyermekek egységének példamutatása. Többet jelent ezer prédikációnál, ereje szinte felbecsülhetetlen. Fontos a pályázatok, források nyomán követése. Végül fontos lenne minél nagyobb publicitást biztosítani annak a szerteágazó tevékenységnek, melyet az egyházak végeznek. Munkánkkal mi is ezt szeretnénk kihangosítani, felerősíteni, láthatóvá tenni.

4. Összegzés

Kutatásunk során a történelmi egyházak „közjó” érdekében végzett tevékenységét firtattuk, különböző metszetekben. Láthattuk, hogy magának a fogalomnak a kibontása sem egyszerű, illetve, hogy az egyházak különféle elvárások keresztjtüzében végzik ilyen irányú tevékenységüket - mely a szélesebb társadalmi nyilvánosság számára hol, mint kívánatos és támogatott, hol, mint saját autonóm működésébe való egyfajta beavatkozásként jelenik meg. Maguk az egyházi személyek, egyházi vezetők sem egységesek abban, hogy a társadalmi szerepvállalás milyen mértékű és milyen irányú kellene, hogy legyen, legyen-e egyáltalában (Tamás, 1996).

Kérdőíves vizsgálatunk megerősítette, hogy a megszólított egyházak általában véve fontosnak tartják a hívek lelki pasztorációja mellett közösségformáló, jószolgálati tevékenységüket és eléggé otthonosan mozognak az úgynevezett „projektvilágban”.

További kutatásokat igényel, hogy a társadalmi szerepvállalás bizonyos szegmenseinek (pld. iskolai hittan) milyen funkciói vannak és esetenként milyen nem kívánt hatásokkal (pld. helyi gyülekezeti élet kiüresedése) járnak. További nagyon izgalmas terület annak kutatása, hogy vajon a humán erőforrások mennyire állnak rendelkezésre bizonyos szociális és gyermekvédelmi területeken az egyházak által működtetett intézményekben - és ugyanez a kérdés feltehető természetesen a nem egyházi intézményekben is. Hasonlóan érdekes és a történelmi egyházak számára a további működésüket is érintő kérdés az, hogy vajon milyen útvonalai és módjai vannak a hit terjesztésének a 21. századi társadalmi-gazdasági-politikai körülmények között, hogyan lehet vonzóvá tenni az egyházakat ebben az újfajta közösségi-társadalmi térben.

Irodalom

- Kónya I. (1979): *Kálvinizmus és társadalomelmélet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rerum Novarum. *XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről (az első pápai szociális körlevél)* Róma, 1891 <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125> (letöltés: 2020. január 17.)
- Tamás P. (1996): Egyházi mozgásterek a társadalomban. *Vigilia*, (5):328-342.
- Tomka M. (1986): *Vallásszociológia. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó vállalat.
- Tomka M. (1996): Mely rétegekkel kommunikál a magyar egyház? *Európai Szemmel*, (4):53-66.
- Tomka M. (1995): *Csak katolikusoknak*. Budapest: Corvinus Kiadó.
- Tomka M. (1998): Egyház és "civil társadalom". *Vigilia*, (5):331-343.
- Valuch T. (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Zsákai R. - Horváth L. (2013): Az egyház és társadalom kapcsolata. *Hadmérnök*, 8 (4):265-271.

III. 4. “Menjetek be a szoros kapun.”¹ Összegzés és következtetések

A tanulmány megjelent: In Szabó-Tóth K. - Várhelyi K. (szerk.): Történelmi egyházak - modern társadalom. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2019., 271-280.

Az Éltető Lélek Alapítvány kuratóriumának tagjai és az Alapító Kalna Zsolt OFM Conv. minorita tartományfőnök együttműködésének és együttes gondolkodásának eredménye alapján került sor a kutatás háttéréül szolgáló pályázat benyújtására, majd sikeres megvalósítására. A kutatást végző szervezetek voltak: az Éltető Lélek Alapítvány, a Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola valamint a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottságának Szociológiai Munkabizottsága.

A kutatást Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Kárpátalja magyar lakta területein folytattuk le, 13 kutató bevonásával, kérdőíves felmérés (papok, lelkészek, egyházi személyek és előjárók) és több tucat interjú segítségével. Az elsődleges adatgyűjtések mellett minden, a téma szempontjából releváns dokumentumot, jogszabályt, forrást elemeztünk, illetve az egyes tanulmányok elkészítésében korábbi kutatásokat valamint a szakirodalomban fellelhető megállapításokat figyelembe vettünk. Építettünk ezek mellett meglévő statisztikai adatok másodelemzésére is. Több terepet, intézményt bejártunk és ott mintegy “terepszemlét” tartva benyomásokat szereztünk az egyes intézmények, gyakorlatok, szolgáltatások, programok működéséről.

A kutatás a történelmi egyházakra (római katolikus, a református, a görög katolikus és evangélikus), felekezetekre, egyházi személyekre és intézményekre terjedt ki.

Kutatásunk fő célkitűzése a történelmi egyházak „közjó” érdekében kifejtett, a szociális, gyermekvédelem, az oktatás, nevelés, missziós és roma pasztorációs területeken végzett tevékenységeinek feltérképezése volt.

Kutatásunk háttérét az a tény adta, hogy a történelmi egyházak hagyományos hitéleti tevékenységük mellett számos, a társadalom számára kiemelten fontos szerepet is vállalnak. Ez a karitatív, szociál- és társadalompolitikai tevékenység mindig is jellemezte az egyházat. Hipotézisünk szerint ezek a tevékenységek sokszor nem látszanak a társadalom tagjai számára, nem jelennek meg a különféle médiumokban, nem kapnak megfelelő

publicitást. Az emberek jelentős része az egyházakat (ha egyáltalában, akkor) elvont hitéleti területnek tekinti és nincsen tisztában azzal, hogy milyen kiterjedt tevékenységeket látnak el a közjó érdekében.

Emellett a vizsgálatunk kiterjedt a papok, lelkészek szocio-demográfiai adatainak összegyűjtésére, anyagi, szociális és egyéb körülményeinek felmérésére, hiszen azt is fontosnak tartottuk megismerni, hogy kik, milyen feltételek, körülmények között végzik szolgálatukat, mennyire érzik saját tevékenységüket társadalmi szinten elismertnek, megbecsültnek, fontosnak, és eredményesnek.

A kutatás adatgyűjtése 2016-2017 évben zajlott, 2018-ban folytatódott és fejeződött be - kiegészítésekkel és további kutatásokkal gazdagodott.

Az elkészült tanulmányokat nemzetközi tudományos konferenciákon és különböző helyszíneken - határon innen és határon túl - tartott előadásokon mutattuk be. A

---

¹ Máté 7:13-14

konferenciákat közérdeklődés kísérte a felekezetek, a tudományos élet részéről, a keresztény sajtó pedig sorozatban számolt be az elhangzott előadásokról. A tanulmányok megjelentek a Szellem és Tudomány c. folyóiratban illetve sorozatként a Miskolci Keresztény Szemle c. folyóiratban. Az átdolgozott és kibővített tanulmányokat jelen kötetbe szerkesztettük és tisztelettel tárjuk az Olvasók elé.

Kötetünkben kitértünk a vallásosság és hitélet hazai és nemzetközi mintázatainak és trendjeinek bemutatására, a hazai többpólusú vallási mező kialakulásának és jellegzetességeinek leírására, a vallással, egyházakkal kapcsolatos attitűdök elemzésére, azok társadalomtörténeti és társadalompolitikai aspektusokból való elemzésére.

Ezek mellett azt a dilemmát a bemutattuk, hogy az úgynevezett népegyházi vagy hitvalló egyházi jellegnek milyen következményei vannak a közösségre, a közösség kiterjedtségére, sajátosságaira, az egyházak lehetséges társadalmi szerepvállalására vonatkozóan. Kutatási eredményeinket bemutattuk mind megyénk, mind Kárpátalja magyarok területei vonatkozásában. A társadalmi szerepvállalás fontos szegmenseinek részletes bemutatását is megtettük a korábban említett területeken (szociális, gyerekjólét, családvédelem, roma pasztoráció, missziós munka, oktatási és nevelési).

Végezetül néhány összefoglaló, útravaló megállítást emelünk ki, néhány javaslatot fogalmazunk meg az alábbiak szerint:

- Ha a nemzetközi trendeket figyelembe vesszük, kijelenthetjük, hogy a szekularizációs folyamat nem minden országban érhető tetten és ahol zajlik, ott sem visszafordíthatatlan.
- A nemzetközi értékutatások eredményei azt sugallják (erről bővebben Havasi Virág vonatkozó tanulmányában), hogy nincsenek általános fejlődési irányok a vallásosság alakulásában, különböző mintázatok vannak inkább. Több helyen a modernizációt követően következett be szekularizáció, más helyen a szekularizáció előzte meg a modernizációt, megint máshol a modernizációt nem vagy csak kevéssé követte szekularizáció. Arra is láttunk példákat, hogy a vallási megújulás képes modernizációt elindítani.
- Létezik egyfajta "vallási állandó", melynek oka az emberek szükséglete egyfajta koherens világkép iránt. A világban és a személyes életvilágban tapasztalható bizonytalanságok, változások életre hívják az új vallási és a vallási megújulási mozgalmakat is.
- Ezzel összefüggésben a népszámlálások eredményei arról tájékoztatnak bennünket, hogy a történelmi egyházakhoz tartozók aránya csökken, miközben a kisegyházak tagsága nő. Ráadásul a népesség egyre növekvő része számára a vallás „kulturvallás” és nő a „maga módján vallásosok” aránya is.
- Így Magyarországon a korábban kétpólusú (vallásos-nem vallásos) világnézeti mezőny helyett ma már két típusú vallásosság (egyházias és maga módján vallásos), valamint a sokak által evilági humanizmusnak nevezett világlátás figyelhető meg.
- A különféle forrásból és kutatásból származó adatok megerősítik, hogy Magyarországon jelenleg a magasabb iskolai végzettség kedvez a vallásgyakorlás intenzitásának. Megfordult tehát az állampárt idején kialakuló mintázat, amikor az vált jellemzővé, hogy a vallásos népesség leginkább az alacsony iskolai végzettségűek köréből tevődött ki.

- Ha az egyházpolitika oldaláról vizsgáljuk azt a kérdést, hogy mi az egyház társadalmi szerepe, akkor elmondhatjuk, hogy az egyház története során újra és újra szemben találta magát az úgynevezett népegyházi vallás versus a hitvalló egyház modelljével. Kérdésként merül fel a 21. században, hogy ma milyen mértékben használható a népegyházi modell valamint hogy a hitvalló és népegyházi modellek keverhetőek-e - és ha igen, milyen mértékben.
- Az egyház minden nemzetközi szervezetben jelen van, az ENSZ-ben is, mint megfigyelő, és az összes nemzetközi szinten törekszik arra, hogy a saját látásmódját, saját meglátásait továbbadja az emberek számára. Érdemes a katolikus egyháznak a nemzetközi szervezetekhez eljuttatott dokumentumait a társadalom szociális helyzetének elemzése és a megoldások keresése szempontjából is elővenni, tanulmányozni - ideértve a pápai enciklikákat is és külön II. János Pál ún. kompendiumát is - annak érdekében, hogy tisztább és komplexebb képet kapjunk az egyház úgynevezett közjó érdekében végzett erőfeszítéseiről illetve a tevékenységek kívánatos tartalmáról, módjairól.
- Kutatásaink során láthattuk, hogy a közjó fogalmának a kibontása sem egyszerű, illetve, hogy az egyházak különféle elvárások keresztútjében végzik ilyen irányú tevékenységüket - mely a szélesebb társadalmi nyilvánosság számára hol, mint kívánatos és támogatott, hol, mint saját autonóm működésébe való egyfajta beavatkozásként jelenik meg. Maguk az egyházi személyek, egyházi vezetők sem egységesek abban, hogy a társadalmi szerepvállalás milyen mértékű és milyen irányú kellene, hogy legyen - legyen-e egyáltalában.
- Ha a társadalom, a közvélekedés oldaláról vizsgáljuk a kérdést elmondható, hogy a közvélemény negyede-harmada az állam és egyházak közös feladatának látja az oktatás és szociális ellátás területeit - legkevésbé az óvodák, a várandósok és kismamák segítése és a környezetvédelem területén, leginkább az idős- és szegényellátásban, menekültek felkarolásában, valamint az alkohol - és kábítószerbetegség gondozásában értelmezik ezt a szerepvállalást.
- Kutatásunkban úgy találtuk, hogy a megszólított egyházak általában véve fontosnak tartják a hívek lelki pasztorációja mellett közösségformáló, jószolgálati tevékenységüket és eléggé otthonosan mozognak az úgynevezett „projektvilágban” is.
- Interjúink tanulságai szerint az egyházi fenntartású, illetve kötődésű intézmények létrejötte a legtöbb esetben valamilyen ellátatlan szükségletre való válaszadás eredménye.
- Általános jelenség, hogy az egyházközségek, gyülekezetek karitatív munkát végeznek. Ennek tartalma változatos: természetbeni, pénzbeni adománygyűjtés a hajléktalanoknak, a hátrányos helyzetűeknek, a nagy családosok részére, határon túli honfitársak vagy természeti katasztrófa sújtotta területen élők részére. Arra is láttunk példákat, hogy szegény sorsú tehetséges fiatalok részére biztosítanak ösztöndíjakat. Az egyházi személyek sokszor saját jövedelmük egy részét karitatív célra használják fel.
- Papokkal, lelkészekkel, atyákkal, egyházi eljárással végzett kérdőíves kutatásunk alapján elmondható, hogy az egyházi személyek szolgálati helye és ezáltal életkörülménye, a településtípusától függően alakul.
- A szolgálati hely megváltoztatása ugyan nem kifejezett cél, mint az államszocializmus idején, de mégis sok esetben megtörténik. Kívánatos lenne, hogy minél hosszabb ideig szolgáljon egy lekipásztor azonos helyen a feladatok folyamatossága, a közösségépítés, a hívekkel való együttműködés elmélyítése érdekében.

- Az életkörülmények összefüggésben vannak a településszerkezettel, a lakosság összetételével és anyagi helyzetével, a szolgálatot teljesítő egyházi személy szükségleteivel. A katolikus papok kivételével az egyházi személyek (általában) házasságban élnek. A családról, a gyermekek ellátásáról, taníttatásáról, a megfelelő lakásviszonyokról gondoskodniuk kell.
- Az egyházi személyek összességében szerény életkörülmények között élnek. Általában az egyházközség, illetve a gyülekezet mérete, aktivitása határozza meg a fizetésüket. Sok olyan település van, ahol az egyházközség, gyülekezet néhány főből, sok esetben idős emberekből áll, akik nem képesek a minimális jövedelmek biztosítására sem. Nagy segítséget jelen az állami hozzájárulás.
- A családok lelki gondozása nehéz feladat, sokszor tapasztalható egyfajta elzárkózás a részükről az egyház ilyen irányú tevékenysége iránt – annak ellenére, hogy egyébként misén, istentiszteleten megjelennek.
- Nincs utánpótlás a lelkészi, papi, szerzetesi hivatásban, a fiatalok, nehezen vállalják ezt a küldetést, egyre több idős lelkész szolgál, napirenden van a nyugdíjkorhatár emelése. Ilyen esetekben több úgynevezett “civil”, “laikus” segítőt kellene a munkába bevonni – természetesen azokon a területeken, ahol erre lehetőség mutatkozik a feladatok jellege miatt. Ez serkenthetné azt a folyamatot is, hogy az imaközösségek mellett valódi, élő és cselekvő közösségek jöjjenek létre, melyek a szolidaritás, az egymásért érzett felelősségvállalás valódi színtereivé válhatnának.
- Fontos lenne, hogy az egyház képviselői megfelelő finanszírozási formát találjanak az államtól átvett közösségépítő folyamatokra.
- Az egyházi személy hivatása gyakorlásában az egyedülálléttal találkozik. Olyan terheket cipel, melyeket nem tud megosztani - önmagában kell ezeket hordoznia és emellett hordozza mások súlyos terheit is. A túlterhelés, a hívek létszámának csökkenése sem hat buzdítóan az egyházi személyekre. Segítséget jelent, ha mélységeket tud megélni az Istenkapcsolatában, amikor az imádsága alkalmával Isten elé tudja vinni a vele történeteket. Fontos lehet emellett a sport, a mozgás, zene. A motiváció esetleges csökkenése hosszútávon súlyos egészségkárosodáshoz vezethet.
- A Magyar Országgyűlés által alkotott törvény szerint az egyháztól, 1948. január 1-je után kártalanítás nélkül állami tulajdonba vett ingatlanokat - az egyháznak vissza kellett adni, vagy pénzbeni kártérítést kell biztosítani. Az egyházak a templomaikat és a hozzátartozó épületeket visszakapták, de működtetésre, karbantartásra állami forrás nem áll rendelkezésre. Kis településeken nincs semmi fedezet a templom karbantartási munkáinak elvégzésére. Az önkormányzat segítséget nyújt - de ez nagyon esetleges. Ez a kérdés mindenképpen rendezésre vár.
- A szociális és köznevelési szférában feszültséget teremt a kiegészítő egyházi normatíva kérdése. A Vatikánnal kötött megállapodás értelmében, - mivel az egyházak teljes körű kártalanítása nem történt meg - a normatív támogatáson kívül 71,4% kiegészítő támogatásra jogosultak a szociális és oktatási területen működő intézményeik.
Ennek következtében az egyházi fenntartású intézmények színvonalasabb ellátást tudnak nyújtani, jobb infrastrukturális feltételekkel rendelkeznek, mint az állami intézmények. Ugyanakkor, még a megemelt normatíva is csak arra elég, hogy ne legyenek mínuszban az intézmények. Több vezető elmondta, hogy pl. szupervízióra, munkatársak szakmai tovább képzésére, tanulmányútra már nem jut a pénzből.

- Kutatásunk során olyan vélekedéssel is találkoztunk, hogy a normatív támogatásnak káros következménye is van: elkényelmesít, visszafogja az adományozást. Talán szerencsésebb lett volna, ha valamennyi egyházi ingatlan visszakerült volna az egyházak tulajdonába és azok végezhetnének gazdasági tevékenységet. Ha az egyházak nem is, a mellettük működő, hozzájuk kötődő vállalkozások létrejöhetnek, és bár nem túl gyakran, de létre is jönnek.
- Kutatásaink során fontos területünk volt a hitoktatás kérdése. A hittanoktatás ma már általában nem a templom falai között történik döntő részben, hanem az iskolai órarend keretébe iktatva zajlik. Az oktatásban a papok, lelkészek és hittanoktatók vesznek részt. Sok osztályban eltérő korcsoportokban tanulnak hittant és kevés hozzá a szolgálattevő, akik minőségi képzést tudnának biztosítani. Emellett sokszor az utolsó órában történik a hitoktatás, ami kedvezőtlenül befolyásolhatja a befogadókészséget. Problémát jelent továbbá, hogy osztályzatra végződik, így sok esetben elvesz "örömjellege". Az iskolai hitoktatás több esetben a helyi egyházi közösségeket is szétzilálja, a fiatalokat, gyerekeket és családokat "eltérítve" a helyi közösségektől. Így üresedik ki a helyi vallási-közösségi élet, így lehetetlenedik el a közösségek megújulása – mely kedvezőtlen folyamatokat tovább erősítik az előregedő társadalomból és magas elvándorlásból fakadó problémák.
- Az egyházi oktatási, nevelési intézmények körében kedvező tapasztalatokat gyűjtöttünk - mind az óvodai, általános iskolai és középfokú oktatás területén. A megyében 63 intézmény van felekezeti kezelésben. A fiataloknak a világba való eligazodáshoz és boldoguláshoz beilleszkedő képességre, konfliktusmegoldó képességre, szociális kompetenciákra is szükségük van: a megváltozott társadalmi viszonyok a diákok holisztikus szemléletű nevelését igényli. Ezeket kutatásaink alapján az egyházi intézmények jól tudják biztosítani.
- A felekezeti oktatási intézmények jelenleg népszerűek, a továbbtanulási arány 80-90 %-os.
- Kutatásunk során hangsúlyos szerepet kapott a romák körében végzett pasztorációs tevékenység feltérképezése, összegző bemutatása. A történelmi egyházak hozzáállása Európában a vándorló cigány törzsekhez sokáig ellentmondásos volt – mint ahogyan arra Havasi Virág tanulmánya rámutat. Többnyire távolságtartás jellemezte az egyházakat, olykor akadályozták a cigányok vallásgyakorlását, ugyanakkor elítélték őket, mint nem vallásos embereket. Ez a helyzet a 19. századtól kezdett megváltozni, majd a 20. századtól megindult az egyházak kifejezett cigány missziós tevékenysége is.
- A cigányok Magyarországon sem voltak tagjai élő egyházi közösségeknek és kimaradtak a hitoktatásból is. A kiségyházak, szekták és gyülekezetek (pl. jehovák, pünkösdisták, szabad keresztények) nagy sikerrel végeztek (és végeznek) missziós tevékenységet a körükben tekintettel arra, hogy a karizmatikus jellegű kiségyházak temperamentumuk miatt is közel állnak a cigánysághoz.
- Jelenleg azt látjuk azonban, hogy ha és ahol a történelmi egyház képviselői megszólítják, meghívják a cigányságot, ugyanazzal a nyitottsággal találkoznak a cigányság részéről, mint a kiségyházak. A történelmi egyházon belüli bázisközösségi, illetve lelkiségi mozgalmak érzelmesebb, intenzívebb légkört képesek nyújtani a kiségyházaknál.
- B-A-Z megye 360 településéből elég kevés helyen, az intézményekkel együtt körülbelül 40 településen zajlik cigány misszió.

- A cigány pasztorációs tevékenység szép eredményekkel kecsegtet, de nagy nehézségekkel is jár. Sok helyszínen a cigány misszió első lépése az ifjúság pasztorációja, a felnőttekhez a gyerekeken keresztül történő eljutás. Ehhez járul szinte mindenhol a családlátogatás és házszentelés, amit nagyon szeretnek a cigány emberek, valamint a templomba való behívásuk, a szertartások megismertetése, a templomi viselkedés elsajátítása.
- A romák templomba való behívása ugyanakkor a nem cigány hívők értetlenségét szüli sok esetben – ez idővel és kitartó munkával eloszlatható. Több helyen tartanak külön cigány istentiszteletet is, aminek kicsit más a hangulata, interaktívabbak, „cigányosabb” a zenei világa és ezáltal jobban igazodik a romák igényeihez.
- A cigány missziós tevékenységhez szinte mindenhol hozzákapcsolódnak a tanulás segítés különböző formái (köznevelési intézmény fenntartás, tanoda vagy tanoda jellegű tevékenységek, stb.).
- A megtért cigány családok, közösségek közös jellemzője, hogy csökken a harag, erőszak, bűncselekmények száma, csökkennek a függőségek, elkezdenek tanulni (a felnőttek is), aminek révén eredményesebben tudnak kapcsolódni a munkaerőpiachoz.
- A cigány közösség nem hívő tagjai gyakran jelentenek visszatartó erőt a roma pasztorációs munkában. Tovább nehezítik a folyamatokat azok a tényezők, melyek a mélyszegénységben élők általános jellemzői.
- A római katolikus cigány missziós tevékenységben a szerzetesrendek szerepe kiemelkedő a megyében.
- A legtudatosabban központilag szervezett és vezetett cigány missziója a görögkatolikus egyháznak van, amely gyermekvédelmi intézményeken keresztül, valamint egyes településeken a helyi parókus vagy diakónusok által végzett missziós tevékenység keretében zajlik.
- A magyarországi kutatásokat mintegy összegezve elmondhatjuk, hogy további vizsgálatokat igényel, hogy a társadalmi szerepvállalás bizonyos szegmenseinek (pld. iskolai hittan) milyen funkciói vannak és esetenként milyen (korábban vázolt) nem kívánt hatásokkal járnak.
- További nagyon izgalmas terület annak kutatása, hogy vajon a humán erőforrások mennyire állnak rendelkezésre bizonyos szociális és gyermekvédelmi területeken az egyházak által működtetett intézményekben - és ugyanez a kérdés feltehető természetesen a nem egyházi intézményekben is.
- Hasonlóan érdekes és a történelmi egyházak számára a további működésüket is érintő kérdés az, hogy vajon milyen útvonalak és módok vannak a hit terjesztésének a 21. századi társadalmi-gazdasági-politikai körülmények között, hogyan lehet vonzóvá tenni az egyházakat ebben az újfajta közösségi-társadalmi térben.
- Kárpátalja magyarlakta területein a hitélet szabad megélése mellett lehetővé vált és jelentősen nőtt az egyházak társadalmi szerepvállalása, mely az elmúlt két évtizedben meghatározóvá vált. Az egyházak által létrehozott és működtetett intézmények, szervezetek tucatjai folytatnak széleskörű tevékenységet a társadalmi élet számos területén.
- A Beregszászi Magyar Esperesi Kerület széles körű tevékenységet végez, melyet interjúk és kérdőíves felmérés segítségével mutattunk be. Az egyházi feladatok közül a parókiák fenntartása meglehetősen nehéz feladat állami források hiányában. Ennélfogva érthető, hogy a magyarországi kormányzati támogatások

döntő fontosságúaknak bizonyulnak a kárpátaljai magyar görögkatolikus egyház működése szempontjából.

- A beregszászi esperesség egyházi és oktatási vezetőivel készített interjúk, illetve a parókusok által kitöltött kérdőívek a magyar ajkú görögkatolikus hívek körében jelentkező demográfiai problémákra is ráirányítják a figyelmet. A magas halálozási ráta melletti alacsony keresztelési arány hosszú távú rögzülése negatív következményeket sejtet - mely kedvezőtlen tendenciákról a római katolikus egyház vezetővel és papjaival készített felmérésünk eredményei alapján is beszámolhatunk. E negatív tendenciát tovább rontja az egyre szélesebb társadalmi rétegeket érintő elvándorlás.
- Az oktatási intézmények támogatásával és fejlesztésével a görögkatolikus egyház lehetőséget teremt a kárpátaljai magyar ajkú közösség szülőföldön maradására.
- Kritikus paphiányról ugyan nem beszélhetünk de az adatokból kitűnik, hogy minden pap több helyen is szolgálatot teljesít. Ez megnehezíti valódi, élő közösségek kialakulását illetve a közösségek folyamatos gondozását, működtetését.
- A körülmények között a külföldi alapítványok, civil szervezetek, egyházak, magán-adakozók segítsége nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a megkezdett, karitatív tevékenységet folytathassák. Kiemelten fontosak ezen a területen is az anyaországi támogatások, amelyek stabilitást jelentenek az itteni bizonytalan helyzetben.
- Kérdőíves kutatásunk Kárpátalján is megerősítette, hogy a papok, lelkészek, atyák szeretik a munkájukat és motiváltak annak elvégzésében.
- A legszívesebben végzett szolgálatok közé tartoznak a gyóntatás, a beteglátogatás, a mise, a prédikáció, a hittan-oktatás és a keresztelés. Leginkább megterhelőnek az adminisztrációs tevékenységet és az ezzel járó papírmunkát tartják.
- Jellemzően a következő időségek körében végzett szolgálatokról számolnak be a megkérdezettek: bibliaóra, beteglátogatás, karitatív szolgálat, látogatások, zarándoklat, kirándulások, imakörök. A gyerekekkel és a családokkal végzett munkát nagyra értékelik, de ugyanakkor a családok szétesettsége, sok esetben rendezetlen működése miatt nehéznek is tartják.
- A kárpátaljai kérdőíves válaszadók (papok, lelkészek) többsége kapcsolatban áll valamilyen szociális, gyermekvédelmi, egészségügyi, karitatív intézménnyel – valamint a hitoktatásain keresztül oktatási intézményekkel.
- A különböző felekezetek között Kárpátalján lehetne az együttműködést javítani. A kérdőíves válaszadók általi javaslatok az együttműködés lehetséges területeire és irányaira: keresztény értékek átadása, rászorultak segítése, közös részvétel nemzeti ünnepeinken, hit, erkölcs erősítése, szociális együttműködés, közös imádság az egységért, békéért Ukrajnában, együttes fellépés az életvédelem terén.
- Jellemző problémaként a kérdőívekben is megemlítik a válaszadók az elvándorlást, a magas halálozási arányt, az általános szegénységet és a szociális védtelenséget - ez utóbbi kettő súlyosabb és hatványozottabb formában jelenik meg, mint Magyarországon.

III. 5. Csernely esete a biomasszával.

Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása¹

A tanulmány megjelent: Szellem és Tudomány, (1):38-70., 2012.

1. Bevezetés

A Miskolci Egyetem Szociológiai Intézete - több más Intézet bevonásával - az Energia és Minőségügyi Intézet vezetésével TÁMOP projekt keretében biomassza alapú településenergetikai rendszer kidolgozásának előkészítését kezdte meg Csernely településén, 2011 nyarán.

A projekt előkészítésének része az a lakossági kérdőíves felmérés, amelynek célja Csernely település lakosságának szocio-ökonómiai paraméterek mentén való vizsgálata valamint annak feltérképezése, hogy a lakosság mennyire tájékozott környezetvédelmi kérdésekben, hogyan viszonyulna egy esetleges biomassza alapú fűtési rendszer bevezetéséhez, mit gondol és tud erről és milyen hajlandóságot mutat ennek tevékeny megvalósításában.

A lakossági kérdezés során minden háztartáshoz eljutottunk 2011 nyarán, ami körülbelül 400 család megkeresését jelentette. Ezeknek kicsivel több, mint a fele (55,5%-a) vállalta a kutatásban való részvételt (222 háztartást sikerült bevonni a kutatásba). A kérdezés tehát a háztartások (családok) szintjén valósult meg.

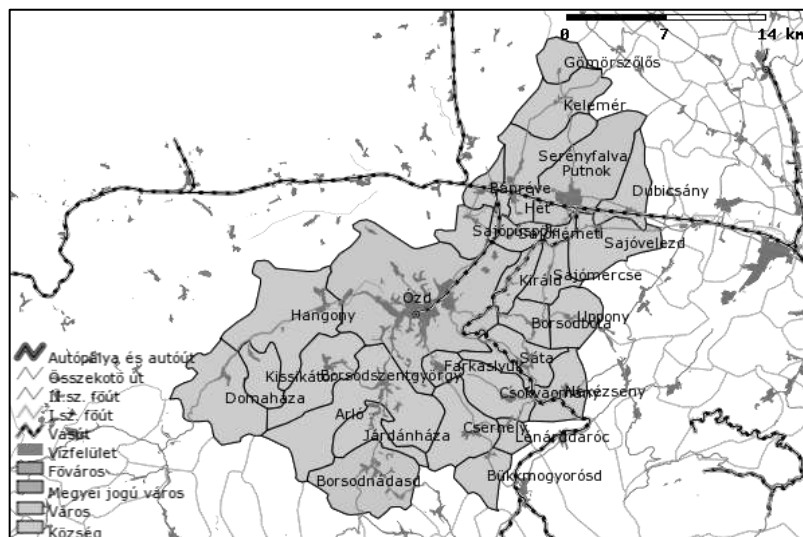
Csernely település Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az ózdi kistérségben található a leghátrányosabb helyzetű települések sorában – mint ahogyan azt a következő térkép is mutatja.

1. ábra: Leghátrányosabb helyzetű települések B-A-Z megyében

Forrás: VÁTI-TEIR

¹A kutatás a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként - az Új Magyarország Fejlesztési terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

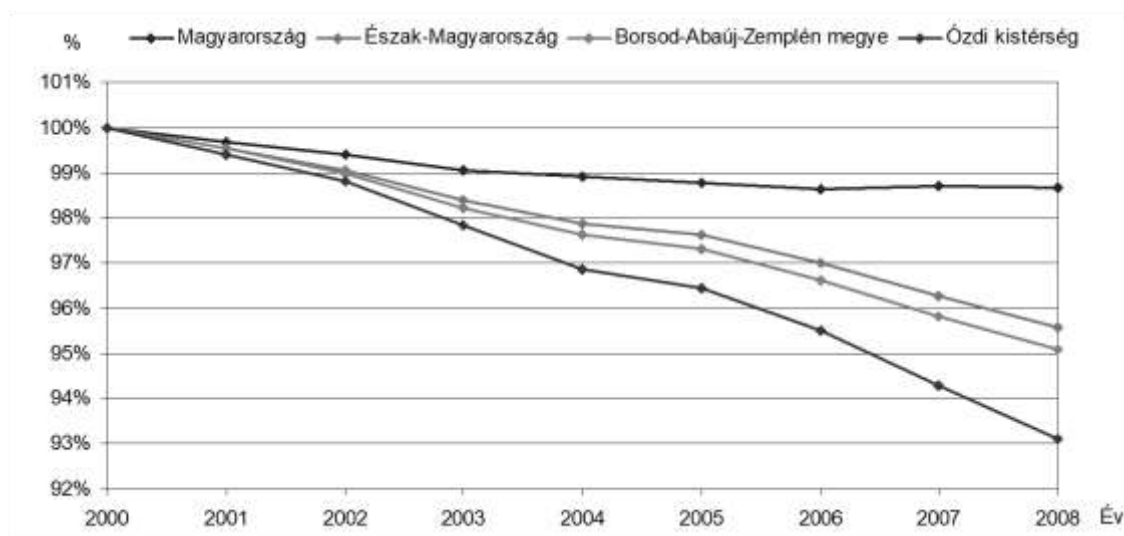

2. ábra: Az ózdi kistérség települései
 Forrás: VÁTI-TEIR

A tanulmány első részében Csernely lakosságát mutatjuk be a rendelkezésre álló elemzések és adatok, valamint kérdőíves kutatásunk eredményeinek felhasználásával.

Ezt követően kitérünk egy, a kutatásunk során részletesen körüljárt kérdés, a lakosság élettel való elégedettségének bemutatására különféle metszetekben, majd pedig a környezettudatosság, környezetvédelem témáját járjuk körül lakossági felmérésünkre alapozva.

2. Csernely lakosságának bemutatása főbb szocio-demográfiai paraméterek mentén

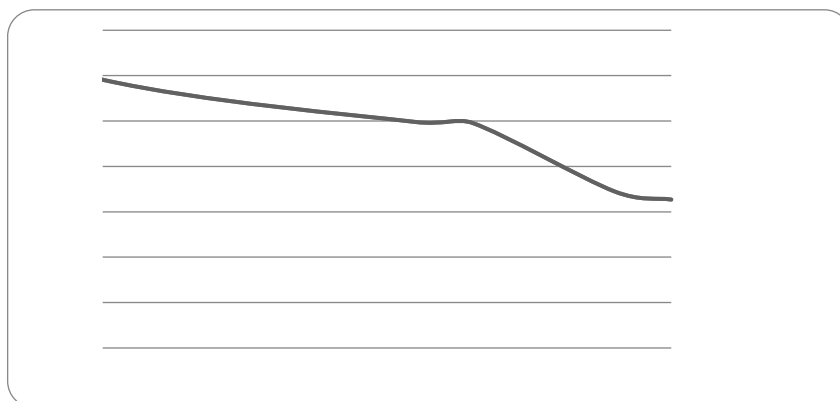
3. ábra: Az Állandó népesség alakulása a 2000. évi adatok arányában (%)
2000-2008 között az országban,
B-A-Z megyében és az ózdi kistérségben

Forrás: Az Ózdi kistérség szociális és egészségügyi stratégiája. 2010-2015.

A fenti ábra alapján látható, hogy az ózdi kistérség lakossága 200-2008 között jelentősen csökkent: a 2008-as évre 2000-hez képest 7%-kal.

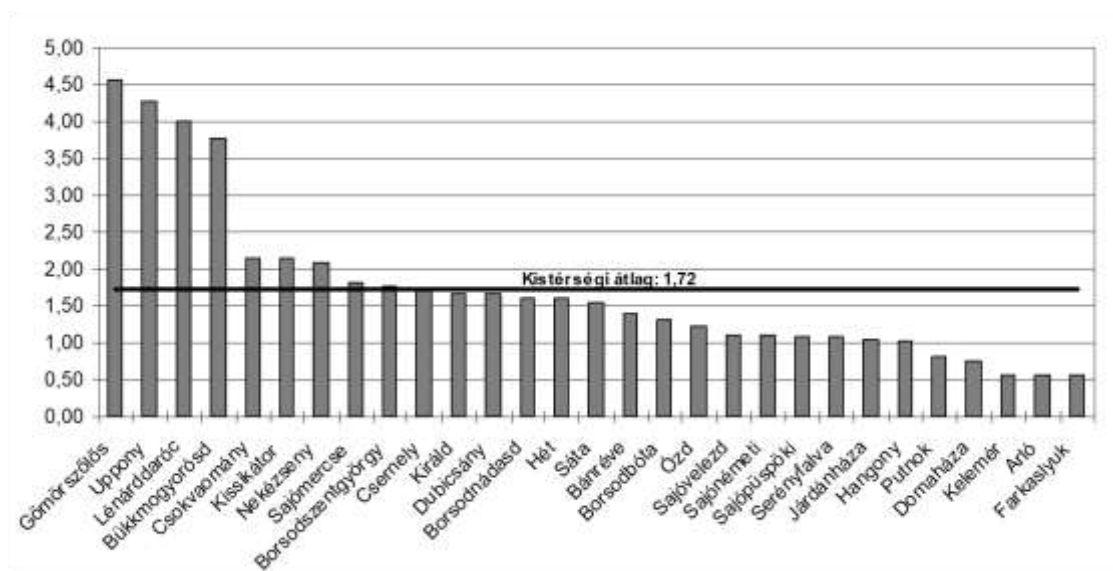
A lakosság száma Csernelyen 1990-ben 1091 fő, 2010-ben 802, 2011-ben (2011 elején) 827 fő volt. Az utóbbi tíz évben (az elmúlt egy év kivételével) a lakosság száma folyamatosan csökkent: 2009 és 2010 között a csökkenés mértéke 26.5 %-os.

A lakosságszám drámai csökkenését a következő grafikon is szemlélteti.

4. ábra: Csernely lakosságának alakulása 1990-2010 között

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

5. ábra: Az öregedési index² alakulása az ózdi kistérség településein 2008-ban

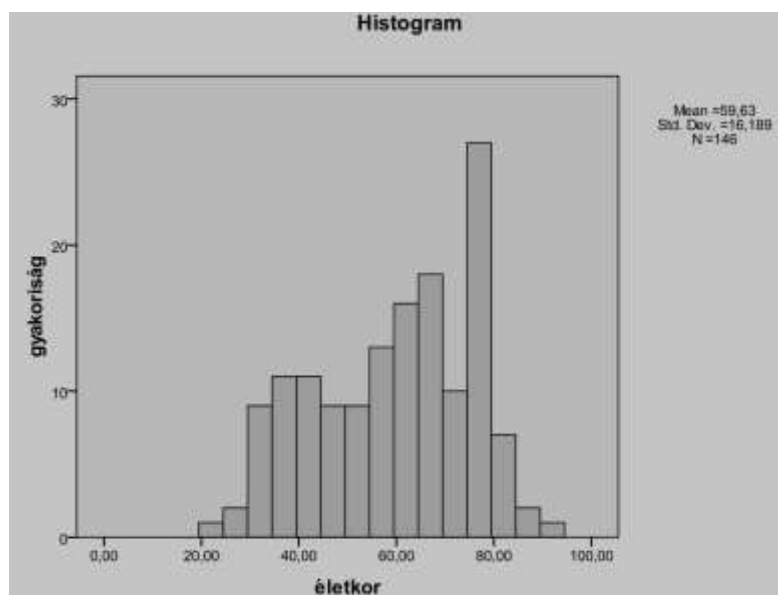
Forrás: Az Ózdi kistérség foglalkoztatási stratégiája 2010-2015.

A fenti ábra alapján látható, hogy Csernely település az öregedési index kistérségi átlagát produkálja. Ez alapján elmondható, hogy a Csernely lakossági is előregedő, az idősek aránya jóval meghaladja a gyermekkorúakét (lásd ehhez még Biczó 2012).

A lakossági lekérdezés során azt találtuk, hogy a háztartásfők átlagéletkora (számtani átlag) 59,6 év, ami szintén mutatja ezt az előregedő tendenciát (a medián szerint az átlagéletkor: 61,5, a modusz szerint: 69).

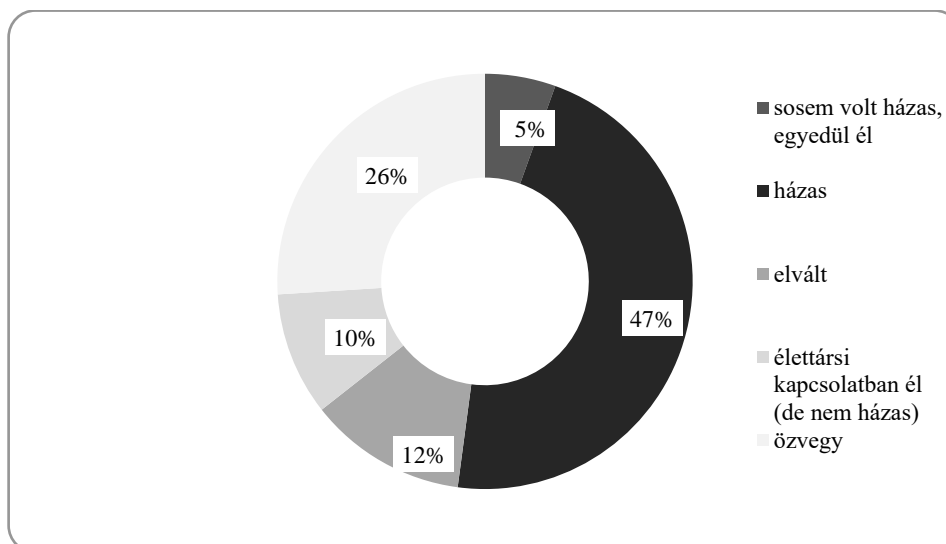
A következő hisztogram mutatja a háztartásfők életkori megoszlását, melyen szintén markánsan megjelenik a fent felvázolt tendencia.

² Az öregedési index az idős népesség (65 év felett) arányát mutatja a gyermeknépesség (0-14 év) arányában.

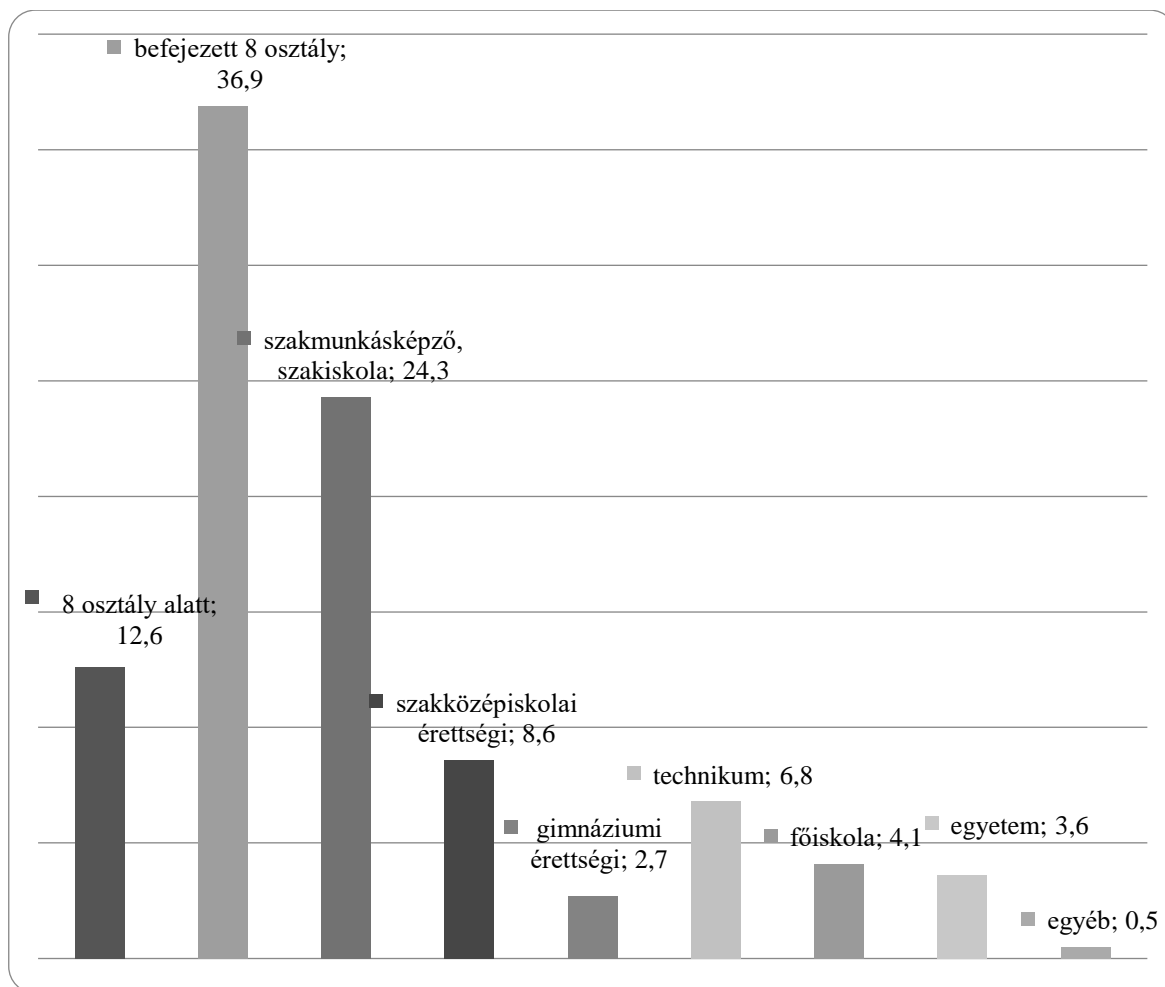
6. ábra: A háztartásfők életkori megoszlása Csernelyen
 Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen,
 2011 nyara.

A háztartásfők nemi megoszlását tekintve a férfiak 46, a nők 54%-ot képviseltek mintánkban – ez egybeesik azzal, hogy a nagyon magas volt (26,3%) az özvegyek aránya (lásd következő grafikon).

7. ábra: A háztartásfők családi állapot szerinti megoszlása Csernelyen
 Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen,
 2011 nyara.

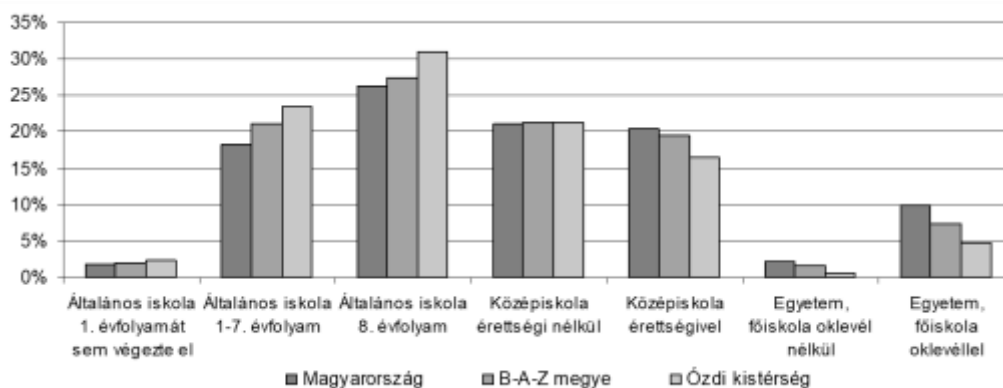

8. ábra: A háztartásfők legmagasabb iskolai végzettsége Csernelyen
 Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

A fenti grafikonon szemléltetjük a háztartásfők iskolai végzettségét. Ennek alapján elmondható, hogy a háztartásfők többsége maximum szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzett és sokan vannak olyanok, akiknek legmagasabb iskolai végzettségét a 8 általános iskolai osztály elvégzése jelenti.

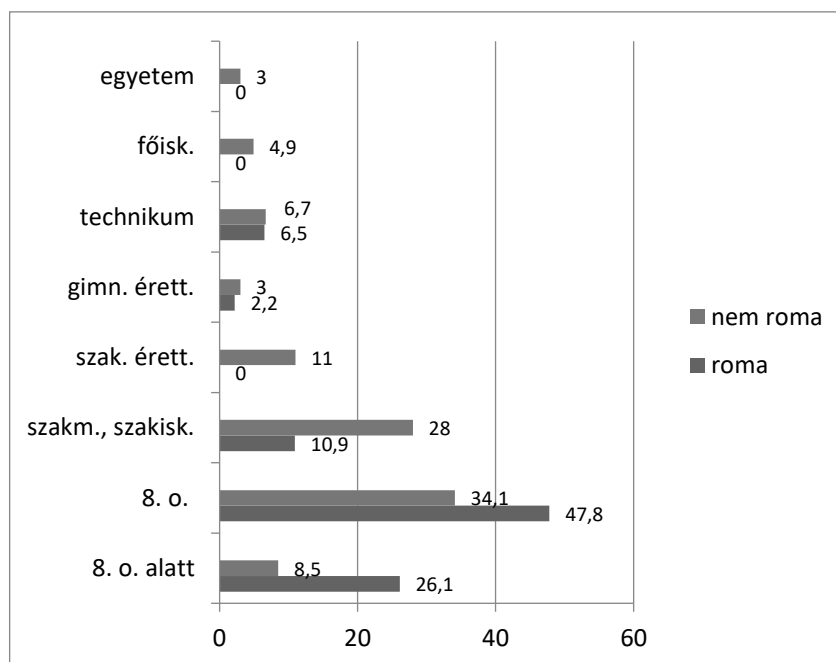
Érdeemes összehasonlítani ezeket az adatokat az országos illetve megyei és kistérségi átlaggal.

9. ábra: A népesség iskolai végzettsége az összes népesség arányában (%) a 2001-es népszámlás adatai szerint
 Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

Az ábra alapján látható, hogy az ózdi kistérségben az országos és megyei átlaghoz képest is kedvezőtlenebbek az iskolai végzettségi mutatók: az emberek jelentős része 8 osztályos végzettséggel rendelkezik – hasonlóan a csernelyi adatokhoz.

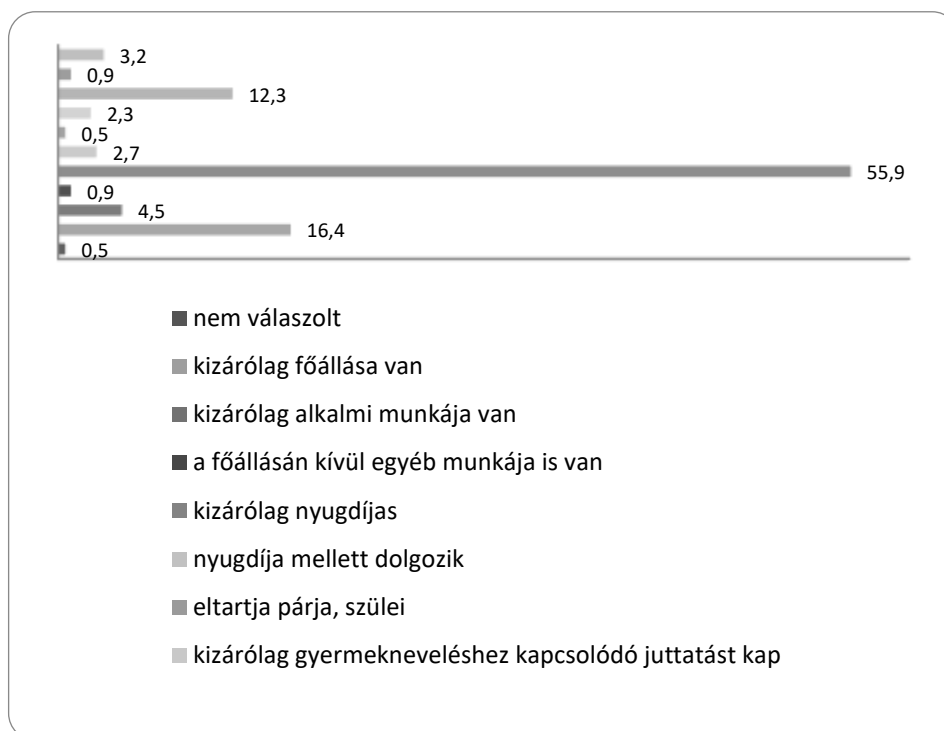
Szignifikáns összefüggés van kutatásunk alapján aközött, hogy roma-e a válaszadó³ és milyen iskolázottságú (szign.:0,00; Cramer-féle V: 0,34), mely összefüggést a következő grafikon is szemlélteti. Ennek alapján elmondható, hogy a romák kicsivel több, mint egynegyede a 8 általános iskolai osztályt sem végezte el illetve kétharmada maximum 8 osztály vagy ez alatti végzettséggel rendelkezik.

10. ábra: roma és nem roma háztartásfők iskolai végzettségének összehasonlítása
 Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

³ A tanulmányban azt tekintjük romáknak, akit a kérdezőbiztos annak tartott.

A következő grafikon a csernelyi háztartásfők foglalkoztatási helyzetét mutatja be.

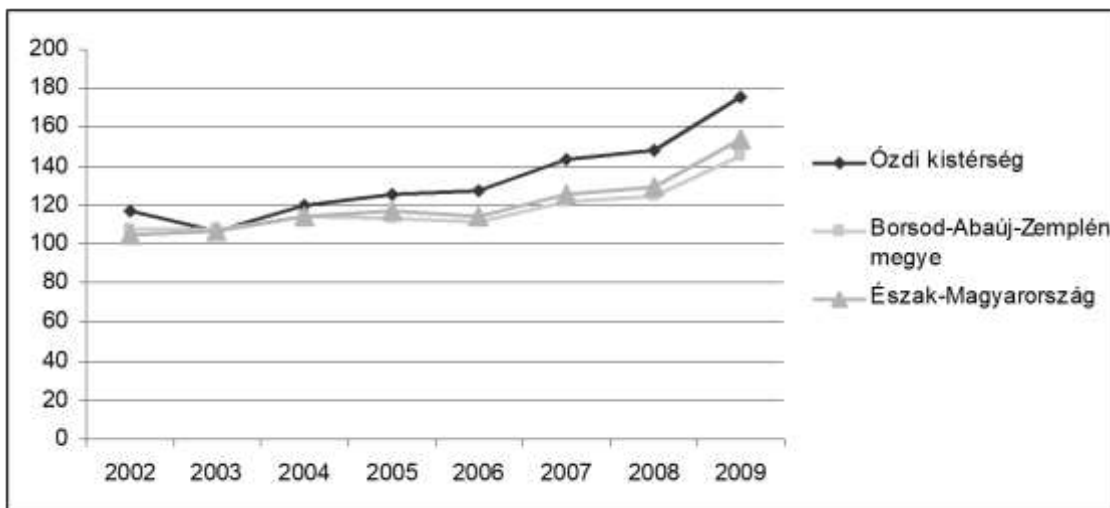
*11. Ábra: Háztartásfők megélhetési forrásai
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen,
2011 nyara.*

A grafikon alapján is látható a korábban már elemezett jelenség, mely szerint Csernely lakossága előregedő, magas a lakosság átlagéletkora és ezzel összefüggésben (a fenti ábrán látható módon) sok a nyugdíjas.

A főállással rendelkező háztartásfők aránya 17,3% (kizárólag főállású és olyan, akiknek e mellett alkalmi munkája is van).

Munkanélküli ellátást kap a háztartásfők 12,3%-a, azaz a családok 12,3%-ában legalább egy személy van munka nélkül – de az is lehet, hogy több is.

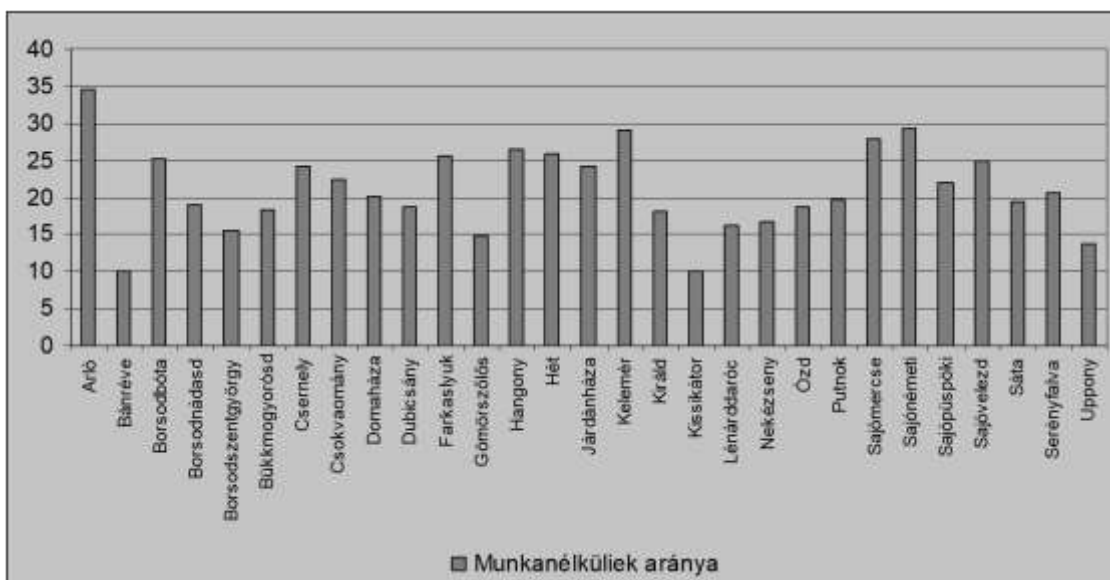
A következő grafikonok segítségével a munkanélküliségről még részletesebb képet kaphatunk.

12. ábra: Munkanélküliek számának alakulása a 2001-es adatok arányában, az ózdi kistérségben 2002 és 2009 között megyei és regionális összehasonlítással
Forrás: Az Ózdi kistérség foglalkoztatási stratégiája 2010-2015.

A grafikon alapján elmondható, hogy az ózdi kistérségben a regionális és megyei átlagot is meghaladja a munkanélküliek arányának növekedése 2001-hez képest az utóbbi 4-5 évben. Azt is láthatjuk, hogy a 2001-es adatokhoz képest majdnem megkétszereződött a számuk.

A következő grafikon segítségével az ózdi kistérség egyes településeinek munkanélküliségi adatairól is képet kapunk.

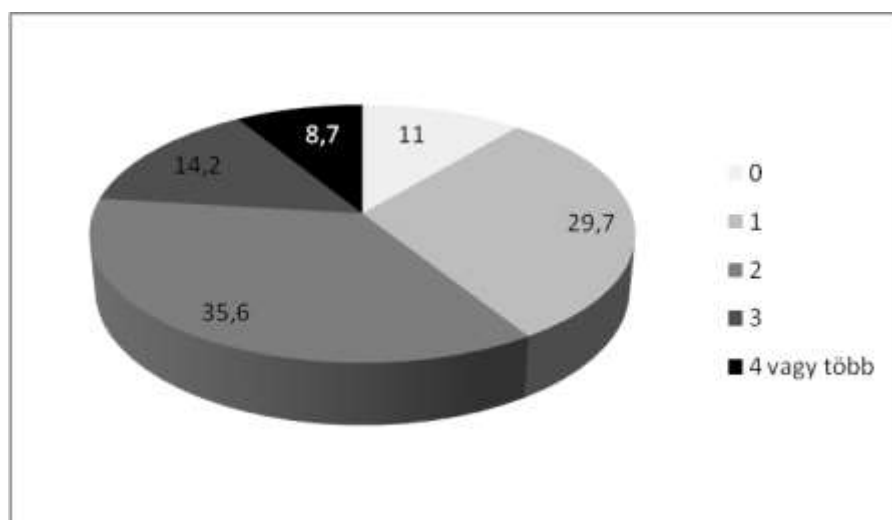

13. ábra: A munkanélküliek aránya a munkaképes korúak százalékában az ózdi kistérség egyes településein 2009-ben
Forrás: Az Ózdi kistérség foglalkoztatási stratégiája 2010-2015

Korábban láthattuk, hogy a csernellyi háztartásfők 12,3%-a kap munkanélküli ellátást. Most azt látjuk, hogy munkanélküliek aránya Csernellyen 24% körül van. Ez azt jelenti,

hogy háztartásonként átlagosan nem egy, hanem kettő munkanélküli személlyel kell számolnunk. Csernely az ózdi kistérségen belül a mezőny elején foglal helyet a munkanélküliek arányát tekintve. Korábban láthattuk, hogy a lakosság jelentős része időskorú, most azt látjuk, hogy a közép- illetve fiatalabb korúak jelentős része munkanélküli. Ez a két tendencia eléggé kedvezőtlen képet ad a településről.

Erőteljes kapcsolat van szintén az etnikai státusz és foglalkoztatási helyzet között (szign.:0,00; Cramer-féle V: 0,67): munkanélküli ellátásból él a romák 22%-a, kizárólag alkalmi munkája van a romák 20%-ának, kizárólag főállása a romák 11%-ának és kizárólag nyugdíjából a romák 20%-a (a nem romákra vonatkozó adatokat fent már láthattuk).

14. ábra: Gyerekszám alakulása Csernelyen
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

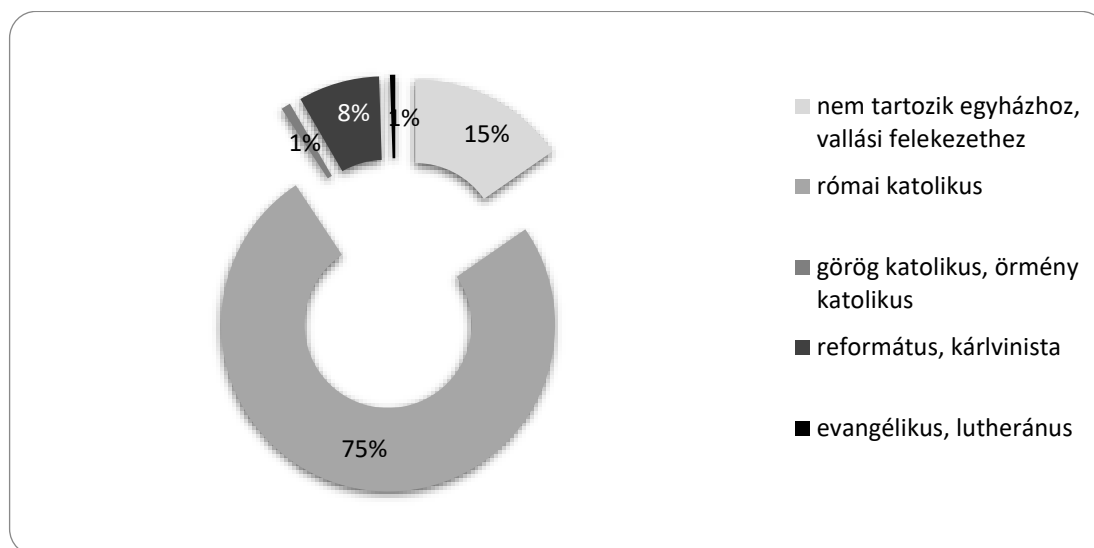
Családonként általában 1-2 gyerek van Csernelyen is, mint általában Magyarországon. Nem tudjuk azonban, hogy ezek a gyerekek mennyi idősök, mivel kutatásunkban erre nem kérdeztünk rá. Azt sejtethetjük a korábbi adatokból, hogy sokan már nem élnek a szülőkkel egy háztartásban, vagy akár nem élnek a szülőkkel egy településen, mivel a lakosság életkori megoszlását tekintve idősödő.

A gyerekszám és etnikai státusz között is szignifikáns a kapcsolat (szign.: 0,00; Cramer-féle V: 0,47): a gyerektelenség a nem romák és romák körében nagyjából hasonló arányban fordul ugyan elő, de a 3 vagy annál több gyerek inkább a romákat jellemzi: 3 gyereke a romák 27, a nem romák 9%-ának van, 4 vagy annál több gyereke a romák 29, a nem romák 4%-ának van. A nem romák esetén a tipikus az 1 illetve 2 gyerek, a nem romáknál a 3 vagy annál több gyerek.

A kérdezőbiztosok a válaszadók 21, 9%-át tartották romának, ez összesen 46 főt jelentett – azaz a kérdezés alapján legalább 46 családban, háztartásban él roma személy. A szociológiai vizsgálatokat kiegészítő antropológiai terepmunka adatai alapján azt mondhatjuk, hogy körülbelül 50 roma család él a településen, mely összességében a lakosság 40%-át jelenti. (Kotics 2012)

A 46 fő 45,7%-a, azaz 21 fő önmagát is romának vallotta a kérdezés során. A minta 71,1%-át nem romának tartották a válaszadók, ez összesen 164 főt jelent. Ezek közül senki sem vallotta magát romának a kérdezés alkalmával. Elmondhatjuk tehát, hogy

szignifikáns kapcsolat van közöttük, hogy romának vagy nem romának tartják az illetőt és közöttük, hogy az illető minnek tartja magát (Cramer-féle $V:0,63$; szign.: $0,00$).

15. ábra: Milyen egyházhoz, felekezethez tartozik?
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelényen,
2011 nyara

A fenti grafikon alapján elmondható, hogy a családok nagy része római katolikus a településen. 7,7%-ot képviselnek a reformátusok, 15%-ot pedig azok, akik nem tartoznak semmilyen egyházhoz, vallási felekezethez.

Érdeemes megvizsgálni, hogy van-e kapcsolat közöttük, hogy román-e az illető és hogy tartozik-e vallási felekezethez vagy sem. Az ezzel kapcsolatos vizsgálat azt mutatja, hogy a románoknak tartott emberek 36%-a nyilatkozta azt, hogy nem tartozik egyetlen egyházhoz, felekezethez sem, míg a nem románok 9,8%-a nyilatkozta ugyanezt.

Érdeemes azt is megvizsgálni azt is, hogy van-e összefüggés közöttük, hogy kinek milyen az iskolázottsága és tartozik-e valamilyen vallási felekezethez, egyházhoz. Az elemzés során azt találtuk, hogy a két változó között nincsen szignifikáns kapcsolat (Cramer-féle $V: 0,04$; szign.: $0,96$).

1. táblázat

Milyen jellegű az épület, amelyben a lakás van?

	Százalék
új építésű családi ház (5 éves vagy kevesebb)	,9
régi építésű családi ház (6 éves vagy több)	87,4
ikerház	3,2
hagyományos építésű parasztház	8,6
Total	100,0

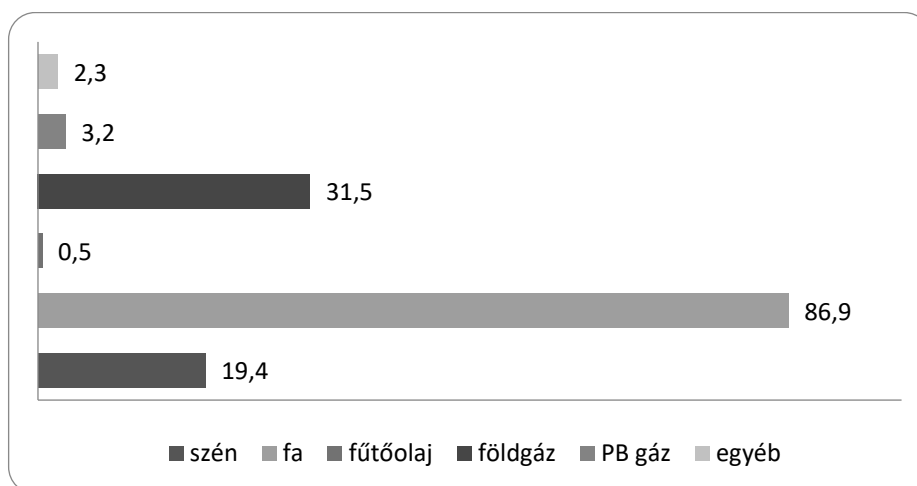
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés
Csernelényen, 2011 nyara

A válaszadók nagy többsége (87%) régi építésű, hat évesnél idősebb családi házban él, 7%-a hagyományos építésű parasztházban, 3,2%-a ikerházban, 0,9%-a új építésű családi házban.

A válaszadók házak négyötöde saját tulajdonú lakásában él.

Szignifikáns kapcsolat van aközött, hogy roma-e az illető és hogy milyen tulajdonformájú lakásban lakik: a romák felülreprezentáltak a más által tulajdonolt lakások tekintetében - míg a mintában összességében 22%-ot képviselnek, e kérdésben 73%-ot. Ezzel az adattal egybecseng Kotics József kutatása (2012) melynek kvalitatív kutatási eredményei szintén arra engednek következtetni, hogy a romák egy része önkényes lakásfoglaló.

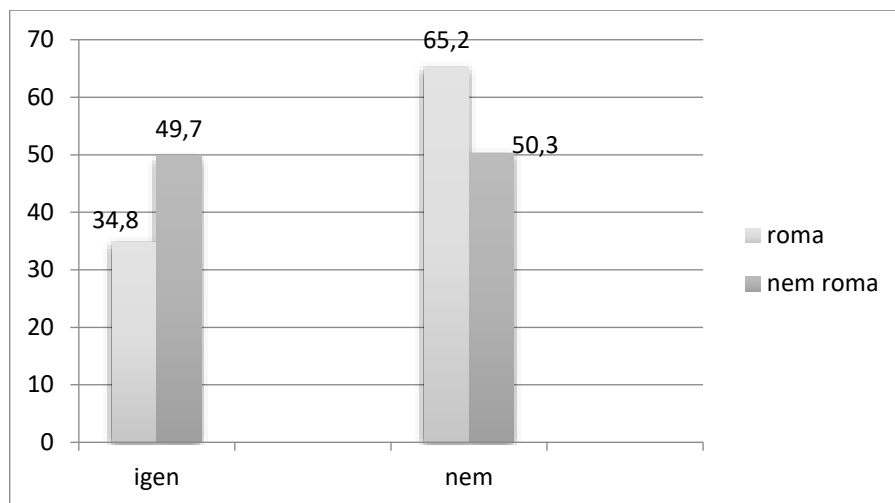
Aközött is szignifikáns összefüggés van, hogy roma-e az illető és van-e a lakásban folyóvíz: a roma lakások 35, míg a nem roma lakások 80%-ban van vezetékes ivóvíz (Cramer-féle V: 0,4; szign.:0,00). Ennek megfelelően aközött is szignifikáns összefüggés van, hogy van-e a lakásban állandó meleg víz és roma-e az illető: a roma háztartások 9%-ában, míg a nem romák 91%-ban van állandó meleg víz (Cramer-féle V: 0,5; szign.: 0,00).

*16 ábra: Mivel fűt? (Több válasz is lehetséges)
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen,
2011 nyara*

A háztartások 98,4%-ában keletkezik lágyszárú hulladék, de ennek elenyésző részét használják fűtésre (92, 3%-a a válaszadóknak nem használja ezt fűtésre). A háztartások 65,8%-ában keletkezik fás-szárú hulladék a háztartásában és ennek is elenyésző részét használják fűtésre: 92,9%-át egyáltalán nem hasznosítják.

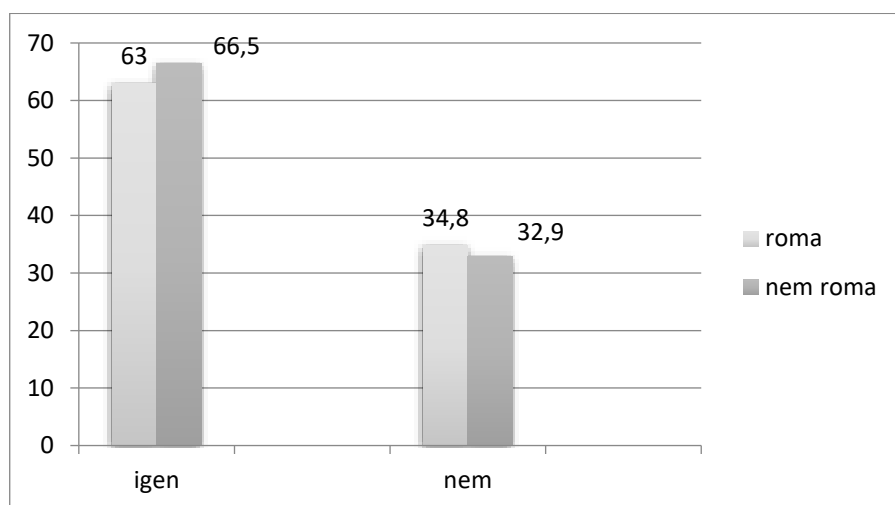
A kérdőíves kutatás során kíváncsiak voltunk a lakosság Csernelyhez való kötődésére. Ennek vizsgálatát célozta meg a következő grafikonon bemutatott kérdésünk, melyet roma és nem roma bontásban vizsgálunk.

17. ábra: Mindig Csernelyen élt?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

A grafikon alapján elmondható, hogy a romák körében többen nem csernelyi születésűek, míg a nem romák körében nagyjából fele-fele azok aránya, akik mindig itt éltek és akik nem. Ezt megerősíti a Csernelyen folytatott kvalitatív antropológiai terepmunka is, mely adatai szerint a romák egy része az utóbbi évtizedben költözött a településre - jelentősen átrendezve ezzel a roma-nem roma együttélés korábban kialakult rendszerét (Kotics, 2012).

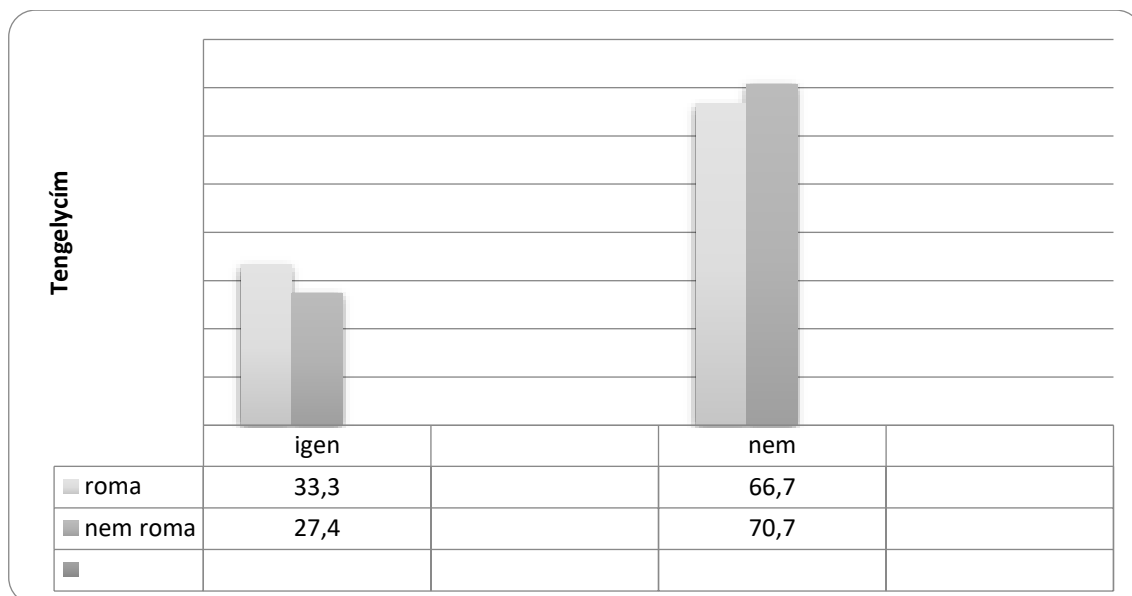

18. ábra: Szeret-e Csernelyen élni?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

A fenti grafikon alapján megállapíthatjuk, hogy nincsen összefüggés etnikai státusz és aközött, hogy szeret-e a válaszadó a településen élni.

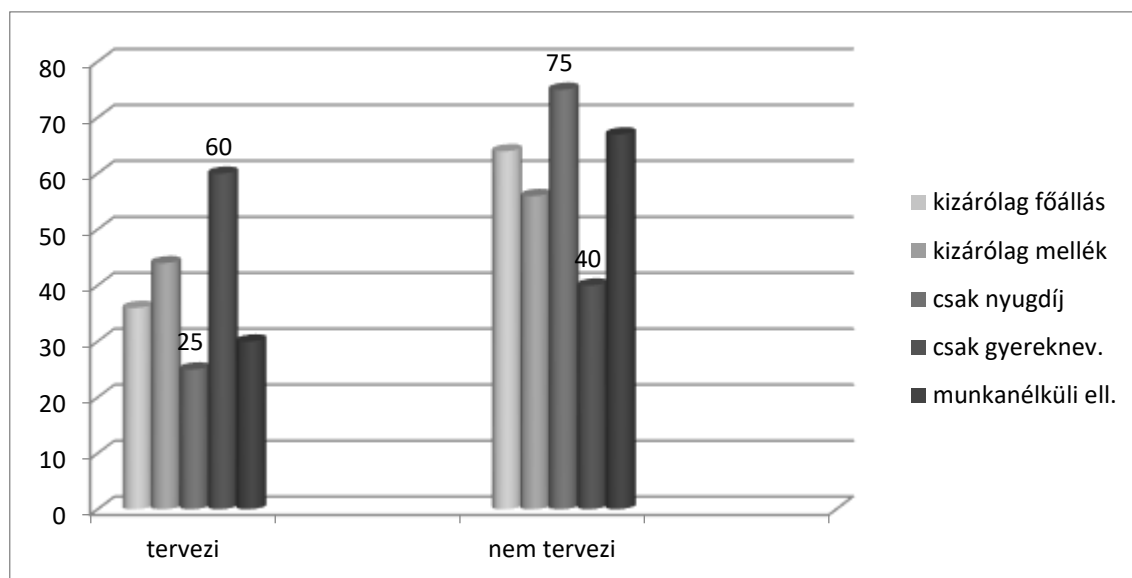

19. ábra: Tervezi-e, hogy elköltözik Csernelyről?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

A fenti ábra alapján megállapíthatjuk, hogy nagyjából annyian vannak, azok, akik nem szeretik Csernelyt, mint azok, akik el szeretnék onnan költözni. Kicsivel magasabb azon roma, mint nem roma válaszadók aránya, akik elköltöznének a településről - lehetséges, hogy ez összefüggésben van azzal, hogy a roma populáció átlagéletkora alacsonyabb, mint a nem romáké, azaz a nem romák körében több az idősebb korú, akik már nem mennének innen el, attól függetlenül, hogy nem biztos, hogy szeretnek itt élni.

A következő ábra alkalmas arra, hogy lássuk: van-e összefüggés aközött, hogy miből él az illető és hogy tervezi-e az elköltözést.

20. ábra: Tervezi-e, hogy elköltözik Csernelyről megélhetési forma szerint

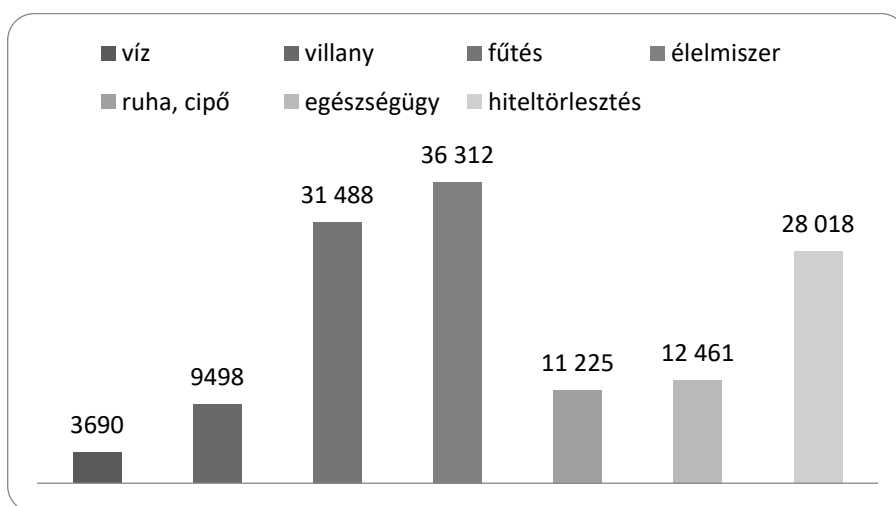
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

A grafikon alapján látható – nem meglepő módon - hogy a nyugdíjasok (azaz idősebbek) azok, akik legkevésbé tervezik az elköltözést a településről. Akik gyerekneveléshez kapcsolódó juttatásokból élnek, azok tervezik igazán az elköltözést – ez összefügghet azzal is, hogy ez a legfiatalabb korosztály, akik ezt még megtehetik.

Kutatásunk során kíváncsiak voltunk a lakosok anyagi-jövedelmi helyzetére, megélhetési viszonyaira. Ezeket olyan változók segítségével mértük, mint a háztartás havi bevételei és kiadásai, a díjhátralékok és egyéb tartozások megléte/hiánya valamint az anyagi helyzetben bekövetkező változás az elmúlt két évben.

Az összes háztartást tekintve a családok átlagosan 114 858 Ft-ból gazdálkodnak havonta (érdemes megjegyezni, hogy egy másik kutatásunk szerint ugyanebben az időben a megyeszékhelyen, Miskolcon élő családok átlagosan 180 000 Ft-ból gazdálkodtak havonta- lásd ehhez Papp – Szabó-Tóth – Mihályi 2011). A legmagasabb jövedelemmel rendelkező háztartásban ez az adat 400 000 Ft (modus: 100 000 Ft).

A roma háztartások átlagosan 92 706 Ft-ból gazdálkodnak havonta, a maximumot itt egy olyan háztartás „produkálta”, ahol ez az összeg 190 000 Ft-ot tett ki (a szórás ez esetben 41 600 Ft). A nem roma háztartások átlagosan 120 854 Ft-ból gazdálkodnak (a szórás ez esetben 77 000 Ft).

21. ábra: Az elmúlt hónapban (2011. május) mennyit költöttek az alábbi tételekre?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

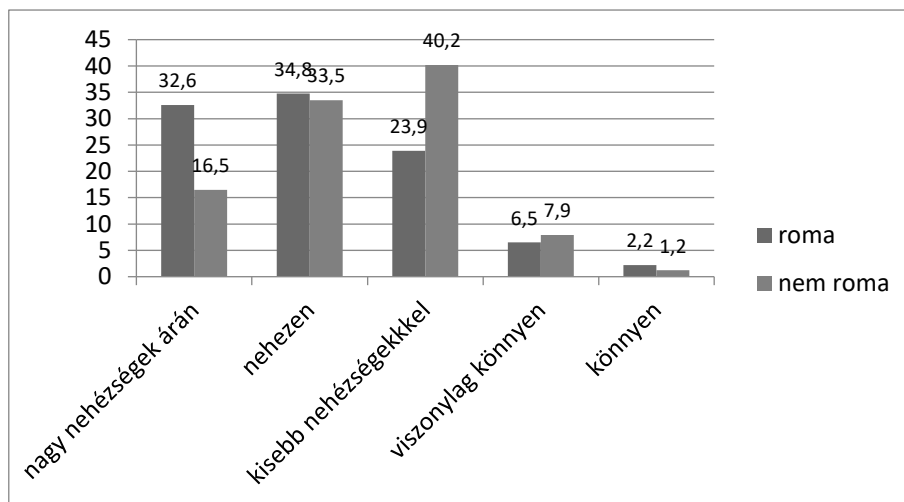
A fenti ábra alapján elmondható, hogy a háztartások élelmiszerre költik a legtöbb pénzt havonta átlagosan 36 300 Ft-ot (a miskolci kutatásunkban itt 40 000 Ft szerepel), ezt követi a fűtésre fordított összeg, a maga 31 500 Ft-os nagyságával, majd pedig a hiteltörlesztésre fordított kiadások következnek, átlagosan 28 000 Ft-tal (szemben a miskolci kutatásunk 20 000 Ft-os tételével).

Összességében a háztartások 18,2%-ának van valamilyen tartozása, díjhátraléka – a megyeszékhelyen élők 17%-os, hasonló nagyságú adatával egyezően (Papp - Szabó-Tóth – Mihályi, 2011).

A nem romák 14%-ának, a romák 32%-ának van valamilyen tartozása, díjhátraléka. A nem romák esetén ennek maximum összege 4 millió, a romák esetén 5 millió Ft. A nem romák közül az, aki tartozik, átlagosan 440 000 Ft-tal tartozik (a miskolci kutatásban szinte pontosan ugyanekkora összeget mértünk), a romák közül 581 000 Ft-tal.

Nézzük meg, hogy van-e összefüggés aközött, hogy a háztartásfő miből él jelenleg és hogy van-e díjhátraléka, tartozása a háztartásnak.

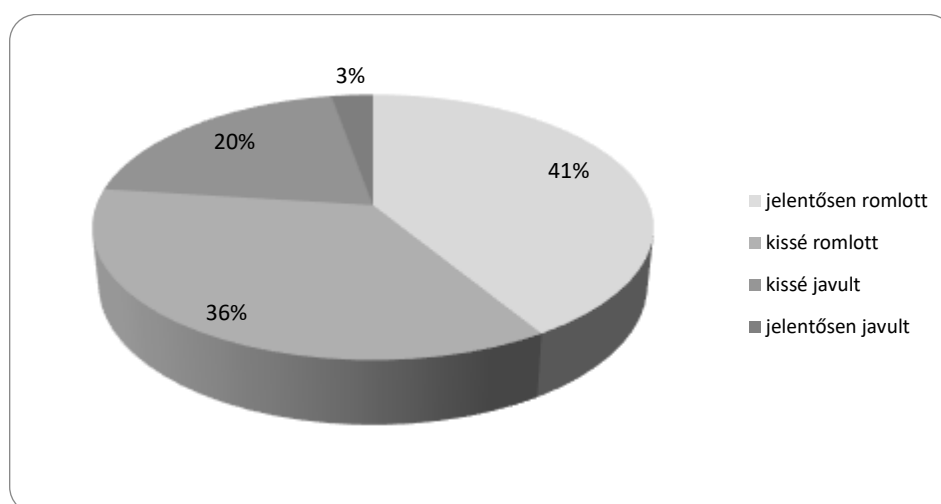
A szignifikancia szint ez esetben 0,00, azaz a két változó között van kapcsolat, a Cramer-féle V együttható mértéke pedig 0,35. A munkanélküli ellátásból élők 52%-ának, a főállású munkával rendelkezők 30%-ának, a kizárólag alkalmi munkával rendelkezők 50%-ának, míg a nyugdíjasoknak csak 5,6%-ának van tartozása, hátraléka.

22. ábra: Hogyan tudnak megélni?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

A felmérés során kíváncsiak voltunk arra is, hogy vajon változott-e, és ha igen, milyen irányba a Csernelyen élők jövedelmi helyzete az elmúlt két évben. A kérdőíves kutatás eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a településen élők 49%-ának változott, 51%-ának nem változott a helyzete e tekintetben.

23. ábra: Változott-e és milyen irányban a család jövedelmi helyzete az elmúlt két évben – a változásról beszámolók %-os megoszlása

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

Azoknak, akiknek változott a jövedelmi helyzete 41,3%-a jelentős romlásról számol be, közel 36%-uk nyilatkozta azt, hogy kissé romlott a helyzetük, ugyanakkor 23%-uk jövedelmi helyzetének javulásáról számolt be. Ha megnézzük, hogy miből élnek azok, akik jövedelmi helyzetük romlásáról számolnak be, akkor azt látjuk, hogy a munkanélküli ellátásból élők egyöntetűen a „romlott” illetve „jelenösen romlott” kategóriát választották, míg azok közül a nyugdíjasok közül, akik változást érzékeltek, 24% a „kissé javult” kategóriát választotta.

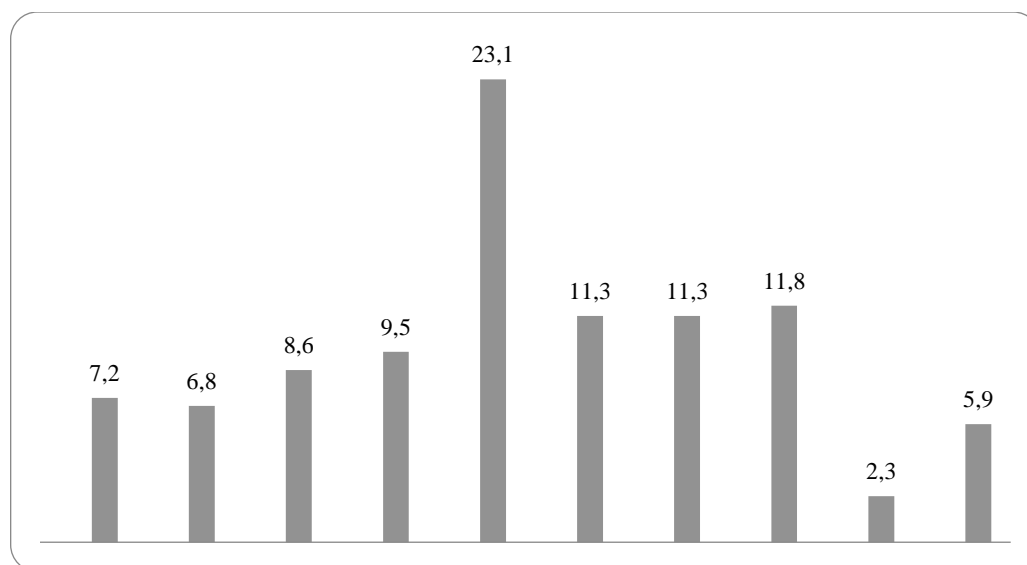
Nincsen szignifikáns összefüggés aközött, hogy roma-e az illető és hogy hogyan változott a jövedelmi helyzete a háztartásnak a válaszadók szubjektív megítélése alapján.

3. A lakosság étellel való elégedettsége különféle metszetekben

A kutatás során érdekelt minket az is, hogy hogyan értékelik jelenlegi élethelyzetüket a csernelyi lakosok. Ezt annak a kérdésnek a segítségével vizsgáltuk, hogy mennyire elégedett az életével a válaszadó.

Az elégedettség-érzet a szubjektív jóllét kognitív komponense és arra vonatkozik, hogy aktuálisan vagy általánosságban hogyan értékeli a helyzetét valaki (Diener, 2000). Kutatások szerint a szubjektív jóllétnek van egy egyénre jellemző szintje, és bár ez különféle (pozitív vagy negatív) élmények hatására kimozdulhat erről az átlagos szintről, oda előbb-utóbb visszatér. (Diener - Suh - Lucas - Smith, 1999) Ennél a tulajdonságánál fogva gondoltuk úgy, hogy alkalmas indikátora lehet az egyén „közérzete” feltérképezésének.

Az eredményeket a következő grafikonon mutatjuk be.

24. ábra: Az étellel való elégedettség tízfokú skálán
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

Átlagosan az emberek 42,6%-a inkább elégedett az életével (egy tízfokú skálán 6-ost vagy annál magasabb értéket jelölt meg). Nagyon elégedett az életével a válaszadók 8,2%-a (9-es és 10-es válaszok).

Érdeemes összevetni ezt a kutatási eredményt, más hasonló vizsgálatokkal. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a kutatások inkább a boldogság-érzetet vizsgálják, semmint az

élettel való elégedettséget - bár a két tényező között szoros összefüggést mutat, ahogyan ezt például Kopp Mária és Skrabski Árpád kutatásaiból is tudjuk.

Az általuk vezetett Hungarostudy felmérések (lásd pld. Kopp-Skrabski 2008; Kopp 2008) 2006-os adatai azt mutatták, hogy az emberek 72%-a boldognak érezte magát (tízfokú skálán hatosnál nagyobb értéket adott a kérdésre).

A mi adataink szerint a csernelyi lakosok 31,3%-a tartotta magát az életével elégedettnak - azaz választott hatosnál nagyobb értéket a tízfokú skálán. Úgy vélem, hogy az emberek inkább elégedettek, mint boldogok, azaz feltételezhető, hogy a magukat boldognak tartók aránya Csernelyen még kisebb lenne.

A World Value Survey 1999-es adatai alapján - melynek során a világ 50 országában vizsgálták az emberek boldogságérzetét egy tízfokú skálán - a Hollandiában, Kanadában, Írországból, Dániában és Svájcban élő emberek 95%-a hatosnál magasabb értéket adott boldogság-érzetére. Ezzel szemben Ukrajnában, Zimbabwe-ben, Oroszországban és Moldáviában az embereknek csak 40%-a jelölt meg hatosnál nagyobb értéket. Magyarországon ez az érték 74% volt az 1999-es felmérés alapján.

Milyen magyarázó változók rejlenek az elégedettség mögött?

Az említett 1999-es nemzetközi vizsgálat szerint a boldogságérzetet egy adott országban jelentősen meghatározza a válaszok aránya, a munkanélküliek aránya, a bizalom szintje, a civil szervezetekben való részvétel, a kormányzat minősége és a hívők aránya (Layard, 2007. Idézi Kopp – Skrabski, 2008).

Csernelyi kutatásunk során - egyéni szinten - a fenti tényezők közül a családi állapot, a foglalkozási státusz és a vallásosság elégedettség-érzettel való kapcsolatát tudjuk vizsgálni. Ezek mellett meg tudjuk nézni, hogy van-e összefüggés etnikai státusz és elégedettség, a kérdezett neme és elégedettség-érzete között, valamint a kérdezett iskolázottsága és az elégedettség-érzete között.

Vizsgálatunk során azt találtuk, hogy a kérdezett etnikai státusza és az élettel való elégedettség között szignifikáns kapcsolat van (szign.:0,019; Cramer féle V: 0,33). A romák 35,6%-a került az inkább elégedett kategóriába (hatos vagy magasabb érték) míg a nem romáknál ez az arány 47, 5%.

A kérdezett vallásossága és az élettel való elégedettség között azonban nem találtunk szignifikáns összefüggést (szign.:0,3): a vallásosak 45,2%-a, a nem vallásosak 33,4%-a tartotta magát inkább elégedettnak. A nem vallásosok között magas volt az ötös kategóriát választók aránya (36,4% szemben a vallásosok 21%-ával).

Szignifikáns összefüggés volt aközött, hogy ki miből él és mennyire elégedett az életével (szign.: 0,024; Cramer: 0,322): Akinek van főállása, azok 40,9 %-a inkább elégedett az életével. A nyugdíjasok 50%-a inkább elégedett, azaz ők inkább, mint az átlag és mint az előző, foglalkoztatott csoport. A munkanélküliek közül csak 35%-a nyilatkozta ugyanezt, és ezek az emberek is mindössze maximum hetesre értékelték ezt a kérdést. Ezen csoport 45%-a ötösnél alacsonyabb szintre helyezte elégedettség-érzetét – szemben a minta átlagával, amely 32,5%.

Nincsen szignifikáns kapcsolat az iskolai végzettség és elégedettség-érzet között kutatásunk alapján.

Nem találtunk szignifikáns összefüggést a családi állapot és elégedettség érzet között sem (szign.:0,07). Összességében az özvegyek 43,2%-a inkább elégedettnak tartja magát, mely érték kicsivel magasabb, mint a minta átlaga. A házas emberek 52,6%-a inkább

elégettetnek tartja magát, az elégedetlenek aránya (ötösnél kisebb érték) 12,3% - szemben az özvegyek 36,3%-ával, az elváltak 52,1%-ával és az agglegények/leányok 41,7%-ával valamint az élettársi kapcsolatban élők 50%-ával.

A nem és az elégedettség-érzés között nincsen szignifikáns összefüggés (szign.:0,24).

Kutatásunk során mi nem találtunk szignifikáns összefüggést aközött sem, hogy van-e az illetőnek gyereke és hogy mennyire elégedett az életével (szign.:0,78).

Megkérdeztük a válaszadókat, hogy van-e olyan céljuk, amit 5 éven belül meg szeretnének valósítani. A válaszadók 71%-a jelölt meg ilyet. Összességében szignifikáns kapcsolatot találtunk aközött, hogy van-e megvalósítandó célja az illetőnek és mennyire érzi magát elégettetnek (szign.: 0,049; Cramer: 0,34).

Célok tekintetében a romák „kreatívabbnak” bizonyultak. Kutatásunk során szignifikáns (igaz, nem túl erős) kapcsolatot állapíthatunk meg aközött, hogy roma-e az illető és vannak-e megvalósítandó céljai. A romák a teljes minta 21,8%-át adják, míg azok között, akiknek van céljuk, 26,2% a romák aránya – azaz a romák felülreprezentáltak ebben a csoportban (szign.:0,015; Cramer: 0,2). Összességében a romák 85%-ának van valamilyen elérendő célja.

Érdeemes megvizsgálni azt, hogy milyen öt éven belül elérendő céljai vannak a romáknak, szemben a nem romákkal?

Elsősorban jobban szeretnének élni, munkahelyet találni, másodsorban lakást venni, azt komfortosabbá tenni, harmadsorban szeretnék, ha gyerekeiknek, unokájuknak jobb lenne.

A nem romák esetében a legtöbb említés arra vonatkozott, hogy gyerekeiknek, unokájuknak jobb legyen. Második helyen a ház, lakás rendbehozatala, bővítése szerepelt, a harmadik helyen a jobb életszínvonal, nyugodtabb körülmények szerepeltek. Negyedik helyen a Csernelyről való elköltözés is felmerült illetve az utazgatás, több szabadidő, pihenés.

A romák kevesebb dolgot említettek, és ebben egységesebbek voltak, a nem romák többfélét, vágyaik terveik szélesebb spektrumon mozogtak.

4. Környezeti tudat, környezettudatosság és környezetvédelem a lakosok körében

A környezettudatosság körüli kérdések vizsgálata kutatásunk egyik lényeges eleme, hiszen a biomassza alapú fűtési rendszer bevezetéséhez, a gondolat lakosság körében való elterjesztéséhez, elfogadtatásához tudnunk kell azt, hogy milyen információkkal rendelkeznek a lakosok a környezetvédelemtől, a szelektív hulladékgyűjtésről és milyen attitűdökkel és gyakorlatokkal jellemezhető a csernelyi lakosság e kérdések kapcsán.

Érdeemes előljáróban megjegyezni, hogy a témában született hazai kutatások szerint a magyar lakosság környezeti kérdésekben nem tájékozatlanabb, mint Európa más lakosai, azonban a „tettek mezején” van még elmaradásunk (Monostori 2009; Kovács 2012).

A nemzetközi kutatások is azt mutatják, hogy bár az emberek elvi szinten egyetértenek a környezetvédelemmel és azt fontos dolognak tartják, keveset tesznek annak gyakorlati megvalósítására (Maloney - Ward, 1973). Meg kell említenünk továbbá, hogy a környezeti tudatot és a környezettudatosságot (esetenként környezeti érzékenységet) meg szokták egymástól különböztetni (lásd ehhez Enyedi - Beluszky - Bulla – Tóth, 2000; Kovács 2012). A környezeti tudat fogalma alatt általában azt érhetjük és vizsgálhatjuk, hogy az egyén és a társadalom mennyire méri fel, tisztában van-e cselekedetei, tettei környezetre való hatásával, illetve milyen tudással rendelkezik általában a környezetről. A környezettudatosság (vagy érzékenység) pedig már egyfajta gondolkodás- és

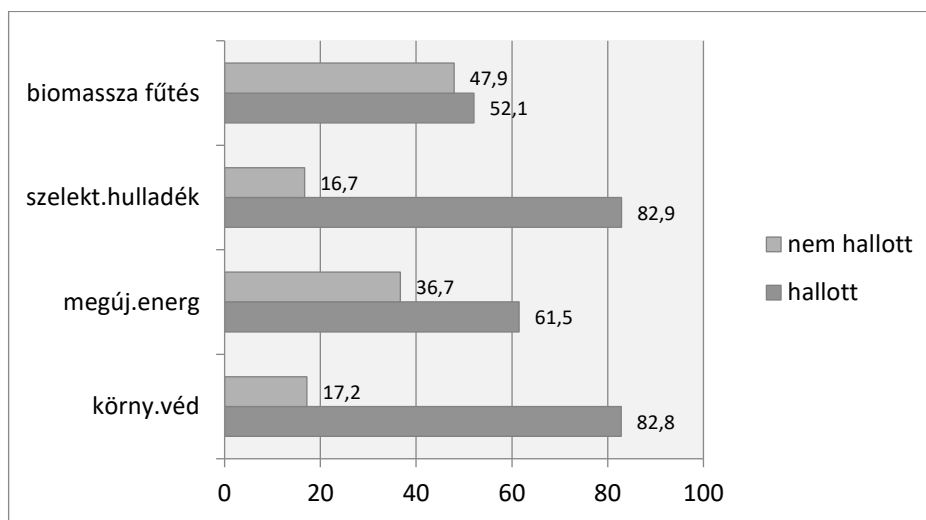
magatartásforma, mely azzal kapcsolatos, hogy az ember és környezete közötti harmonikus viszony helyreálljon/megteremtődjön.

Az első nemzetközi vizsgálatok környezettudatosság témakörében az 1990-es években készültek az Eurobarometer keretében (1992) illetve az INRA EUROPE szervezet megbízásából (1995). Az 1995-ös vizsgálat során 15 országban zajlott a témában kérdőíves lekérdezés. A kutatás megállapította, hogy az emberek jelentős része (80%) aggódik a környezet állapota miatt (Kovács, 2012). Az Eurobarometer 2002-es felmérése kimutatta, hogy környezeti kérdésekben a legtájékozottabbak Dánia, Luxemburg és Finnország lakói.

A környezettudatossággal kapcsolatos más kutatások azt igazolják, hogy a környezettudatosság a vásárlási szokásokban csak akkor jelenik meg, ha a környezetbarát termék (környezet-barátsága mellett) olcsó, elérhető, stb. (Kovács, 2012).

Magyarországon a Gallup Intézet végzett a kilencvenes években felméréseket a témában. Ezek a kutatások is kimutatták, hogy a magyarok is fontos dolognak tartják a környezet védelmét, de nem érzik a maguk személyes felelősségét a kérdésben – ennél a kérdésnél is mint általában, az állam és az önkormányzat szerepét hangsúlyozzák és tőlük várnak megoldásokat (Kovács, 2012).

A csernelyi kutatásunk során több kérdés segítségével vizsgáltuk azt, hogy hallottak-e a lakosok a bevezetőben említett kérdésekről.

25. ábra: Hallott-e ...?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara.

A fenti grafikon alapján elmondhatjuk, hogy általában a szelektív hulladékgyűjtésről illetve a környezetvédelemről tájékozottak leginkább a lakosok. Legkevésbé tájékozottak a biomassza alapú fűtési rendszer vonatkozásában – melyről a lakosok fele-fele arányban hallottak már életükben vagy nem hallottak.

Nézzük meg, hogy a fenti tényezők kapcsán milyen finomabb elemzést lehet végezni.

Nem találtunk szignifikáns összefüggést aközött, hogy hallott-e a környezetvédelemről a válaszadó, és hogy milyen nemű. Iskolai végzettség és környezetvédelemről való tájékozottság tekintetében azonban szoros kapcsolatot találtunk (szign.: 0,02; Cramer-féle V:0,39): A 8 osztály alatti végzettségűeknek 59%-a hallott már erről, míg a

diplomások 95%-a. A váltás tájékozottság és kevésbé tájékozottság között a szakmunkásképző/szakiskolai végzettséggel rendelkezők között van. Érdemes azonban megjegyezni, hogy nem feltétlenül igaz, hogy aki magasabban kvalifikált, az jobban tájékozott: inkább az tapasztalható, hogy az érettségivel valamint főiskolai végzettséggel rendelkezett a legtájékozottabba valamennyi kérdésben.

Szignifikáns kapcsolat van az életkor és az ilyen irányú tájékozottság között, és a kapcsolat erőssége igen szoros (szign.: 0,17; Cramer-féle V: 0,66): általánosságban azt mondhatjuk, hogy 60 éves korig jól tájékozottak az emberek a témában.

Bár más kutatások (lásd ehhez pld. Monostori 2009) azt mutatják, hogy van, mi nem találtunk szignifikáns összefüggést gyerekszám és környezetvédelemről való tájékozottság között. Ezek a kutatások kimutatják, hogy a környezettudatos magatartás mögött egyfajta, a jövő generációival szemben érzett szolidaritás húzódik meg, így azok, akiknek van gyermeke, tájékozottabbak és felelősség-teljesebben viselkednek e tekintetben.

Csernelyi kutatásunk során annyit láthattunk, hogy akinek nincsen gyermeke, az kicsivel kevésbé tájékozott a témában (71% szemben a gyerekesek 85%-val).

A megújuló energiával kapcsolatosan felmérésünk azt mutatta, hogy a férfiak jobban tájékozottak erről, mint a nők és a nemek közötti különbség és tájékozottság között szignifikáns a kapcsolat (szign.:0,019; Cramer: 0,21).

Ennél a kérdésnél is azt tapasztaltuk, hogy az iskolázottság és életkor erőteljesen befolyásolja a tájékozottságot, a gyerekszám viszont nem egyértelműen. A szelektív hulladékgyűjtésről való tájékozottság és a fenti változók között nem találtunk szignifikáns összefüggést.

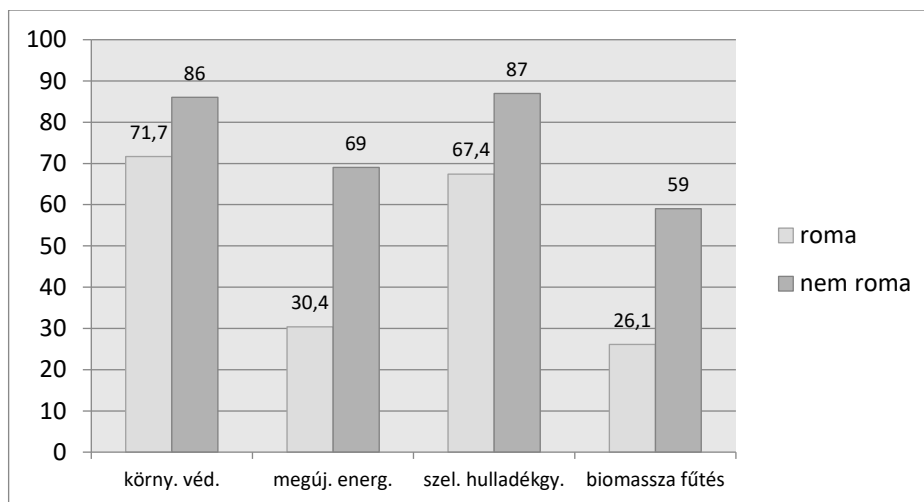
A környezettudatos magatartást azzal mértük, hogy gyűjti-e szelektíven a válaszadó a hulladékot, vagy sem. Ennél a kérdésnél kapcsolatot találtunk a nem és környezettudatosság között: a férfiak inkább gyűjtik szelektíven a hulladékot, mint a nők (férfiak 25%, a nők 9%-a). Szignifikáns összefüggést találtunk a családi állapot és szelektív hulladékgyűjtés között: azok, akik házasságban, vagy élettársi kapcsolatban élnek, illetve egyedül élők, nagyobb eséllyel gyűjtik szelektíven a hulladékot, mint az elváltak és özvegyek. Korábban láttuk, hogy a férfiak inkább, mint a nők (illetve az idősek kevésbé, mint a fiatalok) így feltételezhető, hogy mivel az özvegyek körében az idősebb nők vannak túlsúlyban esetükben a szelektív hulladékgyűjtés hiánya ezen mögöttes tényezőkkel magyarázható.

Kutatásunk során nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a tekintetben, hogy van-e gyermeke az illetőnek és gyűjti-e szelektíven a hulladékot (megjegyzendő azonban, hogy nem tudjuk, hogy ezek a gyerekek mennyi idősek és egyáltalán együtt élnek-e még a szüleikkel – ezek a hiányosságok befolyásolhatják a kutatás ilyen irányú eredményét).

A biomassza alapú fűtési rendszerről egyértelműen a férfiak jobban tájékozottak, mint a nők: a férfiak 77%-a, a nők 40,5%-a nyilatkozta azt, hogy hallott már erről (szign.:0,00; Cramer: 0,366). Ennél a kérdésnél összefüggést találtunk a kérdezett iskolázottsága és a tájékozottság között.

Az etnikai státusz és a fenti tényezők közötti kapcsolatot vizsgáljuk meg a következő grafikon segítségével.

26. ábra: Tájékozottság kérdése romák és nem romák esetén

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

Szignifikáns összefüggést találtunk az között, hogy roma származású az illető és mit tud a környezetvédelemről (szign.:0,02; Cramer-féle V: 0,16), a megújuló energiáról (szign.:0,00, Cramer-féle V 0,36) a szelektív hulladékgyűjtésről (szign.: 0,02, Cramer-féle V: 0,22) valamint a biomassza alapú fűtési lehetőségekről (szign.:0,00, Cramer-féle V: 0,26).

„Mit gondolna arról, hogy Csernely leválna a földgáz alapú fűtési rendszerről és biomassza alapúra térne rá?” – kérdeztünk rá konkrétan a kutatás során (a kérdést megelőzte egy pár soros tájékoztató szöveg ismertetése a kérdezőbiztos által a kérdezettekkel a biomassza alapú fűtésről).

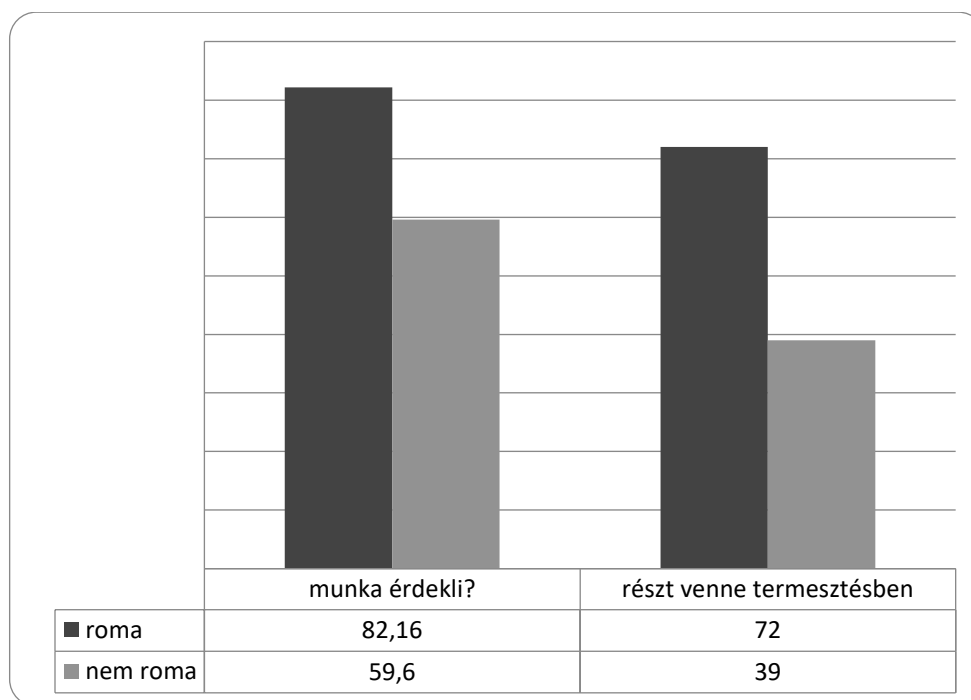
A megkérdezettek jelentős részének volt véleménye a kérdésben. A többség teljes mértékben támogatta a bevezetés ötletét (lásd ehhez még Biczó 2012) és a következő válaszokat adta:

- a földgáztól biztosan jobb lenne
- a fiataloknak megérné a bevezetés
- ha olcsóbb és megvalósítható, gazdaságos hosszútávon, akkor támogatja.
- A válaszadók egy része szkeptikus a kérdés kapcsán és a következő válaszokat adta:
- nem hiszi, hogy valóban bevezetésre kerül
- nem érinti, mivel fával fűt
- biztosan magas költségekkel jár
- biztosan környezetszennyező

- Voltak néhányan, akik egyértelműen negatívan nyilatkoztak a kérdés kapcsán:
- nem érdekli a dolog, mert el akar innen költözni
- új vezetékot kell hozzá letenni, amit úgyis ellopnak, illetve nagyon költséges
- nem válnának le az emberek a gáztól, mert az kényelmesebb számukra
- úgysem valósulna meg, mint általában semmi új ötlet, pedig sok föld hever parlagon
- „nem normális az, aki ezt kitalálta”

A Biczó Gábor által készített tanulmány alapján (2012), mely a kérdőíves kutatás kvalitatív terepmunkával való kiegészítésének eredményeit mutatja be, a fent kirajzolódott kép magyarázatot is kap. A Csernelyen élő jelentős arányt képviselő idős lakosság úgy gondolhatja, hogy nem sok beleszólása van a falu jövőbeli sorsát érintő kérdésekbe, így vagy nem foglalkozik a fenti kérdéskörrel, vagy nem hisz benne. Egy részük ugyanakkor támogató, hiszen a fűtési és egyéb költségek csökkenését remélik/remélhetik a projektől. Azok az aktív korúak, akik munkával rendelkeznek vagy a településen vagy a környékén, egyrészt örülnének, ha a projekt megvalósulás esetén olcsóbb lenne pld. a fűtés, ugyanakkor szkeptikusak annak megvalósulását tekintve.

Kutatásunk során fel szeretnénk volna mérni, hogy a lakosság mutat-e érdeklődést munkalehetőség iránt egy ilyen fűtőműben illetve hogy részt vennének-e a fűtőmű működéséhez szükséges energianövények termesztésében.

27. ábra: Érdekelné-e ilyen munkalehetőség, illetve részt venne-e energianövény termesztésében?

Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

Szignifikáns összefüggést találtunk közöttük, hogy roma-e az illető, és érdekelné-e munkalehetőség ilyen fűtőműben (szign.: 0,00; Cramer-féle V: 0,4) valamint, hogy részt venne-e biomassza alapú energetikai rendszer alapján adó energianövények termesztésében (szign.: 0,00 Cramer-féle V: 0,27).

A fenti grafikonon láthatóan a romák nagyobb érdeklődést mutatnak a munka iránt és a növények termesztésében is nagyobb hajlandóságot látunk a körükben attitűdök szintjén.

Nem találtunk szignifikáns összefüggést aközött, hogy milyen a kérdezett iskolázottsága és aközött, hogy vállalna-e munkát ilyen fűtőműben, vagy termelne-e energianövényt. Átlagosan a megkérdezettek 44,8%-a nyilatkozta azt, hogy vállalná, illetve 47,3%-a vállalná, hogy energianövényt termesztené.

Szignifikáns összefüggés van a fenti két kérdés és aközött, hogy ki miből él jelenleg (szign.: 0,00; Cramer-féle V: 0,46). Akinek csak alkalmi munkája van, munkanélküli, gyerekeknevelési juttatásokat kap, vagy háztartásbeli, az szinte egyöntetűen azt nyilatkozta, hogy érdeklő ilyen munkalehetőség. Ugyanezt az eredményt kaptuk az energianövény termesztésével kapcsolatos hajlandóságot tekintve. A válaszadók 45%-ának van olyan földterülete, amelyen energianövényt tudna termelni, és ennek nagysága 3300 m².

Összegzésképpen elmondható, hogy bár Csernely települése szocio-demográfiai paraméterek mentén nem mutat túlságosan kedvező képet, vannak olyan adottságai - természeti, humán-potenciál, a lakosság jelentős részében tapasztalható változtatni akaró attitűd – melyek segítségével, kiaknázásával talán jobb irányba fordítható a településen élők sorsa és nem jut a borsodi falvak „sorstalanságnak” (vagy éppen sorsszerűségének) állapotába. Ebben bíznak, és ezen dolgoznak azok, akik a „biomassza” projektben összefogtak a település szebb jövőjének reményében.

Irodalom

- Az Ózdi kistérség szociális és egészségügyi stratégiája. 2010-2015.* Ózd: EX ANTE Tanácsadó Iroda, 2010. <http://ozdkisterseg.hu/> (letöltés: 2020. január 15.)
- Az Ózdi kistérség foglalkoztatási stratégiája 2010-2015.* Ózd: EX ANTE Tanácsadó Iroda, 2010. <http://ozdkisterseg.hu/> (letöltés: 2020. január 15.)
- Biczó G. (2012): Egy technikai innovációs modell szociokulturális feltételrendszerének antropológiai elemzése: a csernelyi „biomassza- projekt” esete. *Szellem és Tudomány*, (1):85-94.
- Diener, E - Suh, E. M. - Lucas, R. E. – Smith, H. L (1999): Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, 125 (2):276-302.
- Diener, E (2000): Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55 (1):34-43. .
- Enyedi Gy. - Beluszky P. - Bulla M. - Tóth Z. (2000): *Magyarország településkörnyezete.* Budapest: MTA
- INRA EUROPE European Coordination Office, Eurobarometer 37.0 1992: *Europeans and the environment* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_066_en.pdf (letöltés: 2020. december 17)
- INRA EUROPE European Coordination Office, Eurobarometer 43.1 BIS 1995: *Europeans and the environment* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_088_en.pdf (letöltés: 2020. december 17)
- Kotics J. (2012): A csernelyi „Biomassza” projekt és a helyi társadalom (A cigány – magyar együttélés konfliktusai és azok hatása a projekt megvalósítására). *Szellem és Tudomány*, (1):70-84.
- Kopp M. – Skarbski Á. (2008): Miért alapvető politikai fogalom a társadalom boldogságérzete? *Valóság*, 51 (2):30-38.

- Kopp M. (szerk.) (2008): *Magyar lelkiállapot, 2008*. Budapest: Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió.
- Kovács A. D.: *A környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata*. http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf (letöltés: 2020. január 15.)
- Maloney, M. P. - Ward, M. P. (1973): Ecology: Let's Hear from the People. An Objective Scale for the Measurement of Ecological Attitudes and Knowledge. *American Psychologist*, 28 (7):583-586.
- Monostori K. (2009): *Környezettudatosság Magyarországon. Attitűd és cselekvés a szelektív hulladékgyűjtés területén. Phd értekezés*. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/336/> (letöltés: 2020. január 18.)
- Papp Z. A. - Szabó-Tóth K. – Mihályi H. (2011): Miskolc Város Szociális Térképe. *Szellem és Tudomány*, (2-3):77-130.

III. 6. Az energiaszegénység problémája az Európai Unióban illetve Magyarországon¹

A tanulmány megjelent: Szellem és Tudomány, 4 (1):63-87., 2013.

1. Bevezető

Az energiaszegénység társadalmi problémaként a 70-es, 80-as években jelentkezett először. Magyarországon az alsó becslések szerint is legalább egymillió embert érint ez a jelenség. Az egyik legnagyobb gond az, hogy a távhő és gázár támogatások az elemzők szerint (lásd ehhez például Fellegi, 2010) nem érintik általában éppen a legszegényebb réteget.

Az energiaszegénység mint társadalmi probléma összetett jelenség és mint ilyen, összetettségét az is fokozza, hogy „nem minden szegény háztartás energiaszegény és nem minden energiaszegénynek tűnő háztartás szegény”. Az is érdekes kérdés, hogy van olyan nagyon szegény háztartás, amely nem energiaszegény abban az értelemben, hogy bevételei jelentős részét nem fordítja fűtésre, elektromos áramra – mivel nem is rendelkezik ilyen lehetőségekkel. Ezek a családok szedett fával fűtenek, nincsen áram vagy csak illegálisan van a lakásukban. Maga az energiaszegénység energia-hatékonysági és szociális probléma is egyben. Kezelésében is célszerű ezt a két szempontot szem előtt tartva foglalkozni a kérdéssel: azaz a szociális támogatások mellett energiahatékonysági (lakás-felújítási, nyílás-záró korszerűsítés) és az energiafogyasztást csökkentő intézkedéseket, megoldásokat is szorgalmazni.

A tanulmányban ezt a rendkívül összetett társadalmi jelenséget vesszük nagyító alá. A meglévő adatok másodelemzésével, különféle indikátorok használatával mutatjuk be ezt a kérdést az Európai Unión belül - különös tekintettel Magyarországra.

2. Az energiaszegénység fogalmáról

Az energiaszegénységnek nincsen egységes meghatározása. A Nemzetközi Energiaügynökség szerint az „energy poverty” a modern energiaszolgáltatáshoz való hozzáférés hiányát jelenti (IEA, 2010). Ezek olyan szolgáltatások, mint például az elektromos áram vagy a „tisztá főzési lehetőségek”, azaz amelyek nem okoznak légszennyeződést a lakásban. A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) által készített World Energy Outlook 2010 úgy fogalmaz, hogy az országok fejlődése szempontjából döntő jelentőségű az ezen lehetőségekhez való hozzáférés, annál is inkább, mert világszerte 1,3 billió ember nem jut hozzá az elektromos áramhoz és 2,6 billió ember számára nem adottak a „tisztá főzési lehetőségek”.

A következő táblázat megmutatja, hogy Afrika és Ázsia néhány, érintett országában hogyan alakul a modern energiaszolgáltatáshoz való „hozzá nem férés”. A táblázatból látható, hogy a fejlődő országokban élő népesség 24%-a elektromos áram nélkül él, és minden második a főzés hagyományos formáit használja.

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként - az Új Magyarország Fejlesztési terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

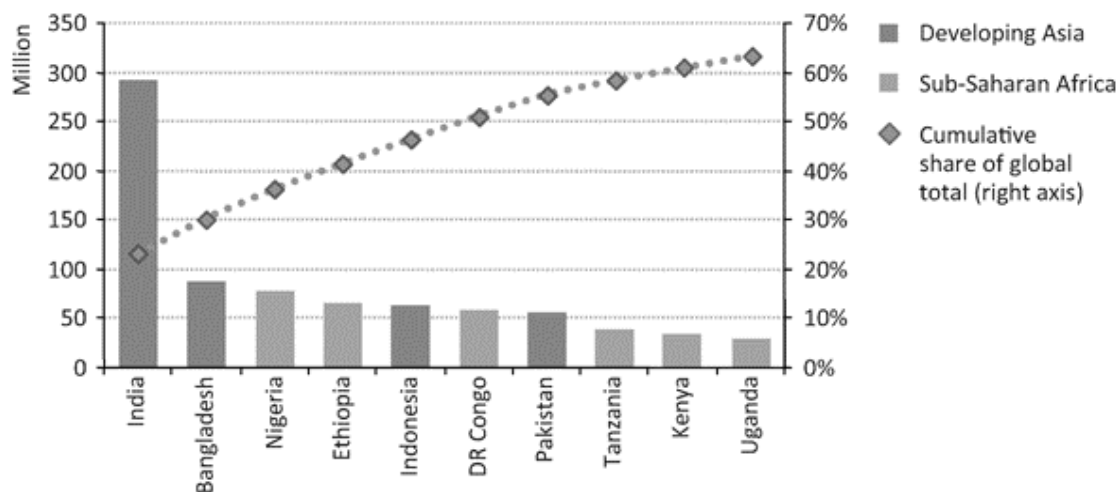
A modern energiaszolgáltatásokhoz való hozzáférés hiánya

	Without access to electricity		Traditional use of biomass for cooking*	
	Population	Share of population	Population	Share of population
Developing countries	1 265	24%	2 588	49%
Africa	590	57%	698	68%
DR of Congo	58	85%	63	93%
Ethiopia	65	77%	82	96%
Kenya	33	82%	33	80%
Nigeria	79	50%	117	74%
Tanzania	38	85%	42	94%
Uganda	29	92%	31	96%
Other sub-Saharan Africa	286	66%	328	75%
North Africa	1	1%	2	1%
Developing Asia	628	18%	1 814	51%
Bangladesh	88	54%	149	91%
China	4	0%	387	29%
India	293	25%	772	66%
Indonesia	63	27%	128	55%
Pakistan	56	33%	111	64%
Philippines	16	17%	47	50%
Vietnam	2	2%	49	56%
Rest of developing Asia	106	34%	171	54%
Latin America	29	6%	65	14%
Middle East	18	9%	10	5%
World**	1 267	19%	2 588	38%

* IEA and World Health Organization databases. ** Includes OECD countries and Eastern Europe/Eurasia.

Forrás: <http://www.worldenergyoutlook.org/resources/energydevelopment/globalstatusofmodernenergyaccess/>

A következő grafikonon részletesen láthatjuk az elektromos áramhoz hozzá nem férő lakosok számát és arányát a leginkább érintett országokban. Láthatjuk, hogy Indiában él a legtöbb ilyen ember, de százalékos arányát tekintve ez a probléma a lakosságnak 25%-át, míg Ugandában 92%-át érinti.

1. ábra: Azok az országok, ahol a legtöbb lakos nem fér hozzá az elektromos áramhoz, 2010

Forrás: <http://www.worldenergyoutlook.org/resources/energydevelopment/globalstatusofmodernenergyaccess/>

Mást jelent a „fuel poverty” kifejezés, mely kifejezöbben utal a modern világ energiaszegénységének formájára (a tanulmány további részében ilyen értelemben fogjuk az energiaszegénység fogalmát használni).

A „fuel poverty”-nek Európai uniós szinten csak az Egyesült Királyságban van pontos mérési módszertana, és fogalma. Ennek alapján az a háztartás érintett a kérdésben, amelyik több mint 10 %-át költi havi szinten bevételeiből arra, hogy egy emberileg elfogadható szinten tudja a lakását fűteni (ez a meghatározás alapján 21 fokot jelent a lakás azon részében, amit folyamatosan használnak és 18 fokot a többiben) (National Statistics Publication, 2012). Boardman meghatározása alapján a „fuel poverty” „az arra való képesség hiánya, hogy megfelelő energiaszolgáltatáshoz jussunk a háztartás jövedelmének 10%-áért” (Boardman, 1991, p. 201.). A 2010-as adatok szerint az Egyesült Királyság területén e meghatározások alapján a háztartások 18,6%-a tartozott az energia-szegény háztartások közé.

Más megfogalmazás szerint (Fellegi, 2010) az energiaszegénység egyrészt azt jelenti, hogy a háztartás nem tudja az otthonát kellően melegen tartani, másrészt azt, hogy nem tudja a modern energiaszolgáltatásokat igénybe venni miáltal szociális és kulturális szempontból deprivált. Fankhauser és Tepic, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank szakemberei szerint (idézi Fellegi, 2010) akkor áll fent ez a probléma, ha éves szinten a háztartás bevételeinek több mint 25%-át fordítja fűtésre, elektromosságra és vízre.

Az Unió EPPE projektje az energiaszegénység csökkentését tűzte ki célul. Az általuk kiadott 2009-es jelentés a következő definíciót adja: az energiaszegénység azt jelenti, hogy valaki képtelen lakását megfelelő melegen tartani elfogadható áron. A jelentés szerint ez a probléma főleg az időseket, az alacsony jövedelműeket és azokat érinti, akik társadalmi juttatásokból élnek. Az is elmondható, hogy legfőképpen azokat érinti, akik nem megfelelően fűthető, nem jól szigetelt, korszerűtlen fűtési berendezéssel ellátott lakásokban élnek. Sokszor ezek az egyszülős családok, vagy olyanok, akik egészségi állapotuk miatt nem jutnak megfelelő jövedelemhez.

Természetesen a magas energia-árak is hozzájárulnak az energiaszegénység növekedéséhez. A 2009-es jelentés szerint Európa-szerte 50-től 125 millióig terjed

azoknak az embereknek a száma, akiket ez a probléma érinthet. A tanulmány szerint hétből egy háztartás érintett az energiaszegénység témakörében. A jelentés (2009) egy olyan kutatásra épül, melyben öt országot, az Egyesült Királyságot, Belgiumot, Franciaországot, Olaszországot, Spanyolországot vizsgálták. Az öt ország közül Belgiumban volt a legrosszabb a helyzet, ahol a háztartások 15%-át érintette ez a probléma, ezt követően pedig Olaszországban, 11%-kal. A tanulmány összehasonítja az említett országokat abból a szempontból is, hogy milyen szinten és hogyan kezelik az energiaszegénység kérdéskörét. Ennek alapján a jelentés is megállapítja, hogy az Egyesült Királyság rendelkezik a legegzaktabb mérési módszerrel a téma vizsgálatára és ott elkülönítetten kezelik a kérdést illetve speciális megoldásokat is alkalmaznak a probléma kezelésére. Franciaországban is napirenden tartják a kérdést, de ott az energiaszegénységgel csak az általános szegénységen belüli kérdésként foglalkoznak. Emiatt az energiaszegénységet inkább csak kezelik, de nem koncentrálnak a megelőzésre és nem igazán foglalkoznak az okokkal. Spanyolországban semmilyen szinten nem foglalkoznak az energiaszegénység témakörével így nem ismerik el és fel ezt a témát komplex társadalmi kérdésként.

Az Európai Unió irányelvek formájában foglalkozik a kérdéssel. Ilyen irányelvek például a 2009-ben elfogadott „Directives 2009/72/EC and 2009/73/EC of the European Parliament and the Council, ‘concerning common rules for the internal market in electricity and natural gas supply’” irányelvek, amelyek a háztartások energiahatékonyságának növelésével, a veszélyeztetett fogyasztók megsegítésével kapcsolatosak. Egy harmadik, 2002-es irányelvet is megemlíthetünk, amely az új épületek és a régiók renoválására vonatkozóan fogalmaz meg alapelveket az energiahatékonyság tekintetében (Directive, 2002).

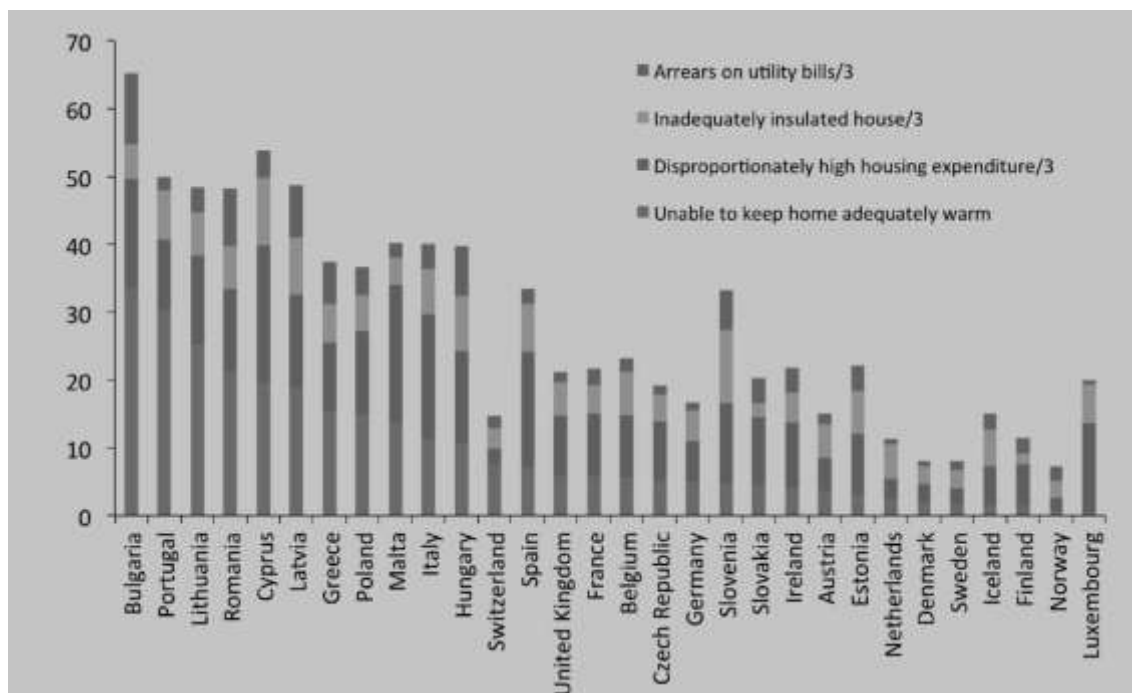
Egyéb olyan uniós irányelvek is léteznek, amelyek kapcsolatba hozhatóak az energiaszegénységgel, ilyenek például azok, amik 2003-ban születtek a lakosság védelmére az energiaszolgáltatókkal szemben, annak érdekében, hogy a fogyasztók világos tájékoztatást kapjanak az árakról és arról, ha a szerződési feltételekben valamilyen változás állna be. (Directive 2003) 2010-ben az Európai Gazdasági és Társadalmi Bizottság (EESC) javasolta, hogy a tagállamok fogadjanak el egy egységes meghatározást az energia-szegénységgel kapcsolatosan és harmonizálják az ezzel kapcsolatos statisztikai adatgyűjtésüket. A szervezet szintén javasolta egy, az európai energiaszegénységgel kapcsolatos Monitoring Centrum felállítását.

3. Az energiaszegénység kiterjedtsége és mértéke az Európai Unióban illetve Magyarországon

Uniós szinten jelenleg két olyan felmérés áll rendelkezésre, melyekben szerepel egy önbevallásra épülő kérdés, melyet fel lehet használni az energiaszegénység összehasonlító vizsgálatára, nevezetesen az, hogy: „nem vagyunk képesek annyit fűteni, ami komfortossá tenné a lakásunkat”. Ez a kérdés szerepel mind a European Community Household Panel (ECHP) vizsgálatban, mind pedig a Statistics on Income and Living Conditions (SILC) felmérésben.

Bouzarovski–Buzar ezen fenti kérdés és még három másik indikátor (közüzemi számlákkal való elmaradás, aránytalanul nagy lakhatási költségek, nem megfelelően szigetelt lakás) alapján készítette el az energiaszegénységre vonatkozó összehasonlító grafikonját (Bouzarovski - Buzar, 2011).

2. ábra: Energiaszegénység mértéke Európában, 2010

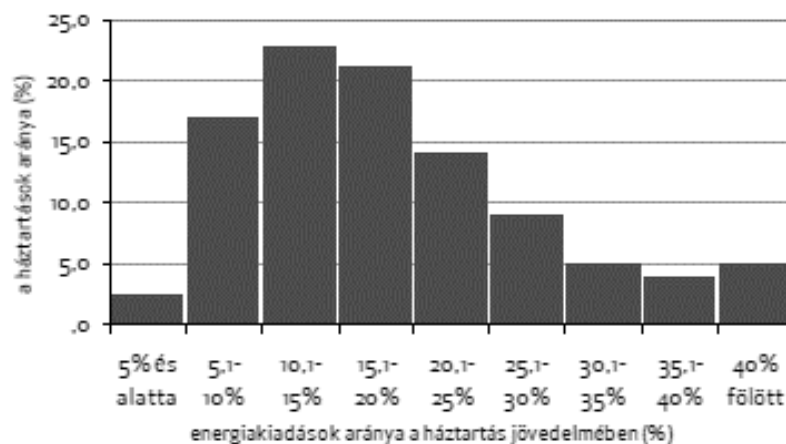
Forrás: Bouzarovski - Buzar, 2011

A fenti ábra alapján elmondható, hogy 2010-ben Magyarország a kilencedik volt a tagállamok sorában a fenti négy változó együttes figyelembe vételével. Tizenegyedik volt 11%-kal a sorban a tekintetben, hogy a lakosok hány százaléka nyilatkozta, azt, hogy nem tudja megfelelően fűteni lakását.

Magyarországon az Energiaklub Szakpolitikai Intézet és Módszertani Központ, az Interregionális Megújuló Klaszter Egyesület, a Védegylet és a CEU Éghajlatváltozási és Fenntartható Energiapolitikai Központja foglalkozott eddig az energiaszegénység témakörével (amellett, hogy 2012. november 22-én került sor a „Szeminárium az energiaszegénységről” című rendezvényre a Magyar Nukleáris Társulat szervezésében, amelyen e tanulmány szerzője is beszélt a borsodi helyzetről, Tirado-Herrero és Győri-Dani Lajos mellett).

Az Energiaklub 2009-től tartja napirenden ezt a témát. A Szervezet NegaJoule2020 nevű kutatási projektjében lakossági kérdőíves felmérés keretében foglalkozott a kérdéssel (Fellegi – Fülöp, 2012). Kutatási eredményeik alapján azt mondhatjuk, hogy a magyar háztartások 80%-a energiaszegény abban az esetben, ha a brit definíciót alkalmazzuk annak mérésére.

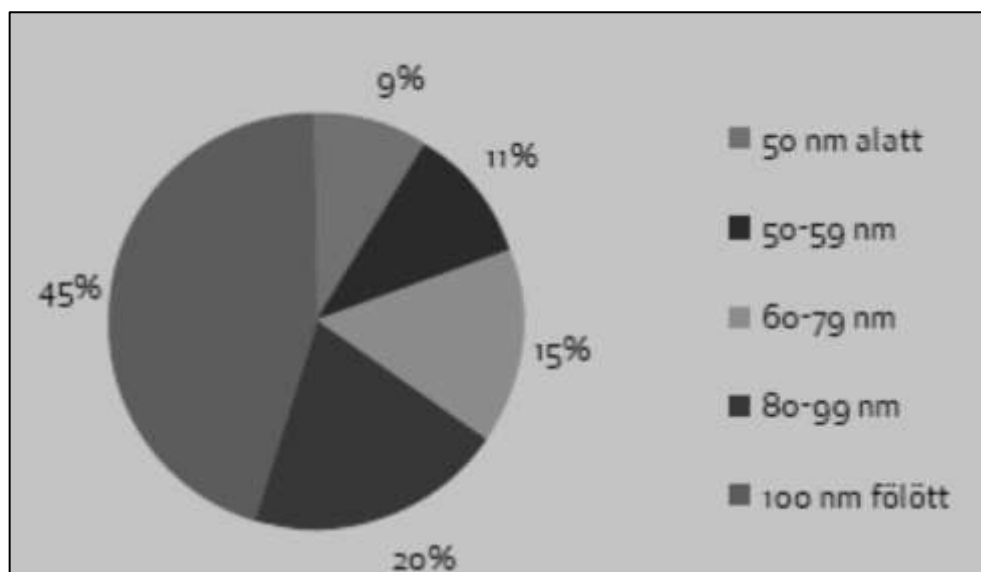
A következő ábra szemlélteti a háztartások megoszlását a tekintetben, hogy bevételeikből éves szinten hány százalékot költenek energiakiadásokra. Látható, hogy a legtöbb család a 10-20%-os tartományba esik (a családok 44%-a e két tartományba esik a kérdést tekintve és magas, 16%-os, az 5,1-10%-ot költők aránya). Valóban igazolható, hogy a háztartások 80%-a 10%-nál többet költ energiakiadásokra.

3. ábra: A háztartások megoszlása az energiaköltség bevételekhez viszonyított aránya szerint éves szinten

Forrás: Fellegi -Fülöp, 2012

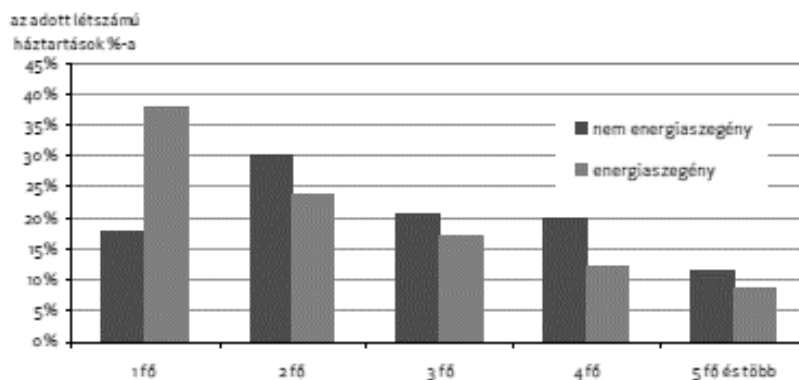
Tekintettel a fenti megállapításokra, nincsen értelme a brit 10% feletti határt alkalmazni a magyar családok esetén az energiaszegénység mérésére. A NegaJoule2020 kutatási projekt során így a kutatók amellet döntöttek, hogy energiaszegénynek azokat a háztartásokat fogják tartani, akik a bevételeikből több mint 34%-ot költenek energiára (azaz fűtésre, áramra, melegvíz-előállítására). Így számítva az energiaszegénység a lakosság 10%-át érinti.

4. ábra: Energiaszegénynek minősített háztartások lakásméret szerint

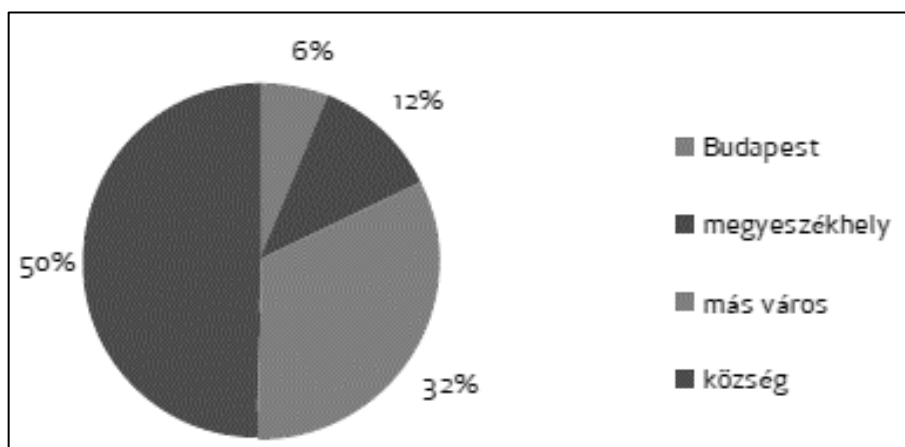
Forrás: Fellegi – Fülöp, 2012

A fenti ábra alapján látszik, hogy az energiaszegény háztartások általában 80 nm-nél nagyobb lakásokban élnek (645%-uk). A nagyobb alapterület inkább a „családi házas” létet valószínűsíti. A kutatásból az is kiderül, hogy főleg az 1 fős háztartásokat érinti ez a probléma.

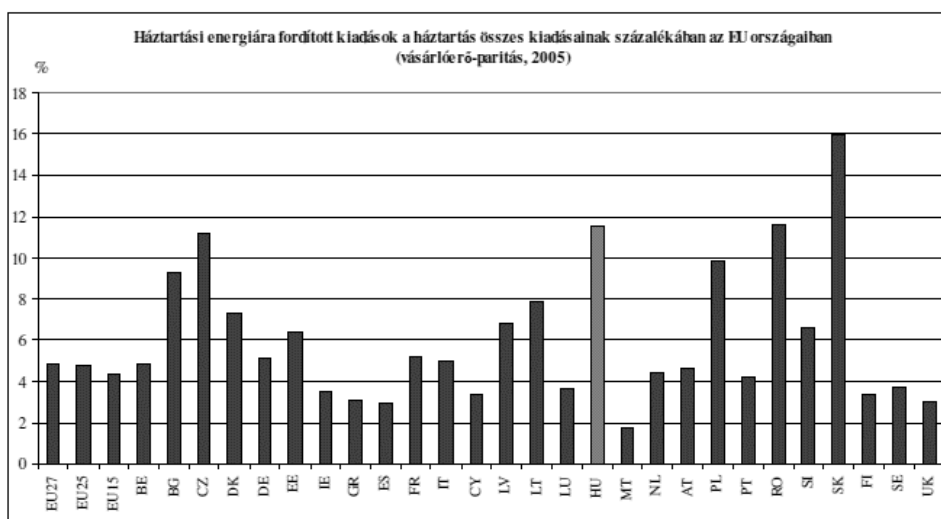
5. ábra: Háztartásnagyság és energiaszegénység összefüggései
 Forrás: Fellegi – Fülöp, 2012

A következő ábrán pedig az látszik, hogy az energiaszegény háztartások 82%-a községekben vagy más városban (nem megyeszékhelyen van Budapesten) található. Ezekből arra következtethetünk, hogy főleg vidéken, nagyobb lakásban egyedül élő idősekről lehet szó. Itt megjegyezzük, amit a bevezetőben már felvetettünk: azokról a családokról van szó, akik az energiahasználatért fizetnek, tehát ebben a körben nem jelennek meg a nyomorgó, szedett-vetett fával tüzelő, vizet kútról hozó háztartások.

6. ábra: Lakóhely és energiaszegénység összefüggései
 Forrás: Fellegi – Fülöp, 2012

Fellegi egy másik jelentésében az energiakiadásokra fordított arányt uniós összehasonlításban is megvizsgálhatjuk a 2005-ös adatok alapján (Fellegi, 2010).

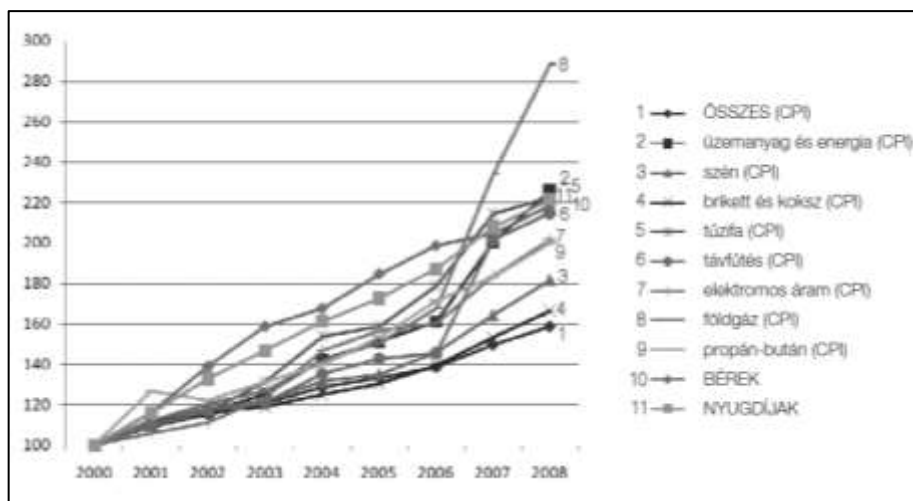

7. ábra: Háztartási energiára fordított kiadások a háztartás összes kiadásainak százalékában az EU országokban, 2005

Forrás: Fellegi, 2010.

A grafikon alapján elmondható, hogy 2005-ben Szlovákiát és Romániát követően Magyarország állt a harmadik helyen az energiára fordított kiadások százalékos arányát tekintve: átlagosan csúdonként 11,8%-kal. Az energiakiadások nyilván összefüggésben állnak az ország éghajlatával is, így nem csoda, hogy Máltán vagy Görögországban alacsonyabbak ezek az értékek.

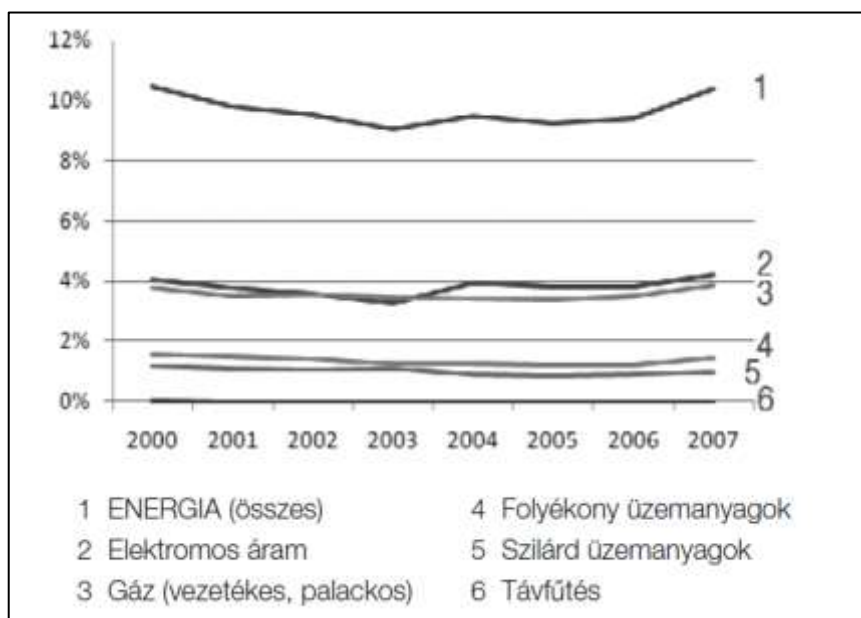
Az „Energiaszegénység Magyarországon” című projekt első jelentésében a szerzők (Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010) foglalkoznak a közép-kelet európai helyzettel is és az energiaszegénység aggasztó szintjét a következő tényezőkre vezetik vissza: a magas energiaárakra, az egy főre jutó GDP jóval alacsonyabb voltára, mint nyugat-európában, a lakóépületek magas energiafogyasztására, az alacsony jövedelmű családok által lakott ingatlanok nem megfelelő hőháztartására. Tanulmányukban elemzik az energiahordozók árának változását a háztartások bevételeivel összefüggésben.

8. ábra: Az energiahordozók árának és a háztartások egyes bevételeinek alakulása 2000-2008 között² (2000=100)

Forrás: Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010

A fenti ábra alapján elmondható, hogy a vizsgált időszakban az energiahordozók árai nagyobb ütemben nőttek, mint a fogyasztói árindex, de 2006-ig, a nyugdíjak és a bérek is gyorsabban nőttek az üzemanyag és energia fogyasztói árindexénél. 2006-tól azonban például a földgáz és a tűzifa ára is jelentősen megemelkedett. A következő grafikonon 2000 és 2007 között szemlélteti az egy főre jutó nettó jövedelemből energiára fordított arányt Magyarországon.

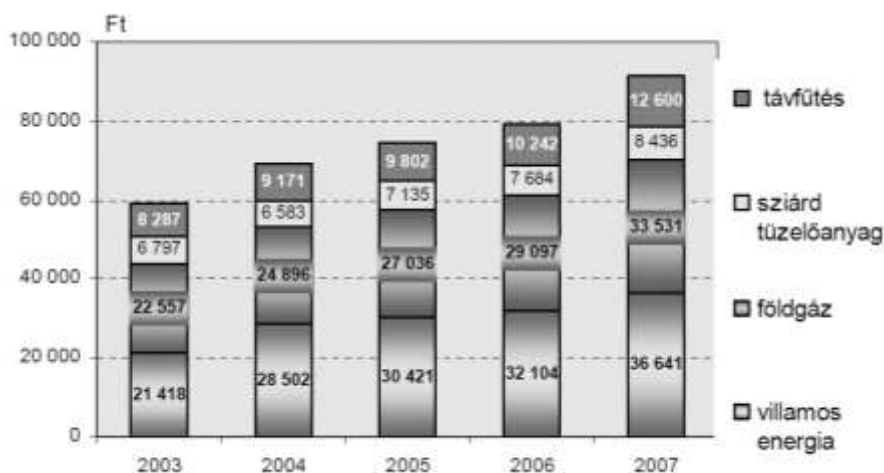

9. ábra: Az egy főre eső nettó jövedelemnek a háztartás energiaköltségeire fordított aránya 2000-2007 között Magyarországon

Forrás: Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010

² CPI: Consumer Prize Index – Fogyasztói árindex

A fenti ábra alapján elmondható, hogy a vizsgált időszakban 2003-ban volt a legalacsonyabb (9%) az energiakiadások aránya, majd folyamatos növekedés jellemezte. Elmondható, hogy egy átlag háztartás éves szinten jövedelmének 10%-a körüli összeget (de inkább felette) költ energiára – mint ahogyan azt korábbi felmérések alapján is láthattuk. Nagyjából ugyanezen időszak vonatkozásában rendelkezésre áll egy másik tanulmány grafikonja, melyen az egy főre jutó energiakiadásokat láthatjuk 2003-2007 között.

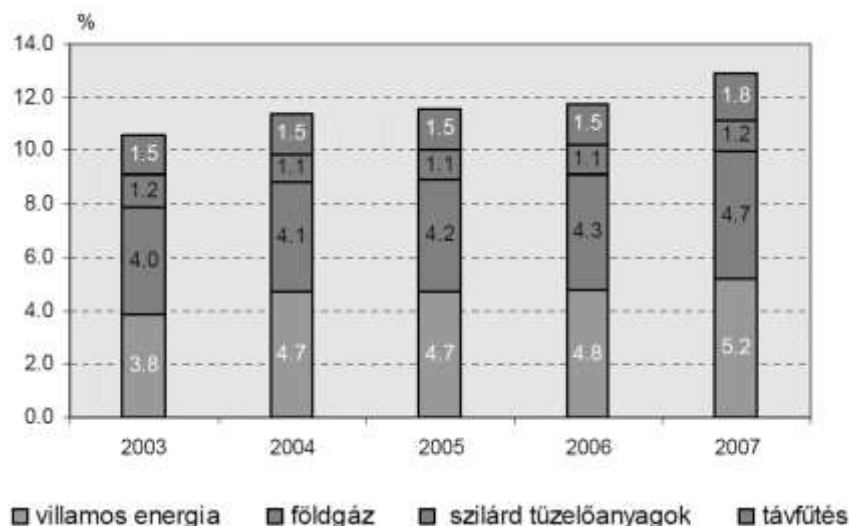

10. ábra: Az egy főre jutó energiakiadások 2003-2007

Forrás: Energia Központ Nonprofit Kft.

A háztartások energiafogyasztása, Budapest, 2009.

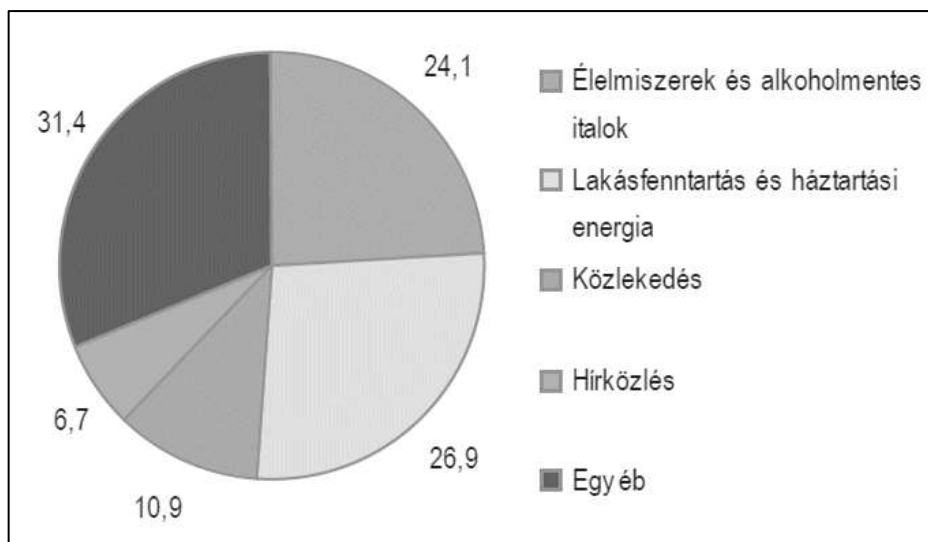
Ennek alapján elmondható, hogy a távfűtésre és földgázra fordított kiadások a vizsgált időszakban másfélszeresére, a villamos energia kiadások 1,7 szeresére nőttek. Ugyanebből a tanulmányból megvizsgálhatjuk a háztartási energia arányát az összes kiadáson belül.

11. ábra: A háztartási energia aránya az összes kiadáson belül, 2003-2007

Forrás: Energia Központ Nonprofit Kft. A háztartások energiafogyasztása, Budapest, 2009.

A KSH 2012-ben megjelent „A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2011” című kiadvány alapján lakásfenntartásra és háztartási energiakiadásra (együtt kezeli ezeket a KSH) 2011-ben az összkiadáson belül 26,9%-ot költöttek a családok – ez volt az egyik legnagyobb tétel a kiadások sorában. Az élelmiszerre fordított kiadások aránya 24,1%-s volt. Ezt mutatja be a következő ábra.

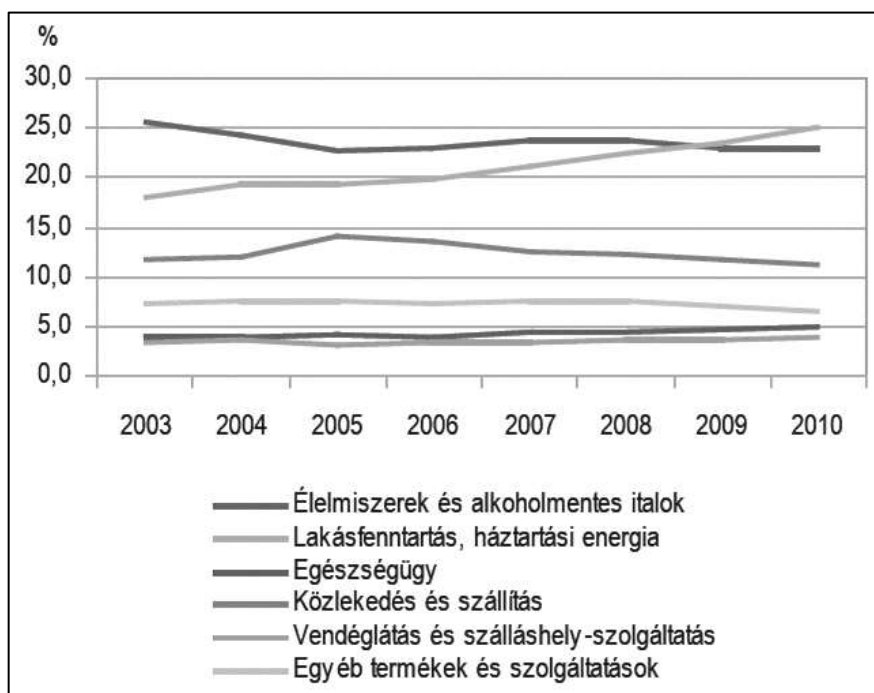

12. ábra: Egyes kiadási főcsoportok megoszlása az összkiadáson belül 2011-ben

Forrás: KSH 2012.

A korábbi évek adatait is ismerhetjük a KSH hasonló témájú, 2010-es kiadványából, melyből kiderül, hogy a lakásfenntartási és energiakiadások egy folyamatos emelkedést követően 2010-ben érték el a 25%-ot. Az is látható, hogy 2010-re ez lett a legnagyobb

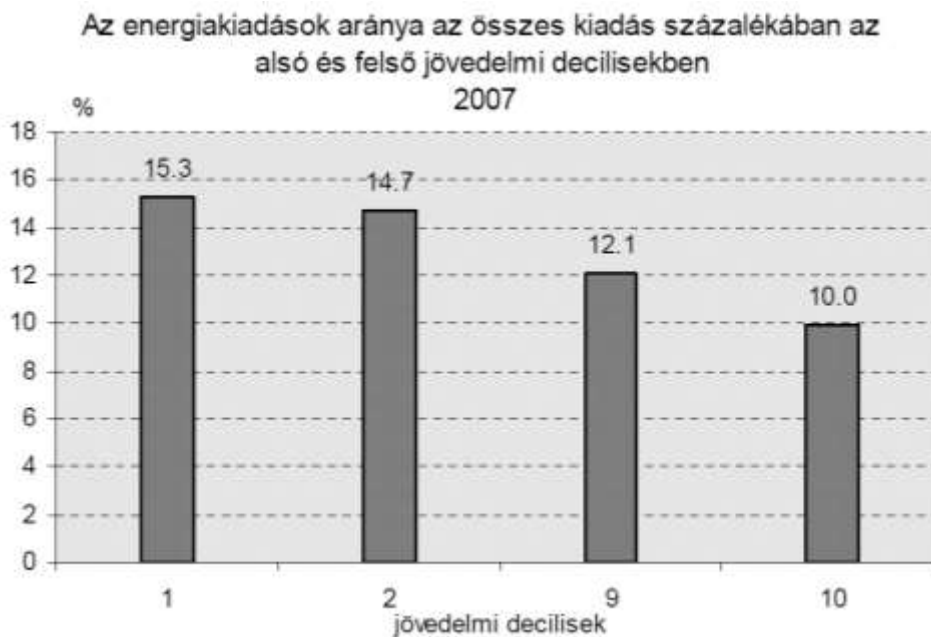
tétel a kiadások sorában, megelőzve (ebben a bontásban) az élelmiszerre és alkoholmentes italokra fordított arányt.

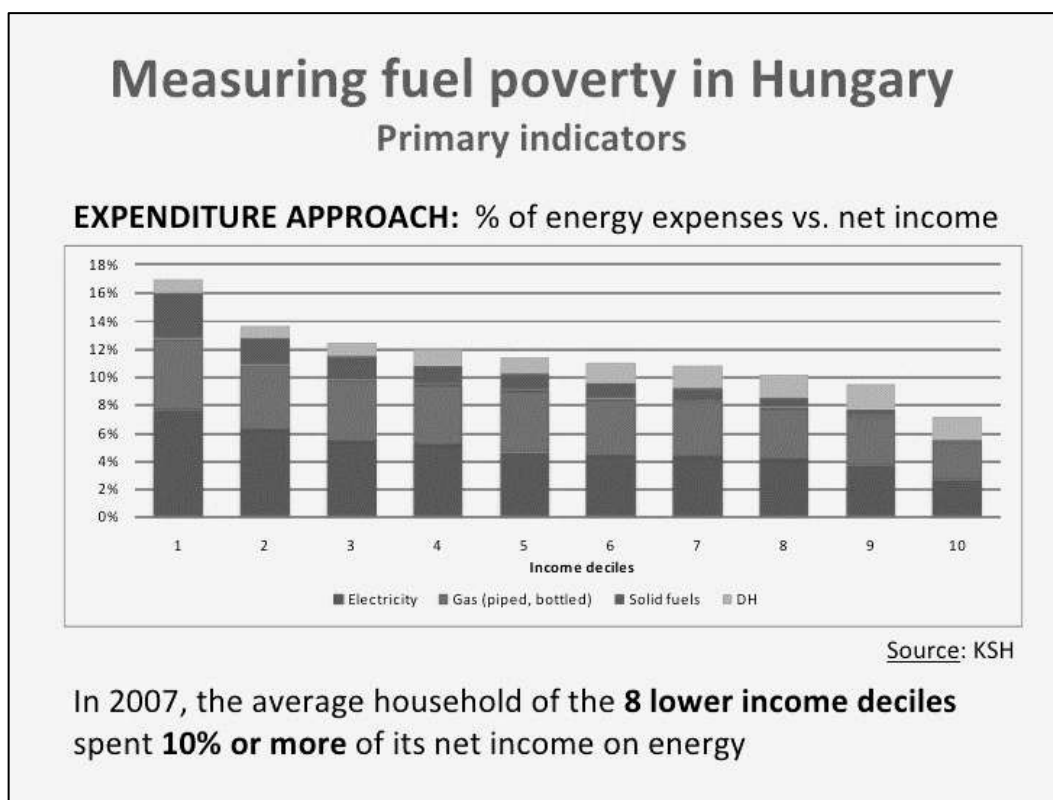
13. ábra: Az egy főre jutó éves fogyasztási kiadás szerkezete
Forrás: KSH 2011

A következő két grafikon segítségével megvizsgálhatjuk, hogy a különböző jövedelmi decilisekben hogyan alakul az energiakiadások aránya az összkidadásokon belül. Az első ábra a 2007-es, a második, a 2010-es helyzetet mutatja be.

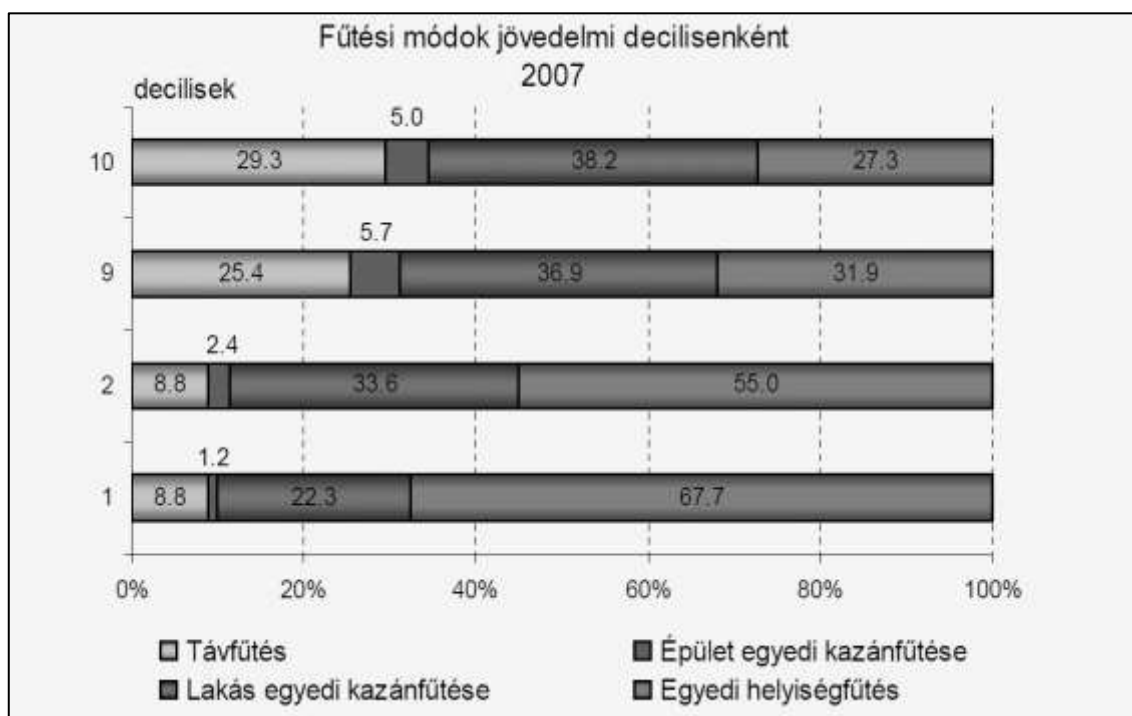
14. ábra. Forrás: Energia Központ Nonprofit Kft.
A háztartások energiafogyasztása, Budapest, 2009.

15. ábra: Az energiakiadások aránya az összkidadásokon belül jövedelmi decilisek szerint, 2010
Forrás: Tirado-Herrero előadása a „Szeminárium az energiaszegénységről” című rendezvényen. 2012. november 22. Magyar Nukleáris Társulat.

Ezek alapján látható, hogy míg 2007-ben a legalsó jövedelmi decilisen az energiára fordított kiadások aránya 15,3% volt, addig 2010-ben 16% fölé került. A legfelső jövedelmi decilisen 2007-ről 2010-re ugyanez az adat 10%-ról 7%-ra csökkent. Ez alapján is kijelenthetjük, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek az utóbbi években nőttek Magyarországon.

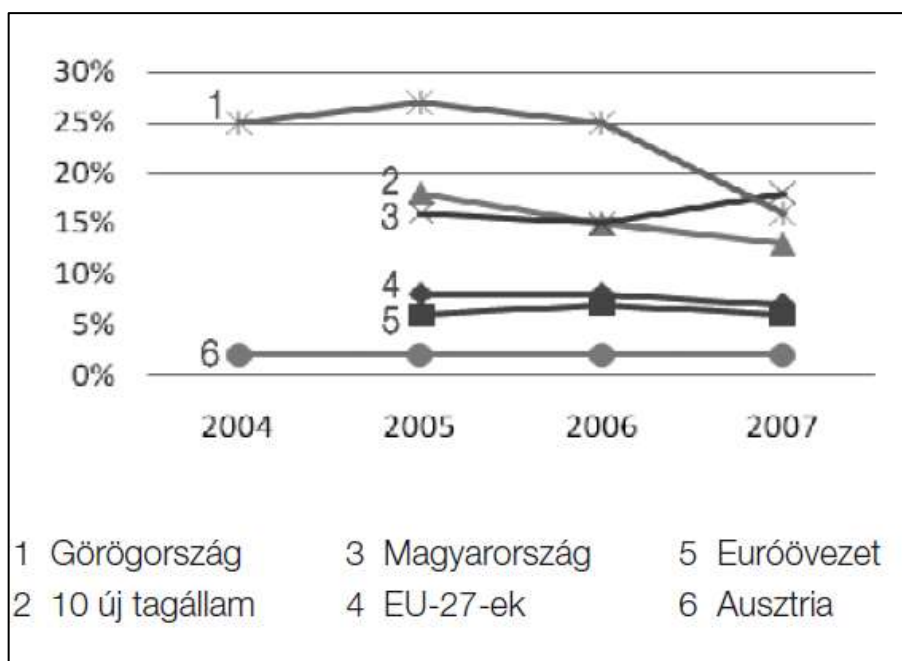
Az Energia Központ korábban már említett jelentéséből az is kiderül, hogy milyen jellemző fűtési módok vannak jövedelmi decilisenként. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy az egyedi helyiségfűtés nagy arányban az alsó két jövedelmi csoportban van jelen: azaz valószínűsíthető, hogy a szegényebb társadalmi rétegek a magas energiaköltségek hatására és bevételeik alacsony volta miatt nem engedhetik meg maguknak, hogy az egész lakásukat fűtsék és komfortossá tegyék. Ez is megerősíti azt a fent már említett tényt, hogy ha pusztán az energiakiadásokat vizsgáljuk illetve azok arányát a családok kiadásában, nem kapunk valós képet az energiaszegénység igazi „arcáról,” valódi természetéről.

16. ábra: A háztartások energiafogyasztása, Budapest, 2009.

Forrás: Energia Központ Nonprofit Kft

Az energia kiadások és a komfortos fűtés lehetősége mellett egy harmadik fontos indikátora az energiaszegénység mértékének, kiterjedtségének a család közüzemi díjhátralékkal való rendelkezése. A továbbiakban ezen indikátor segítségével kutatjuk a problémát.

17. ábra: Közüzemi tartozásokkal rendelkezők aránya Magyarországon és az Unióban 2004-2007 között.

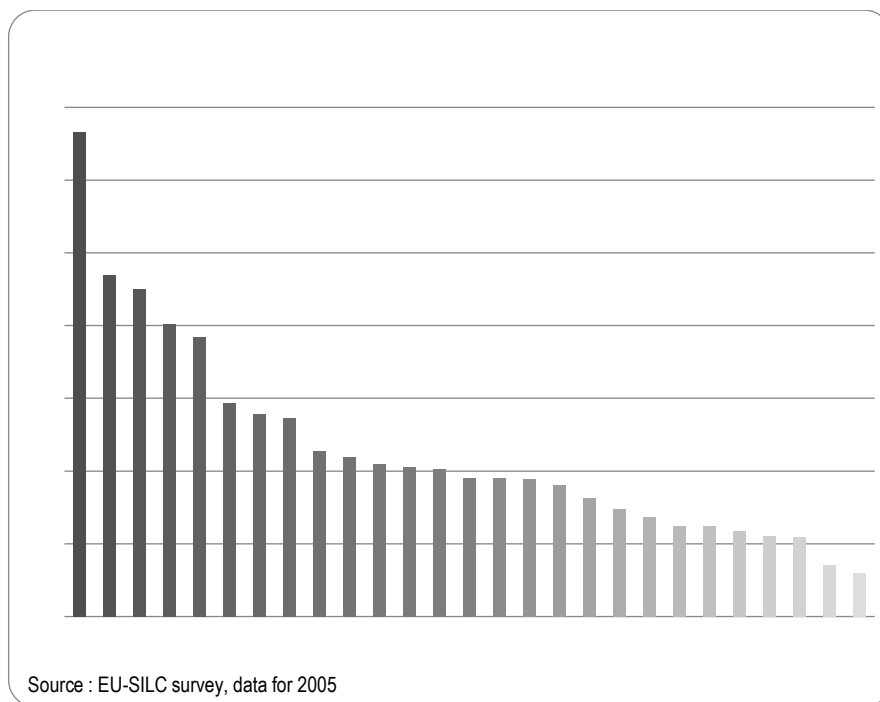
Forrás: Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010

A fenti ábrán az látható, hogy 2005-2007 között a lakosságnak átlagosan 16,7%-a halmozott fel valamilyen közüzemi díjhátralékot - ez több mint másfél millió embert jelent. 2007-ben Magyarországon volt a legnagyobb ez az arány a lakosság körében az EU-ban.

Ha háztartástípusonként vizsgáljuk ezt a kérdést ugyanerre az időszakra, akkor elmondható, hogy a háztartás eltartott gyermekkel típusú családokban a legnagyobb ez az arány: 2005-ben 21%, 2007-ben 24%-os volt (Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010). Ugyanakkor az ilyen típusú családoknak csak 13,7%-a nyilatkozta azt ugyanerre az időintervallumra vonatkoztatva, hogy nem tudja rendesen fűteni a lakását. A 65 éves és idősebb családtaggal rendelkező háztartásokban csak átlagosan 4%-os volt a közüzemi tartozással rendelkező aránya, de 20%-uk nyilatkozta azt, hogy nem tudja komfortosan fűteni lakását.

Ezek az adatok talán összefüggésben hozhatóak azzal, hogy az idősebbek inkább törekszenek „jó állampolgárként” viselkedni, a számlákat rendezni annak ellenére, hogy fagyoskodnak, illetve összefüggésbe hozható azzal is, hogy a kisgyerekes családok a gyerekek érdekében fűtenek megfelelően, de nem tudnak minden számlát határidőre befizetni.

A 2005-ös számlatartozási adatsorokat meg tudjuk nézni részletesen is az uniós országokban.

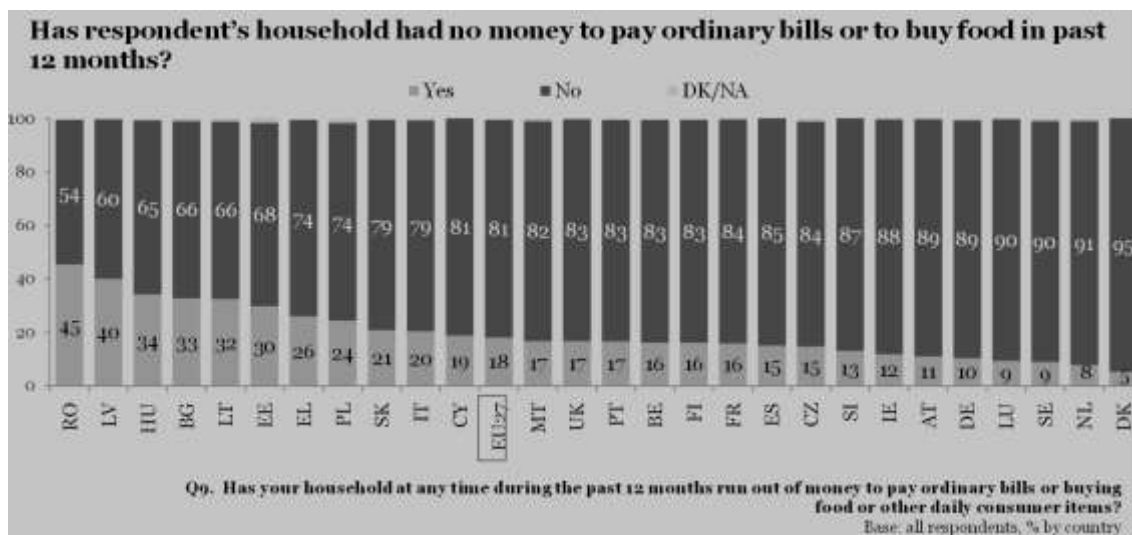

*18. ábra: Díjhátralékos háztartások aránya 2005-ben
 Forrás: Didier Davydoff, Director of the OEE «Measuring over-indebtedness in Europe» című előadása, 2009. november 20, Brüsszel*

Az ábra alapján látható, hogy a 2005-ös évben Magyarország a hatodik volt a sorban a díjhátralékos háztartások arányát tekintve. Ebben az évben az uniós átlag nagyjából 9% volt, a magyar adat pedig 14%.

A 2008-es gazdasági válság hatásait vizsgáló egyik Eurobarométer felmérés során 2009-ben a válaszadóknak feltették azt a kérdés, hogy „Előfordult-e az utóbbi egy évben, hogy a háztartás nem tudta kifizetni a számlákat vagy nem jutott pénz élelmiszerre?” (Flash Eurobarometer, 2009).

Az erre a kérdésre adott válaszokat mutatja be a következő ábra. Magyarország e tekintetben a harmadik volt a sorban Romániát, Litvániát követően - 34%-kal – az uniós átlag majd' kétszeresével.

19. ábra: Az „Előfordult-e az utóbbi egy évben, hogy a háztartás nem tudta kifizetni a számlákat vagy nem jutott pénz élelmiszerre?”kérdésre adott válaszok összegzése az EU-s országokban

Forrás: Flash Eurobarometer, Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union, October 2009

A Statistics on Income and Living Conditions (SILC) felmérés adatai alapján a következő táblázatban követhetjük nyomon a közüzemi tartozásokkal rendelkező lakosok arányát az EU-ban és néhány más országban 2003-2011 között.

2. táblázat

Közüzemi tartozással rendelkező lakosok aránya az EU-ban és más országokban

Time	2006	2007	2008	2009	2010	2011
European Union (27 countries)	8,0	7,3	7,9	8,8	8,9	8,8
European Union (15 countries)	6,4	5,7	6,3	6,6	6,5	6,7
New Member States (12 countries)	:	13,3	13,9	16,6	17,7	17,1
Euro area (17 countries)	6,8	6,1	6,6	7,0	7,0	7,2
Belgium	5,1	4,7	5,1	5,9	5,8	6,0
Bulgaria	19,0	28,8	33,4	32,1	31,6	28,6
Czech Republic	5,8	3,8	2,6	4,0	4,2	4,3
Denmark	2,5	1,8	2,2	2,6	3,2	3,9
Germany (including former GDR from 1991)	4,8	3,9	3,9	3,6	3,5	3,9
Estonia	6,3	4,7	7,4	10,0	11,0	11,8
Ireland	6,8	6,1	8,3	11,2	12,6	:
Greece	25,0	15,7	15,9	18,9	18,8	23,3
Spain	3,9	4,0	3,8	5,5	6,6	5,0
France	6,6	6,4	6,1	7,5	7,1	7,1
Italy	10,9	10,4	13,6	11,0	10,5	12,3
Cyprus	9,9	10,0	7,3	13,4	15,9	16,2
Latvia	13,3	8,8	12,0	18,2	23,2	24,0
Lithuania	13,8	8,9	5,9	8,5	11,1	11,9
Luxembourg	1,6	2,1	1,1	2,3	2,1	2,2
Hungary	15,1	17,6	14,2	20,7	22,1	23,0
Malta	6,4	7,0	7,3	7,4	6,4	8,2
Netherlands	2,7	2,2	2,2	2,1	2,1	2,4
Austria	1,8	1,9	3,6	4,2	4,6	4,1
Poland	20,4	16,7	10,0	12,5	13,9	12,9
Portugal	4,8	5,2	3,7	6,1	6,4	6,7
Romania	:	8,3	23,8	25,2	27,0	27,2
Slovenia	11,3	11,4	14,2	16,9	18,0	17,3
Slovakia	6,5	5,7	3,8	11,3	9,6	6,4
Finland	6,6	4,8	6,6	7,5	6,9	7,8
Sweden	4,7	3,2	5,6	4,7	4,3	4,1
United Kingdom	4,9	4,5	4,7	:	5,6	5,0
Iceland	5,0	4,7	3,2	3,9	7,0	7,5
Norway	5,9	6,0	5,1	6,5	6,3	6,9
Switzerland	:	:	4,7	5,6	4,8	3,5

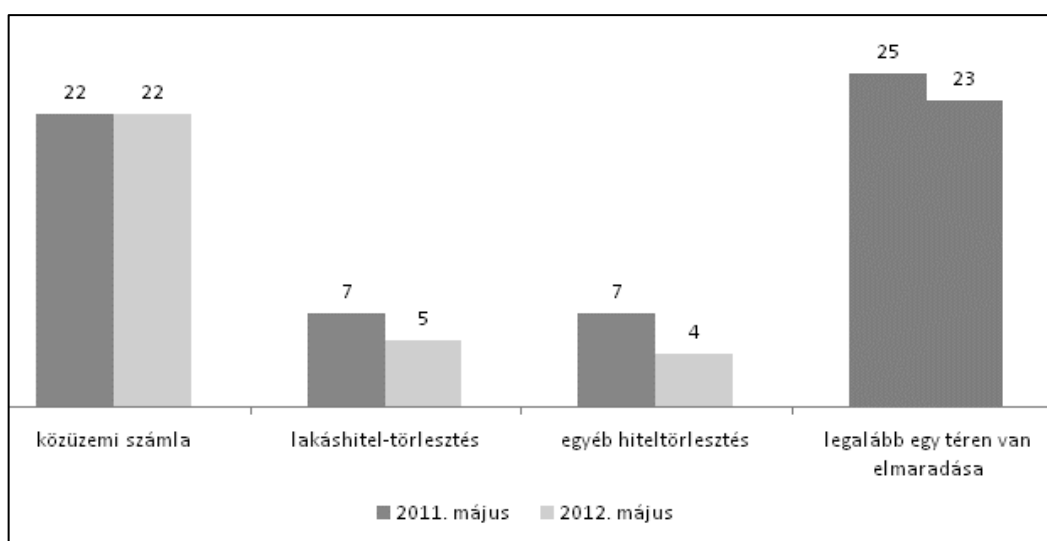
Croatia	:	:	:	:	27,6	26,4
Turkey	28,4	37,2	:	:	:	:

Forrás: SILC, eurostat

A táblázat alapján látható, hogy 2011-ben az ilyen tartozásokkal rendelkező lakosok aránya Magyarországon 23% volt, az uniós átlag pedig 8,8%. A hazai adat az új tagállamok 17,1%-os arányhoz képest is magas, 2009-től mutat növekvő tendenciát vélhetően a gazdasági válság hatására. A közüzemi tartozással rendelkező lakosok száma nagyjából 2,3 millió.

A 2011-es adatok alapján a 27 országokból a hatodikak vagyunk a tartozók arányát tekintve.

A fentiekre vonatkozóan néhány frissebb adatot is tudunk a TÁRKI Omnibusz kutatása alapján (TÁRKI, 2012).

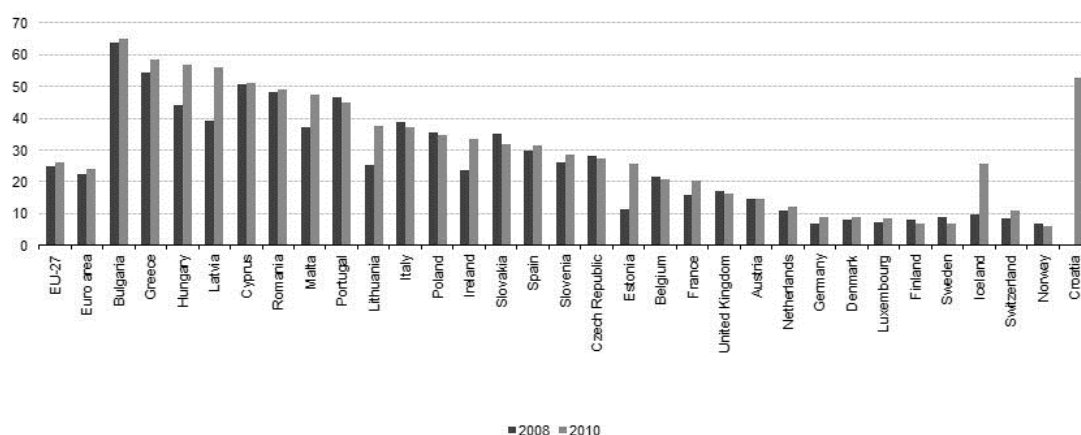
20. ábra: Azok aránya, akiknek az elmúlt egy évben pénzhiány miatt legalább egyszer elmaradásuk volt számlák vagy törlesztő-részlet befizetésével (%) 2011-2012

*Forrás: TÁRKI Omnibusz-kutatás, 2011. május és 2012. május;
a válaszadók száma kutatásonként: 1000 fő*

Ennek alapján hasonló kép bontakozik ki, mint a SILC kutatásból: 2012-ben a lakosság 22%-ának volt közüzemi számla tartozása, 5%-ának lakáshitel törlesztő részletbeli elmaradása. Összességében azoknak az aránya, akiknek valamilyen téren tartozása volt 2012 tavaszán 23%.

Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz (2010) kutatási eredményeivel összhangban a TÁRKI kutatásból is kiderül, hogy az idősebbek korosztály körében alacsonyabb a tartozással rendelkezők aránya (15%), míg az aktív középkorú lakosok körében ez az arány 31%. A legnehezebb helyzetben egyértelműen a munkanélküliek és az észak-magyarországi régióban élők vannak: nálunk minden második ember rendelkezik valamilyen tartozással. Az ötfős vagy nagyobb háztartásban élők körében a tartozók aránya 39%-os.

Ezzel összefüggésbe hozható az Eurostat azon adatbázisa, melyben 2008 és 2010 adatait hasonlítja össze abból a szempontból az EU-ban és más országokban, hogy mekkora azoknak az aránya, akiknek gondot jelent a megélhetés.

Note: Countries in descending order of 2010 series.

21. ábra: A megélhetési gondokkal küszködő háztartásokban élő lakosok aránya az EU-ban és más országokban
Forrás: Eurostat

Látható, hogy Magyarországon 2008-hoz képest 2010-re egy nagyjából 10-12%-os növekedés figyelhető meg: 2010-ben 58% volt azoknak az aránya, akik „igen”-nel válaszoltak erre a kérdésre. Az EU-s átlag ugyanebben az évben 25%-os volt. Magyarországot Bulgária és Görögország után követte a sorban.

Ha szűkebben B.-A.-Z. megyét illetve Miskolcot tekintjük, a Miskolci Szociális Térkép 2011-ben készített felmérése alapján az mondható el, hogy a miskolciak 17%-ának van valamilyen díjhátraléka és közel 6%-uk magánszemélynek is tartozik (Szabó-Tóth – Papp Z. – Mihályi, 2012). A borsodi megyeszékhelyen az adatok alapján egy átlagos háztartás bevétele 180 ezer Ft, havi kiadása pedig 170 ezer Ft. Rezsiköltségre egy átlagos miskolci család a havi bevételeinek 25%-át költi – hasonlóan, mint ahogyan korábban a KSH adatai alapján láthattuk az országos adatok vonatkozásában.

2011-ben egy TÁMOP kutatás keretében az ózdi kistérségben található Csernely településén folytatunk kutatásokat (Szabó-Tóth, 2012a, 2012b). Csernely települése előregedő, a lakosság 40%-a roma, magas a munkanélküliségi ráta (minden negyedik, munkaképes korban lévő lakos munkanélküli). A csernelyi háztartások átlagosan 114 858 Ft-ból gazdálkodnak havonta.

Az élelmiszerre fordított kiadások aránya a bevételekből átlagosan 31%. Fűtésre átlagosan 27,4%-ot, vízre, villanyra és fűtésre összesen pedig bevételeik 39%-át költik havi szinten.

A korábban bemutatott KSH adatok szerint ez utóbbi arány egy átlagos magyar családban 2010-ben 25% volt.

A csernelyi háztartások 18,2%-ának van valamilyen tartozása, díjhátraléka (ez az adat az országos átlag fölötti). Ha megvizsgáljuk a díjhátralékkal rendelkező háztartásokat, akkor azt láthatjuk, hogy a munkanélküli ellátásból élők 52%-ának, a főállású munkával rendelkezők 30%-ának, a kizárólag alkalmi munkával rendelkezők 50%-ának, míg a

nyugdíjasok csak 5,6%-ának van tartozása, hátraléka. Ezek az adatok is egybecsengenek a korábban bemutatott kutatások eredményeivel (lásd Tirado-Herrero - Ürge-Vorsatz, 2010; TÁRKI, 2012).

4. Összegzés, következtetések

A tanulmányban megkíséreltem bemutatni a rendelkezésre álló kutatások és jelentések figyelembe vételével az energiaszegénység jelenlétét, kiterjedtségét és mértékének alakulását az Európai Unióban illetve Magyarországon. Sorba vettem az energiaszegénységgel kapcsolatos meghatározásokat, a kérdés mérésére használatos indikátorokat.

Ahogy a tanulmányban arra többször is utalást tettem, az energiaszegénység vizsgálata nem egyszerű, hiszen a mérésére használatos különböző indikátorok különbözőképpen mutathatják be nagyságát, valamint a jelenségben leginkább érintett társadalmi csoportokat. Azt is mondhatnánk, hogy az egyes indikátorok alapján sokszor egymásnak ellentmondó adatokat kapunk. Ennélfogva - amennyiben a kérdéssel komolyabban szeretnénk a jövőben foglalkozni - elengedhetetlenek olyan kutatások, melyek kifejezetten e társadalmi jelenséget szeretnék megragadni és nem csak más jellegű kutatások melléktermékeként, hozadékaként születnek. A kvantitatív adatok gyűjtése vagy másodelemzése révén semmit nem fogunk tudni a jelenség valódi természetéről. A jövőben tehát készítenünk kell kvalitatív jellegű kutatásokat, esettanulmányokat a jelenség mélyebb megértése érdekében.

Irodalom

- Annual Report on Fuel Poverty Statistics 2012. A National Statistics Publication.* URL: <http://www.decc.gov.uk/assets/decc/11/stats/fuel-poverty/5270-annual-report-fuel-poverty-stats-2012.pdf>
- A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2011. KSH, *Statisztikai Tükör*, 2012. december 20. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy11.pdf> (letöltés: 2020. január 18.).
- A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2010.* KSH, *Statisztikai Tükör*, 2011. november 24. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy10.pdf> (letöltés: 2020. január 18.).
- A háztartások energiafogyasztása.* Budapest: Energia Központ Nonprofit Kft, 2009. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201201/haztartasok_energiafogyasztasa.pdf (letöltés: 2020. január 18.).
- Boardman, B. (1991): *Fuel Poverty: from Cold Homes to Affordable Warmth.* London: Belhaven Press.
- Bouzarovski-Buzar, S. (2011): *Energy poverty in the EU: a review of the evidence.* URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/energy2011nov/doc/papers/bouzarovski_eu_energy_poverty_background%20paper.pdf (letöltés: 2020. január 18.).
- Czakó V. (2010): *Energy efficiency programs in the residential buildings sector: the Hungarian experience.* Budapest: CEU. http://documents.rec.org/projects/Veronika_Czako_EE_Programs_Hungary_Split.pdf (letöltés: 2020. január 18.).

- Davydoff, D., Director of the OEE « Measuring over-indebtedness in Europe » című előadása, 2009. november 20, Brüsszel
- Directive 2002/91 /EC of the European Parliament and of the council of 16 december 2002 on the energy performance on buidings.* <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:001:0065:0071:EN:PDF> (letöltés: 2020. január 15.).
- Directive 2003/54/EC és 2003/55/EC* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0054> (letöltés: 2020. január 15.).
- Directives 2009/72/EC and 2009/73/EC of the European Parliament and the Council, 'concerning common rules for the internal market in electricity and natural gas supply'* <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0094:0136:en:PDF> (letöltés: 2020. január 15.).
- Fellegi D. - Fülöp, O. (2012): *Szegénység vagy energiaszegénység. Az energiaszegénység definiálása Európában és Magyarországon.* Energiaklub, 2012. január URL:http://energiaklub.hu/sites/default/files/energiaklub_szegenysegy_vagy_energiaszegenyseg.pdf (letöltés: 2020. január 15.).
- Fellegi, D. szerk. (2010): *Vizsgálat és javaslatok az energiaszegénység és energiaárak állami támogatásnak kérdéskörében.* URL: http://energiaklub.hu/sites/default/files/energiaarak_v_energiaszegenyseg.pdf (letöltés: 2020. január 15.).
- Flash Eurobarometer. Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union.* October 2009. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_286_en.pdf (letöltés: 2020. január 15.).
- Szabó-Tóth K. - Papp Z. A. - Mihályi H. (2012): Miskolci Szociális Térkép. In Illésné Kovács M. (szerk.): *Docēre et movēre – Bölcsész- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára.* Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
- Szabó-Tóth K. (2012a): Alkalmazott szociológiai kutatás Csernelyen a település energiagazdálkodásának megújítására. *Magyar Energetika*, 19 (különszám):16-19.
- Szabó-Tóth K. (2012b): Csernely esete a biomasszával. Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása. *Szellem és Tudomány.* (1):38-69.
- World Energy Outlook 2010*, IEA . URL: <http://www.iea.org/topics/energypoverty/> (letöltés: 2020. január 15.).
- Tamlink Fuel Poverty in Europe. Recommendation Guide for Policy Makers.* 2009. URL: http://www.fuel-poverty.org/files/WP5_D15_EN.pdf (letöltés: 2020. január 15.).
- Tárki jelentés*, 2012. URL: http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120620_szamla.html (letöltés: 2020. január 15.).
- Tirrado-Herrero, S. - Üрге-Vorsatz, D. (2010): *Energiaszegénység Magyarországon. Projektbeszámoló. Első jelentés.* URL: <http://www.vedegylet.hu/doc/eudevesz.pdf> (letöltés: 2020. január 15.).

III. 7. A „romani kris”-től a fejlesztési erőforrásokon át, a „sikeres romák”-ig. A Szociológiai Intézet Kisebbségsszociológiai és Romológiai Intézeti Tanszékén folyó kutatásainak bemutatása

A tanulmány megjelent: Szellem és Tudomány, (2-3):95- 123., 2012.

A Szociológiai Intézet Kisebbségsszociológiai és Romológiai Intézeti Tanszéke ugyan csak 2011-ben jött létre formálisan (vezetője: Szabó-Tóth Kinga, jelenlegi tagjai: Furmanné Pankucsi Márta, Mihályi Helga, Gyukits György, Havasi Virág, Papp Z. Attila és Kozma Judit), de a Szociológiai Intézetet az 1992-es kezdetektől (illetve korábban is, amíg kutatócsoport formájában működött a Miskolci Egyetemen és nem indult meg a szociológia szakos képzés) jellemezték a kisebbségi illetve szociális területen végzett kutatások. Ezeket a kutatásokat a kisebbségsszociológiai és romológiai kutatóműhely fogta össze, melynek két fontos alapító tagja - az időközben elhunyt - Tóth Pál és Loss Sándor voltak.

Tóth Pál (1942-1997) 1965-1970 között a Miskolci Egyetem Központi Könyvtárában könyvtáros, majd az Egyetem Szociológia Tanszékének a kutatója. 1975-től 1981-ig az Északterv városrendezési műtermében dolgozott irányító tervezőként. 1981-ben ismét visszakerült az egyetemi tanszékre, kezdetben kutató, majd 1985-től - 1997-ben bekövetkezett haláláig - adjunktus lett a Szociológia Tanszéken. Főleg városszociológiai kutatásokat folytatott, illetve 1986-tól kezdődően az Országos Tudományos Kutatási Alap keretében a hazai cigányság helyzetével kapcsolatos empirikus kutatások témavezetője volt (Tóth, 1997). Számos szociológiai cikke jelent meg szakmai és egyéb folyóiratokban. 1989-ig szerkesztőbizottsági tagja volt a Borsodi Szemlének. 1994 tavaszán egyetemi tanácsosi címet kapott. Tagja volt a Magyar Szociológiai Társaságnak és a TIT-nek.

Loss Sándor (1961-2004) a Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Karának első évfolyamán végzett. A jogi diploma megszerzése után szociológiát oktató tanársegéd lett 1987-1990 között a Gazdaságtudományi Kar Politikaelméleti Tanszékén. 1990-től az Állam-és Jogtudományi Karon adjunktusként, 1999-től docensként a Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékén tanított. 1992-től a szegedi JATE jogi karán, 1999-től a debreceni KLTE Jog- és Államtudományi Intézetében is oktatott meghívott előadóként. 1995-től a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI, Budapest) munkatársaként diszkriminációs ügyekben nyújtott segítséget a civil szerveződésnek. Tudományos kutatási területe a jogszociológia, a jogelmélet és a kisebbségi jogok területére összpontosult. 1987 óta az egyik kutatási témája a cigányság szociológiai, jogszociológiai, jogi antropológiai vizsgálata volt. 1991-es OTKA kutatása keretében deklasszálódott és marginalizálódott csoportok térbeli elkülönülésének folyamatait és társadalmi konfliktusait kutatta. 1996 és 1998 között egy másik OTKA kutatásában a cigányság jogi antropológiai vizsgálatával foglalkozott (Loss 1996; 1999), mely kutatását az OSI támogatására 1999-2002 között is folytatta (Loss, 2000). 1998-ban - szintén OTKA kutatás keretein belül - a nyilvánosságot és civil szerveződések vizsgálta. „Szakértői és rehabilitációs bizottságok hatáselemzése B.-A.-Z. megyében. Cigány gyermekek a „kisegítőben” című kutatása (1998-1999) a mai napig hiánypótló jelentőségű és ennek hatására történt meg a szakértői és rehabilitációs bizottsági eljárások felülvizsgálata 1999-ben PhD dolgozatát "A cigány közösségi jog" címmel védte meg. Ezt követően folytatott jogi antropológiai terepkutatást oláh-cigány közösségekben. 2001-től haláláig a Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézetében főállású

tanszékvezető egyetemi docensként oktatott a Jogbölcseleti és Jogszociológiai tanszéken. 2001-2004 között a Miskolci Egyetem Szociológia Tanszékét is vezette.

A Szociológiai Intézet és ezen belül a Kisebbségszociológiai és Romológiai Intézet egyik legsokoldalúbb kutatója *Furmanné Pankucsi Márta*.

Pankucsi Márta közel 30 éve, 1982 óta tanít kisebb megszakításokkal a Miskolci Egyetemen. A Szociológia Tanszék majd Intézet alapító tagja, öt éven át vezette a Tanszékét, majd Intézetet. Vezetőként és most főiskolai docensként is az Intézet egyik meghatározó személyisége. Neki köszönhető az ötéves szociológus képzés reformja, melynek során a kialakultak annak szakirányai és az egész képzés jellege gyakorlat-orientáltabbá, kutatásközpontúvá vált. Neki köszönhető a szociológia BA képzés kialakítása, melyben ugyanezt a gyakorlat-orientált szemléletet vitte tovább. Sokat tett azért is, hogy a város és a régió ismerje és elismerje az Intézetben folyó oktatói-kutatói munkát – ennek hatására kapott az Intézet (és kap azóta is) megbízásokat fontos társadalmi kérdések tanulmányozására, stratégiák, koncepciók készítésére.

Az elmúlt 20 évben kutató munkáját a helyi fejlesztési erőforrások feltárása, a helyi nyilvánosság és a civil társadalom vizsgálata, a bizalom és a közösségek kutatása, a kisebbségek vizsgálata, valamint az információs társadalom témakörében végzett kutatások jellemezték.

1992-ben készített el Ladányi Jánossal közösen Miskolc város Önkormányzata megbízásából a város szociális térképét (Pankucsi – Ladányi, 1992). A kutatás a szegénység, a munkanélküliség és az etnikai hovatartozás összefüggéseit állította a középpontba. A vizsgálat eredményei alapján felhívták a város vezetésének a figyelmét arra, hogy a meglévő nyomornegyedek felszámolása helyett a várható feladat azoknak az elhelyezése lesz, akik meglévő összkomfortos lakásaik költségeit nem tudják majd fizetni, jogcím nélküli lakáshasználóvá válnak és el kell hagyniuk lakásukat. Prognosztizálták azt is, hogy a szociális problémák az Avasi lakótelepen sűrűsödnek majd.

1993 és 1994 között OTKA kutatás témavezetőjeként Bujdos Attilával és Loss Sándorral a civil társadalom és a nyilvánosság szerveződését vizsgálta Miskolcon a rendszerváltás időszakában (Pankucsi – Loss - Bujdos, 1994). Interjúk készítésével és dokumentumelemzéssel, szociológia szakos hallgatók bevonásával vizsgálták a miskolci rendszerváltás történetét, melyben meghatározó szerepe volt a megszerveződő civil társadalomnak és a helyi nyilvánosság megeremtődésének.

1994-től 1995-ig „Politikai pártok és a sajtó” címmel Pankucsi Márta is részt vett a Szociológia Tanszék kutatásában, melyet a Soros Alapítvány támogatott. A kutatás témavezetője Pokol Béla volt, a Tanszék akkori vezetője (Pokol, 1995).

1995-től közel öt éven át résztvevő megfigyelői módszerrel folytatott kutatásokat a politikai hatalom és a média működéséről, az egészségfejlesztés és a szociálpolitika irányításáról, a jogalkotásról és jogalkalmazásról a Népjóléti Minisztérium szóvivőjeként (1995-1996), a Művelődési és Közoktatási Minisztérium civil igazgatójaként (1997-1998) valamint Sajópálfala jegyzőjeként (1999).

2001-ben Pankucsi Márta kezdeményezésére és vezetésével a Miskolci Egyetem Társadalomkutató Kihelyezett Központot hozott létre Sajópálfalán azzal a céllal, hogy segítse a szociológia szakos és más társadalomtudományi képzésben résztvevő hallgatók gyakorlati képzését és kutatásaival hozzájáruljon a térség fejlődéséhez. 2002-től 2008-ig voltak rendszeresek azok a kutatások, melyek a Társadalomkutató Központban folytak a szociológia szak oktatóinak és hallgatóinak közreműködésével. A Kihelyezett

Központban készült az a kutatássorozat, mely Sajópálfala helyi fejlesztési erőforrásainak feltárására irányult Pankucsi, 2002).

A kutatás elsődleges célja a település helyi társadalmi önismeretének erősítése volt. A jelen tényeinek feltárásával hívták fel a figyelmet a jelenben rejlő, egyaránt lehetséges különböző jövőkre - ezzel inspirálva a megfontolt választást, döntéshozatalt. A fejlesztési erőforrásokon belül hangsúlyosan a kulturális tőke és a társadalmi tőke feltárásával foglalkoztak a kutatások, megmutatva a materiális tőkére történő konvertálás lehetőségeit. Ezen kutatások eredményei a településen élőknek is bemutatásra kerültek. Hasonló kutatás Sajósenyén, majd Sajóvámoson és a szentendrei kistérségben is készült a Központ keretein belül (Pankucsi, 2004; Pankucsi és társai, 2006/a; Pankucsi és társai, 2008). 2004-ben az akkori Ifjúsági, Családügyi, Esélyegyenlőségi és Szociális Minisztérium megbízásából a Központ Miskolc és B.-A.-Z. megye szociális fejlesztését megalapozó szociológiai kutatást végzett.

A kutatás során komplex módon, többféle adatgyűjtési technika segítségével készítettük el a fejlesztések háttéranyagát (Pankucsi, 2007).

„Egészségi állapot és a szűrővizsgálatok” címmel 2006-ban készült el a Központ keretein belül Pankucsi Márta vezetésével az a kutatás, amely a miskolci Semmelweis Kórház HEFOP pályázatához kapcsolódva a lakosság szűrővizsgálathoz való viszonyulását kutatta (Pankucsi, 2006/b).

2003-tól kezdődően két éven át volt lehetőségünk Miskolc Város Önkormányzatának megbízásából a városlakók körében kérdőíves kutatások keretében vizsgálni a lakosság elégedettségét és elvárásait (Pankucsi és társai, 2003; 2005). A kutatások során 800 fős lakossági mintán hallgatók bevonásával a Kihelyezett Központ keretein belül a Pankucsi Márta által vezetett kutatói team olyan kérdésekre kereste a választ, hogy kötődnek-e a városhoz az itt élő emberek, mit gondolnak a város jelenéről és milyen jövőt tudnának elképzelni a város számára.

Pankucsi Márta nevéhez köthető az Új Reformkor projekt (vezetője Hankiss Elemér) keretében működő Kincsestár nevű kezdeményezés, melynek célja az, hogy olyan fejlesztési erőforrásokat, „kincseket”, kezdeményezéseket mutasson be, melyek segíthetnek Magyarország fejlődésének megalapozásában.

Szabó-Tóth Kinga, az Intézeti Tanszék (és a Szociológiai Intézet) vezetője 1998 óta áll a Miskolci Egyetem alkalmazásában. Kutatómunkájának középpontjában alapvetően három téma vizsgálata áll: roma integráció, roma/cigány identitás vizsgálata illetve területi, szociális hátrányok és azok felszámolásának lehetséges módjai.

A roma integráció témakörében 2000 elején az oktatás és családszociológia határterületén kutatva azt vizsgálta, hogy milyen szerepe van a családnak és az iskolának a tanulási nehézségek kialakulásában illetve kompenzálásában (Tóth, 2006; 2000; 2001; Tóth - Erdős, 2001).

A roma integráció témaköréhez tartozik az a kutatás, amely a roma gyerekek óvodáztatásával kapcsolatosan készült 2004-ben B.-A.-Z. megyében (Tóth, 2007/b). A kutatás célja annak feltárása volt, hogy miért nem járnak/miért járnak óvodába a roma gyerekek. Mit kell és mit lehet tenniük az óvónőknek, intézményvezetőknek, döntéshozóknak azért, hogy a szülők számára kívánatosá váljon gyermekeik két-három évig tartó óvodáztatása. A korábbi kutatások áttekintése mellett egy empirikus interjú vizsgálat eredményeit is bemutatja a szerző. A vizsgálat – megerősítve a korábbi kutatásokat – azt mutatja, hogy az óvoda bizalom-teli, roma szülők számára is rokonszenves légköre mellett az óvodai vezetők rugalmassága, a védőnők kellő

odafigyelése szükséges ahhoz, hogy a roma gyerekek valóban eljussanak az intézményekbe. A cél érdekében számos településen óvodákat kellene nyitni, illetve a meglévő óvodai férőhelyek számát is bővíteni kellene.

Szabó-Tóth Kinga doktori disszertációját sikeres, kiemelkedett cigányok/romák összehasonlító vizsgálatból készítette el 2004-ben (Tóth, 2007/a, Tóth, 2008; Szabó-Tóth, 2009; Tóth, 2004; 2005). A kutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy lehet-e tisztán a cigány identitás megőrzésével kiemelkedni vagy a sikerhez vezető út szükségképpen kettős identitással, esetenként asszimilációval jár. A vizsgálat Angliában és Magyarországon zajlott annak érdekében, hogy feltérképezzük: eltérő kulturális, társadalmi és politikai közegben milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg a cigány identitás megtartásnak, megtarthatóságának szempontjából.

A kutatás empirikus része, az interjúkkal történő adatgyűjtés 2002 és 2004 között zajlott. Ennek során Angliában 22, Magyarországon 25 cigány származású személlyel készült interjú. Olyanokkal, akik „kiemelkedtek” a cigány társadalomból hatalmi vagy kulturális tőkét szerezve, sikereket elérve a többségi társadalomban. A kutatás elméleti háttéréként öt lehetséges stratégiát vázoltunk fel a többség-kisebbség viszonyában: asszimiláció, kettős identitás, marginális identitás, disszociativitás és identitás-válság. Az ötöst kategóriarendszert kiegészítettem a rejtett és újra felfedezett identitás fogalmának beépítésével. A kutatás eredményeiből válogatva megállapítható, hogy mindkét ország vizsgálati alanyai etnikai kategóriaként tekintenek a cigányságra. Mindkét országban előkerült, de az angol almintán belül fogalmazódott meg markánsan a „ki az igazi cigány” – kérdéskör. Az angol interjúalanyok az interjúk során többször hangsúlyozták, hogy ők az igazi cigányok és nem a New Traveller csoport. További érdekesség volt e kérdés kapcsán, hogy az angliai interjúalanyok közül azok, akik letelepedett életformát éltek megfogalmazták, hogy ők nem igazi cigányok, mert nem élnek vándorló életformát. A cigány/nem cigány határmegvonás főképp szintén az angliai alanyok számára volt fontos az önjellemzés során. A magyar almintában inkább az volt a domináns elképzelés, hogy a cigányság a magyar társadalom integráns részét képezi. A kutatás során azt találtuk, hogy a magyar almintában a kettős identitás a legjellemzőbb identitásforma, míg az angol almintán inkább az úgynevezett disszociatív stratégiával volt jellemezhető. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az angliai sikeres cigányok élnek a társadalom adta eszközökkel, lehetőségekkel, de nem élnek benne a többségi társadalomban. Őrzik csoporthatáraikat nemcsak az önjellemzés, hanem a barátságok, társadalmi és emberi kapcsolatok tekintetében is. A rejtett identitás vizsgálatának egyik fontos eredménye az, hogy a minta alanyai mindkét országban alkalmanként cigány származásuk eltitkolására kényszerülnek. Ez az angliai almintán esetében nem került sok erőfeszítésbe, hiszen ott nincsenek megkülönböztető külső jegyei a cigányoknak. A magyar almintán vizsgálatok kiderült: az egzotikus külső nemcsak hátrány lehet (pld. munkahely kereséskor vagy párválasztáskor) hanem előnyt lehet belőle kovácsolni – sokszor ugyanezen szituációkban. Mindkét almintában találhattunk példákat az újra felfedezett identitásra. Ez Magyarországon alakulhat úgy is, hogy a nem cigány környezet „figyelmezteti” cigány származására az illetőt – azaz az újra felfedezés külső kényszer hatására következik be. A kutatás azt is kimutatta, hogy az értelmiségivé válás az alacsonyabb társadalmi helyzetből indulva frusztrációt szülhet. Ez részben szükségszerű mobilizációs teher, a cigányság körében azonban ezt még inkább megnehezíti a sokszor pejoratívnak ítélt cigány származás ténye.

Szabó-Tóth Kinga kutatásainak harmadik iránya a területi, szociális hátrányok és azok felszámolásának lehetséges módjai. Ezekhez tartoznak azok az alkalmazott kutatások, melyek egy-egy település vagy kistérség felkérésére születtek annak érdekében, hogy a

település vagy térség erre alapozva elkészítse - elsősorban szociális területen - fejlesztési stratégiáját (Tóth – Szabóné - Szabó, 2004; 2005). Ezeknek a szociális szolgáltatástervezési koncepcióknak az elkészítése során lakossági kérdőíves felméréseket végeztünk, interjúkat készítettünk szociális és gyermekjóléti területen dolgozó szakemberekkel, a települések döntéshozóival valamint adatok másodelemzését végeztük el és megfigyeléseket végeztünk annak érdekében, hogy a szociális és gyermekjóléti szolgáltatások szükséges és lehetséges fejlesztési irányait meghatározzuk.

2010-ben két országos kutatásban is részt vett a Tanszék Szabó-Tóth Kinga helyi koordinálásával konzorciumi partnerként. Az egyik a „Többszintű akcióprogram a depresszió és az öngyilkosság megelőzésére Miskolcon” című projekt volt, melybe a SOTE, Magatartástudományi Intézet (Prof Dr. Kopp Mária) felkérésére kapcsolódtunk be. A projekt során hallgatók bevonásával esettanulmányok segítségével az öngyilkosság egyéni és társadalmi okait kutattuk és a média szerepét az öngyilkosság terjedésében.

A másik országos kutatás, melyhez csatlakoztunk 2010-ben Csákó Mihály vezetésével zajlott (ELTE) "Család és társadalom" címmel középiskolások körében. Ebben a kutatásban a megyei adatfelvételt és elemzést (Papp Z. Attila készül tanulmányt írni a témában) végeztük el. A kutatás az utolsó éves középiskolások politikai szocializációját (elsősorban a család hatását) kutatta.

Az Intézet Tanszék kutatói (Szabó-Tóth Kinga és Havasi Virág) 2011-től részt vesznek „A felsőoktatás minőségének javítása kiválósági központok fejlesztésére alapozva a Miskolci Egyetem stratégiai kutatási területein” című TÁMOP kutatásban. Ezen belül a Fenntartható Természeti Erőforrás Gazdálkodás Kiválósági Központ részeként működő két kutatóműhely munkájában is részt veszünk. Az egyik kutatóműhely Csernely településén biomassza alapú településenergetikai rendszer kidolgozását célozza meg. A munka során együtt dolgozunk tüzeléstechnikai kutatókkal, valamint antropológusokkal. A társadalomkutatók feladata a lakosság szocio-demográfiai paraméterek mentén való feltérképezése illetve a projekt sikeres megvalósítása érdekében a lakossággal való kommunikációs stratégia kidolgozása.

A projektben végzett munka eredményeit több tanulmányban is dokumentáltuk, dokumentáljuk. Ezek egyikében Szabó-Tóth Kinga a lakosság körében lefolytatott kérdőíves kutatás legfontosabb eredményeit mutatja be (Szabó-Tóth, 2012). A „Csernely esete a biomasszával” című tanulmány egyik fejezete a csernelyi lakosok élettel való elégedettségét, boldogság-érzetét kutatja. Az adatokból szemezgetve azt találjuk, hogy átlagosan a Csernelyen élők 42,6%-a inkább elégedett az életével (egy tízfokú skálán 6-ost vagy annál magasabb értéket jelölt meg). Nagyon elégett az életével a válaszadók 8,2%-a (9-es és 10-es válaszok). Vizsgáltuk azt is, hogy milyen magyarázó változók rejlenek az elégedettség háttérében. Csernelyi kutatásunk során - egyéni szinten - a családi állapot, a foglalkozási státusz és a vallásosság elégedettség-érzettel való kapcsolatát tudtuk vizsgálni. Ezek mellett megvizsgáltuk, hogy van-e összefüggés etnikai státusz és elégedettség, a kérdezett neme és elégedettség-érzete között, valamint a kérdezett iskolázottsága és az elégedettség-érzete között. Vizsgálatunk során - többek között - azt találtuk, hogy a kérdezett etnikai státusza és az élettel való elégedettség között szignifikáns kapcsolat van (szign.:0,019; Cramer féle V: 0,33). A romák 35,6%-a került az inkább elégedett kategóriába (hatos vagy magasabb érték) míg a nem romáknál ez az arány 47,5%. A kérdezett vallásossága és az élettel való elégedettség között azonban nem találtunk szignifikáns összefüggést (szign.:0,3): a vallásosak 45,2%-a, a nem vallásosak 33,4%-a tartotta magát inkább elégedettnek. A nem vallásosok között magas volt az ötös kategóriát választók aránya (36,4% szemben a vallásosok 21%-ával). Szignifikáns összefüggés volt aközött, hogy ki miből él és

mennyire elégedett az életével (szign.:0,024;Cramer:0,322): Akinek van főállása, azok 40,9 %-a inkább elégedett az életével.

A nyugdíjasok 50%-a inkább elégedett, azaz ők inkább, mint az átlag és mint az előző, foglalkoztatott csoport. A munkanélküliek közül csak 35%-a nyilatkozta ugyanezt, és ezek az emberek is mindössze maximum hetesre értékelték ezt a kérdést. Ezen csoport 45%-a ötösnél alacsonyabb szintre helyezte elégedettség-érzetét – szemben a minta átlagával, amely 32,5%. Nem találtunk szignifikáns összefüggést a családi állapot és elégedettség érzet között sem (szign.:0,07). Összességében az özvegyek 43,2%-a inkább elégedettnek tartja magát, mely érték kicsivel magasabb, mint a minta átlaga. A házas emberek 52,6%-a inkább elégedettnek tartja magát, az elégedetlenek aránya (ötösnél kisebb érték) 12,3% - szemben az özvegyek 36,3%-ával, az elváltak 52,1%-ával és az agglegények/leányok 41,7%-ával valamint az élettársi kapcsolatban élők 50%-ával. A „nem” és az elégedettség-érzés között nincsen szignifikáns összefüggés (szign.: 0,24).

A Fenntartható Természeti Erőforrás Gazdálkodás Kiválósági Központ másik kutatóműhelyéhez 2012 januárjában csatlakoztunk. Egyéves munkánk során a célunk a miskolci lakosság hulladékgazdálkodási, hulladékkezelési attitűdjeinek vizsgálata.

A kutatás egyik célterülete Miskolcon belül a Diósgyőr-vasgyári városrész. Itt 2012 tavaszán kérdőíves felmérést végeztünk, melynek során 60 háztartás felkeresése történt meg.

A felkeresett háztartások 38%-a egygenerációs, 41%-a két-, 21%-a pedig háromgenerációs.

Az egyszemélyes háztartások aránya 24%, a kétszemélyeseké 19%, a háromszemélyesek aránya 15,5%, a négyszemélyesé 38,8%, az öt-hatfős háztartások aránya 17,2%, az annál több tagot számlálók aránya 13%. A minta közel fele olyan személyekből állt, akik házasságban élnek. 19%-uk elvált, 7%-uk élettársi kapcsolatban élő és 8,6%-uk sohasem volt házas, egyedül élő. 15,5% vallotta magát romáknak a kérdezés során. Az emberek közel fele semmilyen egyházhoz vagy vallási felekezethez nem tartozik, 35%-uk római katolikus, 3,5%-ot képviselt a reformátusok, és ugyanennyit az evangélikusok aránya. A háztartások szinte mindegyikében éltek gyerekek: 36%-ukban egy gyermek, 39%-ukban kettő, 11%-ukban három. A 4 vagy annál több gyereket nevelő családok aránya 10,7%-os volt.

A háztartásfők legmagasabb iskolai végzettsége összességében alacsony: 12%-ban 8 osztály alatti, 24%-ban befejezett 8 osztály, 21% az érettségivel rendelkezők aránya és 5,3%-ot képviselnek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők. A háztartásfők mindösszesen 28%-ának van főállása, 35%-uk nyugdíjas. Munkanélküli ellátást 9% kap és 19,3%-uk nyilatkozta azt, hogy egyéb módon, egyéb bevételekből tartja el magát. Összességében minden második családban volt egy vagy több munkanélküli személy. Ezeknek 29%-a végzett valamilyen jövedelem-kiegészítő tevékenységet napi rendszerességgel. A felkeresett családok 77%-a saját tulajdonú lakásában élt, 19%-uk önkormányzati tulajdonúban. A lakások 71%-a egy, illetve kétszobás. A lakások 90%-ában van folyóvíz, 76%-ában fürdőszoba, 71%-ában szennyvíz-csatorna bekötés, 69%-ában állandó melegvíz, 95%-ában villany. A háztartások felszereltségét tekintve: 62%-ukban van automata mosógép, 78%-ukban kábeltelevízió, 69%-ukban mikrohullámú sütő, 55%-ukban számítógép, 33%-ukban van két évnél idősebb autó.

Arra a kérdésre, hogy mennyire tartják biztonságosnak azt a környéket, ahol laknak, 30%-uk válaszolta azt, hogy egyáltalán nem, míg 42%-uk inkább biztonságosnak tartja. A válaszadók kétharmada tősgyökeres miskolci lakos. A háztartások 7,5%-a 50 ezer Ft-nál kisebb összegből gazdálkodik havonta, 14%-uk 50-90 ezer Ft közötti összegből, 30%-uk

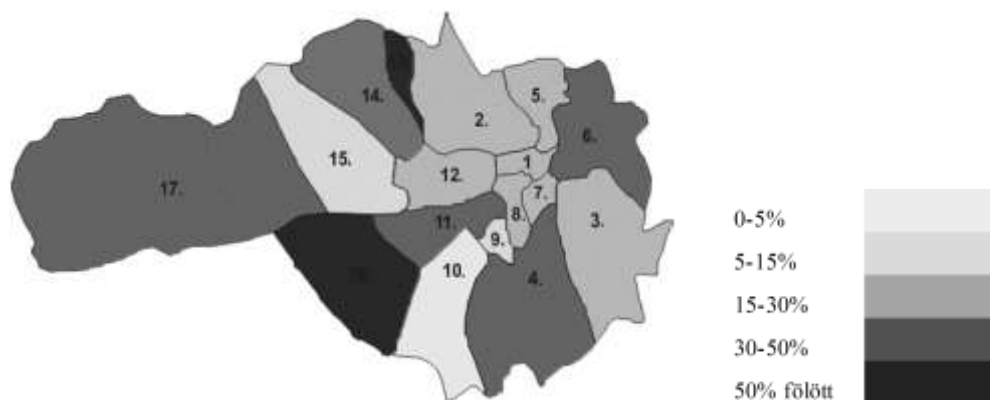
90-150 ezer Ft közötti összegből, 28%-uk 150-300 ezer Ft-ból él. Arra a kérdésre, hogy hogyan tudnak megélni, a családok 41%-a nyilatkozta azt, hogy nagy nehézségek árán, 36%-uk azt, hogy nehezen, 17%-uk, hogy kisebb nehézségekkel. 5%-uk vélte úgy, hogy könnyen és viszonylag könnyen megélnék. Tartozása, díjhátraléka a családok 32%-ának van.

Ezek kétharmadának 90 ezer Ft-nál nagyobb tartozása, díjhátraléka van. Magánszemély felé pénzbeli tartozása minden ötödik családnak van. A felkeresett családok 23%-a tartja a kapcsolatot a családsegítő központtal, 9% a gyerekjóléti szolgálattal. Az Önkormányzat Szociális illetve Gyámügyi Osztályával minden negyedik család áll kapcsolatban. A munkaügyi központtal pedig 38%-uk. Saját egészségi állapotát 34% nagyon rossznak illetve rossznak tartja, ugyanennyien jónak vagy nagyon jónak. A válaszadók 2%-a nyilatkozta azt, hogy családjában van olyan személy, aki már fogyasztott kábítószer, és 8,6%-nak ismerettségi körében van ilyen ember. A családok 9%-a számolt be arról, hogy fogyatékkal élő ember is él a háztartásban. Az elmúlt két évben a családok kétharmada kénytelen volt élelmiszerfogyasztását megváltoztatni: azóta kevesebb és olcsóbb élelmiszereket vesznek. Ezzel összefüggésben 21% nyilatkozta azt, hogy van olyan rokona, aki éhezik. A válaszadók 85%-a szerint lakókörnyezetük hulladék-kezelése megoldott és szelektív hulladékgyűjtésre is van lehetőségük (77,6%). A kutatás során arra kértük a válaszadókat, hogy a következő két állítás közül válasszák ki a nekik szimpatikusabbat: „A környezet védelmének elsőbbséget kell élveznie, akkor is, ha ez lassabb gazdasági növekedést okoz, és néhányan elvesztik a munkájukat” illetve „A gazdasági fejlődésnek és új munkahelyek létrehozásának elsőbbséget kell élveznie, akkor is, ha a környezet bizonyos mértékben kárt szenved”. A válaszadók 69%-a a második mellett tette le a voksát.

Az Intézeti Tanszék kutatómunkájának eredményeképpen – Szabó-Tóth Kinga kutatásvezetésével - készült el 2011 szeptemberére Miskolc város szociális térképe Szabó-Tóth – Papp Z. – Mihályi, 2011; Papp Z. – Szabó-Tóth – Mihályi, 2011/d). A tanulmány elkészítése során a szociális térkép fogalmát a „feltérképezés” értelmében használtuk és ennek mentén a Várost 17 körzetre bontva elemzést készítettünk a városlakók demográfiai, szociális, anyagi helyzetéről, foglalkoztatási- és lakáskörülményeiről valamint a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások igénybevételéről, a lakosság egészségi helyzetéről, az általuk fontosnak tartott értékekről. Emellett bemutatásra kerültek a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások és a lakosság pénzbeli ellátásokból való részesedése.

Az elemzések elkészítése érdekében 2011 tavaszán a lakosság körében egy közel 800 fős mintán lakossági kérdőíves lekérdezést hajtottunk végre, 25 kérdezőbiztos alkalmazásával. Ezen túlmenően dokumentumok elemzését és adatok másodelemzését végeztük el a rendelkezésre álló források, tanulmányok, elemzések felhasználásával. A szociális és gyermekvédelmi intézmények bemutatásakor támaszkodtunk továbbá azokra a nyitott kérdéseket tartalmazó kérdőívekre, melyeket az egyes intézménynek küldtünk ki annak érdekében, hogy a legfrissebb adatokhoz hozzáférhessünk.

Munkánk nívója az, hogy tematikus térképeket készítettünk a Városról, körzeti bontásban a legfontosabb szociológiai-szociális paraméterek szemléltetésére. Ennek szemléltetésre mutatjuk be a következő térképet.

1. térkép: A legalsó kvartilisbe tartozó családok százalékos aránya körzetenként
 Forrás: Miskolc Város Szociális Térképe kutatása, 2011.

A kutatás legfontosabb megállapítása a következők voltak:

- Ha összehasonlítjuk a 2011-es adatot a korábbi 3 év adataival, akkor látható, hogy Miskolc Város lakossága 2008-hoz képest 2011-re 2,7%-kal csökkent.
- A 60 év felettek száma 2008-ban 38.865 fő (22,5 %), 2010-ben 39.692 fő (23,3%), 2011 januárjában pedig 40.455 fő (24%) volt, azaz 2008-hoz képest az idősek száma 2011-re 1,5%-kal nőtt.
- Miskolc lakosaink iskolázottsága kicsivel jobb, mint az országos átlag: a felnőtt lakosok közül minden ötödik férfi és minden hetedik nő felsőfokú végzettségű.
- Kérdőíves lekerdezésünk során a lakosok mintegy 3,4 százaléka vallotta magát roma származásúnak, míg a külső kategorizálás alapján (a kérdezők véleménye alapján) a minta 9 százalékát gondolták munkatársaink roma származásúnak.
- Egyházi hovatartozás szempontjából adataink szerint a Város lakosainak közel fele katolikus és mintegy 15 százaléka protestáns, és valamivel több, mint harmaduk nem tartozik egyetlen egyházhoz sem.
- A háztartások mintegy felében két generáció is él, és a leggyakrabban az fordul elő, hogy 3 személy van egy háztartásban.
- A háztartásban élő tanköteles (7-18 év közötti) gyerekek átlagos száma nem éri el az egyet.
- Felmérésünk alapján a felnőtt lakosok közel fele házas és további 6-7 százalék élettársi kapcsolatban él. Adataink szerint a felnőtt lakosság mintegy 13 százaléka elvált, és körülbelül ugyanekkora az özvegyek aránya. Közel minden ötödik személy ugyanakkor azt állította, hogy még sosem volt házas és egyedül él.
- Adataink jól szemléltetik azt, hogy Miskolcon a nukleáris családmodell érvényesül: a háztartásfőn kívüli első együtt élő személy 60 százalékban a feleséget jelenti, a 2. és 3. személy (a háztartások 3. és 4. tagja) pedig 80 százalékban a gyerekeket jelenti.
- Azt találtuk, hogy a háztartásokban élők 14 százaléka munkanélküli, és ezen emberek 83 százalékát vették nyilvántartásba a munkaügyi központban.
- Adataink szerint a városlakók közel 2 százaléka telepi vagy nem lakás céljából épült ingatlanban lakik (ez az adat megegyezik a 2001-es Népszámlálás miskolci felméréseinek adataival) amely arányt, ha kivetítünk az összlakosságra, azt mondhatjuk, hogy mintegy 3000 felnőtt vagy legalább másfélezer család és gyerekei élnek mélyszegénységben.

- A háztartások kiadásai oldalán átlagosan havi mintegy 170.000 forint szerepel, amelyet összevetve a bevételi oldallal (180.000 forint), megállapíthatjuk, hogy a háztartások jelenleg „egyik hónapról a másikra” élnek.
- Válaszadóink mintegy 17 százaléka állította azt, hogy van valamilyen díjhátraléka, és közel 6 százaléka pedig magánszemélynek is tartozik.
- Az egy főre jutó jövedelem alacsony volta felértékeli az állami szerepvállalásban való hitet, míg a magas jövedelmekkel rendelkezők szignifikánsan a környékbeli vállalkozók foglalkoztatási problémák megoldásában játszott szerepét vallják.
- A betegség típusok előfordulásának gyakoriságát a lelki eredetű gondok uralják, ezek a megkérdezettek körében 36 százalékban előfordultak az elmúlt egy évben. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a felnőtt lakosság több mint negyedének (27 százaléka) háztartásában tartós, krónikus beteg is él.
- Míg a megkérdezettek alig 2 százaléka állította azt, hogy háztartásában valaki fogyasztott már kábítószer, addig ez az arány az ismerősök, barátok körében már közel 13 százalékos.
- Az emberek értékrendjére vonatkozóan: a válaszok Város szintű összesítése alapján láthatjuk, hogy elsősorban a család jelenik meg értékformáló tényezőként, majd pedig a megbecsülést és a személyes szabadságot tartják fontosnak az emberek.

Az Intézeti Tanszék működése és kutatásai szervesen összefonódnak 2009-től a Bölcsészettudományi Kar három intézete (a Történettudományi, a Kulturális és Vizuális Antropológiai illetve Szociológiai) által megalapított Romakutató Központ kutatásaival. A Romakutató Központ létrehozásának célja a romológiai kutatások összefogása volt, valamint a meglévő kutatási eredmények egységes adatbázisban való közzététele. A meglévő kutatások mellett a központ koordinálja a további kutató tevékenységet, pályázatok beadásával anyagi forrást teremt, mellyel megalapozza az interdiszciplináris romakutatókat. Kapcsolatot épít ki a város, a megye és a régió döntéshozó és döntéselőkészítő testületeivel, ezzel járulva hozzá a város, a megye és a régió roma lakosságának jobb megismeréséhez, a velük kapcsolatos előítéletek csökkentéséhez és társadalmi integrációjukhoz.

A Romakutató Központ 2011 tavaszán kapott felkérést a Megyétől egy összeurópai roma stratégia elkészítésére a „European Assembly of Regions” szervezet számára. A Stratégia kidolgozásakor szem előtt tartottuk az Európai Unió ajánlásait, dokumentumait a romák társadalmi befogadásával kapcsolatosan. A Stratégia négy területen fejti ki a fejlesztés és beavatkozás lehetséges és kívánatos irányait, melyek az oktatás, a lakhatás, az egészség és a munka. Ezen kívül megjelöli, leírja a megvalósítás lehetséges intézményrendszerét, ezen belül egy „Összeurópai Roma Információs Központ” kialakítását sürgeti miskolci székhellyel.

2009-től kezdődően nyaranta Erdélyben kutatunk (2009-ben Oroszhegyen, 2010-ben Hodgyán, 2011-ben Székelyvárságon) hallgatói terepkutatások formájában. A kutatások vezetője Szepessy Péter és Szabó-Tóth Kinga. A kvalitatív jellegű terepkutatásokon az adott településen gyűjtünk életút interjúkat, kutatjuk az életmódot, valamint a családi szerepek (elsősorban férfi és női) alakulását. Az életmód kutatásának részeként górcső alá vesszük annak kereteit (jövedelmi-anyagi helyzet, iskolázottság, lakáskörülmények, családi állapot, egészségi állapot), valamint a társadalmilag kötött idő a szabadidő alakulását, illetve a családon belüli, elsősorban férfi-női szerepeket, szerepviselkedést. Az elemzési keretet egyrészt Utasi Ágnes életstílus-csoportjaira vonatkozó elmélete, kutatása, másrészt Somlai Péter családszociológiai elméletei jelentik.

Gyukits György, a Tanszék egyik meghatározó egyénisége, oktatója-kutatója, megalakulása óta a miskolci szociológiai képzés tanára. Kutatásai három nagy téma köré szerveződnek: a romák egészségi állapota, romák egészségügyi ellátása, valamint gyermekvállalás és fiatalok terhesség.

A romák egészségi állapotával kapcsolatban Gyukits György és kutatótársai a 90-es évek végén készített vizsgálatukban annak a kérdésnek jártak utána, hogy milyen okokkal magyarázható az, hogy a romák egészségi állapot mutatói összességében szakadékszerű különbséget mutatnak a teljes magyarországi népességéhez képest (Csoboth - Gyukits - Puebl - Ürmös, 1999). A vizsgálat alapját a 18 és 24 éves korcsoportba tartozó nők közül kiválasztott 1599 fős országos reprezentatív minta képezte, amelynek 4,3%-a vallotta magát romának. A fiatal roma nőknek az egészségi állapotukkal és egészségügyi ellátásukkal kapcsolatos kérdésekre adott válaszait hasonlították össze a fiatal nem roma nőkével. A kutatás során azt találták, hogy egészségi állapotuk szubjektív megítélésében nem volt jelentős különbség a roma és a nem roma megkérdezettek között valamint az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés tekintetében sem voltak hátrányban a megkérdezett roma nők. A Beck féle depresszió skálán azonban a roma és nem roma nők között mért különbség szignifikáns volt. A roma nők sokkal kedvezőtlenebb értékeit a romák rossz szociális helyzetével, illetve az evvel való szembesülésükkel magyarázták a kutatók. A vizsgálat egyik legfontosabb eredménye szerint a legjelentősebb különbségek romák és nem romák között a prevenció mutatóinál voltak tetten érhetőek: a prevenció minden értéke tekintetében a romák voltak rosszabb helyzetben. Az összes prevenció mutatói közül a tüdőszűrés kérdése tűnt a legaggasztóbbnak, mivel a romák szociálisan többszörösen hátrányos helyzetű etnikai csoportnak tekinthető így a tbc-és fertőzésnek sokkal inkább ki van téve. Egy másik - a témával kapcsolatos kutatásban – azt vizsgálta, hogy a szociális tényezők hogyan befolyásolják a 40-49-éves roma népesség egészségi állapot mutatóinak alakulását (Gyukits, 2004). Az adatok egy 2002-es országos reprezentatív felmérésből származtak, ahol 12 643 főt kérdeztek meg. Az etnikai hovatartozás önbevallás alapján került meghatározásra. A minta 2,1%-a, azaz 264 fő vallotta magát romának. A vizsgálat (a fenti kutatás eredményeivel ellentmondva) azt mutatta, hogy az egészségi állapot szubjektív megítélésében, valamint a depressziós tünet-együttes előfordulásának gyakoriságában szignifikáns különbség tapasztalható a romák és nem romák között. A kutatás során azt találták, hogy az egészségügyi ellátások közül a romák gyakrabban veszik igénybe az ügyeletet, mint a kórházi ellátást. Az életmóddal kapcsolatos magatartásformákat vizsgálva a romák és nem romák között szignifikáns különbséget fedeztek fel a dohányzás, a kávéfogyasztás, valamint a sportolás tekintetében. A kutatás eredményei alapján (is) megállapítható, hogy a szociális tényezők elsődlegesen a romák egészségi állapotával és egészségmagatartásával kapcsolatban. Az életmóddal kapcsolatos eredmények azt mutatták, hogy a romák kivétel nélkül kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a nem roma népesség.

A romák egészségügyi ellátásával kapcsolatosan Gyukits György egyik kvalitatív interjú kutatása arra világított rá, hogy annak ellenére, hogy Budapesten, Miskolcon illetve B-A-Z megye aprófalvas településein a megkérdezett romák közül mindenki részesülhetett az orvosi alapellátásban, a helyzet egyáltalán nem megnyugtató (Gyukits, 2000). Hiába veszik igénybe a romák az egészségügyi alapellátást, ha a háziorvosok által felírt gyógyszereket nem tudják kiváltani. Azokban az esetekben is, amikor gyógyszerekre még esetleg telik is, ez anyagilag annyira megterheli a családot, hogy nem marad elég pénz élelemre: a gyógyszer vagy ennyivaló dilemmája alakul ki. Az orvos által előírt diétát pedig végképp nem tudják betartani. A szakellátás és kórházi ellátás esetében már magának a szolgáltatás igénybevételének területén is komoly hiányosságok

mutatkoznak: azok a romák, akiknek nincs egészségbiztosítási kártyájuk, teljes egészében kiszorulhatnak ezekből az egészségügyi ellátási formákból. A romák egészségügyi ellátásában mutatkozó fogyatékoságokat nagymértékben felerősíti az, hogy hiányzik - vagy ha van, akkor is rendkívül hiányosan és rosszul működik - a szociális ellátórendszer, amely a megváltozott élethelyzetbe került beteg emberek és családjuk szükségleteit ki tudná elégíteni. Ennek egyenes következménye az orvossal nem kooperáló betegmagatartás kialakulása, ami a betegség lefolyásának elhúzódását, illetve kiújulását eredményezheti. Ennek legsúlyosabb példája a tbc, a hepatitisz - de hasonló tendenciák figyelhetők meg a daganatos betegségek esetében is. A cigányság tehát rossz szociális körülményei következtében jelentős hátrányt szenved az egészségügyi ellátás terén Gyukits György kutatásai alapján.

Harmadik kutatási témájában Gyukits György a szegénynegyedekben élő gyermekvállalási szokásait vizsgálta kvalitatív interjúk segítségével, a Coleman-féle tökeelméletre építve (Gyukits, 2002/b; 2003).

A kutatás során támaszkodott M. Patricia Fernandez Kelly-nek egy amerikai gettóban, azonos témában szerzett tapasztalataira is. Az interjúk alapján a kutatás során megállítást nyert, hogy a szegénynegyedben élő fiatalok lányok gyermekvállalásában az emberi és társadalmi tőkének meghatározó szerepe van. A fiatalok lányok az első kapcsolatukat, illetve az ebből születő gyermeket a kedvezőtlen, rossz családi környezetükből való kiszakadásra használják fel.

Havasi Virág 2003-óta tanít a Szociológiai Intézetben. Számos kutatást végzett kisebbségsszociológiai-romológiai témában. Doktori értekezésének témája – melyet 2009 nyarán védett meg a Debreceni Egyetemen - az értékrend és életminőség összefüggéseit kutatta Havasi, 2009/b). Kérdőíves kutatás segítségével, mintegy 800 fős elemszámú, három alminta segítségével készítette el vizsgálatát: egy miskolci, egy pilisszentlászlói és egy bükk-szentkereszti almintával. A miskolci almintába 89 cigány válaszadó volt. A kérdőívet különböző életminőség kutatások kérdőíveinek felhasználásával, kombinálásával állította össze (elsősorban Erikson és Allardt kutatásainak figyelembe vételével), az értékrendi kérdéseket a World Values Survey standard kérdőívéből emelte át. A kutatás legfontosabb eredménye szerint a romák értékrendje minden vizsgált területen jelentős eltérést mutatott a többségi társadalomhoz képest. A vizsgált csoport értékrendje kevert: a társadalmi szinten fontos értékek esetén posztmodern értékorientáció jellemző rájuk, az egyéni értékek esetén tradicionális. A többségi társadalomhoz képest kevésbé hangsúlyos a barátság és fontosabb érték a vallás, a munka és a pénz a körükben. A teljesítménymotivációs indexük hasonló tartományba esik, mint a többségi társadalomé. Az életcélokat tekintve eleve kevesebb célt fogalmaznak meg, azok között azonban több az anyagi biztonságra utaló. Céljaik megvalósulását igen alacsonynak érzik. A telepen élő cigányoknak csak az egyéni szinten fontos értékek területén tért el a véleménye az integrálódott cigányokétól (az utóbbi csoport számára ugyanis fontosabbnak mutatkozott a határozottság értéke), illetve az autonómiaérzésben (az integrálódott cigányok életük folyását nem külső körülményeknek, hanem saját tetteik következményeinek tekintik). Az eredmények magyarázata az lehet, hogy az értékek kialakulása szempontjából meghatározó időszakban, a pre-felnőtt korban a vizsgált cigány emberek életminősége és életmódja jelentősen eltérő volt, mint a többségi társadalom tagjaié. Annak oka, hogy a vizsgálat szerint nem volt markáns különbség az integrálódott és a telepen élő cigányok értékrendjében a kutató feltételezése szerint az lehetett, hogy a mintába került integrálódott romák nagy része hasonló körülmények közül indult, mint a vizsgálat időszakában még mindig telepeken élők. (Ez csak sejtés, mivel a kérdőív nem érdeklődött

a gyermekkori anyagi körülményekről.) Az integrálódott és a telepi romák értékrendjében legjelentősebb eltérés volt az érzékelt autonómia szintje. A kérdés azonban, jelesül, hogy azért autonómabbak-e az integrálódott romák, mert saját erőből sikerült kiemelkedniük a telepi körülmények közül, vagy azért tudtak kiemelkedni, mert eleve nagyobb volt az autonómiaérzésük, nyitva maradt. A kutatás eredményeképpen Havasi Virág azt a tézist fogalmazta meg, hogy a cigány társadalom tagjainak értékrendje ugyan kevert és különbözik a többségi társadalométól, de a gazdasági élet szempontjából jelentős értékek megtalálhatók körükben, az értékrendi különbségek nem az integrációt akadályozó jellegűek.

Egy másik tanulmányban, mely ugyancsak ezt a témát boncolgatta, külön is foglalkozott ugyanennek a kutatásnak az alapján a miskolci roma és nem roma lakosok értékrendjének és életminőségének összehasonlításával (Havasi, 2009/a). Ebben megállapította, hogy a romáknak alacsonyabb a bizalom-szintje - noha a bizalom deficit egész Magyarországra általában is jellemző. Míg az életminőségi kérdésekben az integrálódott romák eredményei a nem romákéhoz hasonlóan alakultak, a telepi romák eredményei érdekes módon szóródtak: ötödük nagy elégedettséget fejezett ki a rossz objektív körülmények dacára. Az ország számára elérendő célok megítélése hasonló volt a romák és nem romák között, azzal a különbséggel, hogy a romák körében relatíve fontosabb volt a bűnözés elleni harc, míg a nem romáknál a szebb vidék és városok. Mindkét csoportban igen hangsúlyosan szerepelt a stabil gazdaság és egyáltalán nem volt fontos az erős hadsereg. Az egyéni szinten fontos értékeknél (gyerekek által elsajátítandó értékek) szintén hasonlóan alakult a két minta eredménye: a legfontosabbak voltak a jó modor, felelősségérzet, kötelesség tudás, engedelmesség. Az eltérés ezek sorrendjében volt: a romáknál a jó modor és az engedelmesség vezetett, míg a nem romáknál a másik kettő.

Havasi Virág jelenlegi kutatásaiban inkább a kvalitatív módszereket, ezen belül is a résztvevő megfigyelést részesíti előnyben, mivel úgy véli: csak így lehet valóban releváns információkat szerezve valóban megismerni a kutatott témát. Jelenleg mintegy 15 B.-A.-Z. megyei faluba jár rendszeresen, hol fizetett munka keretében (egy TÁMOP program keretében), hol önkéntesként vagy csak „barátként” vesz részt az emberek életében. Igyekszik részt venni roma témákkal kapcsolatos eseményeken (pld. roma stratégia társadalmi vitáján). Jelenleg a romák kapcsán a civil aktivitást, területfejlesztési elképzeléseket, munkaerő-piaci részvételt, valamint a szociális gazdaság intézményeit, a roma-programokat, az oktatási helyzetet valamint továbbra is az életmód és értékrend kérdéseit kutatja.

Havasi Virág vezeti azt az Open Society Institute által finanszírozott projektet az Intézetben belül, amelynek során 2012 tavaszán Miskolc városában végzünk a roma integrációval kapcsolatosan több területen (lakhatás, nyilvánosság, oktatás, identitás, stb.) monitorozást.

Mihályi Helga 1998 óta tanít az Intézetben. Tudományos érdeklődését a mai magyar társadalom jellemzői és folyamatai valamint a területi hátrányok elemzése jelenti. Az Intézet által kezdeményezett több kutatásban is fontos szerepet vállalt. Ezek voltak például a korábban már említett Kihelyezett Társadalomkutató Központ által fémjelzett empirikus vizsgálatok vagy a Miskolc városhoz kapcsolódó kutatásaink. Ifjúságkutatással is foglalkozik. Ennek keretében az Észak-magyarországi régió és Kazincbarcika ifjúságának helyzetelemzése elkészítésében közreműködött (Hogya – Mihályi – Papp - Sóki – Váradi, 2009; Mihályi, 2006) illetve két ízben végzett a Miskolci Egyetemen kollégiumban lakó diákok körében elégedettség-vizsgálatot (Mihályi, 2010; 2011).

Papp Z. Attila a Szociológiai Intézet és az Intézeti Tanszék munkájában 2010 óta vesz részt. Kisebbségsszociológiai kutatásai azonban közel 20 éves múltra tekintenek vissza. Tartalmi, illetve földrajzi szerteágazásai ellenére jól körülhatárolhatóan 3 nagyobb tematika körül szerveződnek: a kisebbségi média (ennek eredményeit a Kommunikáció és médiászociológiai Intézeti Tanszék bemutatása kapcsán ismertetjük) a kisebbségi oktatás, illetve a különféle kisebbségi csoportok demográfia és szociológiai vizsgálata. Megjegyzendő az is, hogy ezek a kisebbségsszociológiai kutatások egyrészt a határon túli (Kárpát-medencei és azon kívül is élő) magyar kisebbségekre, másrészt pedig a magyarországi nemzetiségekre is vonatkoznak. Ezen utóbbin belül, főleg az oktatási témájú kutatások célcsoportját a romák képezték.

A kisebbségi oktatással kapcsolatos vizsgálatok két nagyobb célcsoportra koncentráltak Papp Z. Attila munkáiban: egyrészt a határon túli magyarok oktatására, másrészt a magyarországi, de szerbiai és romániai romák oktatására is. A határon túli magyarok oktatása kapcsán megemlíthetjük a romániai magyar köz-, és felsőoktatásra, illetve a felnőttképzési rendszerre vonatkozó átfogó vizsgálatokat (Papp Z., 1994; 1998; 2001; 2005; Mandel – Papp Z., 2007), a vajdasági magyarok továbbtanulását célzó empirikus vizsgálatát (Papp Z., 2003), a kárpátaljai magyar oktatási rendszer áttekintésére vállalkozó tanulmányait (Papp Z., 2010/a), valamint a határon túli magyar felsőoktatást egységes rendszerbe való integrálását célzó elképzelések kritikai elemzését (Papp Z., 2007).

A magyarországi romákkal kapcsolatos oktatásszociológiai kutatásai 2003-ban kezdődtek, amikor is fókuszcsoporthoz beszélgetésekkel – az akkori Országos Köznevelési Intézet munkatársaival – azt vizsgálták, hogy az iskolai integrációval kapcsolatosan milyen koncepciók élnek a köznevelési rendszer fontosabb szereplői (pedagógusok, szülők, diákok, fenntartók) körében. E vizsgálat rámutatott arra is, hogy e szereplők nem rendelkeznek az integrációra vonatkozó egységes fogalomtárral, amely részben előrevetíti azt is, hogy az iskolai integráció komoly mentalitásbeli akadályai is lehetnek (Papp Z., 2004). E vizsgálat mintegy megalapozta az Országos Oktatási Integrációs Hálózat értékelését is, amelynek során az OKI munkatársaival – többek között Miskolcon is – esettanulmányokat készítettek arra vonatkozóan, hogy a 2003 után beinduló hálózat a helyi szereplők véleménye szerint milyen mértékben sikeres. Az esettanulmányokra épülő elemzés nagy vihart kavart a magyarországi médiában, ugyanis többek között azt állította, hogy az integráció egységes fogalomtár hiányában nem tud kellő mértékben kibontakozni, sok pedagógus képtelen megbirkózni a rájuk nehezedő elvárásokkal, sőt, több (roma többségű iskolában) felmerül az is, hogy ki integrált kit (Németh – Papp Z., 2006)?

A magyarországi romákkal kapcsolatos kutatásaink közül egy aktuálisabbat emelnénk még ki. Magyarországon 2001 őszén kezdődtek az ún. országos kompetenciamérések, amelyek a 2007/2008-as tanévvel kezdődően a 6., 8. és 10. évfolyamos tanulók teljes körét érinti, illetve mondhatni kiaknázatlan módon e mérések során információkkal rendelkezünk a roma tanulók telepszintű arányáról is. Ezzel kapcsolatos elemzéseiben Papp megállapította (Papp Z., 2011/a; 2011/c), hogy a 2009-es kompetenciamérés telephelyi kérdőíveinek feldolgozása alapján 13 százalékosra tehető a romák aránya a magyar általános iskolákban. A feltárulkozó további kép (mint például a romák községi, falusi kisiskolákba való koncentrációja, bizonyos térségek elromásodása, az iskolák közötti korai szelekció, a roma többségű iskolák infrastrukturális gondjai stb.) a téma iránt érdeklődők számára lehet, hogy nem mutat gyökeresen új eredményeket. Azonban, ha a kompetenciamérésekre úgy tekintünk, mint egy olyan teljes körű szociológiai felmérésre, ahol telephelyi szintre lebontva információink vannak a roma tanulók arányára

vonatkozóan, az erre épülő állítások sokkal megbízhatóbbak lesznek, mint a korábbi évtizedek célzott (roma populációt vagy roma iskolákat megcélzó) kutatásaiból kibontakozó állapotrajzok. Ráadásul mivel e felmérések teljes körűek, az iskolák minden egyes elemét lehetőség van összehasonlító kontextusba helyezni. Megjegyzendő továbbá, hogy ha csak a magas (50 százalék fölötti) roma arányú iskolák számát tekintjük, és összevetjük más felmérések adataival, akkor az elmúlt egy évtizedben minden oktatáspolitikai integrációs erőfeszítés ellenére a „gettósodott” iskolák megduplázódtak. A térségi, demográfiai hatásokat az iskola nem tudja ellenőrizni és bizonyos értelemben az egyik legérzékenyebb intézmény: itt sűrűsödnek a tőle függetlenül keletkező problémák, miközben ezek megoldását tőle várják (ld. „az iskola mint kitörési pont” típusú elvárást).

A határon túli magyarok, illetve a romák oktatásával kapcsolatos elemzések és eredmények egyfajta szintézisére törekedett Papp egy másik elemzése (Papp Z., 2010/e), amelynek során a széles értelemben vett kisebbségi oktatás tipológiájára, illetve e képzési típusok jellegét makro, mezo, illetve mikroszintű tényezőkkel igyekezte megmagyarázni. E tanulmány érdekessége, hogy a (magyar nyelvű szakirodalomban legalábbis) elsőként igyekezett állításait a nemzetközi PISA mérésekkel is összehangba hozni.

A kisebbségsszociológiai témájú kutatások egy külön blokkját alkotják a kisebbségi csoportokra vonatkozó demográfiai elemzések, illetve a kisebbségi intézményesülés különféle formáit elemző vizsgálatok. A demográfiai elemzések közül hármat emelnénk ki: egy 2008-as nemzetközi projekt keretében Románia viszonylatában Papp azt vizsgálta, hogy az ott élő magyarok oktatási, gazdasági, munkaerőpiaci helyzete eltér-e a többségi nemzet indikátoraitól, és ha igen, mely területeken (Papp Z., 2008). Egy másik, szintén Kárpát-medencei vizsgálatban arra tett kísérletet, hogy feltárja: a népszámlálási adatok tükrében a magyar kötődésű romániai populáció hogyan jellemezhető (Papp Z., 2010/c). Egy harmadik demográfiai vizsgálat ugyanakkor azt elemezte, hogy a hivatalos statisztikák szerint a Kárpát-medencében, illetve azon kívül mekkora magyar kötődésű népességet azonosíthatunk (Papp Z., 2010/b). Ezek a kutatások két szempontból relevánsak: egyrészt elvezetnek ahhoz a fontos kérdéskörhöz, hogy a népszámlálások során az etnikai adatgyűjtést milyen politikai, módszertani stb. tényezők befolyásolják (Papp Z., 2010/d). Másrészt a három elemzésnek van egy közös pontja is: mindhárom a Minnesota Egyetem mellett működő ún. IPUMS adatbázisokra épül, amelyeknek az az újszerűségük, hogy az egyes országokra vonatkozóan 5-10 százalékos, rekordszintű adatokat tartalmaznak, ezért segítségükkel olyan statisztikai adatsorokat is elő lehet állítani, amelyek az országos statisztikákban nem szerepelnek.

A határon túli magyarok demográfiai és szociológiai kutatásai közül végezetül még hármat emelnénk ki. A 2007-ben lezajlott ún. Kárpát Panel 2007-es survey jellegű kutatás a négy nagyobb határon túli (vajdasági, kárpátaljai, szlovákiai, erdélyi) magyar közösséget vizsgálta (Papp, Z., - Veres, 2007). A kutatás kiinduló tézisei szerint a határon túli magyar közösségek identitásának változását a következő fontosabb társadalmi folyamatok határozzák meg: 1. az Európai Unió bővítési fázisai, 2. a rendszerváltást követően kialakult demográfiai változások (a magyar kisebbségek esetében hozzávetőleg egy-másfél évtizede zajló lélekszámcsökkenést, az elöregedést, az alacsony gyermekvállalási kedvet, az elvándorlást és a szórványhelyzetben élők asszimilációs veszélyeztetettségét), 3. a magyarság társadalmi-politikai szétzilálódása, amelynek meghatározó hatása van a mai magyar-magyar kapcsolatokra és az egyes magyar közösségek nemzeti-etnikai identitására.

Egy másik nemzetközi kutatásban Papp az erdélyi magyar kulturális és gazdasági elitet vizsgálta. A kutatás megállapította, hogy a két elit csoport az erdélyiség felvállalásában

közös jellemzőkkel bír, de szociodemográfiai szempontból szignifikáns eltéréseket tapasztalni a két csoport között (Márton – Papp Z., 2011; Papp Z., 2011/b).

Míg a határon túli magyar közösségek vizsgálatában a Kárpát-medencei folyamatokat 1989 után meglehetősen jól tudjuk dokumentálni, addig sokkal kevesebb megbízható, tudományos ismerettel rendelkezünk a nyugati magyarság vonatkozásában. Papp említett idevágó demográfiai vizsgálatán kívül fontos megemlíteni a 2006-2008 között általa vezetett az Egyesült Államokban élő magyarokról szóló szociológiai és demográfiai vizsgálatot is (Papp Z., 2008; Papp Z., 2009). A kutatási koncepció három részfeladat elvégzését jelölte meg célul: egy amerikai magyar szervezeti adatbázis összeállítását, erre építve a szervezetek működésére, tagságára vonatkozó kérdőíves szociológiai felmérés elvégzését, illetve az amerikai magyar, magyar származású népesség demográfiai viszonyainak elemzését. A magyar intézmények működésének árnyaltabb feltárása, megismerése érdekében egy hónapos terepmunka keretében az Egyesült Államokban interjúkat készítettünk több mint 50 szervezet vezetőjével.

Az Intézeti Tanszék munkájának bemutatása végén meg kell még említenünk *Csepeli György* kisebbségek-egyenlőtlenségek témaköreiben végzett kutatásait. Tesszük ezt azért, mert bár Csepeli György nem az Intézeti Tanszék tagja, de számos kutatásában foglalkozott olyan témákkal, melyek a Tanszék kutatási profiljához is illeszkednek. Ilyen például az a kutatása, amelyben „sikeres roma” életutakat vizsgált, ezen belül is az iskola, a család és a barátok szerepét ebben (Csepeli – Székely – Örkény, 2003; Csepeli – Székelyi – Örkény – Barna, 2005). Ide tartoznak azok a kutatásai is, amelyekben a digitális egyenlőtlenség témáját veszi górcső alá (Csepeli – Prazsák, 2009/a; 2009/b) vagy amelyek a cigányságról alkotott képet vizsgálják (Csepeli – Fábíán – Sík, 1998; Csepeli – Murányi – Prazsák, 2011).

Ebben az összefoglaló tanulmányban igyekeztünk bemutatni azt, hogy az elmúlt húsz évben mennyire színes, sokoldalú, mégis összehangolt kutatómunka volt az, melyet az Intézetben kisebbségi-romológiai témákban végeztünk. A tanulmány szerzőjeként és a Tanszék vezetőjeként is csak remélni tudom, hogy munkánkat még legalább ugyanennyi ideig fogjuk tudni végezni a jövőben is.

Irodalom

- Csepeli Gy. - Fábíán Z. - Sík E. (1998): Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In Kolosi T. - Tóth István Gy. - Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. Budapest: TÁRKI, 458–489.
- Csepeli Gy. - Székelyi M. - Örkény A. (2003): Ambitious education: the role of family, school and friends in the development of successful Romany life courses. *Romani Studies* 5, 13 (1):53-72.
- Csepeli Gy. - Székelyi M. - Örkény A. - Barna I. (2005): *A siker fénytörései*. Budapest: Sík Kiadó.
- Csepeli Gy. - Prazsák G. (2009/a): Új szegénység. A digitális egyenlőtlenség kulturális hatásai. In Antalóczy T.- Füstös L.- Hankiss E. (szerk.): (Vész)jelzések a kultúráról. Budapest: MTA PTI, 88-113.
- Csepeli Gy. - Prazsák G. (2009/b): Új technológiák, kommunikációs rétegződés, társadalmi státusz. *Információs Társadalom*, 9 (2):80-91.
- Csepeli Gy. - Murányi I. - Prazsák G. (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest: Apeiron Kiadó.

- Csoboth Cs. - Puebl Gy. - Gyukits Gy. - Ürmös A. (1999): Roma nők véleménye egészségi állapotukról egészségügyi ellátásukról. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 3-4, SOTE Magatartástudományi Intézet.
- Csoboth Cs. - Puebl Gy. - Gyukits Gy. - Ürmös A. (2000): A depressziós tünetegyüttes előfordulása a fiatal roma nők körében. *Lege Artis Medicinae*, 10 (11-12.):911-915.
- Gyukits Gy. (2000): A romák egészségügyi ellátásának szociális háttere. In Szalai J. – Horváth Á. – Landau E. (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány /Új Mandátum Kiadó, 471-491.
- Gyukits Gy. - Ürmös A. (2002): Társadalmi egyenlőtlenségek és egészségi állapot. In Szántó Zs. - Susánszky É. (szerk.): *Orvosi szociológia*. Budapest: Semmelweis 47-67.
- Gyukits Gy. (2002/a): Nem félünk a tbc-től. *Esély*, (3):55-75.
- Gyukits Gy. (2002/b): A társadalmi és kulturális tőke szerepe a városi szegénynegyedekben élő fiatal roma nők gyermekvállalásában. *Publicationes Universitatis Miskolciensis* (1):61-81.
- Gyukits Gy. (2003): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalkorú roma nők körében. *Szociológiai Szemle*, (2):59-83.
- Gyukits Gy. (2004): A szociális tényezők hatása a 40-49 éves magyarországi romák egészségi állapotára. *Orvostovábbképző Szemle*, 9 (1):10-15.
- Havasi V. (2009/a): Értékrendi és életminőségbeli különbségek a miskolci roma és nem roma lakosok körében. *Publicationes Universitatis Miskolciensis*, 16 (1):89-109.
- Havasi V (2009/b): *Az értékrend és életminőség összefüggései*. <http://hdl.handle.net/2437/88113> (letöltés: 2020. január 17.)
- Hogya O. - Mihályi H. - Papp Zs. - Sóki J. - Váradi Zs. (2009): *Észak-magyarországi regionális ifjúsági helyzetelemzés 2009*. Miskolc: Észak-magyarországi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda.
- Loss S. (2000): Út a kisegítő iskolába. In Horváth Á. - Landau E. - Szalai J. (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 361-403.
- Mandel K. - Papp Z. A. (szerk.) (2007): *Cammogás. Minőségkonceptiók a romániai magyar középfokú oktatásban*. Csíkszereda: Soros Oktatási Központ.
- Márton J. - Papp Z. A. (2011): Párhuzamos világok? Az erdélyi magyar gazdasági és kulturális elit szocio-demográfiai jellemzői. In Kovách I. (szerk.): *Elitek a válság a korában..* Budapest: MTAPTI – MTAENKI – Argumentum, 459-517.
- Mihályi H. (2006): *Kazincbarcika ifjúsági helyzetfelmérése*. Zárótanulmány.
- Mihályi H. (2010): *A kollégiumokkal való elégedettség a Miskolci Egyetemen*. Zárótanulmány.
- Mihályi H. (2011): *A kollégiumokkal való elégedettség a Miskolci Egyetemen*. Zárótanulmány.
- Németh Sz. - Papp Z. A. (2006): „És mi adjuk az integráció vezérfonalát?”. In Németh Sz. (szerk.): *Integráció a gyakorlatban. A roma tanulók együttnevelésének iskolai modelljei...* Budapest: OKI, 9-30.
- Pankucsi M. - Ladányi J. (1992): *Miskolc Szociális Térképe*. Zárótanulmány, Miskolc.
- Pankucsi M. - Loss S. - Bujdos A. (1994): *A civil társadalom és a nyilvánosság szerveződése Miskolcon a rendszerváltás időszakában*. OTKA kutatás. Zárótanulmány.
- Pankucsi M. (2002): *Sajópálfala lokális fejlesztési erőforrásai*. Zárótanulmány.

- Pankucsi M. és társai (2003; 2005): *Miskolc a szociológia tükrében*. Zárótanulmányok.
- Pankucsi M. (2004): A hagyományos és az infokommunikációs kapcsolati hálók. *Kultúra és Közösség*, (1):34-43.
- Pankucsi M. és társai (2006/a): *A szentendrei kistérség településeinek helyi fejlesztési erőforrásai*. Zárótanulmány.
- Pankucsi M. (2006/b): *Egészségi állapot és a szűrővizsgálatok*. Zárótanulmány.
- Pankucsi Márta (2007): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc szociális fejlesztési koncepciójának szociológiai megalapozása*. Kapocs könyvek. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 319-349.
- Pankucsi M. és társai (2008): *Sajóvamos helyi fejlesztési erőforrásainak feltárása*. Zárótanulmányok.
- Papp Z. A. (2003): Igényfelmérő kutatás a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságáról. In Bárdi N. - Fedinec Cs. (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 195-208.
- Papp Z. A. (2004): Iskola és integráció. A fókuszcsoporthoz elemzése. In Németh Sz. (szerk.): *Esély az együttnevelésre*. Budapest: OKI, 105-165.
- Papp Z. A. (2007): A Kárpát-medencei magyar felsőoktatási és kutatási térség lehetősége. In Görömbei A. - Manherz K. (szerk.): *Az együttműködés esélyei*. Debrecen: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 43-52.
- Papp Z. A. - Veres V. (2007): *Kárpát Panel 2007. Gyorsjelentés. A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA ENKI, 308.
- Papp Z. A. (2008): Átmenetben. A romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992-2002 között. *Regio*, (4):155-230.
- Papp Z. A. (2009): Beszédből – ideiglenesen „zárolt” – világ. Kísérlet egy öntényfeltáró riportra. *Regio*, (2):197-235.
- Papp Z. A. (2010/a): A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben. In Fedinec Cs. - Veres M. (szerk.): *Kárpátalja 1919 - 2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 480-499.
- Papp Z. A. (2010/b): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, (4):621-638.
- Papp Z. A. (2010/c): A romániai roma-magyar kötődésű népesség az 1992. és 2002. évi népszámlálási adatok tükrében. *Regio* (1):96-140.
- Papp Z. A. (2010/d): Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statisztikai Szemle*, (5):5-28.
- Papp Z. A. (2010/e): Hatékonyság vagy méltóság. A kisebbségi oktatás változatai és kihívásai. In Feischmidt M. (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet, 79-95.
- Papp Z. A. (2011/a): A roma tanulók aránya Magyarországon és a tanulói teljesítmények az általános iskolai oktatásban. In Bárdi N. - Tóth Á. (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum, 227-264.

- Papp Z. A. (2011/b): Az 1989 utáni romániai, illetve romániai magyar elitok tipológiai és értelmezései. In Kovách I. (szerk.): *Elitek a válság a korában*. MTAPTI – MTAENKI – Argumentum, 99-124.
- Papp Z. A. (2011/c): Idősoros roma tanulói arányok és kihatásuk a kompetenciaeredményekre. *Pro Minoritate*, 3:7-104.
- Papp Z. A. - Szabó-Tóth K. - Mihályi H. (2011): Miskolc Város Szociális Térképe. *Szellem és Tudomány* 2-3, 77-130.
- Pokol B. (1995): *Politikai pártok és a sajtó*. Zárótanulmány
- Szabó Gy.-né - Loss S. - Páczelt I.-né - Gönczi M. - Peitlné Balogh A. -Szikora M. (1998): *Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok hatáselemzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. "Cigány gyerekek a kisegítőben."* Tanulmánykötet. I-II. (Kutatási Zárójelentés). MKM Budapest- Regiteszt Miskolc
- Szabó-Tóth K. (2009): Kivülállás és beilleszkedés – sikeres romák identitásának vizsgálatán keresztül. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 16 (1):71-89.
- Szabó-Tóth K. - Papp Z. A - Mihályi H. (2011): *Miskolc Város Szociális Térképe*. Kutatási Zárójelentés, Miskolc.
- Szabó-Tóth K. (2012): *Csernely esete a biomasszával. A Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása*. *Szellem és Tudomány*, (1):38-70.
- Tóth P. (1997): A falusi cigányság és az informális szektor. *Magyar Tudomány*, (6): 690-697.
- Tóth K. D. (2000): A család és a környezet szerepe a tanulási nehézségek kialakulásában. In Társy J. (szerk.): *A nevelés helyzete az ezredforduló oktatási intézményeiben*. Miskolc: OKEV.
- Tóth K. D. (2001): A halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok családi helyzetének felmérésére készített szociológiai kérdőívek kiértékelése. *Miskolci Pedagógus*, 3 (14):5-11.
- Tóth K. D. - Erdős A. (2001): Szociológiai kérdőív halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok felmérése érdekében. In Sarka F. (szerk.): *Etnikai-nemzetiségi programok – romakérdés a nevelési, oktatási intézményekben*. Miskolc: Városi Pedagógiai Intézet. 9-25.
- Tóth K. D. - Szabó Gy.-né - Szabó E. (2004): *A Salgótarjáni Kistérség szociális fejlesztési koncepciója 2005-2007-re vonatkozóan*. Kézirat, Miskolc.
- Tóth K. D. (2004): Kiemelkedett cigányok (Gypsy/Travellers) etnikai identitásának jellegzetességei Angliában. *Szociológiai Szemle*, 2:58-76.
- Tóth K. D. (2005): Comparative study on the identity types of 'successful' Gypsies/Travellers in Hungary and in England. *European Integration Studies*, 4 (2): 121-130.
- Tóth K. D. - Szabó Gy.-né - Szabó E. (2005): *Szolgáltatástervezési koncepció Tokaj és környéke településeinek kistérségében*. http://www.tokaj.hu/dl/media/group_47ce7dc01a102/group_47ce7dfa98eb2/item_244.pdf (letöltés: 2020. január 15.)
- Tóth K. D. (2006): *Összefogással a sajátos nevelési igényű gyermekek és családjuk érdekképviseletéért*. Miskolc: Szépművés Kiadó.
- Tóth K. D. (2007/a): A kisebbségi és a többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég*, 12 (43):37-62.

- Tóth K. D. (2007/b): Adalékok a roma gyerekek óvodáztatásának kérdésköréhez. *Új Pedagógiai Szemle*, 57 (3-4):233-241.
- Tóth K. D. (2008): *Sikeres cigányok identitása Magyarországon és Angliában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.

Kiadó

Miskolci Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézet

Szerkesztette:

Szabó-Tóth Kinga

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros
Telefon: (46) 565-235
E-mail: btk.atti@uni-miskolc.hu

ISBN 978-963-358-297-8